

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет

Наукові записки
Бердянського державного
педагогічного університету

Серія: Педагогічні науки

Випуск 3

Бердянськ
2021

УДК 378.001.89(082)
ББК 74.480.46я5
Н 34

ISSN 2412-9208
ICV 2019: 79.31
DOI 10.31494/2412-9208

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Лазарєв Микола Іванович – д.пед.н., професор (Українська інженерно-педагогічна академія);

Павленко Анатолій Іванович – д.пед.н., професор (Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія).

*Друкується за рішенням вченої ради
Бердянського державного педагогічного університету.
Протокол № 7 від 23.12.2021 р.*

**Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України
збірник включений до Переліку наукових фахових видань України
(категорія “Б”)**

(наказ МОН України №1412 від 18 грудня 2018 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ігор Богданов – доктор педагогічних наук, професор, ректор (Бердянськ), головний редактор; **Ольга Гуренко** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Ольга Грауман** – доктор педагогічних наук, професор (Хільдесхайм, Німеччина); **Лариса Зайцева** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Людмила Коваль** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Алла Крамаренко** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Ільзе Мікельсон** – доктор педагогічних наук, професор (м. Лієпая, Латвійська Республіка); **Вячеслав Осадчий** – доктор педагогічних наук, професор (Кишинів, Молдова); **Алесандро Фігус** – доктор педагогічних наук, професор (Рим, Італія); **Ольга Попова** – кандидат педагогічних наук, доцент (Бердянськ); **Катерина Осадча** – кандидат педагогічних наук, доцент (Мелітополь).

Н-34 Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Вип. 3. – Бердянськ : БДПУ, 2021. – 250 с.

Збірник “Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки” заснований з метою оприлюднення результатів педагогічних досліджень науковців. Публікації репрезентують нові підходи до різних аспектів педагогіки та методики.

За зміст статей і правильність цитування відповідальність несе автор.

© Бердянський державний педагогічний університет, 2021
© Автори статей, 2021

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Berdiansk State Pedagogical University**

**Scientific Papers
of Berdiansk State Pedagogical
University**

Series: Pedagogical sciences

Issue 3

**Berdiansk
2021**

UDC 378.001.89(082)
LBC 74.480.46я5
N 34

ISSN 2412-9208
ICV 2019: 79.31
DOI 10.31494/2412-9208

REVIEWERS:

Lazarev Mykola – doctor of pedagogical sciences, professor (Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy);

Pavlenko Anatoly – doctor of pedagogical sciences, professor (Khortytsia National Training and Rehabilitation Academy).

*It is published according to the resolution of the Academic Council
of Berdiansk State Pedagogical University
Record № 7 of 23.12.2021*

**According to the resolution of Attestational board of the Ministry
of education and science of Ukraine this edition was included to
the List of scientific professional editions of Ukraine (category B)**
(Resolution of the Ministry of education and science of Ukraine
№ 1412 of 18 December 2018)

EDITORIAL BOARD:

Ihor Bohdanov – doctor of pedagogical sciences, professor, rector (Berdiansk), editor in chief; **Olha Hurenko** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Olga Grauman** – doctor of pedagogical sciences, professor (Hildesheim, Germany); **Larysa Zaitseva** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Liudmyla Koval** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Alla Kramarenko** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Ilze Mikelsone** – doctor of pedagogical sciences, professor (Liepaja, Latvia Republic); **Viacheslav Osadchiy** – доктор педагогічних наук, професор (Melitopol); **Ihor Racu** – doctor of pedagogical sciences, professor (Kishinev, Moldova); **Alessandro Figus** – doctor of pedagogical sciences, professor (Rome, Italy); **Olha Popova** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (Berdiansk); **Kateryna Osadcha** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (Melitopol).

N-34 Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences. – Issue 3. – Berdiansk : BSPU, 2021. – 250 p.

The collection of scientific papers of Berdyansk state pedagogical university (Series: Pedagogical sciences) contains results of pedagogical reseach of Ukrainian and foreign scientists. Publications represent new approaches to actual problems of teaching, education and methods.

UDC 378.001.89(082)
LBC 74.480.46я5

© Berdiansk State Pedagogical University, 2021
© Authors of the articles, 2021

ЗМІСТ

Алексєнко Наталія, Сошенко Світлана (Кременчук). Використання уроку-екскурсії до бібліотеки для розвитку та збагачення усного і писемного мовлення школярів.....	9
Безкоровайна Лариса, Літвінова-Головань Ольга, Пиптюк Павло, Бабій Вікторія (Запоріжжя). Формування фахових компетентностей фахівців із туризму під час упровадження програм із організації рекреаційних послуг у ході виробничої практики.....	17
Бойко Владислав, Гриценко Лариса (Полтава), Негай Георгій, Страшко Людмила (Хмельницький). Особливості формування творчих компетентностей майбутніх фахівців технологій, дизайну і архітектури у візуально насиченому освітньому просторі.....	26
Buhaienko Tetiana (Sumy), Zamrozevych-Shadrina Svitlana (Ivano-Frankivsk), Khrenova Viktoriia (Khmelnyskyi), Yudenok Vitaliy (Hlukhiv). Formation of individual style of future teachers professional activity: pedagogical situations simulation.....	36
Gerasyumenko Oxana (Andriivka). The peculiarities of use role and plot games for the development of communicative competence skills of pupils of primary schools.....	46
Копайгоренко Василь (Київ). Застосування технічних засобів у процесі навчання живопису.....	53
Кравченко Наталія, Венецький Дмитро (Бердянськ). Нормативно-правові аспекти інклюзивної загальної середньої освіти.....	60
Ляшенко Ірина (Суми). Професійно-орієнтована мовна підготовка студентів як чинник підвищення конкурентоздатності студентів на ринку праці.....	72
Маркова Влада, Мефанік Марія (Харків). Функції професійного навчання учнів закладів професійно-технічної освіти.....	82
Мартинюк Олександр (Луцьк). Проєктні інновації в системі STEM-орієнтованого навчання студентів та учнів.....	90
Нестеренко Марина (Бердянськ). Підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дистанційного навчання в умовах сучасного освітнього ландшафту.....	98
Ножко Ігор, Пелипенко Микола, Лагно Денис (Черкаси). Науково-дослідницька робота у процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців з пожежної безпеки ЗВО ДСНС України.....	108
Орлова Наталія (Полтава). Реалізація проєктної технології навчання в процесі розробки колекції одягу.....	115
Пасько Оксана (Київ). Методика викладання дисципліни «Виготовлення моделей»: етнокультурний контекст.....	122
Петрик Крістіна (Бердянськ). Діяльнісна домінанта практико-орієнтованої підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів.....	132

Пилипенко Ольга (Кривий Ріг). STEM-компетентності: сутність та структура.....	142
Полтавська Юлія (Київ). Традиції та сучасні тенденції професійної підготовки художників декоративно-прикладного мистецтва.....	150
Radzievska Olga (Sloviansk), Loza Inna (Kupyansk). The ways of forming of written skills as form of communication of the english language of students of higher school.....	157
Сєчка Світлана (Слов'янськ). Особливості використання елементів гри на уроках англійської мови як ефективний прийом викладання матеріалу.....	165
Созонюк Ольга, Савченко Лариса (Кривий Ріг). Концепт «самостійна робота» в професійній підготовці майбутніх фахівців сфери обслуговування.....	172
Строгонова Тетяна (Запоріжжя), Стучинська Наталія (Київ). Аналіз розвитку компетентнісного підходу в системі вищої професійної освіти України.....	181
Тименко Володимир (Київ). Формування професійної готовності до педагогічної взаємодії з обдарованими футболістами в майбутніх спортивних менеджерів і тренерів.....	190
Титенко Оксана (Київ). Живопис і композиція як основоположні дисципліни професійної підготовки художників-живописців у закладах вищої професійно-художньої освіти.....	199
Титенко Опанас (Київ). Композиція як провідна дисципліна в процесі навчання художників-живописців.....	206
Khalabuzar Oksana, Khalabuzar Volodymyr (Berdyansk). The multimedia content and interactive educational activities as the ways of intensification of the distance learning.....	213
Хараджян Наталя, Закарлюка Ірина, Кулінка Юлія (Кривий Ріг). Формування soft skills як основного складника конкурентоспроможного фахівця.....	223
Черемісіна Таїсія (Бердянськ). Акмеологічний аспект професійної діяльності майстрів виробничого навчання.....	234
Шишова Інна (Кропивницький). Підготовка майбутніх фахівців до трудового виховання та професійної орієнтації учнів з особливими освітніми потребами.....	241

CONTENTS

Alekseienko Natalia, Soshenko Svitlana (Kremenchuk). Using a lesson-excursion to the library for the development and enrichment of oral and written speech of schoolchildren.....	9
Bezkorovayna Larysa, Litvinova-Holovan Olha, Pyptiuk Pavlo, Babii Viktoriia (Zaporizhia). Formation of professional competencies of tourism specialists during implementation of programs for organization of recreational services in the course of production practice.....	17
Boiko Vladyslav, Hrytsenko Larysa (Poltava), Negay Georgiy, Strashko Liudmila (Khmelnyskyi). Features of the formation of creative competencies of future specialists in technology, design and architecture in a visually rich educational space.....	26
Buhaienko Tetiana (Sumy), Zamrozevych-Shadrina Svitlana (Ivano-Frankivsk), Khrenova Viktoriia (Khmelnyskyi), Yudenok Vitaliy (Hlukhiv). Formation of individual style of future teachers professional activity: pedagogical situations simulation.....	36
Gerasymenko Oxana (Andriyivka). The peculiarities of use role and plot games for the development of communicative competence skills of primary school pupils.....	46
Kopaygorenko Vasil (Kyiv). Application of technical means in the process of painting teaching.....	53
Kravchenko Nataliia, Venetsky Dmytro (Berdiansk). Regulatory and legal issues of inclusive general secondary education.....	60
Liashenko Iryna (Sumy). Student's vocational-oriented language learning as a means of increasing employability on the labour market	72
Markova Vlada, Mefanik Mariia (Kharkiv). Functions of vocational training of students of professional and technical education institutions	82
Martyniuk Oleksandr (Lutsk). Project innovations in the system of student's and pupil's STEM-oriented learning.....	90
Nesterenko Maryna (Berdiansk). Professional training of future elementary school teachers for the organization of distance learning in the conditions of a modern educational landscape.....	98
Nozhko Ihor, Pelypenko Mykola, Lahno Denys (Cherkasy). The role of scientific and research work in the process of formation of professional competence of future specialists of fire safety of higher educational establishments of SES of Ukraine.....	108
Orlova Nataliia (Poltava). Implementation of project technology of training in the process of designing a clothes collection.....	115
Pasko Oksana (Kyiv). Methodology of teaching the discipline «Model manufacture»: ethnocultural context.....	122
Petryk Kristina (Berdiansk). Activity dominant of practice-oriented preparing of future primary school teachers for the organization of interactive educational interaction of students.....	132
Pylypenko Olha (Kryvyi Rih). STEM competencies: essence and structure.....	142

Poltavska Yuliia (Kyiv). Traditions and modern trends of professional training of artists of decorative and applied arts.....	150
Radzievska Olga (Sloviansk), Loza Inna (Kupyansk). The ways of forming of written skills as a form of communication of the English language of higher school students.....	157
Sechka Svitlana (Sloviansk). The peculiarities of using the elements of the game in English lessons as an effective method of teaching the material.....	165
Sozoniuk Olha, Savchenko Larysa (Kryvyi Rih). Concept of «independent work» in professional training of future service specialists.....	172
Strogonova Tetyana (Zaporizhzhya), Stuchinskaya Natalia (Kyiv). Analysis of the development of a competent approach in the system of higher vocational education of Ukraine.....	181
Tytenko Volodymyr (Kyiv). Professional readiness for pedagogical interaction with gifted footballers of future sports managers and coaches.....	190
Tytenko Oksana (Kyiv). Painting and composition as a fundamental discipline of professional training of painters in institutions of higher professional and artistic education.....	199
Tytenko Opanas (Kyiv). Transformation of compositional principles in equipment painting.....	206
Khalabuzar Oksana, Khalabuzar Volodymyr (Berdyansk). The multimedia content and interactive educational activity as the ways of intensification of the distance learning.....	213
Kharadzhyan Natalia, Zakarlyuka Iryna, Kulinka Yuliya (Kryvyi Rih). Formation of soft skills as the main component of a competitive professional.....	223
Cheremisina Taisiia (Berdyansk). Acmeological aspect of professional activity of industrial training masters.....	234
Shyshova Inna (Kropyvnytskyi). Preparation of future specialists for labor education and professional orientation of students with special educational needs.....	241

УДК 373.3.091.32:811.161.2'373
DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-09-16

USING A LESSON-EXCURSION TO THE LIBRARY
FOR THE DEVELOPMENT AND ENRICHMENT
OF ORAL AND WRITTEN SPEECH OF SCHOOLCHILDREN

ВИКОРИСТАННЯ УРОКУ-ЕКСКУРСІЇ ДО БІБЛІОТЕКИ
ДЛЯ РОЗВИТКУ ТА ЗБАГАЧЕННЯ УСНОГО
І ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ

Natalia ALEKSEIENKO,
PhD in Philology, Associated
Professor

Наталія АЛЕКСЕЄНКО,
кандидат філологічних наук,
доцент

svetlana.soshenko1973@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5634-2945>

Svitlana SOSHENKO,
PhD in Pedagogy, Associated
Professor

Світлана СОШЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент

svetlana.soshenko1973@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5634-2945>

Kremenchuk Mykhailo
Ostrohradskyi National University

Кременчуцький національний
університет імені Михайла
Остроградського

✉ 20, Pershotravneva Street,
Kremenchuk, 9600

✉ Першотравнева, 20,
Кременчук, 9600

Original manuscript received: November 09, 2021
Revised manuscript accepted: December 06, 2021

ABSTRACT

The paper considers the didactic potential of the lesson-excursion for the development and enrichment of oral and written speech of pupils, motivating their cognitive activity. Particular attention is paid to the formation of speech competencies and a positive attitude to learning. The relevance of the study is due to the need to understand the possibilities of lessons-excursions in terms of speech development of modern schoolchildren. The research methodology contains general theoretical and special methods. The purpose of the study is to describe and characterize non-standard lessons-excursions to the library for secondary pupils. It is determined that the lesson-excursion in secondary school is used mainly for the purpose of learning about the world in the lessons of science, geography, history. Instead, the use of such lessons to develop speech is quite limited. The potential of using the excursion in terms of speech development remains undiscovered, i.e. requires a systematic analysis, the purpose of which is to describe and characterize non-standard lessons-excursions for secondary pupils that help develop oral and written speech. Lessons-excursions is an event that involves pupils in various activities that are closely related to the needs of life, clearly demonstrating how the theoretical knowledge gained during training, applied in practice, in a particular situation. The paper comprehends the experience of conducting lessons-excursions in the Ukrainian language for pupils of 5-6 grades. These lessons were developed and conducted within the educational practice of future teachers of Ukrainian

language and literature who are studying at the Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University. Step-by-step algorithms of lessons-excursions in the library are given. Various practical tasks of problematic and creative character are offered, which it is expedient to use at lessons-excursions for development of oral and written speech. The proposed practical tasks and exercises systematize knowledge, improve language skills, develop creative abilities and improve children's oral and written speech.

Key words: *excursion lesson, non-standard lesson, basic school, speech competence, oral and written speech.*

Вступ. Інноваційні методи і форми в сучасній освіті дозволяють розширювати освітній простір нової української школи, не обмежуючи його будівлею школи (Концепція нової української школи, 2017: 29). Нові форми організації освітнього процесу спрямовані на максимальну активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів та формування мовленнєвої компетентності. Урок-екскурсія є подією, яка залучає учнів до різних видів діяльності, що тісно пов'язані з реальним життям, потребами, наглядно демонструючи, як теоретичні знання, отримані під час навчання, застосовувати на практиці, в конкретній ситуації.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю осмислення можливостей уроку-екскурсії в аспекті розвитку усного і писемного мовлення сучасних школярів.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження стали роботи українських науковців, присвячені концептуальним засадам методики викладання мови в школі (Горошкіна, Попова, 2010; Дороз, 2019; Костів, Сколоздра-Шепітко, 2018, Пентиліук М. І., 2011). Увагу дослідників привертають питання підвищення ефективності навчання рідної мови (Мельничайко, 2012), розвитку усного і писемного мовлення молодших школярів (Мартіна, 2015; Хорошковська, 2019; Шелехова, 2013); методики розвитку зв'язного мовлення (Кардаш, 2017; Кривуліна, 2017; Михасюк, 2020). Для дослідження особливе значення мають наукові розвідки, які висвітлюють специфіку нестандартних уроків, зокрема уроків-екскурсій. Так, екскурсію як метод пізнання аналізує Вишневський (Вишневський, 2019); екскурсія розглядається як ефективна форма заняття (Горда, Руснак, 2020); Дзекунов досліджує можливості навчальної екскурсії в системі шкільної та позашкільної освіти (Дзекунов, 2014); висвітлюються особливості квест-екскурсії як форми активного пізнання світу (Васильєва, 2020; Ковальчук, 2017); Т. Мієр вивчає дидактичні основи організації навчально-екскурсійної діяльності (Мієр, 2018).

Огляд наукової літератури з теми дослідження засвідчує, що екскурсії в основній школі розглядаються переважно як можливість пізнання світу на уроках з природознавства, географії, історії. Потенціал використання екскурсії в аспекті розвитку мовлення залишається нерозкритим, тобто потребує системного дослідження, метою якого є опис і характеристика нестандартних уроків-екскурсій для учнів основної школи, які допомагають розвитку усного і писемного мовлення. Мета дослідження реалізується у таких завданнях:

- запропонувати нестандартні уроки-екскурсії, спрямовані на формування мовленнєвих навичок;
- визначити основні навчальні завдання, які доцільно використовувати на уроках-екскурсіях для розвитку мовлення.

Методи та методики дослідження. Досягнення мети дослідження та вирішення комплексу поставлених завдань зумовили необхідність використання теоретичних методів – аналізу і синтезу, індукції і дедукції, порівняння, аналогії, зіставлення, узагальнення – для з'ясування стану вивченості проблеми, систематизації наукових положень; спеціальних – системного аналізу для всебічного дослідження уроку-екскурсії. Такий підхід забезпечує проведення багатоаспектного аналізу обраної теми.

Результати та дискусії. Екскурсія – повноцінна, приваблива з дидактичної точки зору форма організації навчання, яка повинна зайняти неабияке місце серед повсякденно вживаних дидактичних прийомів (Дзекунов, 2014: 116). Урок-екскурсія збагачує практичними знаннями, пов'язуючи теорію з практикою та розвиваючи творчі здібності учнів. Навчання поза межами класної кімнати виховує самостійність, сприяє організованості та допомагає формуванню в дітей позитивного ставлення до навчання, адже ключовою ідеєю є застосування вивченого матеріалу в реальних життєвих ситуаціях (Гшенична, 2019:76). Майбутніми вчителями, які здобувають освіту в Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського, у межах навчальної практики проводяться уроки-екскурсії в бібліотеці для учнів 5-6 класів. Метою таких уроків-екскурсій є формування мовленнєвої компетентності, вміння орієнтуватися в завданнях і умовах спілкування, доречно застосовувати усне і писемне мовлення в конкретних ситуаціях. Майбутні вчителі української мови і літератури разом з керівниками практики розробили кілька уроків-екскурсій до бібліотеки, спрямованих на розвиток мовлення школярів, та вправи і практичні завдання, що передбачають використання алфавіту, словників.

На першому уроці учні отримують завдання перевірити, чи правильно розставлені книги на полиці відповідно до алфавіту, по черзі коментуючи, чому треба переставити книгу. Потім кожен, отримавши прізвище автора та назву книги, повинен відшукати її, віддати бібліотекарю, взяти іншу і поставити її на потрібну полицю.

Наступне завдання – відшукати книгу на полиці, де книги розставлені не за алфавітом. Під час обговорення діти повинні зробити висновок, як зручніше розставляти книги, за алфавітом чи ні. Свої враження і роздуми викласти у творі «Як я шукав книгу».

На наступному уроці учням пропонується зробити аналіз різних систем, які в бібліотеці сформовано за алфавітом (каталог, читацькі абонементи, списки відвідувачів). Учні знаходять потрібне прізвище в каталозі, пояснюють, чому прізвища у зошиті відвідувачів записані з порушенням алфавіту. Під час обговорення школярі розповідають, про які системи збереження інформації в бібліотеці вони дізнались та про важливість алфавіту в організації бібліотечного простору, з'ясовують, чи потрібно абсолютно все розставляти за алфавітом і у яких випадках без

алфавіту неможливо обійтись. Пропонується скласти перелік, де, крім бібліотеки, використовується алфавіт у навколишньому світі. Наприкінці уроку учні складають синквейн, тобто неримований вірш, п'ять рядків якого організовуються за наступними вимогами: іменник (називає тему); два прикметники (характеризують, розкривають тему); три дієслова (описують дію в межах теми); речення-висновок; ставлення до теми (може бути одне слово чи словосполучення). Приклад, складений учнями: *Алфавіт. Незмінний, постійний. Організовує, систематизує, впорядковує. Допомогає швидко знайти. Важливо знати.*

На третьому уроці діти повинні самостійно знайти тлумачний словник і виконати завдання: 1. Виписати три незнайомих слова та їх тлумачення, скласти з ними речення. Потім кожен називає слово, інші висловлюють припущення щодо його лексичного значення, з'ясовується значення за словником. 2. Виписати однозначне та багатозначне слово з можливими значеннями. Кожен називає пару слів, учні висувують припущення, яке з них багатозначне, з'ясовуються фіксовані в словнику значення, наводяться приклади. 3. Скласти речення, в якому багатозначне слово вживається в прямому значенні. 4. Скласти речення, у якому слово вживається в переносному значенні. Види роботи, рекомендовані навчальною програмою під час вивчення теми «Лексикологія», завдання і вправи, що передбачають використання словників, наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Види роботи, які можуть бути використані на уроках-екскурсіях

Рекомендовані навчальною програмою	Завдання і вправи, що передбачають використання словників
<ol style="list-style-type: none"> 1. Складання й розігрування діалогу етикетного характеру з використанням синонімічних етикетних формул вітання, прохання, вдячності у бібліотеці, з урахуванням віку та статусу співрозмовника. 2. Складання й розігрування діалогурозпитування про правила користування шкільною бібліотекою з використанням запропонованих (або самостійно дібраних) синонімів, антонімів. 3. Колективне укладання словничка популярних у шкільному житті неологізмів. 4. Добирання українських відповідників до вжитих у реченнях (текстах) іншомовних слів. 5. Докладний усний переказ тексту із завданням: заміною іншомовних слів українськими відповідниками. 6. Редагування речень і текстів, у яких допущено лексичні помилки. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Із тлумачного словника виписати три слова, значення яких було невідомим, скласти з ними речення. 2. Із тлумачного словника виписати два односторонніх слова та два багатозначних. Скласти речення, у якому багатозначне слово використовується в прямому значенні, переносному значенні. 3. Користуючись відповідним словником, знайти синоніми до запропонованих слів. 4. У тексті замінити виділені слова на синоніми, знайшовши у словнику найбільш доцільні. 5. З'ясувати значення запропонованих іншомовних слів за словником. 6. Виписати із словника іншомовних слів шість слів, значення яких було невідомим. 7. З'ясувати значення запропонованих паронімів, скласти з ними речення.

Проведені уроки-екскурсії після слід обов'язково обговорювати, адже евристичні бесіди наштовхують на самостійні висновки, опитування уточнює, розширює та закріплює набуті знання. Для узагальнення можуть бути використані такі творчі завдання: написати твір-роздум, написати звіт про екскурсію, зробити фотозвіт, презентацію.

Висновки. Урок-екскурсія вимагає особливої уваги до вибору теми і практичних завдань. Важливо, щоб кожен учасник такого уроку мав змогу проявляти активність і самостійно виконувати завдання. Уроки-екскурсії учнів основної школи до бібліотеки спрямовані на формування в школярів мовленнєвої компетентності. Запропоновані практичні завдання та вправи систематизують знання, вдосконалюють мовні навички, розвивають творчі здібності та вдосконалюють усне і писемне мовлення дітей. Проблемно-творчий характер такого комплексу уроків-екскурсій встановлює зв'язок між теоретичними знаннями і реальним життям, закріплює навички використання отриманих знань на практиці.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш детальному розгляді використання синквейну на уроках української мови в основній школі, а також у проведенні на базі ЗЗСО м. Кременчука педагогічного експерименту з дослідження розвитку мовленнєвих компетентностей учнів шляхом проведення нестандартних уроків.

Література

Васильєва М. А. Квест-екскурсія як інтерактивна форма навчання школярів (на прикладі археологічного музею ІА НАН УКРАЇНИ). *Молодий вчений*. 2020. № 11. С. 365-370.

Вишневецький В. І. Екскурсія як метод пізнання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2019. Вип. 2. С. 59-63.

Горда О., Руснак О. Навчальна екскурсія як ефективна форма заняття під час літніх шкіл із вивчення мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 31 (3). С. 110-114. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apqnd_2020_31\(3\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apqnd_2020_31(3)_19)

Горошкіна М. О., Попова Л. О. Сучасний урок української мови: від планування до проведення. Харків : Вид. група «Основа», 2010. 111 с.

Дзекунов А. М. Навчальна екскурсія в системі шкільної та позашкільної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 8. С. 114–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2014_8_16

Дороз В. Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 386 с.

Кардаш Л. В. Лінгвістичні, психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади розвитку зв'язного мовлення школярів на уроках української мови. *Молодий вчений*. 2017. № 5 (45). С. 360–364.

Ковальчук Т. І. Квест-екскурсія як форма активного пізнання світу учнями і студентами. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 4. С. 159-161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2017_4_23

Концепція нової української школи. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczya.pdf>

Костів О., Сколоздра-Шепітко О. Методика викладання української мови : навчально-методичний посібник. Львів, 2018. 202 с.

Кривуліна Т. І. Розвиток зв'язного мовлення учнів початкових класів. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 2. С. 164-170.

Мартіна О. В. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів на уроках рідної мови. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 18. С. 154-159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2015_18_29

Мельничайко В. Я. Шляхи підвищення ефективності навчання рідної мови. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка*. 2012. № 1. С. 3–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2012_1_3

Михасюк Т. Розвиток образного мовлення молодших школярів у процесі поглиблення їхніх знань про українську народну символіку. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 1. С. 110-114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2020_1_27.

Мієр Т. І. Дидактичні основи організації навчально-екскурсійної діяльності як засобу вибудовування суб'єкт-суб'єктної взаємодії тих, хто навчає, з тими, хто навчається. *Научен вектор на Балканите*. 2018. № 1. С. 67-70.

Пентиліук М. І. Практикум з методики навчання української мови в загально-освітніх закладах: модульний курс : посібник для студентів пед. університетів та інститутів / кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2011. 366 с.

Пшенична Л. Новий учитель нової української школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 1 (85). С. 61–83.

Хорошковська Т. П. Формування умінь усного мовлення в молодших школярів – представників національних меншин на уроках української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2019. Вип. 23. С. 286–291. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2019_23_26

Шелехова Г. Формування мовної особистості як умова мовленнєвого розвитку учнів основної школи на уроках української мови. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2013. С. 543–552. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2013_2013_72

References

Vasyliieva, M. (2020). *Kvest-ekskursiia yak interaktyvna forma navchannia shkoliariv (na prykladi arkheolohichnoho muzeiu IA NAN UKRAINY)* [Quest-excursion as an interactive form of education of students (the case of archaeological museum of the IA of NAS of UKRAINE)], *Young Scientist*, № 11 (87), 365-370 [In Ukrainian].

Vyshnevskiy, V. (2019). *Ekskursiia yak metod piznannia* [Excursion as a method of knowledge], *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 2, 59-63 [In Ukrainian].

Horoda, O., Rusnak, O. (2020). *Navchalna ekskursiia yak efektyvna forma zaniattia pid chas litnikh shkil iz vyvchennia movy* [Educational tour as an effective form of classes during summer language schools], *Humanities science current issues*, 31(3), 110-114 [In Ukrainian].

Goroshkina, M. O., Popova, L. O. (2010) *Suchasnyi urok ukrainskoi movy: vid planuvannia do provedennia* [Modern Ukrainian language lesson: from planning to conducting]. *Kharkiv : Publishing group Osnova* [In Ukrainian].

Dzekunov, A. (2014). *Navchalna ekskursiia v systemi shkilnoi ta pozashkilnoi osvity* [The educational excursion in the system of school and out-of-school education], *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 8, 114–125 [In Ukrainian].

Doroze, V. (2019). *Metodyka navchannia ukraïnskoi movy v zahalnoosvitnikh zakladakh* [Methodology of teaching the Ukrainian language in comprehensive institutions]. Kyiv: Center for Educational Literature [In Ukrainian].

Kardash, L. V. (2017). *Linhvistychni, psykhologo-pedahohichni ta lindhvodydaktychni zasady rozvytku zviaznoho movlennia shkoliariv na urokakh ukraïnskoi movy* [Linguistic, psychological, educational and linguodidactic principles of pupils' connected speech at the ukrainian lessons], *Young Scientist*, 5 (45), 360–364 [In Ukrainian].

Kovalchuk, T. I. (2017). *Kvest-ekskursiia yak forma aktyvnoho piznannia svitu uchniamy i studentamy* [Quest tour as a form of active knowledge of the world by students and students], *Ukrainian educational journal*, 4, 159-161 [In Ukrainian].

Kontsepsiia novoi ukraïnskoi shkoly [The concept of the new Ukrainian school]. (<https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf>) [In Ukrainian].

Kostiv, O., Sklozdra-Shepitko, O. (2018). *Metodyka vykladannia ukraïnskoi movy* [Methods of teaching Ukrainian language]. Lviv [In Ukrainian].

Kryvulina, T. I. (2017). *Rozvytok zviaznoho movlennia uchniv pochatkovykh klasiv* [Development of coherent speech of primary school students], *Taury Bulletin of Education*, 2, 164-170 [In Ukrainian].

Martin, O. (2015). *Rozvytok usnoho i pysemnoho movlennia molodshykh shkoliariv na urokakh ridnoi movy* [Junior pupils' verbal and written development at the lessons of the native language], *Pedagogical education: theory and practice*, 18, 154-159 [In Ukrainian].

Melnychayko, V. YA. (2012). *Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti navchannia ridnoi movy* [Ways of enhancement of native language teaching effectiveness], *The scientific issues of ternopil Volodymyr Hnatiuk national pedagogical university. Series : Pedagogy*, 1, 3-10 [In Ukrainian].

Mykhasyuk, T. (2020). *Rozvytok obraznoho movlennia molodshykh shkoliariv u protsesi pohlyblennia yikhnikh znan pro ukraïnsku narodnu symvoliiku* [Development of figurative speech of younger pupils in the process of deepening their knowledge about Ukrainian folk symbols], *New pedagogical thought*, 1, 110-114 [In Ukrainian].

Miier, T. I. (2018). *Dydaktychni osnovy orhanizatsii navchalno-ekskursiinoi diialnosti yak zasobu vybudovuvannia subiekt-subiektnoi vzaiemodii tykh, khto navchaie, z tymy, khto navchaietsia* [Didactic basis of organization a training excursion activity as processing of equipment for intersubjective interaction between coaches and thosepeople, who are training], *Scientific vector of the Balkans*, 1, 67-70 [In Ukrainian].

Pentilyuk, M. I. (2011). *Praktykum z metodyky navchannia ukraïnskoi movy v zahalno-osvitnikh zakladakh* [Workshop on methods of teaching the Ukrainian language in secondary schools]. Kyiv : Lenvit [In Ukrainian].

Pshenychna, L. (2019). *Novyi uchytel novoi ukraïnskoi shkoly* [New Teacher of New Ukrainian School], *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 1(85), 61–83 [In Ukrainian].

Khoroshkovska, T. (2019) *Formuvannia umin usnoho movlennia v molodshykh shkoliariv – predstavnykiv natsionalnykh menshyn na urokakh ukraïnskoi movy* [Formation of oral language skills of primary pupils – representatives of national minorities at ukrainian language lessons], *Problems of a Modern Textbook*, 23, 286–291 [In Ukrainian].

Shelekhova, G. (2013). *Formuvannia movnoi osobystosti yak umova movlennievoho rozvytku uchniv osnovnoi shkoly na urokakh ukraïnskoi movy* [Formation of language personality as a condition of speech development of primary school students in Ukrainian language lessons], *Native word in ethnocultural dimension*, 2013, 543–552 [In Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається дидактичний потенціал уроку-екскурсії для розвитку та збагачення усного і писемного мовлення школярів, мотивування їх пізнавальної активності. Особлива увага приділяється формуванню мовленнєвих компетентностей та позитивного ставлення до навчання. Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю осмислення можливостей уроків-екскурсій в аспекті розвитку мовлення сучасних школярів. Методологія дослідження містить загальнотеоретичні та спеціальні методи. Метою дослідження є опис і характеристика нестандартних уроків-екскурсій до бібліотеки для учнів основної школи. Визначено, що урок-екскурсія в основній школі застосовується здебільшого з метою пізнання світу на уроках природознавства, географії, історії. Натомість використання таких уроків з метою розвитку мовлення є досить обмеженим. Потенціал використання екскурсії в аспекті розвитку мовлення залишається нерозкритим, тобто потребує системного аналізу, метою якого є опис і характеристика нестандартних уроків-екскурсій для учнів основної школи, що допомагають розвитку усного і писемного мовлення. Урок-екскурсія є подією, яка залучає учнів до різних видів діяльності, що тісно пов'язані з реальним життям, потребами, наглядно демонструючи, як теоретичні знання, отримані під час навчання, застосовувати на практиці, в конкретній ситуації. У статті осмислено досвід проведення уроків-екскурсій з української мови для учнів 5–6 класів. Ці уроки було розроблено та проведено у межах навчальної практики майбутніх учителів української мови і літератури, які здобувають освіту в Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського. Наведено покрокові алгоритми уроків-екскурсій у бібліотеці. Запропоновано різноманітні практичні завдання проблемного і творчого характеру, які доцільно використовувати на уроках-екскурсіях для розвитку усного і писемного мовлення для систематизації знань, удосконалення мовних навичок, розвитку творчих здібностей та вдосконалення усного і писемного мовлення дітей.

Ключові слова: урок-екскурсія, нестандартний урок, основна школа, мовленнєва компетентність, усне і писемне мовлення.

УДК 378.093.5:338.48]:37.091.33-027.22
DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-17-25

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF TOURISM PROFESSIONALS DURING IMPLEMENTATION OF PROGRAMS FOR THE ORGANIZATION OF RECREATIONAL SERVICES IN THE COURSE OF PRODUCTION PRACTICE

ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ІЗ ТУРИЗМУ ПІД ЧАС УПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМ ІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНИХ ПОСЛУГ У ХОДІ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ

Larysa BEZKOROVAYNA,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

lvbeskorovaynaya@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9502-9604>

Лариса БЕЗКОРОВАЙНА,
доктор педагогічних наук, доцент

Olha LITVINOVA-HOLOVAN,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer

amlady.litvinova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2647-8147>

Ольга ЛІТВИНОВА-ГОЛОВАНЬ,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

Pavlo PYTYUK,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

piptykpavel@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8188-2046>

Павло ПИПТЮК,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Viktoria BABII,
Candidate of Physical Education and
Sports, Associate Professor

bviktoria6622@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6143-3358>

Вікторія БАБІЙ,
кандидат наук з фізичного
виховання та спорту, доцент

Zaporizhia National University

Запорізький національний
університет

✉ 66, Zhukovskogo St.,
Zaporizhzhia, 69600, Ukraine

✉ вул. Жуковського, 66,
м. Запоріжжя, 69600, Україна

Original manuscript received: November 09, 2021

Revised manuscript accepted: December 06, 2021

ABSTRACT

The article describes emotional intelligence of a university lecturer. It is given the definition of the term «emotional intelligence», revealed its origin. The work describes the main emotional intelligence skills: self-awareness, self-regulation, empathy, motivation, social skills. The author pays attention to Johari Window technique, which helps people better understand their relationship with themselves and others. The article gives a possibility to get acquainted with a list of questions which could be used to assess teacher's work in a class, content of the course, students' satisfaction with the course, recommendations of improving the course etc. These questions are divided into the

following categories: 1) instructor-specific question themes; 2) course-specific question themes; 3) student self-evaluation questions; 4) open-ended questions. The author of the article also represents some emotional self-regulation strategies, which can be applied in a class. It is explained the difference between a teacher, who is a leader and a usual teacher, who is just an executor of the demanded actions. There is an example of a questionnaire, which helps to determine leader's style.

According to Hersey and Blanchard Situational Leadership Theory a leader's ability to lead depends upon situation factors. These scientists focused a great part of their research on the characteristics of followers in determining appropriate leadership behaviours. According to this theory, leader's styles are divided into: directing, coaching, supporting, delegating. The author also explains the difference between a relation-oriented and a task-oriented leader.

Key words: *emotional intelligence, university lecturer, leader's style, leadership behavior, questionnaire.*

Introduction. Economic development of any country depends greatly on world view of its citizens. Personality, professional, ideological qualities of specialists are greatly influenced by educational system, atmosphere in educational institution, by teachers themselves. In this article we'll try to highlight competencies of emotional intelligence of a university lecturer; discuss why it's important for a teacher to inspire students and to be a leader for them.

Emotional intelligence became the object of scientific investigations in the works of such scientists as D. Goleman, D. Clark, T. Bradberry, C. Stanley, J. Mayer, D. Caruso, H. Gardner, D. Ljusin, G. Garskova, A. Leontiev, I. Andreeva, A. Pankratova, T. Berezovska, S. Mogilyasta and others. To understand the connection between emotional intelligence and leadership we should also refer to the works of scientist who devoted their studies to leadership. So, different aspects of leadership were studied by such American and European scientists: P. Hersey, K. Blanchard, J. Rost, F. Fielder, R. Bolden, B. Kellerman, C. Stevens, R. Heifetz, B. Johansen, G. Homans, S. Mitchell, J. Hemphill and others. Different aspects of educational leadership were discussed in details in the works of such scientists as K. Leithwood, E. Samier, P. Milley, M. Wheatley, S. Kalashnikova, L. Karamushka, S. Kurbatov, N. Volkova, O. Romanovskij, V. Krizhko and others.

Research methods and techniques. Research methods are the analysis of scientific and pedagogical literature in order to determine importance and connection between emotional intelligence and university leadership.

Results and discussions. Emotional intelligence is one of the main characteristics of the leader. This term means the ability to understand and manage your emotions as well as recognize and influence the emotions of people around you. It was first coined by researches John Mayer and Peter Salovey in 1990, later psychologist Daniel Goleman popularized it. More than a decade ago, Goleman highlighted the importance of emotional intelligence in leadership, telling the Harvard Business Review, «The most effective leaders are all alike in one crucial way: They all have a high degree of what has come to be known as emotional intelligence» (Lauren Landry, 2019).

We'll highlight five emotional intelligence skills, each leader should have (Lauren Landry, 2019):

- Self-Awareness it's a clear understanding of your strength, limitations, emotions, beliefs. Very often, people who have low level of self-awareness make worse decisions, can deal worse with conflicts.

Speaking about self-awareness we should mention Johari window (Chart 1), a technique, which helps people better understand their relationship with themselves and others. It was created by scientists Josef Luft and Harrington Ingham and got its name «Johari» by a combination of their first names (Johari Window. Wikipedia; Self-awareness. Wellbeing Support Services):

Chart 1

<i>Known Self</i> Things we know about ourselves and others know about us.	<i>Hidden Self</i> Things we know about ourselves that others do not know.
<i>Blind Self</i> Things others know about us that we do not know.	<i>Unknown Self</i> Things neither we nor others know about us.

It's useful for instructors to know students' attitude towards their course and their personality in general. Therefore, there can be presented the list of approximate questions to assess teacher's work in a class, content of the course, students' satisfaction with the course, recommendations of improving the course etc. The questions can be divided into the following categories (Course Evaluation Question Bank):

- 1) Instructor-Specific Question Themes
  - a) the instructor presented content in an organized manner;
  - b) the instructor was helpful when I had difficulties or questions;
  - c) the instructor provided clear constructive feedback;
  - d) the instructor encouraged student questions and participation;
  - e) the instructor encouraged participation;
  - f) mandatory: considering both the limitations and possibilities of the subject matter and the course, how would you rate the overall effectiveness of this instructor?
- 2) Course-Specific Question Themes
  - a) the course was effectively organized;
  - b) the course developed my abilities and skills for the subject;
  - c) the course (or section) developed my ability to think critically about the subject;
  - d) considering both the limitations and possibilities of the subject matter and the course, how would you rate the overall effectiveness of this course?
- 3) Student Self-Evaluation Questions
  - a) how many classes (or section) sessions did you attend?
  - b) on average, how many hours per week have you spent on this course (or section), including attending classes, doing readings, reviewing notes, writing papers, and any other course-related work?
  - c) how satisfied were you with your effort in this course (or section)?
- 4) Open-Ended Questions
  - a) please identify what you consider to be the strengths of the course (or section);
  - b) please identify area(s) where you think the course (or section) could be improved;

c) feedback for other students: What advice would you give to another student who is considering taking this course (or section)?

- Self-regulation is the ability to manage your emotions, impulses, behaviours. (Lauren Landry, 2019).

To create positive atmosphere in a class its necessary for teachers to regulate their emotions by using effective strategies. The main emotional self-regulation strategies which help to regulate emotions and maintain healthy learning atmosphere (Zineb Djoub , 2018):

- 1) setting a professional code of conduct;
- 2) being self-confident;
- 3) equipping yourself with the tools to feel secure (learning more about your students; being well-prepared is essential to feel secure and comfortable; learning how to deal with embarrassing situations; collaborating with your colleagues);

- Empathy is the ability to understand another person’s emotions, experience. By empathy we mean (Morin Amanda):

- 1) putting aside judgment;
- 2) trying to understand the student’s feelings;
- 3) communicating to understand. For students, who learn and think differently is very important to feel that they are understood and supported. It helps them to stay motivated, increase self-awareness.

While speaking about leadership, we should pay attention to motivation. Motivation is the ability to inspire yourself and your students to work. It’s important to be an example for others, take the initiative, stay optimistic during turbulent times. Unfortunately, many teachers come to their work daily without any enthusiasm. Consequently, leaders and usual workers behave differently at work (Lauren Landry, 2019). There is a chart (chart 2) to illustrate it:

Chart 2

	- Leader	- A person without leadership characteristics
Purpose	- Dealing with change	- Dealing with complexity
Focus	- Thinking - Change and innovation - «Doing the right things»	- Doing - Execution and implementation - «Doing the right things»
Main skills	- Formulating visions - Aligning people - Motivating and inspiring - Influencing	- Planning projects - Organizing people - Monitoring progress and performance - Problem-solving
Orientation	- Future - Long-term	- Present - Short-term
Daily work	- High level	- Ground level
Seeks to achieve	- Change - Newness - Movement	- Order - Consistency - Stability

- Social skills the way you perceive your emotions, communicate with others.

It should be noted, that there are different types of leaders. A relation-oriented leaders pay attention to people, create atmosphere of mutual trust and respect, try to learn needs of subordinates. A task-oriented leader determines the direction of activity and work norms. Fred Fielder studied the relationship between leadership style, situation and results of group work, he came to the further conclusion. Leader, who is task-oriented is more successful in very favourable and very unfavourable situations. As for favourable situations, all subordinates support the leader and agree with him (her), besides he has a power. All those conditions are necessary to structure the work of subordinates in the right direction. Similarly, very unfavourable situations also need structure and right direction of activity. Relation-oriented leader is more effective in average difficulty situations, because communication skills are very important here. To solve the problems, a real leader should know which relation he (she) has with subordinates, whether the situation is favourable or unfavourable and choose appropriate style of behaviour (Kazakevich O., 2019; Daft R., Lein P., 2007).

Leader's style (type) can be determined by questionnaire. Here are given examples of some adjectives (chart 3). If leaders while talking about employees use mostly positive characteristics it means they are focused on the relationship. These people show care towards others. And vice versa, when leader uses negative adjectives while describing employees, they are rather task-oriented. This model can be applied to relationship between a university teacher and students. Examples of adjectives (Kazakevich O., 2019; Daft R., Lein P., 2007):

Chart 3

Adjectives	
approachable	guarded person
conflict	harmonious
effective	inefficient
confident	unconfident
communicable	frowning

According to Hersey and Blanchard Situational Leadership Theory (Hersey and Blanchard Situational Leadership Model, 2020) a leader's ability to lead depends upon situation factors. These scientists focused a great part of their research on the characteristics of followers in determining appropriate leadership behaviours. In the chart below (Chart 4) there are given the characteristics of the followers and appropriate leader style which is more suitable in the concrete situation.

Chart 4

Levels of the followers' (students) performance readiness	Appropriate leader's style
Low	directing
Middle	coaching
High	supporting
Very high	delegating

We'll try to concentrate on these styles more deeply (Hersey and Blanchard Situational Leadership Model, 2020):

Directing offers step-by-step instructions, clear explanation of the consequences, close supervision. The task should be clearly defined and the stages of the process are easy to follow. This is important because the leader believes that the followers either do not know what to do or are unwilling and require therefore a certain degree of coercive power. Blanchard also believes that this style should be also used for followers who are highly «Enthusiastic beginners». They have the motivation to do the task but still lack the competence, which increases their need for directive behaviour.

Coaching. This leadership style is the high directive and high supportive leadership style. Hersey argued that this style is needed for followers who are willing, but not able to perform a task. Blanchard, however, believes this style is necessary for followers, who used to be highly enthusiastic in the beginning but who lost confidence because their competences are failing them.

Supporting. This style shows high supportive behaviours, but low directive behaviours. This may involve listening, praise and a high level of interaction between leader and follower. In addition, the leader puts a high level of trust in the follower to achieve the day-to-day tasks as the follower's competence has also grown over time. The leader believes that the subordinate is capable enough of achieving the required tasks largely independently.

Delegating. This leadership style assumes a low supportive and a low directive behaviour. The subordinate is perfectly able and willing to perform the tasks independently and with great responsibility. The leader can further encourage autonomy, while keeping an eye on not overloading the follower with responsibility. For this type of followers it is thus important as a leader to keep observing and monitoring them, in order to provide the necessary support if needed.

An interesting fact, a research, conducted among 195 leaders from more than 30 global organizations indicates, that all leaders have common competencies (Sunnie Giles, 2015):

- high ethical standards and providing a safe environment;
- empowering individuals to self-organize;
- promoting connection and belonging among employees;
- open to new ideas and experimentation;
- committed to the professional and intellectual growth of employees.

Conclusions. Studying the phenomenon of university leadership, the following conclusion can be made: a university leader should have high level of emotional intelligence. It's very important for them to develop the ability to inspire and motivate students, define and structure the work, create positive collaborative atmosphere. Teachers should be interested in the intellectual growth of the students but to be one step ahead them. It's useful for teachers to have feedback about their course and soft skills. And as a result, to work constantly on personal and professional growth. University teachers, should

be psychologists to some extent. Depending on the characteristics of a student, they should apply different leadership styles: directing, coaching, supporting, delegating.

Література

1. Безкоровайна Л. В. Концепція підготовки майбутніх фахівців з туризмознавства у вищих навчальних закладах. *Освітологічний дискурс : електронне наукове фахове видання*. 2017. № 1–2. С. 67–78. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2017_1-2_8.

2. Безкоровайна Л. В. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців з туризмознавства у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2018. 713 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/09_2018/Bezkorovaina_dis.pdf

3. Косовщук А., Безкоровайна Л. Науково-дослідна робота у професійній підготовці майбутніх фахівців з туризму в закладах вищої освіти. *Наукові запуски Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2021. Вип. № 1. Бердянськ : БДПУ. С. 248-255.

Літвінова-Головань О. П. Формування готовності майбутніх фахівців із туризму до організації та проведення заходів спортивно-розважальної анімації : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2020. 306 с. URL : http://phd.znu.edu.ua/page/dis/09_2020/Litvinova-Golovan_dis.pdf

4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 16.04.2017. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація», Указ Президента України від 09.02.2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016>

Про схвалення Концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі від 11 жовтня 2016 р. № 739-р Київ. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249407991>
Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів до 2026: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. №168-р. Урядовий портал. 2017. № 168-2017-р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501>

5. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 31. Ст. 241. Із змінами, внесеними згідно із Законом № 222-VIII (222-19) від 02.03.2015 р., Відомості Верховної Ради України. 2015. № 23. ст. 158. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1282-15>

References

1. Bezkorovaina, L. V. (2017). *Kontseptsiiia pidhotovky maibutnix fakhivtsiv z turyzmoznavstva u vyshchlykh navchalnykh zakladakh* [The concept of training future specialists in tourism in higher education]. *Osvitolohichnyi dyskurs : elektronne naukove fakhove vydannia*. Kyiv, № 1–2. S. 67–78. [in Ukrainian].

2. Bezkorovaina, L. V. (2018). *Theoretical and methodological basis of the professional training of the future masters of tourism in higher educational institutions* [Theoretical and methodological principles of professional training of future specialists in tourism in higher education]. Thesis for a doctoral degree in pedagogical sciences, ICV 2019: 79.31

Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University. [in Ukrainian].

3. Kosovshchuk, A., Bezkorovaina, L. (2021). *Naukovo-doslidna robota u profesiiiii pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv z turyzmu v zakladakh vyshchoi osvity* [Research work in the training of future tourism professionals in higher education institutions]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky – Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Pedagogical sciences*, 1, 248-255. [in Ukrainian].

4. Litvinova-Holovan, O. P. (2020). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh fakhivtsiv iz turyzmu do orhanizatsii ta provedennia zakhodiv sportyvno-rozvezhalnoi animatsii* [Formation of readiness of future specialists in tourism to organize and hold events of sports and entertainment animation]. Thesis for a Candidate degree in pedagogical sciences, Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University [in Ukrainian].

5. *Pro vyshchu osvitu* [On higher education]: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r. № 1556-VII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Data zvernennia: 16.04.2017). [in Ukrainian].

6. *Pro Natsionalnu stratehiiu z ozdorovchoi rukhovoï aktyvnosti v Ukraini na period do 2025 roku «Rukhova aktyvnist – zdorovy sposib zhyttia – zdorova natsiia»* [On the National Strategy for Physical Activity in Ukraine until 2025 «Physical activity – a healthy lifestyle – a healthy nation»] (2016) Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 09.02.2016. Kyiv [in Ukrainian].

7. *Pro skhvalennja Koncepciji populjaryzatsiji Ukrainy u sviti ta prosuvannja interesiv Ukrainy u svitovomu informacijnomu prostori* (2016) [On approval of the Concept of popularization of Ukraine in the world and promotion of Ukraine's interests in the world information space] Kyiv. [in Ukrainian]

8. *Pro skhvalennja Strateghiji rozvytku turyzmu ta kurortiv do 2026* (2017) [On approval of the Strategy for the development of tourism and resorts until 2026], Kyjiv. [in Ukrainian].

9. *Pro turyzm* (1995) [About tourism] Zakon Ukrainy, Kyjiv [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена висвітленню концептуальних засад побудови та розвитку вищих педагогічних навчальних закладів України на початку ХХ століття. Саме в цей період педагогічна освіта будувалась як на власні українських педагогічних традиціях, так і на західних технократично-прагматичних концептуальних поглядах на спрямованість педагогічної системи. Автором доведено, що 1920-их роках концепція педагогічної освіти була відображена в новій моделі освітньої системи, видах навчальних закладів, що готували педагогіє, наступності навчання, створення профільних вертикалей, нових формах, методах і засобах навчання, відродженням педагогічної практики та стажування.

У статті розглянуті та проаналізовані три етапи формування вищих педагогічних закладів в Україні на початку ХХ століття: перший етап передбачав жорстке централізоване управління вищими навчальними закладами, надмірне втручання партійних структур. Другий етап відзначається намаганням керівництва зробити поступки викладачам, професурі, студентам, залучаючи їх до безпосередньої участі у роботі нових органів управління вищою школою. Третій етап характеризується намаганням повернутися до адміністративних та централізованих методів керівництва. У статті з'ясовано, що в досліджуваній період замість Рад ВНЗ та факультетів з'являються суто статистичні та аморфні загальні збори, факультетські комісії, максимально посилюється адміністративна влада ректора та деканів.

У статті прослідковано процес розгалуження внутрішньої структури педагогічних закладів освіти, коли були сформовані відділення соціального виховання, професійної освіти, політичної освіти, заочної освіти, педологічні факультети та відділення з підготовки вчителів для шкіл національних меншин.

Ключові слова: вища освіта, освіта вчителів, інститут освіти, модель освіти, трудова школа.

УДК 378.04:7.012]:37.091.33-028.22
DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-26-35

**FEATURES OF THE FORMATION OF CREATIVE COMPETENCIES
OF FUTURE SPECIALISTS IN TECHNOLOGY, DESIGN AND
ARCHITECTURE IN A VISUALLY RICH EDUCATIONAL SPACE**

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНОЛОГІЙ, ДИЗАЙНУ І АРХІТЕКТУРИ
У ВІЗУАЛЬНО НАСИЧЕНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

Vladyslav BOIKO,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

vladislavanatoli4@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0537-9959>

*National University «Yuri Kondratyuk
Poltava Polytechnic»*

✉ 24, Pershotravnevyy Ave,
Poltava, 36011

Larysa HRYTSENKO,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

grycenko_l@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0366-9386>

*Poltava V. G. Korolenko National
Pedagogical University (PNPU)*

✉ 2, Ostrogradski street,
Poltava, 36022

Georgiy NEGAY,
PhD of architecture, Associate
Professor

ng31@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0947-4937>

Liudmila STRASHKO,
PhD of architecture, Associate Professor

strasko211@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0862-3766>

Khmelnytskyi National University

✉ 11, Instytut'ska str.,
Khmelnytskyi, 29016

Владислав БОЙКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент

*Національний університет
«Полтавська політехніка імені
Юрія Кондратюка»*

✉ вул. Першотравневий
проспект, 24, м. Полтава, 36011

Лариса ГРИЦЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент

*Полтавський національний
педагогічний університет імені
В. Г. Короленка*

✉ вул. Остроградського, 2,
м. Полтава, 36022

Георгій НЕГАЙ,
кандидат архітектури, доцент

Людмила СТРАШКО,
кандидат архітектури, доцент

*Хмельницький національний
університет*

✉ вул. Інститутська, 11,
м. Хмельницький, 29016

Original manuscript received: October 07, 2021

Revised manuscript accepted: December 09, 2021

ABSTRACT

The article is devoted to the study of the peculiarities of visual teaching methods usage in the process of professional competencies formation of future specialists in technology, design, and architecture. With the help of 'creativity' and «visualization» mental maps, the content of these categories within our research is processed. The interpretation of the categories «creativity», «creation», «clarity» and «visualization» in modern conditions of the visual density of the educational space is analyzed. The methods of using modern means of visualization in the process of students' visual literacy formation are tested. The effectiveness of the visual aids usage in the process of the creative competence formation of future specialists in technology, design, and architecture at all levels of knowledge acquisition has been studied and experimentally confirmed. The positive influence of tasks with elements of visualization on the increase of educational activity motivation is analyzed. It is stated that the transition from the student's involuntary attention to an arbitrary one is natural; the increase in the level of the student's creative thinking is confirmed. Peculiarities of professional competencies formation of specialists in technology, design, and architecture include the obligatory presence of visualization elements in the process of teaching graphic disciplines. Modern methods and techniques should form visual literacy from the first stages of the learning process. Professional competence will be considered formed in the presence of visual culture.

Key words: visual technologies; visualization tools; the category mental map; creative competence formation; creative project activity.

Вступ. Підготовка майбутніх фахівців базується на формуванні низки компетентностей, у тому числі творчої. Сучасні візуальні технології дозволяють розвинути здібності студента від візуальної грамотності до візуальної виконавчої культури. Роль візуальної грамотності в сучасній вищій освіті зростає, оскільки «учні та студенти живуть у візуально наповненому світі, де вони постійно стикаються з творенням сенсів і знань засобом зображень і візуальних медійних комунікацій» (9 Кремень, Глїн, 2020: 8). Одна із суперечностей фахового навчання полягає в необхідності перетворення творчих задатків особистості у професійну творчу компетентність, з одного боку, і неупорядкованості засобів, зокрема візуальних, для розвитку креативного мислення – з іншого. Дослідження можливостей ефективного використання візуальних засобів навчання в процесі формування творчої компетентності майбутніх фахівців технологій, дизайну і архітектури є **метою** цієї статті. Завданнями дослідження є уявлення співвідношення ментального ряду понять «креативність» і «творчість» із використанням ментальної карти. У рамках дослідження актуальним є окреслення генези понять «наочність» і «візуалізація» в процесі підготовки фахівців технологій, дизайну та архітектури. Основним завданням є розгляд і апробація прийомів використання засобів візуалізації навчання для розвитку творчих компетентностей студентів у процесі засвоєння графічних дисциплін; дослідження особливостей взаємозв'язку між розвитком творчого мислення майбутніх фахівців та сучасними візуальними засобами навчання.

Виклад основного матеріалу. Розгляд цих аспектів процесу підготовки фахівців технологій, дизайну і архітектури є логічним продовженням нашого дослідження, присвяченого формуванню графічних понять (Гриценко, 2021: 84 –91) та графічних умінь (Гриценко, 2019: 22 – 31) у ході підготовки майбутніх фахівців. Торкаючись питань формування творчих умінь студентів у попередніх публікаціях, ми усвідомлювали, що цей аспект потребує окремого розгляду. Прискорила темп нашої роботи наявність невідворотної залежності сучасної молоді від різного роду візуальних продуктів, які часто претендують на статус «творчих».

Методологічною основою дослідження є теорія пізнання: вчення про чуттєве пізнання світу, єдність теорії і практики; об'єктивність, відносність, абсолютність, конкретність істини. Згідно з програмою дослідження в експериментальних і контрольних групах студентів було використано методики: Е. Торренса (для діагностики творчого мислення), Ландольта (для діагностики перемикання уваги), Д. Дьюї (для діагностики мотивації діяльності).

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» «компетентність – це динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати навчальну та подальшу професійну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» (п. 19 частини першої ст. 1) (Закон України «Про вищу освіту», 2021). Погляди науковців щодо трактування інформаційної компетентності різняться. Більшість авторів розглядають це поняття як мету освіти, кінцевий результат навчання і професійної підготовки. Вважаємо слушною думку К. Данилишиної, яка вважає, що інформаційна компетентність «...характеризує фахівця, який виконує свою професійну діяльність. У результаті відбувається формування *фахової компетентності* студентів, що характеризується: ґрунтовними знаннями із загальнопрофесійних і фахових навчальних дисциплін; уміннями користуватись інформаційними і професійними технологіями; здатністю використовувати в професійній діяльності знання, вміння і узагальнені засоби виконання дій у процесі розв'язання професійних завдань» (Данилишина, 2020: 3–4). У дослідженні використано термін, запропонований ЮНЕСКО у 2015 р.: «трансверсальні компетентності». Саме вони забезпечують «трансфер навчання», тобто «перенос набутих знань, навичок і метакогнітивних здібностей особистості на вирішення ситуацій реального життя» (Петренко, 2018: 290–293).

Також не існує єдності поглядів при визначенні творчої компетентності майбутнього фахівця. Нам імпонує підхід С. Яланської (Яланська, 2015), яка розробила цілісну концепцію розвитку творчої компетентності майбутнього фахівця. Базисом для цієї концепції є генетико-психологічна теорія народження, зростання та існування особистості, створена С. Максименком. Автор пропонує такі структурні компоненти професійної компетентності: особистісно-розвивальний;

фаховий, діяльнісно-розвивальний, комунікативний, опанування досвіду. Показниками досягнення творчої компетентності вважаються ціннісно-педагогічна, мотиваційна, психолого-педагогічна, організаційна, методична, дидактична, інформаційна компетенції, а також вербально-комунікативна, невербальна, компетенція самовдосконалення, понятійне та творче мислення. Автор вважає, що «творча компетентність майбутнього вчителя – найвищий рівень розвитку професійної компетентності, коли людина здійснює професійну діяльність на творчій основі стабільно і неперервно» (Яланська, 2014: 60–61).

З метою відпрацювання робочих понять дослідження ми використали один із методів візуалізації – складання ментальної карти. Обраний нами ракурс зору сягає від поняття «творчість» до поняття «творча компетентність». *Ментальна карта* до поняття «творчість» може виглядати так: творчість як явище, творча особистість, творча діяльність як процес, засоби розвитку творчості (рис. 1).

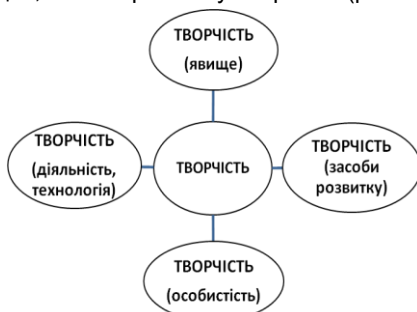

Рис. 1. Ментальна карта до поняття «творчість»

В основі формування творчої компетентності фахівця лежить креативність, яка «стає тією якістю, що забезпечує особистості можливість адаптуватися до мінливих умов життя і є запорукою успіху людини в професійній діяльності. Креативність є також важливим чинником розвитку особистості, що визначає її готовність змінюватися і відмовлятися від стереотипів» (Дімітрова-Бурлаєнко, 2017: 5). Сучасні дослідники в результаті наукового осмислення компетентнісної парадигми виділяють такі її види, пов'язані з креативністю і творчістю: «...інноваційна (І. Боріс, Н. Звягінцева, Л. Подимова), творча (Ю. Антонова, А. Тутолмин, Т. Марфутенко), креативна (І. Брякова, Т. Бугайчук, С. Янбих)» (Дімітрова-Бурлаєнко, 2017: 6). Так, творчість є процесом творчої діяльності, спрямованим на створення якісно нового продукту, пошук нестандартного рішення задачі. Проте цей термін не передбачає обов'язкову наявність результату діяльності. Творчість можна визначити як діяльність заради процесу. Креативність, навпаки, – це процес, спрямований на результат. У цьому випадку результат діяльності є необхідною і суттєво важливим складником творчого процесу. Тобто

креативність є роботою на результат з метою створення кінцевого продукту. Таким чином, креативність можна розуміти як здатність створювати, здатність до творчих результативних дій, що зумовлюють нове незвичне бачення проблеми чи ситуації.

Виходячи з аналізу поняття креативної компетентності, логічним є висновок, що вона включає в себе мотиви, цілі, ціннісні орієнтації, знання, вміння, навички. У кожному компоненті креативність виявляється на різних рівнях діяльності. Креативність і творче мислення як особистісні категорії є обов'язковими компонентами в складі професійної компетентності будь-якого фахівця. За допомогою *ментальної карти* ми визначили опорні слова в *ментальному гнізді «творчість»*: явище (пошук, новизна, постійний рух, інтерес, прагнення до розвитку); особистість (оригінальність, латеральне мислення, прагнення до досконалості, готовність до ризику); діяльність-технологія (винахідливість, інноваційність, конструювання проблемних ситуацій, генерування нових ідей); засоби розвитку (дії, пошукові ситуації, наочність-ілюстрація і демонстрація – візуальне мовлення). Погоджуючись із позицією психологів, вважаємо, що для творчості потрібні: інтелектуальні здібності, креативність, знання, стилі мислення, особистісні характеристики, мотивація, умови зовнішнього середовища (Міщина, 2007: 98).

З метою увиразнення особливостей застосування візуальних засобів навчання в процесі підготовки майбутніх фахівців ми звертаємося до витоків педагогічної науки. Я. Коменський у праці «Велика дидактика», говорячи про якнайвдаліше застосування наочності, цитує Горація: «Медленнее проникает в душу то, что воспринимается слухом, чем то, что мы видим своим надёжным взором и что воспринимается нами как зрителями ... наблюдение собственными глазами заменяет собой доказательство» (Коменський, 1936: 208).

Візуалізація (з лат. *visualis*, «зоровий») – загальна назва прийомів унаочнення, створення умов для зорового спостереження та аналізу; одержання видимого зображення яких-небудь предметів, явищ, процесів, недоступних для безпосереднього спостереження. На наш погляд, сучасне бачення візуалізації полягає в розширенні поняття «засіб навчання» до поняття «технологія навчання».

З метою реалізації наступного завдання нашого дослідження розглянемо особливості використання візуальних технологій у формуванні творчих компетентностей майбутніх фахівців технологій, дизайну і архітектури. *Ментальне гніздо* цього поняття у своїй структурі містить: **форми візуалізації** (відео-конференція, відео-лекція, бізнес-аналітика); **засоби візуалізації** (графічний елемент, тон, колір, символ, презентація, картограма, графік, інтерактивний сторітеллінг); **візуалізація як діяльність** (технологія створення віртуальних образів, візуальна комунікація, візуальна аргументація, інтерактивна інтерпретація інформації, адаптація відомого до нових умов, створення візуального дизайну); **візуальна грамотність, культура** (рівень володіння

візуальними навичками: використання звуків, музики, рухомих зображень; формування ідей у нових ракурсах, режисура сюжетів) (рис. 2).

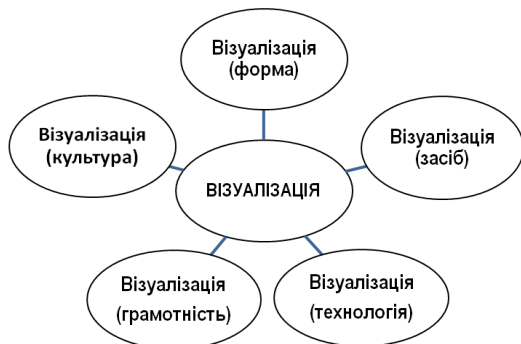

Рис. 2. Ментальна карта до поняття «візуалізація»

На думку Г. Ільїної, сучасній людині потрібна «візуальна розумність» (visual intelligence), яка є якістю розуму, що не тільки включає навички використання візуальної комунікації, але також містить цілісне поєднання вербального і візуального аргументування: від розуміння смислових елементів до зображення, що можуть змінюватися і ведуть до створення реальності, до використання візуального в абстрактному мисленні» (Ільїна, 2018: 165).

В. Кремень і В. Ільїн називають «чотири аргументи на користь «екранної» дефініції візуальної грамотності, а саме, мультимедійна екранна мова: 1) сьогодні стала загальнозживаною; 2) здатна конструювати складні значення незалежно від тексту; 3) охоплює способи мислення, шляхи комунікації, проведення дослідження і методи публікації та навчання, суттєво відмінні від текстуальних; 4) у ХХІ столітті освіченість людини визначається уміннями читати та писати мультимедійною екранною мовою» (Кремень, Ільїн, 2020: 8). Перспективним є використання в навчанні «візуалізмів», які є складовими сучасної візуальної культури. До них можна віднести анімацію, графіку, іконічні знаки, емоджі, карти, фото, піктограми, плакати, слайди, сторіборди, символи, таблиці, відео, вебсайти, мультимодальні тексти (тексти, у яких наявні різні форми подачі інформації картинки, відео, тексти, «гіфки» тощо)» (Гальченко, 2020: 1-14). Отже, «під візуальною грамотністю розуміємо здатність людини сприймати, продукувати та використовувати візуальні образи в комунікації, мислити і виражати думки в зображеннях, сприймати логіку, емоції і смисли, що містяться у візуальній інформації» (Кремень, 2020: 1).

Дослідна частина нашої розвідки полягала в розробці та апробації варіантів завдань, спрямованих на формування і розвиток творчих компетентностей із курсів «Нарисна геометрія та креслення», «Креслення та комп'ютерна графіка». Наведемо зміст деяких завдань, що розвивають готовність до творчої проєктної діяльності у сфері технологій, дизайну і

архітектури. Завдання 1-ї групи передбачають пошук форми об'єкта за технічним малюнком із незавершеним контуром. Студент має завершити побудову технічного малюнка візуального об'єкта. Для виконання завдань 2-ї групи студент має змодельовати форму за кресленням з незавершеним контуром (візуальний засіб). У цих завданнях «пропущені елементи» позбавляють рішення визначеності, що перетворює просте виконання на творче (багатоваріантне). 3-я група завдань передбачає моделювання форми об'єкта за описом. Таке використання візуального засобу відкриває можливість пошуку різних варіантів рішення, і тому задача вимагає творчого підходу. Графічні завдання 4-ї групи являють собою зображення проєкції об'єкта. Задача студента полягає у використанні цього візуального засобу навчання для побудови розгортки поверхонь просторових форм, що забезпечує розвиток просторової уяви. У завданнях 5-ї групи студентам пропонується виконати ортогональні проєкції та об'ємне зображення (аксонометрія або перспектива) об'єкта за його розгорткою. Здійснюючи багатоваріантний пошук візуального втілення, студент має можливість розвивати творче мислення.

Слід зазначити, що творчість як процес може функціонувати тільки на фундаменті розвинутого тезауруса творця, його візуального потенціалу, який накопичується в пам'яті і використовується при вирішенні творчих задач вищого порядку. Завдання модератора освітнього процесу полягає в сприянні максимальному й ефективному накопиченню різноманітних за формою, кольором, тоном і гармонійністю елементів як візуального матеріалу для створення дизайнерських і архітектурних рішень. Роль педагога полягає у спрямуванні уваги студентів на пластичні характеристики елементів предметного оточення, стимулюванні не тільки до сприймання, але й осмислення гармонії форм. Педагог має навчити студентів накопичувати візуальну інформацію, аналізувати її, щоб у подальшому синтезувати нові форми в дизайнерських і архітектурних проєктах.

Апробація дослідницьких матеріалів дозволила представити особливості формування творчої компетентності та просторового мислення студентів засобами візуалізації: візуальний засіб впливає на формування творчої компетентності та просторового мислення студентів за умови відповідності психологічним особливостям та рівню знань студентів. Особливо ефективним є застосування візуалізації на етапі ознайомлення із навчальним матеріалом та на етапі закріплення знань. Завдяки полісенсорному сприйняттю навчального матеріалу підвищується візуальна грамотність та візуальна культура студентів.

Узагальнення результатів проведеної дослідно-експериментальної роботи дозволило виявити ряд закономірностей, які підвищують ефективність формування творчої компетентності фахівців засобами візуалізації: мотивація навчальної діяльності залежить від дотримання вимог до візуального засобу навчання (гарна якість, коректність, естетичність, науковість) на 100%; довільна увага переходить у мимовільну у 78% випадків; обов'язкове обґрунтоване

поєднання візуальних і словесних методів навчання забезпечує позитивний результат у 95% випадків; уживання оригінальних інноваційних термінів у презентаціях забезпечує підвищення рівня творчого мислення студентів на 51%.

Висновки. Дослідження можливостей ефективного використання візуальних засобів навчання у формуванні творчої компетентності майбутніх фахівців технологій, дизайну і архітектури дозволило встановити: 1) за допомогою ментальних карт «творчість» і «візуалізація» увиразнено їх зміст та проаналізовано їх співвідношення з поняттями «креативність» і «наочність»; 2) апробовано прийоми використання засобів візуалізації навчання для розвитку творчих компетентностей студентів у викладанні графічних дисциплін; 3) досліджено ефективність застосування візуальних засобів у формуванні творчої компетентності майбутніх фахівців технологій, дизайну і архітектури на етапі ознайомлення з новим матеріалом, вивчення матеріалу, повторення, закріплення та застосування; 4) здійснено аналіз впливу завдань з елементами візуалізації на мотивацію навчальної діяльності. Встановлено закономірність переходу від мимовільної до довільної уваги; підтверджено підвищення рівня творчого мислення студентів.

Література

Гальченко М. С., Борінштейн Є. Р., Іванова Н. В., Ільїна Г. В. Візуальні метафори в цифровому освітньому просторі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Том 81. № 1. С. 1–14.

Гриценко Л. О., Негай Г. А., Страшко Л. М. Реалізація методологічного принципу системності навчання у процесі графічної підготовки фахівців технологій і дизайну. *Молодь і ринок*. 2021. № 1 (187). С. 84–91.

Гриценко Л. О., Страшко Л. М. Графічна компонента у структурі підготовки майбутнього фахівця професійної освіти. *Вища школа*. 2019. № 6. С. 22–31.

Данилишина К. О. Формування інформаційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в університетах : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2020. 331 с.

Дімітрова-Бурлаєнко С. Д. Генеза поняття «креативна компетентність» у контексті психолого-педагогічних досліджень. *Педагогіка та психологія: зб. наук. праць*. Харків, 2017. Вип. 58. С. 3–13.

Ільїна Г. Візуальна грамотність у контексті когнітивних та освітніх процесів. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 1. С. 156–167.

Коменский Я. А. Великая дидактика. Смоленск : Государственное учебно-педагогическое изд-во Наркомпроса РСФСР, 1939. 321 с.

Кремень В. Сучасна освіта: і слово, і візію. *Рідна школа*. 2020. № 2–4. С. 3–5.

Кремень В. Г., Ільїн В. В. Презентація візуальної грамотності в освітньому процесі та її експлікація в культурі мислення. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Том 75. № 1. С. 1–12.

Міщиха Л. П. Психологія творчості : навч. посібник. Івано-Франківськ : Гостинець, 2007. 448 с.

Петренко В., Безугла І. Формування трансверсальних компетентностей в умовах закладу вищої освіти. *Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика*. 2018. № 13. С. 290–293.

Закон України “Про вищу освіту”. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 01.09.2021).

Яланська С. П. Психологія творчості : навч. посібник. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. 180 с.

Яланська С. П. Творча компетентність як механізм успішної психолого-педагогічної діяльності. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного ун-ту імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Вип. 28. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. С. 682–692.

References

Halchenko, M. S. & Borinshtein, Ye. R., Ivanova, N. V., Iliina, H. V. (2021). Vizualni metafory v tsyfrovomu osvitnomu prostori. Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia [Visual metaphors in digital lighting space]. *Information technologies and teaching aids*. No.1. pp. 1–14. [in Ukrainian].

Hrytsenko, L. & Nehai, H., Strashko, L. (2021). Realizatsiia metodolohichnoho pryntsyphu systemnosti navchannia u protsesi hrafichnoi pidgotovky fakhivtsiv tekhnologii i dizainu [Implementation of the methodological principle of systematic training in the process of graphic training of specialists in technology and design]. *Youth & market*. No.1 (187). pp. 84–91. [in Ukrainian].

Hrytsenko, L. & Strashko, L. (2019). Hrafichna komponenta u strukturі pidgotovky maibutnoho fakhivtsia profesiinoi osvity [Graphic component in the structure of training of future vocational education specialists]. *High school*. № 6. [in Ukrainian].

Danylyshyna, K. O. (2020). Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia v universytetakh. [Fopmation of information competence of future teachers of vocational training in universities]. *Doctor's thesis*. Vinnitsa, pp. 3–4. [in Ukrainian].

Dimitrova-Burlaienko, S. D. (2017). Heneza poniattia «kreatyvna kompetentnist» u konteksti psykhologo-pedahohichnykh doslidzhen. [The genesis of the concept of «creative competence» in the context of psychological and pedagogical research]. *Pedagogy and psychology: collection. Science. wash.* Kharkiv, issue 58, pp. 3–13. [in Ukrainian].

Iliina, H. (2018). «Vizualna hramotnist» u konteksti kohnityvnykh ta osvitnikh protsesiv. [«Vizual literasy» in the context of cognitive and educational processes]. *Bulletin of KNTEU*. No.1, pp. 156–167. [in Ukrainian].

Komenskyi, Ya. A. (1939). Velykaia dydaktyka. [Great didactics]. Smolensk, 321 p. [in Russian].

Kremen, V. (2020). Suchasna osvita: i slovo, i vizio. [Modern education: both world and vision]. *Native school*. No. 2–4. pp. 3–5. [in Ukrainian].

Kremen, V. V. & Ilin, V. V. (2020). Prezentatsiia vizualnoi hramotnosti v osvitnomu protsesi ta yii eksplikatsiia v kulturi myslennia. [Presentation of vizual literacy in the educational process and its e[pl]ication in the culture of thinking]. *Information technologies and teaching aids*. Vol. 75. No.1. pp. 1–12. [in Ukrainian].

Mishchykha, L. P. (2007). Psykhohohiia tvorchosti. [Psychology of creativity. Textbook]. Ivano-Frankivsk, 448 p. [in Ukrainian].

Petrenko, V. & Bezuhla, I. (2018). Formuvannia transversalnykh kompetentnostei v umovakh zakladu vyshchoi osvity [Formation of transversal competencies in the conditions of higher eduction institution]. *Modern problems of enterprise management: theory and practice*. No. 13. pp. 290–293. [in Ukrainian].

Zacon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu”. [Law of Ukraine “About higher education]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (Accessed 01

Sep. 2021). [in Ukrainian].

Yalanska, S. P. (2014). *Psykholohiia tvorchosti*. [Psychology of creativity. Textbooc]. Poltava, 180 p. [in Ukrainian].

Yalanska, S. P. (2015). *Tvorcha kompetentnist yak mekhanizm uspishnoi psykholoho-pedahohichnoi diialnosti* [Creative competence as a mechnizm of successful psychological and pedagogical activity]. *Problems of modern psychology: collection. Science wash. Kamyanets-Podilsky*, issue.28, pp. 682– 692. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню особливостей застосування візуальних методів навчання в процесі формування професійних компетентностей майбутніх фахівців технологій, дизайну та архітектури. За допомогою ментальних карт «творчість» та «візуалізація» опрацьовано зміст цих понять у межах нашого дослідження. Проаналізовано трактування понять «креативність», «творчість», «наочність» і «візуалізація» у сучасних умовах візуальної насиченості освітнього простору. Апробовано прийоми використання сучасних засобів візуалізації навчання в процесі формування візуальної грамотності студентів. Досліджено та експериментально підтверджено ефективність застосування візуальних засобів у процесі формування творчої компетентності майбутніх фахівців технологій, дизайну та архітектури на усіх ланках засвоєння знань. Проаналізовано позитивний вплив завдань з елементами візуалізації на підвищення мотивації навчальної діяльності. Встановлено, що закономірним є перехід від мимовільної уваги студентів до довільної; підтверджено підвищення рівня творчого мислення студентів. Особливості формування професійних компетентностей фахівців технологій, дизайну та архітектури включають обов'язкову наявність у процесі викладання графічних дисциплін елементів візуалізації; сучасні методи і прийоми повинні формувати візуальну грамотність з перших ланок процесу навчання; професійна компетентність буде вважатися сформованою за наявності візуальної культури.

Ключові слова: *візуальні технології; засоби візуалізації; ментальна карта поняття; формування творчої компетентності; творча проектна діяльність.*

УДК 378.001

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-36-45

**FORMATION OF INDIVIDUAL STYLE OF FUTURE TEACHERS
PROFESSIONAL ACTIVITY: PEDAGOGICAL SITUATIONS SIMULATION**

**ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ: МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ**

Tetiana BUHAJENKO,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

bugaenkotv@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3745-0593>

*Sumy State Pedagogical University
named after A. S. Makarenko,*

✉ 87, Romenska Str., Sumy, 40002

**Svitlana ZAMROZEVYCH-
SHADRINA,**

doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

sveta19sveta80@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0138-3587>

*Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University*

✉ 57, Shevchenko Str., Ivano-
Frankivsk, 76018

Viktoriia KHRENOVA,

PhD in Pedagogy, Associate Professor

viktoriykhrenova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8384-7554>

Khmelnytskyi National University

✉ 11, Instytutська Str.,
Khmelnytskyi, 29016

Vitaliy YUDENOK,

assistant

yudenokvitalii@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5092-7523>

*Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv
National Pedagogical University*

✉ 24, Kyivo-Moskovska Str.,
Hlukhiv, 41400

Тетяна БУГАЄНКО,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,*

✉ Роменська 87, Суми, 40002

**Світлана ЗАМРОЗЕВИЧ-
ШАДРИНА,**

доктор педагогічних наук, доцент

*Прикарпатський національний
університет імені Василя
Стефаніка,*

✉ Шевченка, 57, Івано-
Франківськ, 76018

Вікторія ХРЕНОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент

✉ Інститутська, 11,
Хмельницький, 29016

Віталій ЮДЕНОК,

асистент

*Глухівський національний педагогічний
університет імені О. Довженка*

✉ Києво-Московська, 24,
Глухів, 41400

Original manuscript received: December 08, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

The article outlines the current problems of professional training of future physical education teachers in universities. It is noted that their professional training acquires special significance in the current conditions of socio-economic and socio-cultural transformations in the country and the world. The system of professional training of future teachers of this profile requires updating the content, finding additional methods, forms, and means of teaching that will contribute to the formation of their individual style of professional activity. Such needs are due to changes in the pedagogical field, updating the requirements for physical education teachers, presented in official government documents. It has been proven that modelling is an effective teaching method. Its importance in the process of professional training of future physical education teachers is emphasized. The purpose of such training is not only the acquisition of the necessary amount of theoretical knowledge but also the formation of future teachers' individual style of professional activity as an effective means of adaptation and self-realization in the realities of a modern school. The article summarizes the data of theoretical analysis of pedagogical and scientific-methodical literature on the modelling of pedagogical situations. The essence of modelling as an important factor in the formation of the individual style of professional activity of the future teacher is analysed. It is proved that pedagogical situations should be used in lectures, seminars, and practical classes, especially before preparation for pedagogical practice. It is determined that effective methods of solving pedagogical situations are role-playing games, discussions with the analysis of specific situations, which deepen the knowledge of the discussed problem, activate the creative potential of future teachers. It is concluded that modelling is an important prerequisite and means of effective formation of individual style of professional activity of future physical education teachers in higher education institutions. The approaches of different authors to the peculiarities of modelling different pedagogical situations and their impact on the professional development of future teachers are summarized.

Key words: *model, modelling, individual style of professional activity, pedagogical situations, physical education teacher.*

Introduction. The formation of the modern system of higher education in Ukraine is influenced by numerous socio-economic and socio-cultural transformations taking place in the country and the world. The issue of the cultivation of creative activity personalities capable of functioning in various spheres of life in higher education institutions remains relevant. By creating appropriate learning conditions, teachers can predict the expected results of the cultivation of individual and personal characteristics of future teachers.

In the field of philosophical, psychological, pedagogical, sociological, and other related disciplines, the issue of forming an individual style of professional activity of future teachers is relevant. In this direction, extensive scientific research is being conducted on the most effective mechanisms and algorithms for the formation and further development of the individual style of the teacher. Scholars emphasize the importance of the style of professional activity inherent in the institution of higher education, as a leading factor in the successful adaptation of the individual to the realities of a modern school.

Teachers who can respond quickly to changes in the education system remain in demand. Teachers who understand the content of integration processes taking place in the world community, and have an active worldview,

can create an appropriate educational and developmental environment for their students. Performing their professional tasks, teachers with an established style of professional activity, through the manifestation of their individuality, can fill traditional approaches in the organization and conduct lessons with a creative, innovative component.

The need to increase the professional training level of future teachers, in particular in physical education, is conceptualized in the Constitution of Ukraine, laws, and other current documents governing activities in the education and physical culture field. Thus, the Law of Ukraine «On Physical Culture and Sports» (1993) emphasizes that the priority of the humanitarian policy of the state is the comprehensive development of the individual, the result of which should be the achievement of physical and spiritual perfection. Based on this, the purpose of physical culture in education is to develop the physical health of pupils and students, the formation of their mental and physical abilities through the use of various means and forms of physical education, mass sports.

These goals are expressed in the Law of Ukraine «On Education» (2014), which states that pedagogical and scientific-pedagogical workers should promote the development of abilities of students and develop in them the skills of a healthy lifestyle. That is why to achieve this goal and other educational tasks, they must constantly improve the level of their general culture and professional skills.

The importance of the issue of forming an individual style of professional activity of future physical education teachers is also pointed out by the Law of Ukraine «On Higher Education»; Presidential Decree «On the National Strategy for Physical Activity in Ukraine until 2025», «Physical activity – a healthy lifestyle – a healthy nation» (2016), the Concept of the New Ukrainian School (2017) and other legislative documents.

When preparing future teachers for professional activities, it is very important to model and test pedagogical situations close to the real conditions of activity in a modern school. Regardless of how the pedagogical situation is modelled, the effect of its influence will directly depend on the abilities and knowledge of the teacher, his/she style of professional activity (Ziaziun, 2000). Thus, the problem of forming an individual style of professional activity of future physical education teachers through modelling of pedagogical situations remains relevant in the social-humanitarian and normative-legislative plane.

The purpose of the study: to substantiate the importance of modelling pedagogical situations in the formation of individual style of professional activity of future teachers of physical culture in higher education.

Research methods and techniques. To achieve this goal, research methods were used: theoretical analysis and semantic-theoretical generalization. Thus, the theoretical analysis of psychological, pedagogical, and scientific literature was used to compare different approaches of scientists in solving the outlined issue of scientific research. The semantic-theoretical generalization allowed to structure the collected information, to formulate conclusions and prospects of further scientific investigations in this direction.

Results of the discussion. The task of training future professionals for their professional activities is relevant for universities both in Ukraine and abroad

(Nestorenko, 2020; Ostenda et al., 2018). Some researchers consider modelling as one of the phases of designing any system, the mandatory components of which he considers the construction, analysis, and optimization of models (Kovalenko, 2014). The author suggests understanding a model as a certain image or analogue of an imaginary or conditional object, process, or phenomenon. Other researchers consider modelling pedagogical situations as an effective means of preparation for communication (Bereziuk, 2009). According to her, its use contributes to the formation of participants in the educational process of positive motives for communication, learning theoretical knowledge, and practical actions.

The role of modelling pedagogical situations in the professional training of future teachers is described by Krasiuk (Krasiuk, 2017). The author notes that only if the student is involved in the solution of pedagogical situations, as close as possible to the conditions of the future profession, it will be possible to educate a creative, proactive, and self-critical teacher. Also, the author proposes to consider the modelling of pedagogical situations as the process of creating such situations models. She argues, that in this process real objects are replaced by symbols, and their relationships are formed not naturally but are organized by the teacher, i.e. are conditional. According to the author, the preparation of future teachers for modelling pedagogical situations should be based on the implementation of the principles of systematization, diagnostics, optimality, variability, and humanism.

We believe that to compensate for the differences between existent and simulated situations, the latter must be designed so that it fully reproduces exactly the actions that the teacher performs in his workplace in real conditions. That is why the simulated situation should adequately reproduce the content of the real pedagogical activity of the teacher, and the relationship of participants in the educational process should be related to the actual learning activities.

Some researchers consider that the modelling of pedagogical situations should be considered as a problematic didactic method that describes or clearly demonstrates a certain situational problem of professional activity, with elements of contradiction (Maksymenko & Salyha, 2021). In the process of solving the problem, the student must first learn to identify existing contradictions, then identify the purpose of the pedagogical situation and find the most effective ways to solve it.

The process of developing pedagogical situations involves their targeted, meaningful, technological, and procedural, and control and evaluation content. Immersed in the conditions of the problem, students try to solve it, updating their acquired knowledge and skills. Participation in such situational tasks and finding effective ways to solve them help to form in the student a holistic view of future pedagogical activities. Scientists recommend using pedagogical situations during classroom classes, in the process of independent training, and during pedagogical practice. It is in the course of pedagogical practice that students have the opportunity to refine and consolidate their professional knowledge and skills, to form a holistic view of the future profession, and to practice their style of professional activity. By

involving students in solving real and conditionally created pedagogical situations, the teacher can purposefully influence their stimulation to the manifestation of creativity, independence, activity. The process of preparation and solution of the simulated pedagogical situation always takes place with the participation of two parties: the teacher and the student.

A creative approach to solving the tasks is the key to the success of the process of forming an individual style of professional activity. Throughout the period of preparation of the student for pedagogical practice, the teacher must monitor and correct the process of transforming educational activities into professional ones. In this case, the levels of realization of the theoretical knowledge acquired by students, the formation of ISPD, the manifestation of personal activity in the professional space are subject to control. If the teacher notices certain deviations that may affect the process of forming the ISPD, he can make the necessary adjustments. It is important that the control and correction of assessment is carried out not only by the teacher but also by the student himself according to the criteria selected for him. Pedagogical situations modelling in the process of professional training of future physical education teachers guarantees a productive combination of pedagogical theory with pedagogical practice at school. We should not expect a rapid transfer of theoretical knowledge into practice. This process is long and takes place mostly through a number of transitional links and stages.

Most often, the knowledge that a student acquires from different types of disciplines is based on the internal logic of certain scientific disciplines. Usually, such knowledge is the result of solving scientific and theoretical problems in a particular discipline and is quite generalized. That is why the practical activities of the future teacher in the process of pedagogical practice allow you to turn this knowledge into practical skills. Active involvement of the student in practical activities allows to synthesize and combine knowledge around a specific problem, which is diverse and holistic, and as a result, translate them into the language of practical actions and real practical situations. That is why modelling pedagogical situations in the process of professional training of future teachers, through their analysis, designing behaviours, and playing appropriate roles makes it possible to transform and synthesize knowledge before direct practice in school.

The pedagogical situations used in the process of training physical education teachers are educational in their content and functions. They are aimed at purposeful training of students in practical skills, the formation of their style of professional activity, and the development of pedagogical skills. During pedagogical practice, a student trainee can be affected by a significant number of factors and a variety of conditions that he must take into account in the process of making a particular decision. If a student has a significant body of theoretical knowledge and practical skills, whose decisions are reasonable and considered. Those students who have a low level of knowledge and practical skills are forced to make decisions intuitively. These decisions are not always correct and can have undesirable consequences. Modelling pedagogical situations in the process of

professional training, in contrast to real practice, allows the student to avoid responsibility for decisions. Since the process of modelling pedagogical situations takes place with the direct participation and control of the teacher, it is possible to quickly correct the decisions made by the student. Thus, the rational solution of the pedagogical situation chosen by joint efforts promotes an increase in the degree of emotional and personal involvement of students in the active teaching.

We can say that by involving students in the process of modelling and solving pedagogical situations, the principle of unity of consciousness and behaviour as the basis of individual style of professional activity is consciously realized. Such replays of situations typical of a modern school, which can take place in physical education classes, allow students to consolidate the orientations that affect the stability of their professional behaviour in different situational circumstances. Through independent modelling of pedagogical situations, the student activates the formation of value orientations, gives them a certain direction, and can be convinced of the feasibility of their future professional self-improvement.

There are traditionally three stages in the management of the process of modelling pedagogical situations. Thus, Bereziuk proposes to influence this process through the preparatory, training, and creative stages (Bereziuk, 2009). At the first stage, on the author's recommendation, the teacher should create appropriate conditions for the acquisition of theoretical and operational knowledge necessary for the student for further modelling. Already at this stage, students must learn to independently model simple pedagogical situations of the reproductive type. In the second, training stage, attention should be focused on the further development of the pedagogical position of the student, through mastering the system of skills and abilities of modelling pedagogical situations of projective and constructive types. Consolidating their theoretical knowledge, the student gradually moves to model more complex pedagogical situations. At the third, creative stage, future teachers creatively, independently model pedagogical situations of different levels of complexity and determine the most effective ways out of them. Supporting the process stages of modelling pedagogical situations, proposed by Bereziuk, we distinguish the preparatory, practical, and creative stages.

At the *preparatory stage*, it is advisable to analyse and evaluate pedagogical situations. To do this, students are invited to try to simulate simple pedagogical situations that they have personally encountered or observed in their own lives. Along with the explanation of the theoretical material, pedagogical tasks are formulated. In the process of teaching theoretical material, it is necessary to pay special attention to students' understanding of the essence of the process of forming an individual style of professional activity. This requires the use of problematic questions, elements of conversation, and discussion, which would summarize and compare the essence of the learned material.

Using some problematic issues and tasks of an independent nature, it is significant to promote their expansion and transformation into a system of pedagogical situations.

The practical stage of the process of modelling pedagogical situations begins with students solving simple problems of a reproductive nature. Depending on the situation and the complexity of the proposed task, students can be provided with templates for answering questions. These answers are usually simple mechanical clues, and students remembering them, easily cope with the task. It should be noted that the answers to such questions do not always have to be correct. They can also be wrong. In this case an example is the question of how the individual style of the teacher can influence the resolution of the situation between the teacher and the student. This construction of the question encourages students to reflexive actions and search for a reasonable answer. To do this, students are forced to update not only the knowledge acquired from the theory of a phenomenon, but also must be able to analyse certain details and circumstances that accompany it.

We believe that it is due to such issues that students' knowledge and experience are synthesized, which motivates them to think extraordinarily. They are beginning to feel the need to master modelling skills and create new ways of solving pedagogical situations.

In the process of modelling pedagogical situations, students should be gradually included in the process of active discussion and dialogue in solving pedagogical situations of different orientations. This allows them to open a wide range of ideas and ideas in solving the problem.

Future physical education teachers are offered, among other things, situations with ready-made tasks and solutions. In such cases, students are left to choose the right decision at their discretion. This version of modelling the pedagogical situation allows the teacher to influence students by engaging in its discussion. Through communication with students, the teacher has the opportunity to direct their reflection in the right direction. However, in this way, the teacher does not impose his point of view, but on the contrary, allows the student to choose the right decision, in his opinion. The advantage of such modelling of pedagogical situations is that the student is free to defend their own life and professional position, guided by their beliefs and views. In the process of professional training, we can actively turn to situations-illustrations, situations-exercises, situations-problems, situations-assessments, situations-sketches, role situations. Thus, the use of tasks-situations in the educational process requires the student to perform the direct role of teacher. This practical approbation of the role of a teacher accelerates the process of his entry into the profession, his mastery of the techniques of pedagogical skills, and determines the level of formation of individual style of professional activity.

For preparing the student for productive pedagogical practice, it is recommended to actively use business and role-playing games, discussions. In this case, the discussion, on the one hand, serves as a method of acquiring knowledge, consolidating them, and developing skills, on the other hand, a method of developing mental functions, creativity, and personal qualities of students. During the discussions, the student develops the ability to evaluate themselves from the standpoint of others and their position. At

the end of this stage, students' attention should be focused on solving more complex pedagogical situations of projective and constructive types. Students learn to compare existing pedagogical facts, justify the choice of the chosen solution to the pedagogical situation, analyse the possible impact of identified pedagogical factors on the course of events. It is very important during this period to involve them in pedagogical training, with the solution of tasks of reproductive and partial search nature.

At *the creative stage*, students are allowed to independently model and solve pedagogical situations of different levels of complexity. At this stage, according Bereziuk, it is important not just to work out specific pedagogical situations, but to go through their transformation into a conditional pedagogical situation that occurs in the modern school. It is important that the process of modelling pedagogical situations is based on the personal interest of the student and his desire to solve it creatively. Coercion in this case will have only the opposite effect, demotivating the student to further training. That is why it is important to involve students in solving pedagogical situations through group and individual work in the form of games, with subsequent testing in real school languages and direct contact with other participants in the educational process, especially with students.

Conclusion. Thus, the research showed that the formation of individual style of professional activity of the future teacher of physical culture is not possible without the introduction into the educational process of modelling pedagogical situations. It is important that in the process of professional training of students, teachers enrich the content of disciplines they teach with knowledge of modelling pedagogical situations. Students' independent modelling of pedagogical situations and finding ways to solve them effectively is the key to the successful formation of an individual style of professional activity. Only through the introduction of pedagogical situations in all blocks of professional training of future physical education teachers can actualize his work and desire for self-realization. The use of simulated pedagogical situations in the educational process of modern higher education institutions will contribute to the formation of a future teacher's productive individual style of professional activity.

Література

Березюк О. С. Методика поетапного управління процесом моделювання педагогічних ситуацій. Професійна педагогічна освіта : інноваційні технології та методики : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 564 с.

Бугаєнко Т. В. Індивідуальність і стиль учителя фізичної культури : навч.-метод. посіб. Суми : ФОП Цьома С. П. 2018. 84 с.

Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посібник. К.: МАУП, 2000. 312 с.

Коваленко О. С. Використання методів моделювання під час навчання комп'ютерних технологій управління проектами. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. 2014. Вип. 2. С. 82-87.

Красюк Л. В. Роль моделювання педагогічних ситуацій у професійній

підготовці вчителя-класовода. Молодий учений. 2017. № 3 (43). С. 409-413.

Максименко Н. Б., Салига Н. М. Моделювання педагогічних ситуацій у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів закладів вищої освіти. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2021. Вип. 79. Т. 1. С. 183-186.

Несторенко Т. П. «Економіка суперзірок»: можливості та загрози для сфери освіти. Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 7, № 2, 8–15. Available at: <https://cutt.ly/jYgEiIM>

Ostenda A., Nestorenko T., Ostenda J. Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. 2018. Вип.1. БДПУ, с.186-190. DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-1

Ostenda A., Nestorenko T., Zhihir A. What do students think of the education curriculum? Case of Katowice School of Technology. International Relations 2018: Current issues of world economy and politics. Conference proceedings, 19th International Scientific Conference, Smolenice Castle, 2018. 582-589. <https://cutt.ly/9Yg6CcI>

References

Bereziuk O.S. (2009). *Metodyka po etapnoho upravlinnia protsesom modeliuвання pedahohichnykh sytuatsii* [Methods of step-by-step management of the process of modeling pedagogical situations]. Professional pedagogical education: innovative technologies and methods: monograph / O. Dubaseniuk (ed.). Zhytomyr, 564.

Buhaienko T.V. (2018). *Indyvidualnist i styl uchytelia fizychnoi kultury : navch.-metod. posib.* [Individuality and style of physical education teacher]. Sumy : FOP Tsioma S.P., 84.

Kovalenko O. S. (2014). *Vykorystannia metodiv modeliuвання pid chas navchannia komp'uternykh tekhnolohii upravlinnia proektamy* [Use of modelling methods in the training of computer technology project management]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriiia : Pedahohichni nauky. Vyp. 2.* 82-87.

Krasiuk L. V. *Rol modeliuвання pedahohichnykh sytuatsii u profesiinii pidhotovtsi vchytelia-klasovoda.* [The role of modelling pedagogical situations in the professional training of teachers]. *Molodyi uchenyi. # 3 (43).* 409-413.

Maksymenko N. B., Salyha N. M. (2021). *Modeliuвання pedahohichnykh sytuatsii u protsesi profesiinoini pidhotovky maibutnykh vykladachiv zakladiv vyshchoi osvity* [Modelling of pedagogical situations in the process of professional training of future teachers of higher education institutions]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahoanava. Seriiia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy.* 2021. Vyp. 79. T. 1. 183-186.

Nestorenko T.P. (2020). «*Ekonomika superzirok*»: *mozhyvosti i zahrozy dlia sfery osvity* [„The superstar economy”: opportunities and threats for education]. *Ukrainian Journal of Applied Economics. Vol. 7, no 2, 8–15.* Available at: <https://cutt.ly/jYgEiIM> (in Ukrainian).

Ostenda A., Nestorenko T., Ostenda J. (2018). *Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology.* *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriiia : Pedahohichni nauky : zb. nauk. pr. Vyp.1. BSPU, 86-190.* DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-1

Ostenda A., Nestorenko T., Zhihir A. (2018). *What do students think of the education curriculum? Case of Katowice School of Technology.* *International Relations 2018: Current issues of world economy and politics. Conference proceedings, 19th*

International Scientific Conference, Smolenice Castle. 582-589. <https://cutt.ly/9Yq6Ccl>
Ziaziun I.A. (2000). Pedagogika dobra: idealy i realii: nauk.-metod. posibnyk [Pedagogy of good: ideals and realities]. Kyiv, MAUP, 312.

АНОТАЦІЯ

У статті окреслено актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в закладах вищої освіти. Зазначено, що цей процес набуває особливого значення в сучасних умовах суспільно-економічних та соціокультурних трансформацій, які відбуваються в країні та світі. Система професійної підготовки майбутніх учителів вказаного профілю потребує оновлення змісту, пошуку додаткових методів, форм та засобів навчання, які сприятимуть формуванню індивідуального стилю професійної діяльності. Такі потреби зумовлені змінами, що відбуваються у зв'язку з оновленням вимог до вчителів фізичної культури, представлених в офіційних державних документах. Доведено, що моделювання є дієвим методом навчання. Підкреслюється його значення в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури. Метою такої підготовки є не лише засвоєння необхідного обсягу теоретичних знань, а й формування в майбутніх учителів індивідуального стилю професійної діяльності як ефективного засобу адаптування та самореалізації в умовах реалій сучасної школи. У статті узагальнено дані теоретичного аналізу педагогічної та науково-методичної літератури щодо моделювання педагогічних ситуацій. Проаналізовано сутність моделювання як важливого чинника формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутнього вчителя. Доведено, що педагогічні ситуації доцільно застосовувати на лекційних, семінарських та практичних заняттях, особливо перед підготовкою до педагогічної практики. Визначено, що дієвими методами розв'язання педагогічних ситуацій є рольові ігри, дискусії з аналізом конкретних ситуацій, які поглиблюють знання з обговорюваної проблеми, активізують творчий потенціал майбутніх учителів. Зроблено висновок про те, що моделювання є важливою передумовою та засобом ефективного формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури в закладах вищої освіти. Узагальнено підходи різних авторів щодо особливостей моделювання різних педагогічних ситуацій та їх вплив на професійне становлення майбутнього вчителя.

Ключові слова: модель, моделювання, індивідуальний стиль професійної діяльності, педагогічні ситуації, учитель фізичної культури.

УДК 811.294'264.1

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-46-52

THE PECULIARITIES OF USE ROLE AND PLOT GAMES FOR THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВИХ ІГОР ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ НАВИЧОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Охана GERASYMENKO,
the primary school teacher

an.skoryk91@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9001-4136>

Andriivka establishment of secondary education of I-III degrees of Andriivka local council
✉ 21, Garazhnyy alley,
v. Andriivka, Donetsk region,
84175

Оксана ГЕРАСИМЕНКО,
вчитель початкових класів

Андріївський заклад загальної середньої освіти I-III ступенів Андріївської сільської ради
✉ пров. Гаражний, 21,
с. Андріївка, Слов'янський р-н,
Донецька обл., 84175

Original manuscript received: December 03, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

Game is a form of organization of student life, in which the teacher can, using various methods, to form oral skills, the features of which are: initiative, contact, spontaneity, emotional coloring. Role-playing games in foreign language lessons should be organized by the teacher in advance, using additional materials, supports and visual aids. The place of role play depends on the degree of readiness of the class for it, taking into account the real capabilities of each student.

Communicative and cognitive activities in the classroom are designed to ensure the integrity of the language learning process through the use of role-playing games and it allows students to fully immerse themselves in a foreign language culture through the roles offered to students within a particular topic. The experience of playing games at school has established that students have experience of playing games, they are active, inquisitive and ready to prepare for the game without the help of a teacher.

The use of role-playing games in foreign language lessons provides an opportunity to increase interest in a foreign language, creates a positive attitude to its study, stimulates independent thinking, and most importantly, role-playing games affect language development and affect the development of speaking, reading, listening and writing skills. at the senior stage of training. Role-playing games promote the activation of communicative and cognitive activities, thus ensuring a continuous process of learning a foreign language through work with dictionaries, additional literature sources, the use of interdisciplinary links.

There are many types of games, including role-playing. Role-playing is an important component of foreign language learning: role-playing performs many of the functions necessary for successful learning. The game situation in the lesson provides immersion in the research topic, removes the language barrier, creates a favorable psychological atmosphere.

Role play should be conducted under the strict control of the teacher and planned in advance, ensuring the integrity of the learning process. Role-playing games can not do without props or communication situations. Roles between students should be distributed according to students' abilities and the level of language proficiency.

Key words: *communicative competence, development, game, educational process, role.*

Introduction. In the conditions of realization of tasks of reform of comprehensive school teachers and methodologists constantly look for reserves of increasing of level of quality and efficiency of training of pupils of primary classes. One of these reserves can be considered a role game, which serves as an effective means of creating a communicative focus of lessons of primary school students. Role game, being the most accurate and accessible model of learning, is the organizational form of learning that allows you to optimally combine group, pair and individual forms in the lesson.

Based on the results of participation in role-playing games with children, the foundations of communicative competence is laid, which allow students to communicate and interact in the lessons of primary school students, which is the main purpose of learning.

The relevance of the problem is caused by many factors. First, the intensification of the educational process aims to find ways to support students' interest in the research material and intensify their activities throughout the lesson. Educational games are an effective way to solve this problem. Secondly, one of the most important problems of teaching primary school students is the teaching of oral speech, which creates conditions for the disclosure of communicative function and allows to bring the learning process closer to the conditions of real communication, which increases motivation to learn. Involvement of students in oral communication can be successfully carried out in the process of play activities.

The purpose of research is to identify the importance of role-playing games and the development of role-playing games for the implementation of communicative and cognitive activities in primary classes.

The object of research is the learning process based on the use of role-playing games in primary school.

The subject of research is the method of using role-playing games in primary school lessons as a means of development communicative and cognitive activities.

The theoretical significance of the study lies in the justification and selection of the most important in theoretical terms of the essence and methodology conducting role play as a means of intensifying communicative and cognitive activities at the stage of learning in primary school.

The practical significance of the study lies in the development and conducting of role-playing games, in highlighting the features of role-playing games at the stage of learning in primary school.

Analysis of research and publications. The theoretical and methodological basis of the study are the works of domestic and foreign scientists in the field of psychology, pedagogy, (N. Bagramova, G. Baev,

V. Baidenko, M. Bakhtina, I. Bim, L. Vygotsky, N. Galskov, N. Gez, N. Grishanov, P. Gurvich, G. Elizarova, N. Zhinkina, I. Zimniaia, R. Kaplan, Y. Kolker, Y. Komarova, M. Kopylovskaya, N. Koryakovtseva, L. Kuzmina, A. Leontiev, O. Leontiev, I. Lerner, T. Lilly).

Results and discussions. The lesson at primary school is considered as a social phenomenon, where the classroom is a certain social environment in which teachers and students enter into certain social relationships with each other, where the learning process is the interaction of all present. At the same time, success in learning is the result of collective use of all learning opportunities. Students must make a significant contribution to this process. The use of various kinds of games provides ample opportunities for activating the educational process. According to the definition of TV Semenova, play is an activity that gives all its participants the right to free expression (Alekseev, 2005)/

E. Byrne, the greatest Western psychologist and practical psychotherapist, defines the concept of the game through the term transaction – a unit of communication. Such sequences of transactions, based, in contrast to time, on individual planning, he calls games. For E. Bern, the game is a way of structuring time in other means such as ritual, pastime, activity. Each member of a social group seeks to enjoy transactions with other members of the group (Allan, 2006).

The game is a small situation, the construction of which resembles a dramatic work with its plot, conflict and characters. The main element of the game is the role of the game, not so important what; it is important that it helps to recreate the various human relationships that exist in life. Only if we isolate and base the game on the relationship between people, it will be meaningful and useful. As for the developmental significance of the game, it is inherent in its very nature, because the game is always emotions, and where there are emotions, there is activity, there is attention and imagination, there is thinking. Playing in class is a complex carrier of information. In the course of the game, associative, mechanical, visual and other types of memory are triggered at the request of the game situation. Thus, on the one hand, the game permeates the entire course, organically manifesting itself in almost every lesson, on the other-takes up about a fifth, without displacing valuable practical activities. It is possible to study the necessary material of the student or having compelled, or having interested it. The game involves all students to the extent that they are capable. The educational material in the game is assimilated through all the organs of information reception, and this is done effortlessly, of course, while the activities of students are creative, practical. There is a 100% activation of cognitive activity of students in the classroom. Competitive work, the opportunity to consult, the most acute shortage of time-all these game elements contribute to the intensification of students' learning activities, form an interest in the subject (Alekseev, 2005).

During the game, the situation is played several times and each time in a new version. During the game, students have a sense of equality, enthusiasm

and ability to perform tasks, which, in turn, creates a favorable psychological atmosphere. The language barrier is easier to overcome in the game, new material is imperceptibly assimilated. But at the same time the situation of the game is a situation of real life. Despite the clear conditions of the game and the limitations of the language material used, it must have an element of surprise. Therefore, the game is characterized by spontaneity of speech. Linguistic communication, which includes not only the language itself, but also gestures, facial expressions, etc., is purposeful and mandatory (Hinkel, 2009).

According to L. Bocharova, the game situation in an English lesson allows you to perform very important methodological tasks:

1) ensuring the natural necessity of repeated repetition of language material by students;

2) training students in choosing the necessary language model, which is a preparation for the situational spontaneity of language;

3) creating a favorable psychological climate in the classroom, which allows to prepare children for language communication (Alekseev, 2005).

It is customary to distinguish between two main types of games: games with fixed rules, open rules and games with hidden rules. Examples of games of the first type are most didactic, cognitive and mobile games, this also includes developing intellectual, musical, fun games, attractions.

The second type includes role-playing games. Games differ in educational content, children's cognitive activities, play activities and rules, organization and relationships of children, the role of the teacher. The following types of games can be represented in this classification: games with toys; board printed games; word games; pseudo-plot games (Allan, 2006).

This differentiation of games emphasizes their focus on learning, cognitive activity of children, but does not sufficiently reveal the basics of didactic games-features of children's play activities, game tasks, game actions and rules, organization of children's lives, tutor guidance. There are several types of didactic games, grouped by type of student activity: travel games; assignment games; guessing games; puzzle games; conversation games (dialogue games) (Samoukina, 1996).

The choice of game primarily depends on what kind of child she needs, what educational tasks need to be solved. If the game is a team, you need to know well the composition of the players, their intellectual development, physical fitness, age, interests, levels of communication and compatibility, etc. According to K. Livingstone, the game is always associated with different experiences of students: excitement, a sense of responsibility, the triumph of victory, the joy of success, despair, sadness in case of failure, and others. Introducing elements of curiosity directly related to the study of the material creates positive emotions that ensure the successful conduct of purposeful activities of students. The choice of game depends on the time of its holding, the length of time, the availability of game accessories, the specific situation in the educational team. The game is able to function as a means of obtaining something, although the source of its activity is the tasks voluntarily undertaken by the teacher, game creativity and the spirit of competition. The

use of games has a positive effect on the development of communicative abilities of students, mastering communication in the unity of all its functions: informational, regulatory, value-oriented and etiquette. Students develop compensatory skills, the ability to overcome the lack of language. Students learn to act in a team, to find approaches to other people. Without playful actions, the consolidation of new vocabulary in a child's memory is less effective and requires excessive mental effort, which is undesirable. The game, introduced into the educational process in primary school classes as one of the teaching methods, should be interesting, simple and lively, contribute to the accumulation of new language material and consolidate previously acquired knowledge (Allan, 2006).

Thus, games allow you to create a favorable emotional background in the classroom, which leads to the removal of the language barrier, promotes the development of learning motivation, increases interest in the subject. The game serves as an important source of formation of the child's social consciousness. One type of game, namely role-playing, is a clear example of the effective use of games, which helps students to master various aspects of communication. Playing as a means guarantees the positive emotional state, increases the efficiency and interest of teachers and students in contrast to the monotonous performance of certain tasks.

For the successful implementation of the communicative tasks of the lesson, many methodologists, such as T. Karikh and P. Lovkova, there are many models of lessons based on communicative and cognitive activities through role-playing games. Role-playing games have a special meaning for learning as a means of activating communicative-cognitive activity in the lesson (games in the form of dialogue, monologue, monologue in dialogue, dialogue in monologue, polylogue, communication (monologue-message, reasoning, proof, etc.), Conversations, disputes, questions and answers, dialogues, etc.). There are several parameters for creating the optimal model for this type of lesson:

1) the nature of the impact of joint activities on the content, selection and organization of educational language and speech material;

2) modeling in the educational process of communication situations and ways of forming language skills and abilities in students;

3) methods and techniques of management of educational activities in the classroom with the teacher and in independent work (Alekseev, 2005).

The proposed model clearly and fully reflects the methodology of the lesson on the basis of communicative and cognitive activities. There are several stages:

Actualization of knowledge.

On this stage there is an actualization of existing knowledge, methods of action in new conditions; formation of the ability to ask questions; development of voluntary attention and memory, cognitive interests and initiative of students; formation of communicative skills, culture of communication, cooperation. The teacher provides material that allows the transition to the study of new material. It can be a repetition of vocabulary on a particular topic. The teacher should choose a game so that students can easily memorize their lexical minimum. An example of

such a game can be a meeting at the station, bus, shop; conversation in the hospital, at home, at school (Hinkel, 2009).

Commenting on one's own actions.

Tasks are offered that encourage students to identify and choose the types of work to achieve the objectives of the lesson, the teacher helps to comment on the learning activities of the «leader» (strong student). The teacher creates conditions for cooperation - work in pairs, groups. Students can say aloud the algorithm of actions during the joint performance of typical tasks for the use of lexical material, along the way comment on their own actions and avoid mistakes.

Reflection (lesson summary).

Students evaluate each other's own knowledge, jointly check the work done in class. Students can be asked to name the most successful roles of students, their answers (Hinkel, 2009).

Thus, communicative-cognitive activity promotes the development of individual, personal characteristics. A situation of success and self-expression is created, the participants of communication feel safe from criticism, persecution for mistakes, the educational norm is considered to be certain violations of language rules and accidental mistakes. Role play provides the implementation of communicative and cognitive activities through the interaction of a group of students who actively support the act of play.

Conclusion. One of the most important components of the process of improving communicative competence is communicative-cognitive activity as a means of communication in simulated situations. Communicative and cognitive activities can be implemented through various sources, such as textbooks, audio and video materials, Internet resources. Such activities allow students to navigate freely in the phenomenon under study, and one of the functions is the interest of students in learning to communicate. This activity satisfies the need to speak, there is an accumulation of knowledge. Through role play, communicative-cognitive activity can be manifested as planning their language behavior, full understanding of the phenomenon under study, as well as communication between classmates. This activity allows us to compare the studied phenomena in the dialogue of science, psychology and pedagogy.

Literature

- Алексеев, Н. Г. Організаційно-діяльнісна гра: можливості в області застосування. *Вісник вищої школи*. 2005. № 7. С. 30-35/
Ельконін, Д. Б. Психологія гри. Москва : Педагогіка, 1978. 304 с.
Попат, Е. С. Навчання у співпраці. *Іноземні мови в школі*. 2000. № 8. С. 20-25.
Самоукина, Н. В. Організаційно-навчальні ігри в освіті. Москва : Народна освіта, 1996. 251 с.
Allan M. Teaching with games. London : Longman, 2006. 153 p.
Hinkel E. Culture in Second language Teaching and Learning. Cambridge. Cambridge University Press, 2009. 321 p.

References

- Aleksieiev, N. H. (2005). *Orhanizatsiino-diiialnisna hra: mozhlyvosti v oblasti zastosuvannia* [Organizational and activity game: the abilities of use]. *Visnyk vyshchoi shkoly* – The edition of higher school, 7, 30-35 [in Ukrainian].

Elkonin, D. B. (1978). *Psyhholohiia hry* [The psychology of game] Moscow : Pedahohika [in Russian].

Polat, E. S. (2000). *Navchannia u spivpratsi* [The teaching in interwork]. *Inozemni movy v shkoli* – Foreign languages at school, 8, 20-25 [in Ukrainian].

Samoukyina, N. V. (1996). *Orhanizatsiino-navchalni ihry v osviti* [Organizational and educational games]. Moscow : Narodna osvita [in Russian].

Allan M. (2006). *Teaching with games*. London : Longman. [in English].

Hinkel E. (2009). *Culture in Second language Teaching and Learning*. Cambridge. Cambridge University Press [in English].

АНОТАЦІЯ

Гра є тєю формою організації життєдіяльності учня, в умовах якої педагог може, застосовуючи різні методи, формувати навички усного мовлення, особливостями якої є: ініціативність, контактність, спонтанність, емоційна забарвленість. Рольові ігри на уроках іноземної мови повинні організовуватися учителем заздалегідь, з використанням додаткових матеріалів, опор і наочності. Місце рольової гри залежить від ступеня підготовленості до неї класу, з урахуванням реальних можливостей кожного учня.

Комунікативно-пізнавальна діяльність на уроках покликана забезпечити цілісність процесу навчання мови через використання рольової гри і вона дає можливість учням максимально повно зануритися в іншомовну культуру через ролі, які пропонуються учням у рамках певної теми. Досвід проведення ігор в школі встановив, що в учнів є досвід проведення ігор, вони активні, допитливі і готові до самостійної підготовки до гри без допомоги вчителя.

Використання рольових ігор на уроках іноземної мови дає можливість підвищити інтерес до іноземної мови, створює позитивне ставлення до його вивчення, стимулює самостійну речемислительну діяльність, а головне, рольові ігри впливають на освоєння мовного матеріалу і впливають на розвиток навичок говоріння, читання, аудіювання та письма учнів на старшому етапі навчання. Рольові ігри сприяють активізації комунікативно-пізнавальної діяльності, тим самим забезпечуючи безперервний процес навчання іноземної мови через роботу зі словниками, додатковими літературними джерелами, використанням міжпредметних зв'язків.

Існує безліч видів ігор, в тому числі рольові. Рольова гра є важливим компонентом навчання іноземної мови: рольова гра виконує безліч функцій, необхідних для успішності навчання. Ігрова ситуація на уроці забезпечує занурення в досліджувану тему, знімається мовний бар'єр, створюється сприятлива психологічна атмосфера. Рольова гра повинна проводитися під чітким контролем вчителя і плануватися заздалегідь, забезпечуючи цілісність процесу навчання. Рольові ігри не можуть обходитися без реквізиту або ситуації спілкування. Ролі між учнями повинні розподілятися по можливостях учнів і за рівнем знань мови.

Ключові слова: комунікативна компетенція, розвиток, гра, освітній процес, роль.

УДК 37.016:75

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-53-59

APPLICATION OF TECHNICAL MEANS IN THE PROCESS OF PAINTING TEACHING

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЖИВОПИСУ

Vasil KOPAYGORENKO,
associate professor

Василь КОПАЙГОРЕНКО,
доцент

vasyl1955kop@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0851-7464>

Kyiv State Academy of Decorative
and Applied Art and Design by
M. Boychuk

Київська державна академія
декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну імені
Михайла Бойчука

✉ 32, M. Boychuk street,
Kyiv, 01103

✉ вул. М. Бойчука, 32, Київ, 01103

Original manuscript received: October 07, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

Contemporary artists often resort to the use of various techniques to facilitate the preparatory stage of work. The author of the article considers some stages of such use in world art. The author also touches on the use of technical means in the training of future artists. The author notes that artists of different eras and countries were driven not only by the desire to speed up and simplify the process of creating works of art. Technological progress has become an aid in the educational process, commercial activities, propaganda and dissemination of art. The combination of traditional methods of teaching painting and modern technologies opens up new opportunities for teachers and students. Qualitative training of future artists and designers is impossible without an in-depth study of the basics, and the discipline of «painting» is a fundamental discipline that is mandatory in the training of specialists in art. The author answers the question: «Is it ethical to use mechanisms and technical means to facilitate the work of a painter? Should such tools be used when teaching students? And when did professional artists start using them?» He claims that thorough discoveries in the field of optics also contributed to discoveries in the field of art, in particular painting. And the development of fine arts without progress in science would have gone the other way. The use of various modern gadgets can help students find a successful composition of the work, check during the painting process. Computer programs allow you to work with color, tonal proportions. An important aspect is that educators first find themselves in a situation where both teachers and students are forced to work online. And although painting is a purely practical discipline, thanks to modern technology, teachers can guide and control the learning process, which would not have been achieved in the quarantine provoked by the COVID-19 pandemic, without modern technology. The study of techniques of modern masters, the use of various materials and the introduction of computer technology in the educational process form in students professional competencies, understanding of the practical application in professional activities of knowledge of the basics of painting.

Key words: artist, art, painting, technical equipment, pinhole camera, camera, composition, skills.

Вступ. Сьогодні ми досить часто чуємо, що той чи інший художник застосовує при написанні картин сучасні технічні засоби: комп'ютерні графічні програми, що створюють ефекти, які можна механічно перенести в живописний твір. Але навіть тоді, коли художник, здавалося б, використовує готовий матеріал, він повинен мати розвинений смак, відчуття міри, вміння знайти вдалий фотооб'єкт, який згодом буде оброблений за допомогою певної програми. Історичний екскурс, присвячений використанню технічних засобів різних століть, може допомогти студентам практично в навчанні з дисципліни «Академічний живопис» та «Композиція».

Методи та методи дослідження. Мета пропонованої статті полягає у висвітленні методико-організаційних засад науково-дослідної та творчої діяльності, що сприятиме орієнтації освітнього процесу. Контент уміщує розгляд важливих питань: історичний екскурс; методи наукового пізнання; місце та роль системного підходу в науковому пізнанні; наукове мислення в організації та проведенні наукових досліджень; основи теоретичних та експериментальних досліджень; етика наукових досліджень. Стаття буде корисною студентам і магістрантам вищих художніх закладів освіти.

Виникає питання: чи етично застосовувати механізми або техніку, щоб полегшити працю живописця? Чи варто використовувати подібні засоби під час навчання студентів? І коли професійні художники почали використовувати їх? Перше, що згадується, – неймовірний стрибок у вдосконаленні живопису за доби Італійського Ренесансу. Адже це був час відродження не лише мистецтва, а й науки, яка розпочала свій стрімкий розвиток, долаючи середньовічні уявлення про людину, природу та їхній взаємозв'язок. Відкинувши суто наукові проблеми, варто зауважити, що ґрунтовні відкриття в галузі оптики сприяли й дослідженням у галузі мистецтва, зокрема живопису.

Вважається, що ще між XI та XIII століттями було винайдено «читальні камені». Їх часто використовували ченці для ілюмінвання рукописів (створення чи копіювання книжкових мініатюр), це були досить примітивні плоско-опуклі лінзи, які отримували, розрізаючи скляну кулю навпіл. Ці досить прості пристосування дозволяли створювати справжні шедеври книжкової мініатюри в умовах погано освітлених скрипторіїв. Говорячи про добу Відродження, ми, насамперед, думаємо саме про художню творчість. Художник намагається розкрити таємниці «божественної Природи», вступаючи в змагання з Творцем. Появу надреалістичних картин пов'язують з винаходом камери-обскури й камери-люциди, які дозволяли проектувати зображення в спеціальний прилад, а потім відтворювати його на площині: в першому випадку використовується дзеркало під кутом, у другому – чотиригранна призма. Уперше згадка про камеру-обскуру зустрічається ще в V ст. до н.е. Китайський філософ Мо-цзи (Мо Ді) описав виникнення зображення на стіні затемненої кімнати. Латинською мовою «камера-обскура» означає просто «темну кімнату». Без сумніву, художникам камера-обскура стала

приносити велику практичну користь. Такий прилад надійно служив для механічної замальовки предметів зовнішнього світу та вивчення законів перспективи. Перевернуте зображення досить було за допомогою дзеркала встановити правильно й обвести олівцем на аркуші паперу. Згодом камерою-обскура почали користуватися й на природі. З цієї метою в XVII столітті були модифіковані закриті крісла і тенти. Перша камера-обскура, яку використали для написання художніх полотен, була створена Леонардо да Вінчі. «Титан Відродження» докладно описав її у своєму «Трактаті про живопис». «... Коли зображення освітлених об'єктів проходить через маленький круглий отвір у дуже темну кімнату, ви будете бачити на папері ті ж об'єкти в їх природних формах і кольорах ...», – писав великий живописець, спостерігаючи, як промені світла, відбиваючись на матовому склі, створювали перевернуте кольорове зображення.

Образотворче мистецтво XVI століття, особливо у Венеції і Північній Італії, проявило надзвичайну зацікавленість оптичними явищами, а в XVII столітті вони стали практично загальними. Саме з цього часу ми можемо сміливо використовувати термін «ілюзорний живопис», адже ілюзії використовували всі – архітектори, сценографи, скульптори. Технічні засоби дозволяли митцям перетворювати власні фантазії на шедеври. До італійців приєдналися й голландці – Ян Вермер, Карел Фабріціус, Семуель ван Хугстратен. Вони відображали те, що можна було сприймати лише за допомогою дзеркала або лінз. Видатний іспанський художник Веласкес також не гребував використовувати технічні засоби, як доводять сучасні мистецтвознавці. Варто спинитися на творчому процесі Яна Вермера Дельфтського (1632-1675), особливість якого полягала в тому, що художник не створював ескізів, а працював на полотні, намагаючись досягти врівноваженості, точності композиції. Про це свідчать рентгенівські та радіографічні дослідження. Живопис Вермера відрізняє особлива стереометричність інтер'єрів, відчутність фактури предметів, чистота кольорів, чіткість силуетів, створених контрастом світла й тіні. Цих оптичних ефектів художник домагався, використовуючи камеру-обскуру (Молочниця, 1658; Астроном, 1668). Використовував художник й інші технічні прийоми. Щоб точніше провести в перспективі лінії, що скорочуються (шахівницю підлоги, віконні рами та ін.), художник спочатку намічав їх натягнутими нитками, що кріпилися до голки в точці сходу. На деяких картинах залишилися маленькі проколи.

Говорячи про пейзажі, неможливо обійти увагою дивовижного італійського художника Джованні Антоніо Канале (Каналетто (1697-1768). Сучасники Каналетто вважали художника неперевершеним реалістом, пояснюючи це тим, що він використовував камеру-обскуру. Він застосовував цей апарат з метою точного копіювання «реальності» (Ріо деї Мендіканти: вигляд з півдня, 1725; Венеція, Свято Св. Рока, бл. 1735). Малюнки художника свідчать також про те, що він часто використовував лінійку і циркуль, а не громіздку камеру. Художник

фіксував натуру з різних точок зору, потім віртуозно збирав усе разом. Він створював живий образ Венеції, яка змінювалася у нього на очах, а це свідчить про надзвичайний талант митця.

У 1570 році італієць Джамбаттіста делла Порта сконструював вдосконалений варіант камери-обскури і запропонував її використовувати для виконання рисунків та їх проєктування (ідея проєкційного ліхтаря). Дослідники творчості Мікеланджело Мерізі да Каравджо впевнені, що він був одним з перших художників, які використовували техніку «камери-обскури». Після смерті художника не залишилося жодного ескіза чи начерка. Художники постійно намагалися спростити процес малювання з натури. Вони досягли цього шляхом копіювання зображень, що отримували в камері-обскури. Леонардо да Вінчі першим провів пряму аналогію між оком і камерою-обскурою, вказуючи на подібність фізичних явищ, що в них відбуваються. Постає питання: чи етично було використовувати технічні засоби? Художники завжди були залежні від замовників, і часто терміни виконання були надзвичайно стислими, тому бажання прискорити і полегшити процес створення картини не викликає засудження, хоча пізніше подібну практику визнали недоречною, стверджуючи, що вона свідчить про недостатність мистецького хисту.

Вже у XIX столітті з появою фотографії використання технічних засобів при створенні творів мистецтва, зокрема живопису, стало ще більш інтенсивним. Поштовхом для цього була потреба в репродукуванні. Художники-передвижники як найбільш прогресивні представники мистецької спільноти досить швидко взяли фотографію на озброєння. Цікаво, що в репродукуванні на основі фотопроцесу – фототипію і поширення цієї технології зробив свій внесок І. Шишкін. Художник займався і фотографією. Ще в 1860-і роки, перебуваючи за кордоном як пенсіонер Академії мистецтв, він замовляв фотографії зі своїх етюдів і рисунків, додавав їх до звітів, щоб відправляти в Петербург. З 1870-х років фотографія займає все більше місце у творчості художника, він починає робити знімки сам. Влітку 1874 року І. Крамський нарікав в листі до К. Савицького, що І. Шишкін «зайнятий фотографією, вчиться, знімає, а етюдів і картини жодної». Серед художників того часу було багато тих, хто використовував фотографію як допоміжну технологію, зокрема І. Репін, І. Крамський, В. Серов та ін. Цікаво і повчально те, що крім допоміжної ролі фотографії, І. Шишкін вбачав у ній можливості для власної педагогічної системи. «Я хочу Вам дати капітальну пораду, на якій ґрунтується вся премудрість вивчення природи або натури, як кажуть, а також і таємниці мистецтва і особливо техніки живопису, – це фотографія. Можна непомітно вивчити перспективу (повітряну і лінійну) і закони сонячного освітлення тощо».

І. Шишкін першим вирішив пристосувати проєкцію фотографії для навчання учнів у 1897 р., повертаючись після перерви до офіційного викладання в Петербурзькій Академії мистецтв. Сенсом творчого методу І. Шишкіна було глибоке вивчення натури. «Я думаю, що це

єдина людина, яка знає пейзаж вченим чином», – писав про нього І. Крамський. Фотографія, яку художник використовував дуже широко, не була для нього тією моделлю, яку можна бездумно копіювати. «Ось тут частково пізнається ступінь обдарування людини: нездарний буде рабськи копіювати з фотографії всі її непотрібні деталі, а людина з відчуттям візьме те, що їй потрібно», – писав сам І. Шишкін одному зі своїх учнів. І сьогодні можна багато що запозичити з педагогічного досвіду видатного пейзажиста, хоча технології фотографії значно змінилися, вона досі є підмогою для художників.

Знаковою фігурою в контексті цієї статті можна назвати Енді Уорхола (6 серпня 1928 року, Піттсбург, США – 22 листопад 1987 года, Нью-Йорк, США) – американського художника українського походження, продюсера, дизайнера, письменника, колекціонера, видавця журналів і кінорежисера, помітну персону в історії поп-арт-руху і сучасного мистецтва в цілому, засновника ідеології «*homo universale*», творця робіт, які є синонімом поняття «комерційний поп-арт». Уорхол одним з перших застосував трафаретний друк як метод для створення картин. У своїх ранніх шовкографіях він використовував власні, намальовані від руки зображення. Пізніше, за допомогою проектора, він транслював на полотно вже фотографії і вручну обводив зображення. Застосування шевкографічного методу було одним з етапів в прагненні Уорхола до масового репродукування та тиражування художніх творів, попри всю критику Вальтера Беньяміна, який писав про втрату аури і цінності твору через його технічне відтворення.

Висновок. Таким чином, стає зрозумілим, що художники різних епох і країн не лише хотіли прискорити і спростити процес створення творів мистецтва. Технічний прогрес був підмогою в освітньому процесі, комерційній діяльності, пропаганді та поширенні мистецтва. Але сьогодення поставило всіх освітян в такі обставини, коли і викладачі, і студенти вимушені працювати в режимі онлайн. І хоча живопис – суто практична дисципліна, завдяки сучасній техніці викладачі можуть спрямовувати і контролювати процес навчання, що не було б досягнуто в умовах карантину, спровокованого пандемією COVID-19, без сучасних технологій. Вивчення техніки роботи сучасних майстрів, використання різноманітних матеріалів і впровадження в освітній процес комп'ютерних технологій формують у студентів професійні компетенції, розуміння практичного застосування в професійній діяльності знань основ живопису.

Література

1. Iardi, Vincent (2007-01-01). *Renaissance Vision from Spectacles to Telescopes* (en). American Philosophical Society, 4–6. ISBN 9780871692597.
2. Сурдин В., Карташев М. Камера-обскура. Місто : видавництво, рік.
3. Леонардо да Винчи. Трактат о живописи. Перевод. Губарев А. А., Изд. Фолио, 2013, ISBN: 978-966-03-5831-7.
4. Canaletto Автор: Earle Rice Jr. Ст. 8-12, ISBN 978-1-58415-561-4.

5. И. Н. Крамской. Письма к близким. Изд-во: Лениздат, Серия: Лениздат-классика, 2014. SBN: 978-5-4453-0689-4.

6. Письма И. И. Шишкина И. А. Уткину, Петербург, 1896.

7. Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit («Произведение искусства в эпоху его технической воспроизводимости», 1936).

8. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BE%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%BB_%D0%AD%D0%BD%D0%B4%D0%B8

9. Шелкография Уорхола. Коммерсант, 10 квітня, п'ятниця 2020. <https://www.kommersant.ru/doc/1831134>

References

1. Ilardi, Vincent (2007-01-01). Renaissance Vision from Spectacles to Telescopes (en). American Philosophical Society. with. 4-6. ISBN 9780871692597.

2. B. Surdi n, m. Kartashev Pinhole camera. C.1

3. Leonardo da Vinci. Treatise on Painting. Translation. Gubarev A.A., Ed. Folio, 2013, ISBN: 978-966-03-5831-7.

4. Canaletto Author: Earle Rice Jr. Art. 8-12., ISBN 978-1-58415-561-4.

5. I. N. Kramskoy. Letters to loved ones. Publisher: Lenizdat, Serie: Lenizdat-classics, 2014.SBN: 978-5-4453-0689-4.

6. Letters from I. I. Shishkin to I. A. Utkin, Petersburg, 1896.

7. Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit ("A work of art in the era of its technical reproducibility", 1936).

8. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BE%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%BB_%D0%AD%D0%BD%D0%B4%D0%B8.

9. Serigraphy Warhol. Komsant, 10 April, Friday 2020. <https://www.kommersant.ru/doc/1831134>

АНОТАЦІЯ

Сучасні митці досить часто вдаються до використання різних технічних прийомів, щоб полегшити собі підготовчий етап роботи. Автор статті розглядає деякі етапи подібного використання у світовому мистецтві. Також автор торкається теми використання технічних засобів під час навчання майбутніх художників. Автор зазначає, що художниками різних епох і країн рухало не лише бажання прискорити і спростити процес створення творів мистецтва. Технічний прогрес ставав підмогою в освітньому процесі, комерційній діяльності, пропаганді та поширенні мистецтва. Поєднання традиційних методів викладання живопису і сучасних технологій відкриває нові можливості для педагогів і студентів. Якісна підготовка майбутніх художників та дизайнерів неможлива без глибокого вивчення основ, а дисципліна «Живопис» відноситься до фундаментальних, обов'язкових при підготовці фахівців мистецьких спеціальностей. Автор дає відповідь на питання: «Чи етично застосовувати механізми та технічні засоби, щоб полегшити працю живописця? Чи варто використовувати подібні засоби під час навчання студентів? І коли професійні художники почали використовувати їх?». Стверджує, що ґрунтовні відкриття в галузі оптики сприяли розвитку мистецтва, зокрема живопису. І розвиток образотворчого мистецтва без прогресу в науці пішов би іншим шляхом.

Використання різних сучасних гаджетів може допомогти студентам у знаходженні вдалої композиції твору, перевірки під час процесу живопису. Комп'ютерні програми дають можливість попрацювати з колоритом, тональними співвідношеннями. Важливим аспектом є те, що освітяни вперше опинилися в обставинах, коли і викладачі, і студенти вимушені працювати в

режимі онлайн. І хоча живопис – суто практична дисципліна, завдяки сучасній техніці викладачі можуть спрямовувати і контролювати процес навчання, що не було б досягнуто в умовах карантину, спровокованого пандемією COVID-19, без сучасних технологій. Вивчення техніки роботи сучасних майстрів, використання різноманітних матеріалів і впровадження в освітній процес комп'ютерних технологій формують у студентів професійні компетенції, розуміння практичного застосування в професійній діяльності знань основ живопису.

Ключові слова: художник, мистецтво, картина, технічні засоби, камера-обскура, фотоапарат, композиція, навички.

УДК 37.07

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-60-71

**REGULATORY AND LEGAL ISSUES
OF INCLUSIVE GENERAL SECONDARY EDUCATION**

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
ІНКЛЮЗИВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Nataliia KRAVCHENKO,
candidate of physical and
mathematical sciences, associate
professor

natalykravchenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9642-5403>

Dmytro VENETSKY,
postgraduate student

dima0909971@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9588-0941>

*Berdiansk State Pedagogical
University,
✉ 4, Schmidta street,
Berdiansk, Zaporizhzhia region,
71100*

Наталія КРАВЧЕНКО,
кандидат фізико-математичних
наук, доцент

Дмитро ВЕНЕЦЬКИЙ,
аспірант

*Бердянський державний
педагогічний університет
✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100*

Original manuscript received: December 16, 2021

Revised manuscript accepted: December 24, 2021

ABSTRACT

The relevance of the topic is resulted from the need to conform current legislation and practices on the rights to equal access to quality education for children with special needs. Regulatory and legal issues of inclusive education were considered in the scientific publications of Ukraine. However, regulatory and legal issues of inclusive general secondary education requires further analysis.

The purpose of the work is to research and analysis of regulatory and legal issues of inclusive general secondary education in the world experience and in the Ukraine in particular.

The legislative process of providing inclusive education in the Ukraine is determined by international regulations. The international strategy for inclusive education is aimed at realizing human rights to education, forming an inclusive society, transforming educational systems, supporting state strategies for inclusive education, modernizing teacher training, and developing mechanisms for investing in inclusive education.

There are fundamentals for individualization of education in the Ukraine. Issues of practical implementation the concept of inclusive education needed to be improved. First, there is a need to amend the laws of

Ukraine «About education», «About preschool education» and «About general secondary education» in terms of the number of working hours of the assistant educator and assistant teacher in upward. Secondly, the changes should be made regarding the size of groups and classes. The children with only one type of disorder can study within the group.

Key words: Inclusive education, special educational needs, inclusion, general secondary education, regulatory and legal issues of education.

Вступ. Для розвитку України у напрямі відкритого демократичного суспільства та реалізації її курсу на євроінтеграцію важливою є відповідність чинного законодавства та практики забезпечення основних прав людини, зокрема, права на рівний доступ до якісної освіти для дітей з особливими потребами.

Приєднавшись до основних міжнародних договорів у галузі прав людини (Декларації ООН про права людини, Конвенції ООН про права інвалідів, права дитини), Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема, забезпечення права на освіту дітей із особливими освітніми потребами.

Публікації, присвячені нормативно-правовим аспектам інклюзивної освіти, представлені в наукових виданнях України (Криворучко, Шевченко, 2021; Щербяк, 2018). Так, адміністративно-правове регулювання інклюзивної освіти розглянуто в роботі (Щербяк, 2018). Разом з тим потребують додаткового аналізу нормативно-правові аспекти інклюзивної загальної середньої освіти.

Метою роботи є дослідження й аналіз нормативно-правових аспектів інклюзивної загальної середньої освіти та їх реалізація у світовому досвіді і в Україні зокрема.

Матеріали та методи дослідження. У дослідженні використано загальнонаукові теоретичні (вивчення наукових джерел, аналіз, синтез, порівняння, інтерпретація, узагальнення, систематизація) методи.

Виклад матеріалу. Законодавчий процес забезпечення інклюзивної освіти в Україні багато в чому визначений міжнародними нормативно-правовими актами. Так, уперше було визнано, що кожна людина має право на освіту і зафіксовано в Загальній декларації прав людини (Загальна декларація..., 1948). У ній були проголошені як соціальні, економічні та культурні, так політичні та громадянські права. У її першій статті міститься історичне положення про свободу та рівність гідності та прав особистості кожної людини: "Всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах".

У Декларації прав дитини представлено основні засади дотримання таких прав. Так, у Принципі 5 закріплено положення про те, що «дитині, яка є неповноцінною у фізичному, психічному чи соціальному відношенні, повинні забезпечуватися спеціальні режим, освіта та турбота, необхідні з огляду на його особливий стан» (Декларація прав дитини, 1959).

Конвенція «Про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти», прийнята в 1960 р., уперше вказала на необхідність єдиних підходів до організації процесу навчання всіх дітей, що усувало будь-які форми дискримінації в галузі освіти та заохочувало загальну рівність можливостей та ставлення до всіх (Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, 1960). Отже, у ній було визначено загальнодоступність та рівні умови щодо якості навчання. Надалі Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права закріпив право кожної людини на доступну освіту (Міжнародний пакт про економічні..., 1966).

У 1970-х р. у ряді документів було уточнено позиції суспільства щодо інтеграції в соціум людей з розумовою відсталістю, визначені права інвалідів (Декларації ООН «Про права розумово відсталих осіб», 1971; «Про права інвалідів», 1975). У Світовій програмі дій щодо інвалідів, яка гідно завершила Всесвітній рік інвалідів (1982 р.), наголошувалося, що їх освіта по можливості повинна проходити в рамках загальної шкільної системи, а державні закони, які розробляються та приймаються щодо обов'язкової освіти, мають поширюватися на дітей з усіма видами інвалідності, у тому числі найважчими її формами. Уперше було звернуто увагу на гнучкість, індивідуальність, доступність і всеосяжність системи освіти, а також необхідність створення особливих умов у загальній системі освіти (щодо підготовки кадрів, моніторингу ситуацій, формування спеціальних служб супроводу). У цій Програмі розглядалися ситуації, у яких діти з різних причин не мали можливості вчитися в спільній системі освіти. У таких випадках передбачалася організація спеціальних навчальних закладів, де якість навчання була б рівнозначною та взаємопов'язаною із загальною системою освіти (Всесвітня програма дій..., 1982).

Основний імпульс розвитку інклюзивного навчання був наданий у 1994 році на Всесвітній конференції з навчання дітей з особливими потребами, яка проходила в Іспанії. Відповідно до укладеної декларації інклюзивна освіта має спиратися на педагогічні принципи, засновані на утвердженні того, що відмінності між дітьми є нормою та навчання необхідно адаптувати до їхніх потреб із застосуванням підтримки та спеціалізованих послуг. Крім того, важливою умовою реалізації інклюзивної моделі стає підготовка освітян. Вона передбачає отримання знань та вмінь з оцінки особливих потреб, адаптування змісту навчальних планів; використання допоміжних технологій; індивідуалізацію викладання. Зазначимо, що педагоги мають пройти додаткову підготовку на основі гнучкого підходу, який охоплює всі типи розумових та фізичних вад. Особливо варто наголосити на необхідності створення служб зовнішньої підтримки інклюзивних шкіл – ресурсних центрів, здатних забезпечувати методичний супровід інклюзивного процесу, підвищення кваліфікації педагогів; здійснювати наукові дослідження й цим сприяти стабільності та ефективності інклюзивної освіти. Крім того, декларація характеризує умови (організаційні,

методичні, технологічні), які необхідно забезпечити з метою якісної реалізації інклюзивної моделі освіти (Саламанська декларація..., 1994).

У 2004 р. ЮНЕСКО було розроблено документ «Освіта для всіх. Основні ініціативи», у якому визначено дев'ять основних ініціатив, що вимагають консолідації міжнародних зусиль задля досягнення ОДВ. Цінність цього документа полягає в тому, що для кожної ініціативи визначено основні завдання та розроблено механізми їх реалізації. Завданнями ініціативи «Права дітей з особливими потребами на освіту: Щодо інклюзії» були визначені: спонукати відповідальних за розробку політики брати участь у визначенні перешкод у системі освіти та розробці шляхів їх подолання; сприяти включенню питання рівного доступу до освіти осіб з особливими потребами; посилити роботу у сфері підвищення обізнаності щодо прав осіб з особливими потребами на освіту; забезпечити включення питання про права осіб з особливими потребами як одного з критеріїв досягнення ОДВ; посилити взаємну підтримку та співпрацю учнів, вчителів та батьків. У цьому документі пропонуються такі шляхи досягнення намічених завдань: розробка політичних рекомендацій щодо реформування національної освітньої політики інклюзії; створення потенціалу для розширення підходів до інклюзивного навчання; видання навчальних матеріалів з метою сприяння розробці інклюзивних методик; використання нових інформаційних та комунікаційних технологій з метою створення «Нових можливостей для осіб з особливими потребами» (The Flagship on Education for All..., 2004).

Конвенцією про права осіб з інвалідністю (2006 р.) закріплюється право тих, хто має обмежені можливості, на отримання необхідної індивідуалізованої підтримки (тьюторського супроводу) всередині системи загальної освіти. Тьюторський супровід є дієвим інструментом підтримки учнів, загалом дітей з особливими освітніми потребами і розуміється як педагогічна діяльність, спрямована на індивідуалізацію освіти: виявлення та розвиток освітніх мотивів та інтересів учня, пошук освітніх ресурсів для створення індивідуальної освітньої програми, роботу з освітнім замовленням сім'ї, формування навчальної та освітньої рефлексії учня. Конвенція встановлює зміни в підготовці вчителів, а саме просвітництво щодо інвалідності та використання відповідних підсилювальних та альтернативних методів, способів та форматів спілкування; навчальних методик та матеріалів для підтримки інвалідів (Конвенція про права осіб з інвалідністю, 2006).

Проаналізувавши законодавство країн Європи, можна визначити основні тенденції.

У багатьох державах було вирішено питання щодо вступу до закладів вищої освіти людей з інвалідністю. Кіпрський Закон про вступні іспити легітимізує права людей з інвалідністю, наприклад: використовувати індивідуальне обладнання. У Греції існує законодавство, яке регулює вступ до університетів абітурієнтів з інвалідністю. Федеральний Акт про університети Австрії захищає права на спеціальні екзаменаційні методики

для людей з інвалідністю. В Угорщині національний Акт про вищу освіту дає визначення студента з інвалідністю. У Португалії щороку відповідно до законодавства, що регулює національний процес вступу до університетів, виділяється спеціальна квота – 2% для студентів із фізичними та сенсорними захворюваннями (Міжнародні стандарти та європейська практика..., 2011).

Окремо варто спинитися на підтримці здобувачів освіти з інвалідністю. В Угорщині студенти з інвалідністю можуть бути звільнені від вивчення деяких курсів. У Данії студенти, яким необхідна спеціальна педагогічна підтримка, мають право отримати все необхідне відповідно до Закону про соціальну педагогічну підтримку у сфері вищої освіти. У Словаччині для університетів та коледжів існує зобов'язання встановлювати розумні умови навчання для студентів з інвалідністю, які стосуються їх спеціальних потреб без зниження вимог до виконання програми навчання (Міжнародні стандарти та європейська практика..., 2011).

Також поширеною практикою є створення спеціальних структур в університетах, які займаються питаннями студентів з інвалідністю. У багатьох університетах Австрії існує позиція представників від організації консорціуму за зрівняння прав для людей з інвалідністю та хронічними захворюваннями. У кожному університеті та інституті Швеції є спеціальний координатор, який працює із проблемами освітньої підтримки студентів з інвалідністю. В університеті Ісландії також створено Комітет з інвалідності, який вирішує проблеми доступності, ресурсів, технічні проблеми тощо, які виникають у людей з інвалідністю (Міжнародні стандарти та європейська практика..., 2011).

У деяких розвинених країнах система спеціальної освіти була практично ліквідована. У Великобританії згідно із законами «Про особливі потреби в освіті та інвалідності» (Special Educational Needs and Disabilities Act, 2001) та «Про дітей та сім'ї» (Children and Families Act, 2014) за замовчуванням діти з особливими освітніми потребами навчаються школах в основному потоці. Законодавство передбачає функціонування спеціальних та незалежних шкіл, де також можуть навчатися діти з обмеженими можливостями здоров'я.

Аналіз нормативно-правових актів розвинених країн довів, що міжнародна стратегія інклюзивної освіти спрямована на реалізацію прав людини на освіту, формування інклюзивного суспільства, трансформацію освітніх систем, підтримку державних стратегій інклюзивної освіти, модернізацію професійно-педагогічної підготовки вчителя, розроблення механізмів інвестування інклюзивної освіти. Програми дії ЮНЕСКО полягають у розробці методологічних, організаційних, технологічних підходів моделі інклюзивної освіти.

Про необхідність інклюзивної освіти в Україні вперше заговорили на початку 2000-х років. Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, схвалена Постановою КМУ № 1545 від 12.10.2000 р. (Концепція ранньої соціальної реабілітації..., 2004), серед Загальних

положень містить фразу: «...на зміну ізольованому інтернатному вихованню дітей-інвалідів повинно прийти інтегроване навчання та виховання...», а у «напрямах реабілітації» передбачає «...перебування дитини-інваліда у дитячому колективі, без ізоляції від суспільства (як це відбувається у закритих інтернатних установах), в умовах звичайного середовища...» та «...поступову інтеграцію дітей-інвалідів до дитячих дошкільних закладів та загальноосвітніх шкіл».

Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, був прийнятий у 2004 році. Пункт 9 цього документа зобов'язує всі загальноосвітні навчальні заклади, незалежно від типу, форми власності та підпорядкування, працювати відповідно до цього Державного стандарту, якщо в установі навчаються діти з особливими потребами (Державний стандарт..., 2013).

Згідно з Комплексною програмою освіти та професійної підготовки інвалідів, затвердженою загальним наказом МОН та АПН України від 26.11.2002 р., було розроблено нормативи чисельності та запроваджено в спеціальних школах-інтернатах, центрах професійної, соціальної, медичної реабілітації інвалідів, навчально-виробничих підприємствах та ВНЗ I-IV рівнів акредитації посади вчителів (викладачів) валеології, реабілітологів, психологів, профконсультантів, сурдоперекладачів та інших спеціалістів у межах виділених асигнувань (Про затвердження Програми професійної підготовки..., 2002).

Згідно з наказом Президента України № 926/2010 від 30 вересня 2010 р. «Про заходи пріоритетного розвитку освіти в Україні» 2011 рік оголошено Роком освіти та інформаційного суспільства. В одному з пунктів цього наказу (п. 3, п. п. 2) йдеться про впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах дітей із особливими потребами (Про заходи щодо забезпечення..., 2010).

Кабінет Міністрів України своєю ухвалою № 872 від 15 серпня 2011 р. затвердив порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах. Цим документом передбачається, що рішення про створення класів з інклюзивним навчанням приймається керівником загальноосвітнього навчального закладу з урахуванням освітніх запитів населення за наявності необхідної матеріально-технічної та методичної бази, відповідних педагогічних кадрів та приміщень, що відповідають санітарно-гігієнічним вимогам. Засновник загальноосвітнього навчального закладу виділяє в установленому порядку кошти для забезпечення безперешкодного доступу до будівель та приміщень таких закладів дітей з особливими освітніми потребами, створення відповідної матеріально-технічної та методичної бази; забезпечує підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо надання освітніх послуг дітям з особливими потребами в класах, сприяє здійсненню інноваційної діяльності, здійснює заходи щодо придбання транспортних засобів для підвезення

дітей до місця навчання та додому (Порядок організації інклюзивного навчання..., 2011).

23 травня 2017 року Президент України підписав документ «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг», де вперше на законодавчому рівні визначені такі поняття, як «інклюзивне навчання», «особа з особливими освітніми потребами», «індивідуальна програма розвитку» та ін. (Про освіту, 2017).

12 липня 2017 року була створена нова служба системної підтримки та супроводу дітей з ООП (інклюзивно-ресурсні центри) шляхом реорганізації психолого-медико-педагогічних консультацій, а Кабінет Міністрів України вніс зміни до Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, згідно з якими на кожного учня з ООП складається ІПР, де зазначаються конкретні освітні стратегії та підходи, кількість годин і напрями проведення психолого-педагогічних, корекційно-розвивальних послуг (Про затвердження Порядку організації..., 2017).

8 червня 2018 року Міністерство освіти і науки України затвердило Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти (Про затвердження Примірного положення про команду..., 2018).

21 серпня 2019 року задокументовано зміни до Постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення тривалості здобуття освіти у закладах загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами» від 23.04.2003 № 585, зокрема, йдеться про учнів початкової та базової шкіл. На кожному з цих двох рівнів навчання може буди подовжено на рік за рішенням команди психолого-педагогічного супроводу (Про встановлення тривалості здобуття освіти..., 2019).

Незважаючи на правову врегульованість інклюзивної освіти, питання практичної реалізації Концепції розвитку інклюзивної освіти вимагають удосконалення. За результатами соціологічного дослідження О. Криворучко, М. Шевченко (Криворучко О. Ю., Шевченко М. С., 2021) були виявлені прогалини, що заважають розвитку інклюзивної освіти. По-перше, це необхідність внесення змін до законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» та «Про загальну середню освіту» щодо збільшення кількості годин роботи асистента вихователя та асистента вчителя, щоб забезпечити основну педагогічну мету інклюзивної освіти. По-друге, слід внести зміни щодо наповнюваності груп та класів таким чином, аби в межах одного класу могли знаходитися діти лише з однаковими видами порушень.

Висновки. Ратифікація основних міжнародних документів зумовила реформування в Україні правового поля, створила умови розробки власної нормативно-правової бази на засадах дотримання загальноприйнятих прав людини, зокрема права на освіту дітей з особливими освітніми потребами.

У вітчизняному законодавстві закладено основи для індивідуалізації освіти, налаштування його під освітні потреби кожної конкретної дитини. Проте існують і деякі проблеми, що перешкоджають упровадженню інклюзії. Наприклад, закріплюючи можливість організації освітнього процесу у формі спільного навчання дітей з обмеженнями у здоров'ї та без них, закон віддає вирішення цих питань на розсуд освітніх організацій, які через велику кількість факторів (недостатні матеріально-технічні умови, відсутність спеціального обладнання, компетентного педагогічного персоналу, відсутність підтримки з боку батьків тощо) часто не можуть реалізувати ідеї інклюзивного навчання.

Література

Всесвітня програма дій стосовно інвалідів 1982 (Консультативний комітет ООН). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_427?lang=uk#Text

Декларація прав дитини. 1959 (Генеральна Асамблея ООН). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384?lang=uk#Text

Декларація про права розумово відсталих осіб 1971 (Генеральна Асамблея ООН). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_119?lang=uk#Text

Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами 2013 (Кабінет міністрів України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2004-%D0%BF#Text>

Загальна декларація прав людини 1948 (Генеральна Асамблея ООН) *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015?lang=uk#Text

Закон України "Про освіту" (2017). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 (Генеральна Асамблея ООН) *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174?lang=uk#Text

Конвенція про права осіб з інвалідністю 2006 (Генеральна Асамблея ООН) *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71/ed20061213?lang=uk#Text

Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів // Збірник нормативно-правових актів України щодо діяльності центрів реабілітації дітей із функціональними обмеженнями. Укладачі Крижанівський В., Сварник Н., Скрипка Н. та ін. – Київ: Соцінформ, 2004. – с. 29-30.

Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів 2000 (Кабінет міністрів України). URL: *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1545-2000-%D0%BF#Text>

Концепція розвитку інклюзивного навчання 2010 (Міністерство освіти та науки України). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>

Криворучко, О. Ю., Шевченко, М. С. (2021) Адміністративно-правове регулювання інклюзивної освіти у закладах дошкільної та повної загальної середньої освіти в Україні. *Правова держава*. №. 41, 122-137. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225618>

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1960 (Генеральна Асамблея ООН) *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042/ed19661216#Text

Міжнародні стандарти та європейська практика у сфері доступності вищої освіти. URL: <https://www.disright.org/ru/info/mezhdunarodnye-standarty-i-evropeyskaya-praktika-v-sfere-dostupnosti-vysshego-obrazovaniya>

Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах 2011 (Кабінет міністрів України) *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/ed20110815#Text>

Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти 2019 (Кабінет міністрів України) *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text>

Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти 2018 (Міністерство освіти та науки України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text>

Про встановлення тривалості здобуття повної загальної середньої освіти особами з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти (Кабінет міністрів України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2003-%D0%BF/ed20190830#Text>

Про затвердження Програми професійної підготовки інвалідів по слуху і зору у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації. Наказ МОН та АПН від 17.11.2003 №764. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0764290-03#Text>

Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (Кабінет міністрів України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF#Text>

Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні. Наказ Президента України від 30.09.2010 № 926 *Офіційний сайт Верховної Ради України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926/2010#Text>

Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. Прийнята Всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами від 10 червня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94?lang=uk#Text

Щербяк, Ю. А. (2018). Нормативно-правові аспекти інклюзивної освіти в Україні, *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції.

Children and Families Act 2014 URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/6/contents/enacted>

The Flagship on Education for All and the Rights of Persons with Disabilities: Towards Inclusion – UNESCO, France, 2004. – 55 pp.

Special Educational Needs and Disabilities Act 2001 URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2001/10/2003-10-08>

UNESCO International Bureau of Education: Inclusive education: the way of the future. In: International Conference on Education, 48th, pp. 1-37. Geneva (2008)

References

UN Advisory Committee (1982). Persons World Programme of Action concerning Disabled Persons. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_427?lang=uk#Text

UN General Assembly (1959). Declaration of the Rights of the Child. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384?lang=uk#Text

UN General Assembly (1971). Declaration of the Rights of Mentally Retarded Persons. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_119?lang=uk#Text

Cabinet of Ministers of Ukraine (2013). Derzhavnyi standart pochatkovoї zahalnoi osvity dlia ditei z osoblyvymy osvıtnımy potrebamy [State standard of primary general education for children with special educational needs]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2004-%D0%BF#Text>

UN General Assembly (1948). Universal Declaration of Human Rights. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015?lang=uk#Text

Verkhovna Rada of Ukraine (2017). About the education. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

UN General Assembly (1960). Convention against Discrimination in Education. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174?lang=uk#Text

UN General Assembly (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71/ed20061213?lang=uk#Text

Kryzhanivskiy V., Svarynyk N., Skrypka N. (2004). Kontsepsiia rannoї sotsialnoi reabilitatsii ditei-invalidiv: zbirnyk normatyvno-pravovykh aktiv Ukrainy shchodo diialnosti tseŋtriv reabilitatsii ditei iz funktsionalnymy obmezhennıamy [The concept of early social rehabilitation of children with disabilities], (pp 29-30). Kyiv: Sotsinform [In Ukrainian].

Cabinet of Ministers of Ukraine (2000). Kontsepsiia rannoї sotsialnoi reabilitatsii ditei-invalidiv [The concept of early social rehabilitation of children with disabilities]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1545-2000-%D0%BF#Text>

Ministry of Education and Science of Ukraine (2010). Kontsepsiia rozvytku inkluzynoho navchannia [The concept of inclusive education development]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontsepsii-rozvitku-inkluzivnogo-navchannya>

Kryvoruchko, O. Yu., Shevchenko, M. S. (2021) Administratyvno-pravove rehuluvannia inkluzyvnoї osvity u zakladakh doshkilnoi ta povnoi zahalnoi serednoi osvity v Ukraini [Administrative and legal regulation of inclusive education in preschool and complete general secondary education institutions in Ukraine. Constitutional state]. Pravova derzhava, №. 41, 122-137. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225618>

UN General Assembly (1966). International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042/ed19661216#Text

Bronytskaia O (2011). Mizhnarodni standarty ta yevropeiska praktyka u sferi dostupnosti vyshchoї osvity [International standards and European practice in the field of accessibility of higher education]. URL: <https://www.disright.org/ru/info/mezhdunarodnye-standarty-i-evropeyskaya-praktika-v-sfere-dostupnosti-vysshego-obrazovaniya>

Cabinet of Ministers of Ukraine (2011). Poriadok orhanizatsii inkluzyvnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [The procedure for organizing inclusive education in secondary schools]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/ed20110815#Text>

Cabinet of Ministers of Ukraine (2019). Poriadok orhanizatsii inkluzyvnoho navchannia u zakladakh vyshchoї osvity [The procedure for organizing inclusive education in higher education institutions]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text>

Ministry of Education and Science of Ukraine (2018). Prymirne polozhennia pro komandu psykhologo-pedahohichnoho suprovodu dytny z osoblyvymy osvıtnımy potrebamy v zakladi zahalnoi serednoi ta doshkilnoi osvity [The sample clause about

the team of psychological and pedagogical support of a child with special educational needs in a general secondary and preschool institutions]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text>

Cabinet of Ministers of Ukraine (2019). Pro vstanovlennia tryvalosti zdobuttia povnoi zahalnoi serednoi osvity osobamy z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [About establishing a duration of full general secondary education for persons with special educational needs in general secondary education]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2003-%D0%BF/ed20190830#Text>

MESU and NAES (2003). Pro zatverdzhennia Prohramy profesiinoi pidhotovky invalidiv po slukhu i zoru u vyshchykh navchalnykh zakladakh I-IV rivniv akredytatsii [About the approval of the Program of professional training of visually and hearing impaired disabled persons in higher educational institutions of I-IV levels of accreditation]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0764290-03#Text>

Cabinet of Ministers of Ukraine (2011) Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [About approval of the Procedure for the organization of inclusive education in secondary schools]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF#Text>

President of Ukraine (2010). Pro zakhody shchodo zabezpechennia priorityetnoho rozvytku osvity v Ukraini [About measures to ensure priority development of education in Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926/2010#Text>

United nations of Educational, Scientific and Cultural Organization (1994). The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94?lang=uk#Text

Shcherbiak Y. (2018). Normatyvno-pravovi aspekty inkliuzyvnoi osvity v Ukraini [Regulatory and legal issues of inclusive education in Ukraine]. Ukraine in the context of reforming the legal system: current realities and international experience, III International Scientific and Practical Conference.

UK HM Government (2014). Children and Families Act 2014. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/6/contents/enacted>

UNESCO (2004). The Flagship on Education for All and the Rights of Persons with Disabilities: Towards Inclusion. France, 55.

UK HM Government (2001) Special Educational Needs and Disabilities Act 2001. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2001/10/2003-10-08>

UNESCO (2008). International Bureau of Education: Inclusive education: the way of the future. International Conference on Education №48, Geneva, 1-37

АНОТАЦІЯ

Актуальність теми зумовлена необхідністю вдосконалення чинного законодавства та практики забезпечення права на рівний доступ до якісної освіти для дітей з особливими потребами. Нормативно-правові аспекти інклюзивної освіти вже були розглянуті в наукових виданнях України. Разом з тим потребують додаткового аналізу нормативно-правові аспекти інклюзивної загальної середньої освіти.

Метою роботи є дослідження й аналіз нормативно-правових засад інклюзивної загальної середньої освіти та їх реалізація у світовому та вітчизняному досвіді.

Законодавчий процес забезпечення інклюзивної освіти в Україні багато в чому визначений міжнародними нормативно-правовими актами. Міжнародна стратегія інклюзивної освіти спрямована на реалізацію прав людини на освіту,

формування інклюзивного суспільства, трансформацію освітніх систем, підтримку державних стратегій інклюзивної освіти, модернізацію професійно-педагогічної підготовки вчителя, розроблення механізмів інвестування інклюзивної освіти.

У законодавстві України закладено основи для індивідуалізації освіти. Питання практичної реалізації Концепції розвитку інклюзивної освіти вимагають удосконалення. По-перше, це необхідність внесення змін до законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» та «Про загальну середню освіту» щодо збільшення годин роботи асистента вихователя та асистента вчителя. По-друге, слід внести зміни щодо наповнюваності груп та класів таким чином, аби в межах одного класу могли знаходитися діти лише з однаковими видами порушень.

Ключові слова: інклюзивна освіта, особливі освітні потреби, інклюзія, загальна середня освіта, нормативно-правові аспекти освіти.

УДК 378.147:81'243

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-72-81

**STUDENTS VOCATIONAL-ORIENTED LANGUAGE LEARNING AS A
MEANS OF INCREASING EMPLOYABILITY ON THE LABOUR MARKET**

**ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНА МОВНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ
ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ СТУДЕНТІВ
НА РИНКУ ПРАЦІ**

Iryna LIASHENKO,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

i.liashenko@uabs.sumdu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-4211-5116>

Sumy State University,
✉ 57, Petropavlivska Str.,
Sumy, 40000

Ірина ЛЯШЕНКО,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Сумський державний університет,
✉ вул. Петропавлівська, 57,
Суми, 40000

Original manuscript received: December 03, 2021

Revised manuscript accepted: December 20, 2021

ABSTRACT

One of the most important factors influencing the quality of a professional portrait of a specialist is the development of their communication skills, namely fluency in a foreign language to meet professional needs, including a foreign language for specific purposes. Therefore, the purpose of this article will be to analyze the most cited scientific works on vocational-oriented language learning (VOLL), in particular, to highlight its essence, to trace the relationship with current influencing factors that may affect successful employment.

Issues of professional language training are covered by scientists, practitioners, teachers, and students to find practical and modern approaches to meet the needs of the time of the professional society. Teaching English as a specific language has been the subject of many recent studies proposing to consider VOLL as an approach rather than as a product; VOLL is not seen as a special kind of language or methodology.

The importance of professional needs analysis has been analyzed in work on language training for academic purposes (EAP) and particular purposes (ESP). The research sheds light on modern approaches to the specific teaching of English and analyzes the types of professional needs of students. Needs analysis is a priority before defining course objectives.

The practical application of the analysis of needs in VOLL is studied in determining the socio-cultural component in identifying problems between students and families that accept students to study in other countries to identify cultural differences. The study emphasizes needs analysis for curriculum development, calling for more frequent and systematic needs investigation before training.

In the context of the current state and the need to move higher education to the online form in connection with the pandemic of the COVID-19 virus, research on the development of online training courses is especially relevant. Vocational language

education acquires flexible forms of adaptation to today's needs and responds quickly to student demands.

Key words: *students' needs, professional language learning, vocational-oriented language learning, vocational language education, university students.*

Вступ. У час, коли швидко змінюються економічні умови розвитку суспільства і коливання ринку працевлаштування від зовнішніх технологічних і економічних метаморфоз, набуває актуальності ефективна підготовка студентів вищої школи для потреб сучасного ринку праці не лише в Україні, а й провідних інституціях і компаніях розвинутого економічного суспільства. Забезпечення якісною освітою фахівця, який володіє спектром актуальних навичок 21-го століття, серед яких визначне місце посідають навчальні та інноваційні навички, вміння працювати з інформацією, життєві та кар'єрні навички, віддзеркалюється в успішному працевлаштуванні випускників, що, у свою чергу, призводить до покращення економічного і технологічного розвитку країни. У створенні успішного майбутнього фахівця неабияку роль відіграє якісна мовна підготовка.

Мета дослідження. Отже, одним з важливих факторів впливу на якісний професійний портрет фахівця є розвиток його комунікативних вмінь, а саме вільне володіння іноземною мовою для реалізації професійних потреб, зокрема іноземною мовою за професійним спрямуванням. Тож, метою статті буде здійснити аналіз найбільш цитованих наукових праць з професійно-орієнтованого мовного навчання (ПОМН), зокрема розкрити його сутність, дослідити основні відносини з актуальними впливовими чинниками, показати зв'язок з успішним працевлаштуванням.

Методи та методика дослідження. Для досягнення мети і виконання завдань дослідження використовувався комплекс сучасних загальнонаукових методів дослідження і підходів, а саме:

теоретичних: аналіз, синтез, індукція, дедукція, систематизація, порівняння, узагальнення, що дозволили опрацювати наукові джерела, визначити сутність та особливості професійно-орієнтована мовної підготовки студентів, виявити вплив такої підготовки на підвищення конкурентноздатності студентів на ринку праці;

емпіричних: аналіз і узагальнення кореляції словосполучень, уживаних у дослідженні;

статистичних: критерій кореляції Пірсона (r) застосований для з'ясування ефективності і значимості аналізу отриманих словосполучень у професійно-орієнтованому мовному навчанні.

Використання пошукового бібліографічного інструменту дослідження Publish or Perish (Harzing, 2007) уможливило вибрати найбільш цитовані актуальні джерела за 2016-2021 роки. Для пошуку у базу CrossRef вводилися такі ключові фрази і слова «esp needs analysis», «motivation in esp», «disciplinary literacy», «critical thinking in esp», «reflective practice in esp», «професійно-орієнтована мовна підготовка». Слова і фрази вводились як у рядок назви досліджень, так і

для ключових слів. Робота в бібліографічному менеджері Mendeley дозволила автоматично впорядкувати джерела за належним стилем цитування і здійснювати пошук через бібліотеку. За допомогою інструмента Voyant Tools було зроблено аналіз тексту, представлено візуальні матеріали і аналіз кореляції (Sinclair, and Rockwell, 2016).

Аналіз літературних джерел. Питання професійно-мовної підготовки висвітлюються науковцями, практиками, викладачами і студентами з метою знайти дієві сучасні підходи для реалізації потреб часу професійного суспільства.

Викладання англійської мови як специфічної було предметом багатьох останніх досліджень. Найбільш цитовані визначення в цій галузі: «ПОМН слід розглядати як підхід, а не як продукт». ПОМН не є особливим видом мови чи методології, а також не складається з певного типу навчального матеріалу. Розуміючи його належним чином, це підхід до вивчення мови, який базується на потребі студента.

ПОМН ґрунтується на ключовому питанні: «Чому студент повинен вивчати іноземну мову?» (Strevens, 1988). Тобто, першочерговим принципом такого навчання є визначення потреб студента, що позитивно пов'язано із розвитком його мотивації.

Основний розподіл характеристик у ПОМН переважно пропонується як абсолютні та змінні характеристики.

Абсолютні характеристики свідчать про те, що ПОМН складається з викладання англійської мови, яке:

- розроблено для задоволення конкретних потреб студента;
- пов'язано за змістом (тобто за своїми темами та темами) з певними дисциплінами, професіями та видами діяльності;
- зосереджено на мові, яка відповідає цій діяльності в синтаксисі, лексиці, дискурсі, семантиці тощо, та аналізі цього дискурсу.

Змінні характеристики ПОМН можуть бути:

- обмежені в мовних навичках (наприклад, лише читання);
- не викладається за жодною заздалегідь визначеною методикою;
- ПОМН може бути пов'язаний з певними дисциплінами або призначений для них;
- ПОМН може використовувати в конкретних ситуаціях викладання іншу методологію, ніж загально англійська;
- ПОМН, швидше за все, буде розроблений для дорослої категорії студентів, які навчаються або діють у професійній робочій ситуації. Однак це може бути для учнів середнього шкільного рівня;
- ПОМН, як правило, призначений для студентів середнього або просунутого рівня (Cane, 2007; Dudley-Evans & St John, 1998).

Більшість курсів ПОМН передбачають деякі базові знання мовних навичок, у той час як загальні курси англійської мови задовольняються загальним контекстом володіння мовою. У ПОМН розрив у навчанні – визначення лакуни в знанні – допомагає більш ретельно організувати освітній процес, пристосовуючись до конкретних потреб студентів.

Так, важливість аналізу професійних потреб була проаналізована в роботах з професійно-мовної підготовки для академічних цілей (EAP) та спеціальних (ESP) (Hyland, 2017; Кнежевіч, 2016). Дослідження висвітлюють сучасні підходи до специфічного викладання англійської мови і подають аналіз видів проведення професійних потреб студентів, що є першочерговим завданням перед визначенням цілей курсу.

Перехід від оцінювання до аналізу потреб, а також подальші кроки до поліпшення результативності з урахуванням пріоритетності розривів та визначення вимог бізнесу забезпечують системний підхід до досягнення позитивних результатів (Christensen, 2018).

Питання практичного застосування аналізу потреб у ПОМН вивчається при визначенні соціокультурного компонента щодо виявлення проблем між студентами та сім'ями, які приймають їх під час навчання в інших країнах; культурних відмінностей (Iizuka, 2019). Дослідження наголошує на важливості проведення аналізу потреб для побудови навчальних програм, закликаючи до частішого та систематичного впровадження аналізу потреб перед початком навчання.

Широке коло досліджень у ПОМН присвячено проблемі мотивації. Розробці дизайну ПОМН передують ретельне вивчення сфер впливу на мотивацію до вивчення специфічного контексту, зокрема візуальних засобів (García-Pinar, 2019), вплив мобільних додатків на мотивацію навчання (Li et al., 2018; Medvedovska et al., 2016), використання засобів дистанційного навчання для розвитку мотивації студентів (Bolliger & Halupa, 2018; Bolliger & Martin, 2018; Walji et al., 2016). Внутрішня мотивація, яка ініціює та підтримує поведінку, є однією з найважливіших складових навчання в будь-якому середовищі (Firat et al., 2018), зокрема, рівень внутрішньої мотивації викликає та підтримує інтерес студентів відкритої та дистанційної освіти, коли йдеться про середовище електронного навчання.

У розрізі сучасного стану і необхідність переходу вищої освіти на онлайн форму у зв'язку з пандемією вірусу Ковід 19 особливої актуальності набувають дослідження стосовно розробки онлайн курсів для підготовки фахівців. Професійно-спрямована мовна освіта набуває гнучких форм пристосування до потреб сьогодення і швидко реагує на вимоги студентів. Дослідження сучасних науковців зосереджені на проведенні аналізу оцінки студентами онлайн курсу англійської мови за професійним спрямуванням для кінологічних перекладачів для підвищення ефективності курсу та навчання студентів, і є першим дослідженням у цій галузі. Використовуючи дані опитування студентів з двох перших груп курсу англійської мови за професійним спрямуванням щодо підготовки цих фахівців, авторами простежується взаємозв'язок між структурними компонентами курсу та покращеними досягненнями студентів, використовуючи підтверджуючий факторний аналіз. Практичним внеском у наукову роботу є пропозиції щодо вдосконалення дизайну курсу.

Необхідність вивчення механізмів побудови дизайну онлайн курсів набуває особливої актуальності в умовах періодичного переходу на онлайн форму навчання. Роботи сучасних дослідників вивчають позитивні риси успішних онлайн курсів у професійно-орієнтовній мовній освіті і простежують їх вплив на розвиток професійних якостей (Bolliger & Halupa, 2018; Bolliger & Martin, 2018; di Fabio, 2017; Dillahunt et al., 2016; Khodtseva, 2015; Rothwell & Rothwell, 2017). Результати досліджень використання онлайн інструментів позитивно впливають на розвиток соціального капіталу, кар'єрної ідентичності та особистої адаптивності (Dillahunt et al., 2016). Респонденти при опитуванні вказали такі результати, як задоволення, прогрес та дуже позитивне навчання (Bolliger & Halupa, 2018). Дослідження, побудоване на результатах опитування після проведення онлайн курсу, підтверджує зв'язок між розвитком професійних якостей майбутнього фахівця та актуальних навичок і вмінь 21-го століття і навчання професійно спрямованого онлайн курсу для опанування англійської мови за фахом. Отримані результати продемонстрували позитивний зв'язок і були підтверджені статистичним аналізом. Практичний внесок дослідження полягає в окресленні пропозицій для розробки онлайн-завдань. Основними факторами заохочення студентів до онлайн навчання при створенні відповідних курсів є такі педагогічні аспекти, як присутність викладача, соціальне навчання та спілкування з одногрупниками (Walji et al., 2016).

Опис навичок 21-го століття, які складають портрет сучасного професіонала, виділяє розвиток критичного мислення і рефлексивних практик як невід'ємну складову успішного працевлаштування. Професійна компетентність окреслюється рядом чинників, що робить навчання однією зі сприятливих моделей, оскільки вона пов'язує теорію з практикою (Gervais, 2016). Реалізація професійної компетенції відбувається через дисциплінарну грамотність, спрямовану на поєднання специфічних предметів і практичне використання. Дисциплінарна грамотність набирає обертів як підхід до більш глибокого і специфічного навчання студентів. Ключовим аспектом дисциплінарної грамотності є побудова знань, яка поєднується зі справжньою, інтелектуальною складною роботою, з отриманням цінних результатів і поза навчанням (Spirez et al., 2016).

Знання структури конструкцій та процесів дисциплінарної грамотності є цінним інструментом для дослідників та викладачів концептуалізацій грамотності та аргументованості навчальних цілей у їх конкретних дисциплінах (Goldman et al., 2016).

Питання якісного навчання професійно-спрямованій мові майбутнього фахівця розглядаються в сучасних дослідженнях цього тренду. Автори виділяють складову розвитку критичного мислення як вагомий інструмент впливу на позитивне покращення професійних компетентностей. Результати свідчать про те, що рефлексивна практика може зміцнити впевненість і сприяти прагненню до самовдосконалення разом із підвищенням самооцінки (Priddis & Rogers,

нам відкинути нульову гіпотезу про випадковість розподілу значень. Дійсність цього показника залежить від припущень про нормальний розподіл даних.

Результати кореляції Пірсона (r) і значення значимості показані у табл. 2.

Таблиця 2.

Кореляція основних термінів

Термін 1	Термін 2	Кореляція (r)	Значимість
критичного	мислення	1	0
бути	конкретних	1	0
більш	специфічного	1	0
грамотності	дисциплінарної	1	0
грамотності	професійної	1	0
грамотності	складову	1	0
грамотності	спілкування	1	0
джерела	найбільш	1	0
практик	рефлексивних	1	0
підготовка	суспільства	1	0
абсолютні	характеристики	1	0
дисциплінами	характеристики	1	0
діяльності	характеристики	1	0
змінні	характеристики	1	0
певними	характеристики	1	0
розроблений	характеристики	1	0
темами	характеристики	1	0
тобто	характеристики	1	0

Наведене статистичне підтвердження аналізу словосполучень дозволяє зробити висновки про важливість дослідження цієї теми і подальший розвиток актуальності подібних досліджень.

Висновки. Сьгодні зростаючий попит на самосвідомих фахівців з розвиненими навичками 21 століття є потребою в секторі працевлаштування у всіх сферах життя нашого співтовариства. Щоб задовольнити попит роботодавців, освітяни повинні розуміти важливість включення компонентів професійного навчання, спрямованих на фактор, необхідний для успішного працевлаштування. Результати цього дослідження наводять теоретичний аналіз провідних праць з професійно-орієнтованого мовного навчання як одного з ключових чинників працевлаштування випускників університетів. Основними напрямками теоретичного аналізу в цій роботі виступали сутність професійно-орієнтованого мовного навчання, визначення і аналіз потреб студентів, дисциплінарна грамотність, критичне мислення і рефлексивні практики, професійні компетентності, компетентності 21 століття, онлайн навчання у сфері професійно-спрямованого мовного навчання як чинники успішного працевлаштування випускників закладів вищої освіти.

Певними обмеженнями дослідження є побудова роботи, неповний спектр чинників, що впливають на працевлаштування випускників через професійно-спрямоване мовне навчання. Іншим обмеженням є кількість використаних посилань у цьому дослідженні і неповний аналіз наукових баз даних.

У майбутній роботі слід вивчити інші потенційні фактори, які можуть вплинути на сферу працевлаштування, зокрема, взаємозв'язок між розробкою онлайн-курсів із більш досконалими функціями та самоорганізацією як засобом зростання мотивації для професійного розвитку.

Література

Bolliger D. U., & Halupa C. (2018). Online student perceptions of engagement, transactional distance, and outcomes. *Distance Education*, 39(3). <https://doi.org/10.1080/01587919.2018.1476845>

Bolliger D. U., & Martin F. (2018). Instructor and student perceptions of online student engagement strategies. *Distance Education*, 39(4). <https://doi.org/10.1080/01587919.2018.1520041>

Cane G. (2007). Book Review: *HARDING, Keith, English for Specific Purposes* (Oxford: Oxford University Press, 2007) pp. xiii + 170. ISBN-13 987 019 442575 9 (pbk). *RELC Journal*, 38(3). <https://doi.org/10.1177/00336882070380030804>

Christensen B. D. (2018). From needs assessment to needs analysis. *Performance Improvement*, 57(7), 36-44. <https://doi.org/10.1002/pfi.21785>

di Fabio, A. (2017). A review of empirical studies on employability and measures of employability. In *Psychology of Career Adaptability, Employability and Resilience*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-66954-0_7

Dillahunt T. R., Ng. S. Fiesta, M., & Wang, Z. (2016). Do massive open online course platforms support employability. Proceedings of the ACM Conference on

- Computer Supported Cooperative Work, CSCW, 27.
<https://doi.org/10.1145/2818048.2819924>
Dudley-Evans, T., & St John, M. J. (1998). *Developments in English for Specific Purposes*. A Multi-Disciplinary Approach. Ibérica.
- Fergusson, L., van der Laan, L., & Baker, S. (2019). Reflective practice and work-based research: a description of micro- and macro-reflective cycles. *Reflective Practice*, 20(2). <https://doi.org/10.1080/14623943.2019.1591945>
- Firat, M., Kılıç, H., & Yüzer, T. V. (2018). Level of intrinsic motivation of distance education students in e-learning environments. *Journal of Computer Assisted Learning*, 34(1), 63–70. <https://doi.org/10.1111/jcal.12214>
- García-Pinar, A. (2019). The influence of Ted Talks on ESP undergraduate students' L2 motivational self system in the speaking skill: A mixed-method study. *ESP Today*, 7(2), 231-253. <https://doi.org/10.18485/esptoday.2019.7.2.6>
- Gervais, J. (2016). The operational definition of competency-based education. *The Journal of Competency-Based Education*, 1(2). <https://doi.org/10.1002/cbe2.1011>
- Goldman, S. R., Britt, M. A., Brown, W., Cribb, G., George, M. A., Greenleaf, C., Lee, C. D., & Shanahan, C. (2016). Disciplinary Literacies and Learning to Read for Understanding: A Conceptual Framework for Disciplinary Literacy. *Educational Psychologist*, 51(2). <https://doi.org/10.1080/00461520.2016.1168741>
- Harzing (2007) Publish or Perish (PoP) software (<http://www.harzing.com/pop.htm>)
- Hyland, K. (2017). English in the disciplines: Arguments for specificity. *ESP Today*, 5(1). <https://doi.org/10.18485/esptoday.2017.5.1.1>
- Iizuka, T. (2019). Task-based needs analysis: Identifying communicative needs for study abroad students in Japan. *System*, 80, 134-142. <https://doi.org/10.1016/j.system.2018.11.005>
- Khodtseva, A. (2015). Business English Course Design: How to Meet Employers Expectations. Modern Scientific Potential–2015: Materials of the International Scientific and Practical Conference, February 28 – March 7. – Sheffield: Science and Education LTD, 49–53.
- Knežević, L. (2016). EAP in a Nutshell. *ESP Today*, 4 (2). <https://doi.org/10.18485/esptoday.2016.4.2.12>
- Leigh, J. (2016). An embodied perspective on judgements of written reflective practice for professional development in Higher Education. *Reflective Practice*, 17(1). <https://doi.org/10.1080/14623943.2015.1123688>
- Li, K. C., Lee, L. Y. K., Wong, S. L., Yau, I. S. Y., & Wong, B. T. M. (2018). Effects of mobile apps for nursing students: learning motivation, social interaction and study performance. *Open Learning*, 33(2). <https://doi.org/10.1080/02680513.2018.1454832>
- Medvedovska, D., Skarlapina, Y., & Turchina, T. (2016). Integrating online educational applications in the classroom. *European Humanities Studies: State and Society*, 4, 145–156.
- Priddis, L., & Rogers, S. L. (2018). Development of the reflective practice questionnaire: preliminary findings. *Reflective Practice*, 19(1). <https://doi.org/10.1080/14623943.2017.1379384>
- Robinson Ed., S. P. A., & Knight Ed., V. (2019). *Handbook of Research on Critical Thinking and Teacher Education Pedagogy*. Advances in Higher Education and Professional Development (AHEPD) Book Series. In IGI Global.
- Rothwell, A., & Rothwell, F. (2017). Graduate Employability: A Critical Oversight. *Graduate Employability in Context*. https://doi.org/10.1057/978-1-137-57168-7_2
- Sinclair, Stéfan and Geoffrey Rockwell. (2016). Voyant Tools.

Spires, H. A., Kerkhoff, S. N., & Graham, A. C. K. (2016). Disciplinary Literacy and Inquiry: Teaching for Deeper Content Learning. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 60(2). <https://doi.org/10.1002/jaal.577>

Strevens, P. (1988). The learner and teacher of ESP. *ESP in the classroom: Practice and evaluation*, 31, 91-119.

Walji, S., Deacon, A., Small, J., & Czerniewicz, L. (2016). Learning through engagement: MOOCs as an emergent form of provision. *Distance Education*, 37(2). <https://doi.org/10.1080/01587919.2016.1184400>

АНОТАЦІЯ

У статті зазначається, що одним із найважливіших факторів, що впливають на якість професійного портрету фахівця, є розвиток у нього комунікативних навичок, а саме вільне володіння іноземною мовою для задоволення професійних потреб. Стаття ставить за мету проаналізувати найбільш цитовані наукові праці з професійно-орієнтованого мовного навчання (ПОМН), зокрема, висвітлення його сутності, простежити взаємозв'язок із сучасними факторами, які впливають на успішне працевлаштування.

Питання професійної мовної підготовки висвітлюються науковцями, практиками, викладачами, студентами для пошуку сучасних практичних підходів до потреб часу суспільства. Викладання англійської мови як спеціальної було предметом багатьох останніх досліджень, які пропонують розглядати ПОМН як підхід, а не як продукт; особливий вид мови чи методології.

Зазначено важливість аналізу професійних потреб у роботі над мовною підготовкою для академічних цілей (EAP) та конкретних (ESP). Дослідження розкриває сучасні підходи до специфічного викладання англійської мови та аналізує типи професійних потреб студентів, що є пріоритетом перед визначенням цілей курсу.

Досліджено практичне застосування аналізу потреб у ПОМН при визначенні соціокультурної складової у виявленні проблем між студентами та сім'ями, які приймають їх на навчання в інших країнах для виявлення культурних відмінностей. У дослідженні наголошується на аналізі потреб для розробки навчальної програми, закликаючи до частішого та систематичного дослідження потреб перед навчанням.

У контексті сучасного стану та необхідності переведення вищої освіти на онлайн-форму у зв'язку з пандемією вірусу COVID-19 дослідження щодо розробки онлайн-курсів є особливо актуальними. Професійна мовна освіта набуває гнучких форм адаптації до сучасних потреб і швидко реагує на запити студентів.

Ключові слова: потреби студентів, професійне вивчення мови, професійно-орієнтоване мовне навчання, професійно-мовна освіта, студенти університету.

УДК 377(045)

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-82-89

**FUNCTIONS OF PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS
OF PROFESSIONAL AND TECHNICAL EDUCATION INSTITUTIONS**

**ФУНКЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ
ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ**

Vlada MARKOVA,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

wlada.markova2017@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1594-0364>

Влада МАРКОВА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Mariia MEFANIK,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior lecturer

mefanikms@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6606-6323>

Марія МЕФАНІК,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач

*Ukrainian Engineering and
Pedagogical Academy,
✉ 16, University St., Kharkiv,
61003*

*Українська інженерно-педагогічна
академія
✉ вул. Університетська, 16,
м.Харків, 61003*

Original manuscript received: December 01, 2021

Revised manuscript accepted: December 20, 2021

ABSTRACT

The article analyzes the functions of vocational training of students of vocational education institutions. The analysis showed that it is possible to distinguish the following functions: cognitive function, personality development function, socialization function, cultural-humanistic function and technological function.

Given the above, the implementation of the functions defined by scientists is entrusted directly to specific institutions that are specially created in the system of vocational education as "educational institutions that meet the needs of citizens in quality vocational education, mastery of working professions, qualifications, specialties according to their interests, state of health, abilities".

It is investigated that vocational education is the only field that specializes in the reproduction of the leading component - skilled workers for all branches of intangible and tangible production, as well as for various types of production activities of the future specialist.

It is noted that the modern system of vocational education is branched with established traditions, which at the present stage is in a state of restructuring and reorientation in accordance with the requirements of society and the state, trends in such education abroad, new socio-economic conditions of the state.

The main powers and activities of the vocational education institution are identified, including: organization of the educational process, educational-methodical, educational-production, educational, production-commercial and financial-economic activity; selection of forms and methods of training of future representatives of production; development of working curricula and programs on the basis of standard

curricula and programs, determination of the regional component of the content of vocational education, which are approved in the prescribed manner.

The specifics of vocational training of students of vocational education institutions are studied.

Key words: *vocational education institution, vocational training, vocational education, engineer-teacher, vocational education specialists, students of vocational education institutions, functions of vocational training.*

Постановка проблеми. Діяльність майбутнього фахівця інженерного профілю під час здійснення ним навчальної функції в закладі професійно-технічної освіти реалізується за допомогою та під час комунікації, до якої висуваються високі вимоги, зазначені в освітньо-кваліфікаційних характеристиках фахівця інженерно-педагогічної галузі у зв'язку з його функціями. Провідними з них є такі: забезпечувати його ефективність і оптимальність, організовувати дидактичний процес, відповідати за повноту та якість реалізації змісту програм виробничого навчання; здійснювати навчально-методичну роботу з забезпечення змісту та процесу професійного навчання; забезпечувати зв'язок навчання учнів з виробничою діяльністю на базах практики; піклуватися про здійснення процесу виховання в навчальній діяльності, що носить соціальний і професійний характер; розвивати в учнів прагнення до технічної творчості, винахідницької діяльності як основи професійної майстерності; готувати учнів до поетапної атестації тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі аналізу вимог до педагогічних працівників, що працюють у закладах професійно-технічної освіти, Н. Волковою, І. Васильєвим, В. Бакатановою, Н. Брюхановою, Р. Горбатьком, А. Джантіміровим, Д. Коваленком, О. Коваленко, В. Ковальчук, М. Лазарєвим, Т. Лазаревою, В. Мозговим, Г. Русановим, Г. Сажко, С. Хоменком, Л. Штефан та іншими сучасними науковцями розкрито різні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців інженерного профілю.

Виклад основних результатів дослідження. Професійно-технічна освіта є єдиною сферою, яка спеціалізується на відтворенні провідного складника продуктивних сил сучасного суспільства – кваліфікованих працівників для всіх галузей нематеріального і матеріального виробництва, а також для різних видів виробничої діяльності майбутніх фахівців.

Аналіз наукових праць В. Головінова [0], В. Радкевич [0], С. Ніколаєнка [0] та ін. показав, що професійне навчання учнів у закладах професійно-технічної освіти є провідним напрямом професійно-технічної освіти, що забезпечує продуктивність фахової підготовки робітничих кадрів. Він визначається як цілеспрямована, послідовно організована взаємодія спеціально підготовлених педагогічних працівників (викладачі загальноосвітніх, спеціальних дисциплін і загальнотехнічних, керівники виробничих практик, майстри виробничого навчання) та учнів закладу професійно-технічної освіти, зумовлена змістом майбутньої професійної діяльності у виробничій

галузі, необхідністю розв'язання завдань освіти, виховання й загального розвитку особистості майбутнього працівника.

На сучасному етапі існування професійно-технічної освіти в Україні науковці приділяють доволі значну увагу тому, що вона «потребує оновлення, приведення у відповідність з потребами інформаційно-технологічного суспільства, врахування динамічних змін на ринку праці, підготовки майстрів та учнів, викладачів, модернізації матеріально-технічної бази училищ, соціального захисту педагогів професійного навчання, сучасного науково-методичного забезпечення підготовки висококваліфікованого виробничого персоналу» [0, с. 142].

Сучасні науковці як аргументи на користь нагальних змін у професійній підготовці робітничих кадрів указують на: зміну соціально-професійної структури українського ринку праці у зв'язку зі зміною форм власності, появою нових робочих місць і видів затребуваних професій, що «вимагають від потенційних робітників специфічних знань і умінь; різке падіння попиту на традиційні масові спеціальності, що викликало кількісну та якісну трансформацію трудових ресурсів у промисловості» [0, с. 91]. «Державне регулювання виробництва, розподіл трудових ресурсів і контроль за соціально-професійною мобільністю кадрів сьогодні практично відсутній і це загострює проблеми, пов'язані з ринком праці» [0, с. 91].

Науковець С. Сисоєва підкреслила, що професійна освіта є неперервною, цілісною системою, яка «організаційно, технологічно й змістовно забезпечує потреби людини в навчанні, духовному й культурному розвитку, підвищенні професійної компетентності й просто пережитої естетичної насолоди від пізнання, що відповідає запитам і інтересам особистості» [0, с. 7].

Професійно-технічна освіта покликана виконати певні функції, зумовлені потребами суспільства, пріоритетними серед яких науковці [0] визначають когнітивну, функцію розвитку особистості, культурно-гуманістичну, професіоналізації і соціалізації, технологічну.

Так, когнітивна функція передбачає спрямованість професійно-технічної освіти на формування певного рівня загальнонаукової, соціальної та професійної компетентності учнів, тобто на оволодіння ними системою наукових, соціальних і технічних знань, навичок і умінь як основи професійної діяльності. Реалізація цієї функції виявляється в застосуванні учнями наукових знань у конкретних умовах професійної діяльності, система яких визначається в змісті освіти як сукупності дисциплін навчального плану підготовки фахівця певної робітничої спеціальності. Безумовно, когнітивна функція професійно-технічної освіти, як і будь-якої іншої, виступає провідною, що є специфічною саме для цього рівня і напряму підготовки фахівця.

Функція соціалізації професійно-технічної освіти передбачає не тільки і не стільки адаптацію до соціальних умов, скільки активну діяльність особистості з їхнього перетворення. Провідним механізмом соціалізації в сучасних умовах стає самовизначення особистості.

Професійна освіта орієнтована допомогти молодій людині самовизначитися в сучасному навколишньому світі: в системі суспільних цінностей і норм, політичному житті суспільства; здійснити професійний вибір і самовизначення. Соціалізація особистості висуває нові вимоги до змісту професійної освіти, яка не обмежується виключно професійним навчанням, але й включає навчальні дисципліни та курси, що забезпечують відтворення і моделювання всіх життєвих відносин особистості. Визначне місце в соціалізації займає професіоналізація як результат і процес становлення людини-професіонала, залучення її до системи професійних відносин і професійної діяльності. Така професіоналізація, на думку науковців [0], є неможливою без включення учнів у відповідну практичну діяльність, без здійснення професійно орієнтованих технологій навчання і підходу до освіти, що створюють ситуації професійного самовизначення. Професіоналізація та успішність соціалізації учня залежить від одночасної спрямованості професійної освіти на розвиток індивідуальності особистості, набуття особистісного сенсу професійного навчання, її творчого потенціалу, становлення соціальної та професійної позиції.

Культурно-гуманістична функція професійно-технічної освіти орієнтована не тільки на забезпечення висхідного відтворення культури, але й на становлення індивіда як людини культури, що визначає її успішний розвиток, соціалізацію та професіоналізацію, а, отже, й якість громадянського, особистісного та економічного існування.

Сучасна освіта трансформується в найважливішу умову і середовище формування дійсно культурного способу задоволення особистістю своїх різноманітних потреб, вибору гідного способу життя. Майбутній фахівець кожної сфери суспільного виробництва повинен володіти певним рівнем не тільки фахової, але й загальної культури (духовно-моральної, естетичної, екологічної, політичної, економічної тощо), що відбивається в міждисциплінарному, інтегрованому характері професійної освіти, в її гуманізації та гуманітаризації.

На сучасному етапі розвитку професійно-технічної освіти саме ця функція є дещо втраченою через скорочення навчальних годин на вивчення дисциплін гуманітарного циклу.

Функція розвитку особистості спрямована на підготовку професійно мобільного, конкурентоспроможного фахівця в умовах інформаційно-технологічного суспільства і вимагає від системи професійної освіти переважної орієнтації на розвиток особистості майбутнього фахівця. Розвинене мислення, здатність знаходити й обробляти інформацію, оперувати нею, творчо її використовувати стає провідною умовою ефективності професійної діяльності.

Основою розвитку таких здібностей є формування загальнонавчальних навичок і умінь, оволодіння комп'ютерною, інформаційною грамотністю, методологічними знаннями, що дозволяють аналізувати, прогнозувати і проектувати власну професійну діяльність.

У процесі сучасної професійної освіти в учня розвивається творче мислення, засвоюються способи саморозвитку, самоосвіти та самооцінки, формуються вміння, що забезпечують здійснення проєктно-технологічної діяльності. Визнання цієї функції в професійно-технічній освіті передбачає внесення в зміст підготовки фахівця спеціальних дисциплін, а також використання способів діяльності, що забезпечують розвиток особистості працівника щодо просування до більш високого рівня розвитку. Безумовно, мета забезпечення його готовності до навчання впродовж життя в мінливих умовах сьогодення втрачає сенс без розвитку особистості фахівця під час професійної освіти.

Технологічна функція професійної освіти зумовлена виробничо-технологічною діяльністю фахівців у сферах організації, планування, розрахунково-аналітичної, мотивації і контролю експлуатаційної, сертифікаційної, контрольно-оцінної, науково-дослідної та методичної діяльності [0]. Саме технологічна функція забезпечує підготовку майбутнього фахівця до професійної діяльності. Комплексне поєднання з іншими функціями забезпечує готовність працівника до усвідомленої, творчої їх реалізації.

Виконання визначених науковцями функцій покладено безпосередньо на спеціально створену систему професійно-технічної освіти як «заклади освіти, що забезпечують реалізацію потреб громадян в якісній професійно-технічній освіті, оволодіння робітничими професіями, спеціальностями, кваліфікацією відповідно до їхніх інтересів, здібностей, стану здоров'я» [0, с. 738].

На основі викладеного слід відзначити, що сучасна система професійно-технічної освіти є розгалуженою зі сформованими традиціями, яка на сучасному етапі перебуває в стані перебудови і переорієнтації відповідно до висунутих до неї державою і суспільством вимог, нових соціально-економічних умов, тенденцій розвитку такої освіти за кордоном тощо.

Відповідно до визначених державою функцій основними повноваженнями і напрямками діяльності закладу професійно-технічної освіти нині є такі:

- навчально-виробнича, навчально-виховна, виробничо-комерційна, навчально-методична та фінансово-господарська діяльність;
- обрання форм і методів навчання майбутніх представників виробництва, організація навчально-виховного процесу;
- визначення регіонального компонента змісту професійно-технічної освіти, які затверджуються в установленому порядку, розроблення робочих навчальних планів і програм на основі типових навчальних планів і програм [0].

Таким чином, професійно-технічна освіта передбачає залучення учнів закладів професійно-технічної освіти до навчально-виховної, а також навчально-виробничої діяльності, які тісно пов'язані між собою єдиною метою – підготовка майбутнього фахівця певної галузі до

виконання конкретних функцій професійної діяльності у виробничій галузі або сфері послуг [0].

Спираємося на думку Т.Десятова щодо різниці в термінах «професійна освіта» і «професійна підготовка» в системі професійно-технічної освіти. Так, професійна підготовка не супроводжується підвищенням загальноосвітнього рівня учнів, а здійснюється з метою навчання виконання певного виду робіт, тоді як професійна освіта виступає процесом і результатом оволодіння учнями знань, навичок і умінь, цінностей і норм з конкретної професії з одночасним формуванням загальної культури і особистості [0].

Висновки. Ураховуючи викладене, можемо сформулювати висновок, що професійно-технічна освіта поєднує в собі тісно пов'язані між собою як професійну, так і загальноосвітню підготовки майбутнього фахівця професійно-виробничої галузі, безумовно, орієнтованого на задоволення освітніх потреб. Значна роль у цьому процесі належить професійному навчанню, адже саме в цьому полягає основне призначення такої освіти на відміну від загальної. Одночасно комплексний характер цілей професійно-технічної освіти робить її більш ефективною порівняно з професійною підготовкою фахівця безпосередньо на виробництві.

Література

1. Горбатюк Р., Волкова Н. Інтеграція професійної освіти і виробництва як чинник модернізації підготовки майбутніх інженерів-педагогів у галузі харчових технологій. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2018. Т. 6. № 1. С. 89-102.
2. Десятов Т. Сучасне наукове бачення неперервної професійної освіти: стратегія розвитку в масштабах геополітичних регіонів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2002. № 2. С. 9-23.
3. Кремень В. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Мефанік М. Особливості освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць*. Харків : УІПА, 2015. № 48–49. С. 103–111.
5. Никитина Н., Железнякова О., Петухов М. Основы профессионально-педагогической деятельности : учебн. пособие. Москва : Мастерство, 2002. 288 с.
6. Ничкало Н. Проблеми формування сучасного виробничого персоналу в Україні: стратегія і перспективи наукових пошуків. *Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: зб. наук. пр.* / [за ред. І. Зязюна, Н. Ничкало]. Київ, 2003. С. 142.
7. Ніколаєнко С. Інноваційний розвиток професійно-технічної освіти в Україні. Київ : Книга, 2007. 217с.
8. Петухов М. Научные основы профессионально-технологической системы обучения специальным предметам : учеб. пособие. Москва : Вузовский учебник, 2009. 313 с.
9. Радкевич В. Проблеми професійного навчання на виробництві. *Професійне навчання на виробництві: зб. наук. пр.* 2003. Вип. 1. С. 36–46.

10. Сисоева С. Творчість і технології в наукових дослідженнях неперервної професійної освіти : наук. видання / за ред. С. Сисоевої. Київ : КІМ, 2008. 424 с.
11. Головінов В. Професійно-технічна освіта в умовах світової та вітчизняної фінансово-економічної кризи. *Професійно-технічна освіта*. 2008. № 4. С. 3-7.

References

1. Horbatiuk R., Volkova N. (2008) Intehratsiia profesiinoi osvity i vyrobnytstva yak chynnyk modernizatsii pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv u haluzi kharchovykh tekhnolohii [Integration of vocational education and production as a factor in modernizing the training of future engineers-teachers in the field of food technology]. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*, № 1, 89-102 [in Ukrainian].
2. Desiatov T. (2002) Suchasne naukove bachennia neperervnoi profesiinoi osvity: stratehiia rozvytku v masshtabakh heopolitychnykh rehioniv [Modern scientific vision of continuing vocational education: development strategy on the scale of geopolitical regions]. *Neperervna profesiina osvita: teoriya i praktika*, № 2, 9-23 [in Ukrainian].
3. Kremen V. (2008) Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]. Kyiv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].
4. Mefanik M. (2015) Osoblyvosti osvitnoho seredovyshcha profesiino-tekhnichnoho navchalnoho zakladu [Features of the educational environment of vocational school]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*, № 48-49, 103-111 [in Ukrainian].
5. Nikitina N. (2002) Osnovy professional'no-pedagogicheskoi deyatel'nosti [Fundamentals of professional and pedagogical activities]. Moskva : Masterstvo [in Russian].
6. Nychkalo N. (2003) Problemy formuvannia suchasnoho vyrobnychoho personalu v Ukraini: stratehiia i perspektyvy naukovykh poshukiv [Problems of formation of modern production personnel in Ukraine: strategy and prospects of scientific research]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity: rezulyaty doslidzhen i perspektyvy*, 142 [in Ukrainian].
7. Nikolaienko S. (2007) Innovatsiinyi rozvytok profesiino-tekhnichnoi osvity v Ukraini [Innovative development of vocational education in Ukraine]. Kyiv : Kniga [in Ukrainian].
8. Petukhov M. (2009) [Scientific bases of professional-technological system of teaching special subjects]. Moskva : Vuzovskii uchebnik [in Russian].
9. Radkevych V. (2003) Problemy profesiinoho navchannia na vyrobnytstvi [Problems of vocational training in the workplace]. *Profesiine navchannya na vyrobnytstvi*, 1, 36-46 [in Ukrainian].
10. Sysioeva S. (2008) Tvorchist i tekhnolohii v naukovykh doslidzhenniakh neperervnoi profesiinoi osvity: nauk. vydannia [Creativity and technology in research in continuing professional education]. Kyiv : KIM [in Ukrainian].
11. Holovinov V. (2008) Profesiino-tekhnichna osvita v umovakh svitovoi ta vitchyznianoj finansovo-ekonomichnoi kryzy [Vocational education in the global and domestic financial and economic crisis]. *Profesiino-tekhnichna osvita*, № 4, 3-7 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовані функції професійного навчання учнів закладів професійно-технічної освіти: когнітивна, функція розвитку особистості, соціалізації, культурно-гуманістична та технологічна.

Виконання визначених науковцями функцій покладено безпосередньо на створені в системі професійно-технічної освіти заклади, що забезпечують реалізацію потреб громадян, оволодіння робітничими професіями, кваліфікацією, спеціальностями відповідно до їхніх інтересів, стану здоров'я, здібностей.

Досліджено, що професійна освіта є єдиною сферою, яка спеціалізується на відтворенні провідного складника – кваліфікованих працівників для всіх галузей нематеріального і матеріального виробництва, а також для різних видів виробничої діяльності майбутнього фахівця.

Відзначено, що сучасна система професійної освіти є розгалуженою зі сформованими традиціями, яка на сучасному етапі перебуває в стані перебудови і переорієнтації відповідно до висунутих до неї суспільством і державою вимог, тенденцій розвитку такої освіти за кордоном, нових соціально-економічних умов тощо.

Виявлено основні повноваження та напрями діяльності закладу професійної освіти: організація навчально-виховного процесу, навчально-методична, навчально-виробнича, навчально-виховна, виробничо-комерційна та фінансово-господарська діяльність; обрання форм і методів навчання майбутніх представників виробництва; розроблення робочих навчальних планів і програм на основі типових навчальних планів і програм, визначення регіонального компонента змісту професійно-технічної освіти, які затверджуються в установленому порядку.

Досліджено специфіку професійного навчання учнів закладів професійно-технічної освіти.

Ключові слова: *заклад професійно-технічної освіти, професійне навчання, професійно-технічна освіта, інженер-педагог, фахівці професійно-технічної освіти, учні закладів професійно-технічної освіти, функції професійного навчання.*

УДК 37.091.313-044.247:[004:5:62]
DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-90-97

PROJECT INNOVATIONS IN THE SYSTEM OF STUDENT'S AND PUPIL'S STEM-ORIENTED LEARNING

ПРОЄКТНІ ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ STEM-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ТА УЧНІВ

Oleksandr MARTYNIUK,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

Олександр МАРТИНЮК,
доктор педагогічних наук, доцент

oleksandr_lutsk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4473-7883>

Lesya Ukrainka Volyn National University

Волинський національний університет імені Лесі Українки

✉ 13, Voli Ave, Lutsk, 43025

✉ пр. Волі, 13, м. Луцьк, 43025

Original manuscript received: October 07, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

The concept of STEM implementation in the educational sector of Ukraine as a means of forming and developing skills of research and engineering, invention, entrepreneurship, early professional self-determination, popularization of scientific, technical and engineering professions is analyzed. One of the indicators of readiness of future specialists for innovation is their ability to create innovative projects independently. Therefore, the problem of development and use of innovative STEM-projects to ensure the education of scientific and applied (professional) direction is relevant. The purpose of the article is to outline the concept of innovative activity of students and pupils, to determine the criteria of efficiency of project activity in the system of STEM-oriented learning on the example of the developed STEM-project. As an example, we consider the STEM project, which can be performed on the basis of a modular set of "Smart Home". The purpose of the technological STEM-project "Smart Home" is the interest of pupils and students in innovative technologies, natural and mathematical disciplines, development of critical thinking, ability to apply scientific and technical information, formation of competence approach and professional mobility, motivation to consciously choose a future profession. The modular set implements the current functions of the "Smart Home" system and is a model of a two-storey building with a garage. The set is developed on the basis of block-modular technology. Each design is an independent technical solution implemented using microcontroller platforms, sensors, servos and other components. Pupils or students under the guidance of the teacher independently assemble the structure, guided by the methodological materials and technical characteristics of the project. In the process of work, they process theoretical material, install electronic components, study technologies for programming microcontroller platforms, perform full configuration of all components and mechanisms of the structure.

Key words: *STEM-direction, innovation, programming, design activities, platforms Arduino.*

Вступ. Забезпечення конкурентоспроможності України як європейської держави можливий поєднанням взаємодії економіки, освіти та науки при активному впровадженні інновацій у всіх сферах людської діяльності. Вимоги сьогодення щодо підготовки фахівців, здатних до інноваційної діяльності, актуалізує підвищення якості освіти, зокрема природничо-математичного та технологічного складників, їх модернізацію на основі впровадження новітніх освітніх технологій, а саме STEM-напряму. Він виник на запит сучасного бізнесу, що потребує професіоналів новітніх галузей і передбачає поєднання природничо-математичних наук та інженерії. (Мартинюк, 2018) Спираючись на досвід зарубіжних країн, впровадження STEM в освітню галузь змінює економіку держави, робить її конкурентоспроможною та інноваційною. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 січня 2021 р. № 131-р передбачено виконання низки заходів щодо реалізації Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 року, пов'язаних з формуванням і розвитком навичок науково-дослідницької та інженерної діяльності, винахідництва, підприємництва, ранньої професійної самовизначеності, популяризацією науково-технічних та інженерних професій (Кабінет Міністрів України, 2021).

Нещодавно відділом STEM-освіти Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» розроблено методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2021/2022 навчальному році. Тут, зокрема, зазначено: «У впровадженні STEM-навчання щодо принципу інтеграції актуальною є проектна діяльність. Виконання STEM-проектів передбачає інтегровану дослідницьку, творчу діяльність учнів, спрямовану на опанування методів наукового пізнання та їх практичної реалізації, зокрема, у повсякденній діяльності, пошук способів вирішення проблем, критичного оцінювання одержаних результатів та формування наукового світогляду» (Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти», 2021).

Окремі аспекти впровадження технологій STEM розглядали вітчизняні науковці: П. Атаманчук (Атаманчук&Атаманчук, 2017) (STEM-інтеграція як важлива інноватика сучасної освітньої парадигми), О. Кузьменко (Кузьменко, 2018) (навчання фізики студентів технічних закладів вищої освіти на основі технологій STEM-освіти), І. Сліпухіна, О. Стрижак, І. Чернецький (Стрижак&Сліпухіна&Чернецький, 2017) (особливості застосування мультидисциплінарного підходу в STEM-навчанні, науковий та інженерний методи процесів дослідження в навчанні природничо-математичних дисциплін), В. Шарко (Шарко, 2016) (методика навчання природничо-математичних дисциплін у середніх та закладах вищої освіти з використанням технологій STEM-освіти) та інші. Особливості формування проектно-технологічної компетентності визначено в роботах М. Садового, О. Трифонові, М. Хомутенка (Садовий&Трифопова&Хомутенко&Курнат, 2016), І. Василашко та Т. Білик вивчали проблему використання та впровадження засобів

STEM-технологій (Василяшко&Білик, 2016). Одним із показників готовності майбутніх фахівців до інноваційної діяльності є їх вміння самостійно виконувати інноваційні проекти. Тому актуальною є проблема розроблення та використання STEM-проектів у науковому та прикладному (фаховому) спрямуванні. *Мета статті* – окреслення концепції інноваційної діяльності студентів та учнів, визначення критеріїв ефективності проектної діяльності в системі STEM-орієнтованого навчання на прикладі розробленого STEM-проекту.

Методи та методики дослідження: емпіричні: спостереження за процесами модернізації системи освіти; теоретичні: вивчення нормативно-правової бази, останніх наукових досліджень, системний та порівняльний аналіз літератури з проблеми впровадження та використання проектних інновацій у системі STEM-орієнтованого навчання; систематизація й узагальнення результатів дослідження; розроблення методики використання STEM-проекту на основі модульного набору «Розумний будинок».

Результати та дискусії. Як приклад, розглянемо STEM-проект, що можна виконати на основі модульного набору «Розумний будинок», який пропонує ТОВ «Mirroschool» (ТОВ «Mirroschool», 2021). Метою технологічного STEM-проекту «Розумний будинок» є зацікавлення учнів та студентів інноваційними технологіями, природничо-математичними дисциплінами, розвиток критичного мислення, вміння практичного застосування науково-технічної інформації, формування компетентісного підходу та професійної мобільності, мотивування до свідомого вибору майбутньої професії.

Рис. 1. Модульний STEAM-набір SMART HOME

Поняття «розумний будинок» з'явилося ще у 70-х роках минулого століття у США, коли були розроблені дротові технології, які дозволяли керувати побутовими та освітлювальними приладами. З часом системи автоматизації вдосконалювались, а нині є велика кількість різних технологій, завдяки яким можна встановити інтелектуальну систему в будь-яке приміщення.

«Розумний будинок» – це система керування, яка об'єднує в собі обладнання, що вирішує завдання щодо забезпечення безпеки, зв'язку, розваг, а також життєдіяльність у цілому. Система містить різні датчики, завдяки яким надходить інформація, а також виконавчі пристрої, що приводять у дію електромеханічні та інші вузли й механізми. Найголовніша перевага будівель – високий рівень комфорту, який вони забезпечують мешканцям. Основні функції системи «Розумний будинок»: електропостачання; керування електрообладнанням та освітленням; аудіо-відео, домашній кінотеатр, multigoom (мультирум – система розподілу аудіо-відео сигналу); охоронно-пожежна сигналізація; відеоспостереження; контроль доступу, домофон; телефонна, локально-обчислювальна, телевізійна мережі; підсилення стільникового сигналу; інтегроване управління та автономне енергозабезпечення. І це ще не повний перелік можливостей для забезпечення комфортного та безпечного життя мешканців «Розумного будинку».

Модульний набір реалізує діючі функції системи «Розумний будинок» і є моделлю двоповерхової будівлі з гаражем (Рис.1). Комплект розроблений на основі блочно-модульної технології. Кожна конструкція є незалежним технічним рішенням, реалізованим з використанням мікроконтролерних платформ, датчиків, сервоприводів та інших комплектуючих.

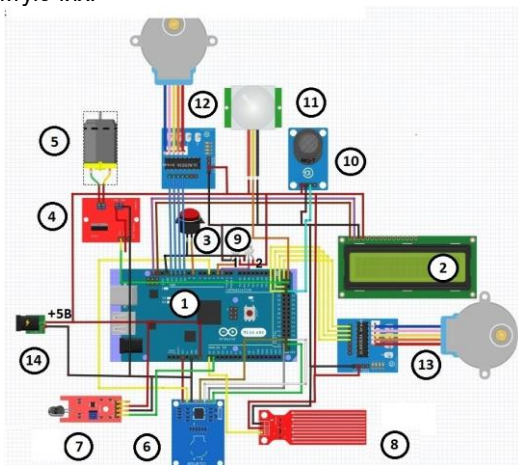
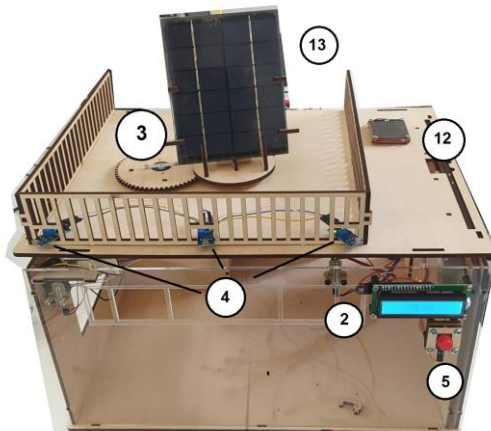

Рис. 2. Схема комутації елементів першого поверху «Розумного будинку»

Комплектація та схема комутації елементів першого поверху «Розумного будинку» (рис.2): платформа Arduino Mega 2560 (1); LCD1602 + i2c adapter PCF8574 (2); кнопка вибору режимів та їх налаштування (3); драйвер двигуна вентилятора MOSFET (транзистор IRF520) (4); вентилятор (Cooler) (5); модуль контролю доступу MRFC522 для зчитування міток RFID (6); датчик вогню DFR0076 (7); датчик рівня рідини HW-038 (8); світлодіодні стрічки (1; 2) WS2818 (9); датчик диму MQ-07 (10); датчик руху HC-SR505 (11); кроковий двигун (1) 28byj-48 + драйвер uln2003 (12); кроковий двигун (2) 28byj-48 + драйвер uln2003 (13); гніздо для підключення джерела живлення +5В (14).

Кінцевим результатом роботи над проектуванням першого поверху є забезпечення таких функцій: 1) «Розумний будинок» можна поставити на охорону, або зняти; 2) світлодіодні стрічки у ввімкнутому режимі мають білий колір свічення, при спрацюванні датчиків світлодіодні стрічки змінюють колір свічення; 3) після зняття з охорони автоматично відкриваються двері та вікна; 4) для активізації спрацювання датчика вогню необхідно запалити сірник на відстані 10-15 см; 5) після спрацювання датчика автоматично вмикається вентилятор; 6) для активізації спрацювання датчика рівня рідини необхідно його змочити (наприклад, вологою тканиною або ватою); 7) при спрацюванні датчика руху (будинок на охороні, двері та вікно зачинені) вмикаються світлодіодні стрічки та звукова сигналізація; 8) виконується автоматичне ввімкнення вентилятора при температурі, вищій 20°C (значення встановлює користувач). Аналогічно побудована конструкція другого поверху моделі. Відрізняється від попередньої тим, що побудована на основі Arduino Nano V3,0 з AVR ATmega328P.

Рис. 3. Елемент конструкції «Розумний будинок»

Цікавою, але дещо складнішою є конструкція гаража проекту (Рис. 3). Він доповнений датчиком дощу, вологи, снігу з драйвером,

датчиком якості повітря MQ-135 та сонячною панеллю. При спрацюванні датчика якості повітря MQ-135 автоматично вмикається вентилятор; для активізації спрацювання датчика дощу (12) необхідно його змочити (наприклад, вологою тканиною або ватою); сонячна панель (3) повертається у відповідному напрямку при освітленні фоторезисторних датчиків (4) (наприклад, ліхтариком смартфона). При спрацюванні датчика руху (будинок на охороні, двері та вікно зачинені) вмикаються світлодіодні стрічки. При встановленні на сигналізацію закриваються двері, вмикаються світлодіодні стрічки та кулер.

Учні чи студенти під керівництвом педагога самостійно збирають конструкцію, керуючись методичними матеріалами та технічними характеристиками проєкту. У процесі виконання роботи вони опрацьовують теоретичний матеріал, виконують монтаж електронних вузлів конструкції, вивчають технології програмування мікроконтролерних платформ, виконують повне налаштування всіх вузлів та механізмів конструкції.

Висновки. Модульний набір «Розумний будинок», який пропонує ТОВ «Mirroschool» (м. Луцьк), з успіхом використовуємо як засіб проєктної діяльності в процесі підготовки майбутніх учителів фізики та інформатики спеціальності 014 Середня освіта (фізика), у роботі з учителями – слухачами курсів Волинського ІППО, учнями закладів загальної середньої освіти міста та області. Значимість такої роботи зростає, оскільки сприяє формуванню фахової, технологічної та цифрової компетентностей.

Література

Атаманчук П. С., Атаманчук В. П. STEM-інтеграція як важлива інноватика сучасної освітньої парадигми. *STEM-освіта – проблеми та перспективи* : матеріали II Міжнар. науково-практичного семінару, 25-26 жовтня 2017 р., Кропивницький : КПА НАУ, 2017. С. 9-10.

Василяшко І.П., Білик Т.В. Упровадження STEM-навчання – відповідь на виклик часу. *Управління освітою*. Київ, 2017. № 2 (386). С. 28-31.

Кузьменко О. С. Теоретичні і методичні засади навчання фізики студентів технічних закладів вищої освіти в контексті розвитку STEM-освіти : монографія. Кропивницький : КОД, 2018. 624 с.

Лист ІМЗО від 11.08.2021 № 22.1/10-1775 “Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2021/2022 навчальному році”. URL: <https://imzo.gov.ua/2021/08/16/lyst-imzo-vid-11-08-2021-22-1-10-1775-metodychni-rekomendatsii-shchodo-rozvytku-stem-osvity-v-zakladakh-zahal-noi-seredn-oi-ta-pozashkil-noi-osvity-u-2021-2022-navchal-nomu-rotsi/> (Дата звернення 28. 08. 2021).

Мартинюк О. С. Інноваційні напрямки STEM-технологій у системі формування науково орієнтованої освіти. *Неперервна освіта в модусах минулого, теперішнього, майбутнього* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнарод. участю (Луцьк, 24–26 травня 2018 р.). Луцьк : Вежа-Друк, 2018. С. 112-114.

Модульний STEAM-набір SMART HOME. URL: <https://mirroschool.com/product/75305#productTabs> (Дата звернення 01. 09.2021).

Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npsas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-sh-a131r>.

Стрижак О.Є., Сліпухіна І.А., Полісун Н.І., Чернецький І.С. Ключові поняття STEM-освіти. *Наукові записки Малої академії наук України : зб. наук. праць*. К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. Вип.10. С. 89-103.

Хомутенко М. В., Садовий М. І., Трифонова О. М., Курнат Г. Л. Особливості формування проектно-технологічної компетентності засобами 3D-моделювання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (191), 170-175. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2020-1-191-170-175>.

Шарко В. Д. Методична підготовка вчителя фізики в умовах неперервної освіти: монографія. Херсон : ХДУ, 2006. 400 с.

References

Atamanchuk P. S., Atamanchuk V. P. (2017) *STEM-intehratsiia yak vazhlyva innovatyka suchasnoi osvითnoi paradyhmy [STEM-integration as an important innovation of the modern educational paradigm] STEM-osvita – problemy ta perspektvyv : materialy II Mizhnar. naukovo-praktychnoho seminaru, 25-26 zhovtnia 2017 r.*, Kropyvnytskyi : KLA NAUS. 9-10.

Vasylyashko I.P., Bilyk T.V. (2017) Uprovadzhennia STEM-navchannia – vidpovid na vyklyk chasu [Introduction of STEM-training is a response to the challenge of time] *Upravlinnia osvითoiu*. Kyiv. № 2 (386). S. 28-31.

Kuzmenko O. S. Teoretychni i metodychni zasady navchannia fizyky studentiv tekhnichnykh zakladiv vyshchoi osvითy v konteksti rozvytku STEM-osvითy [Theoretical and methodological principles of teaching physics to students of technical institutions of higher education in the context of the development of STEM-education] : monohrafiia. Kropyvnytskyi : KOD, 2018. 624 s.

Lyst IMZO vid 11.08.2021 № 22.1/10-1775 “Metodychni rekomendatsii shchodo rozvytku STEM-osvითy v zakladakh zahalnoi serednoi ta pozashkilnoi osvითy u 2021/2022 navchalnomu rotsi”. URL: <https://imzo.gov.ua/2021/08/16/lyst-imzo-vid-11-08-2021-22-1-10-1775-metodychni-rekomendatsii-shchodo-rozvytku-stem-osvითy-v-zakladakh-zahal-noi-seredn-oi-ta-pozashkil-noi-osvითy-u-2021-2022-navchal-nomu-rotsi/> (Data zvernennia 28. 08. 2021).

Martyniuk O. S. *Innovatsiini napriamky STEM-tekhnologii u systemi formuvannia naukovo oriientovanoi osvითy [Innovative directions of STEM-technologies in the system of formation of scientifically oriented education] Neperervna osvითy v modusakh mynuloho, teperishnoho, maibutnoho : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnarod. uchastiu (Lutsk, 24–26 travnia 2018 r.)*. Lutsk : Vezha-Druk, 2018. S. 112-114.

Modulnyi STEAM-nabir SMART HOME. URL: <https://mirroschool.com/product/75305#productTabs> (Data zvernennia 01. 09.2021).

Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo realizatsii Kontseptsii rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvითy (STEM-osvითy) do 2027 roku. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npsas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-sh-a131r>.

Stryzhak O.I., Slipukhina I.A., Polisun N.I., Chernetskyi I.S. (2017) *Kliuchovi poniattia STEM-osvითy [Key concepts of STEM education]*. *Naukovi zapysky Maloi akademii nauk Ukrainy : zb. nauk. prats*. Kyiv : Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy, 2017. Vyp.10. S. 89-103.

Khomutenko M. V., Sadovyi M. I., Tryfonova O. M., Kurnat H. L. Osoblyvosti formuvannia proektno-tekhnologichnoi kompetentnosti zasobamy 3D-modeliuvannia [Особливості формування проектно-технологічної компетентності засобами 3D-

моделювання]. Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky, (191), 170-175. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2020-1-191-170-175>.

Sharko V. D. (2006) Metodychna pidhotovka vchytelia fizyky v umovakh nepererвної osvity [Methodical training of a physics teacher in the conditions of continuous education]: monohrafiia. Kherson : KhDU. 400 s.

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано концепцію впровадження STEM-напряму в освітню галузь України як засобу формування та розвитку навичок науково-дослідницької та інженерної діяльності, винахідництва, підприємництва, ранньої професійної самовизначеності, популяризації науково-технічних та інженерних професій. Одним із показників готовності майбутніх фахівців до інноваційної діяльності є їх вміння самостійно створювати інноваційні проекти. Тому актуальною є проблема розроблення та використання інноваційних STEM-проектів для забезпечення наукового та прикладного (фахового) спрямування. Мета статті – окреслення концепції інноваційної діяльності студентів та учнів, визначення критеріїв ефективності проектної діяльності в системі STEM-орієнтованого навчання. Як приклад, розглянуто STEM-проект, що можна виконати на основі модульного набору «Розумний будинок».

Метою технологічного STEM-проєкту «Розумний будинок» є зацікавлення учнів та студентів інноваційними технологіями, природничо-математичними дисциплінами, розвиток критичного мислення, вміння практичного застосування науково-технічної інформації, формування компетентісного підходу та професійної мобільності, мотивування до свідомого вибору майбутньої професії. Модульний набір реалізує діючі функції системи «Розумний будинок» і є моделлю двоповерхової будівлі з гаражем. Комплект розроблений на основі блочно-модульної технології. Кожна конструкція є незалежним технічним рішенням, реалізованим з використанням мікроконтролерних платформ, датчиків, сервоприводів та інших комплектуючих. Учні чи студенти під керівництвом педагога самостійно збирають конструкцію, керуючись методичними матеріалами та технічними характеристиками проєкту. У процесі виконання роботи вони опрацювають теоретичний матеріал, виконують монтаж електронних вузлів конструкції, вивчають технології програмування мікроконтролерних платформ, виконують повне налаштування усіх вузлів та механізмів конструкції.

Ключові слова: STEM-напряму, інновації, програмування, проектна діяльність, платформа Arduino.

УДК 378.091.011.3-051:373.3.018.43
DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-98-107

**PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL
TEACHERS FOR THE ORGANIZATION OF DISTANCE LEARNING
IN THE CONDITIONS OF A MODERN EDUCATIONAL LANDSCAPE**

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ
СУЧАСНОГО ОСВІТЬОГО ЛАНДШАФТУ**

Maryna NESTERENKO,
Candidate of Pedagogical Sciences

Марина НЕСТЕРЕНКО,
кандидат педагогічних наук

nesterenko_marina1988@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3005-5910>

*Berdiansk State Pedagogical
University*

*Бердянський державний
педагогічний університет*

✉ 4, Schmidta St., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: December 03, 2021

Revised manuscript accepted: December 20, 2021

ABSTRACT

The article analyzes the reasons and results of the first experience of mass work of Ukrainian educational institutions in the remote mode, which showed that in general it was possible to change and adapt them for full functioning. The prospects for the development of distance learning technologies have been determined that provide people with access to education without restrictions on age, gender, social status, health status and in emergencies, which increases the mobility of society.

It was revealed that the problem of professional training of future teachers for the organization of the distance educational process in primary school requires special attention, since children of primary school age are characterized by a low level of independence in organizing their own educational and cognitive activities, a weak arbitrariness of attention, and a high need for personal contact with a teacher. This determines the special specifics of the teacher's activities.

A summary is presented and the effectiveness of the selective course «Distance education in primary school» aimed at the formation of professional competence of future teachers, in particular its component, ensuring the readiness to implement the educational process in primary school in the format of distance learning or blended learning, is experimentally proved. Students have the opportunity to explore the essence of distance learning in primary school; understand the specifics of communication between teachers and students, parents, administration during distance learning, work with children with special educational needs in such conditions; to study methodical recommendations on the organization of online classes; define technical, ergonomic and ethical criteria for quality video conferencing; to master the experience of working with various services for the organization of video communication; master the general principles of organizing the distance learning process with the help of Google Classroom; to get acquainted with high-quality Ukrainian-language video resources for visualization of educational material of the lesson, services for conducting online testing of students, conveniences of interactive online boards.

Key words: *training of future primary school teachers, distance educational process in primary school, digitalization of society, digital pedagogy, technologies for distance learning, selective discipline.*

Вступ. Усеохоплююча цифровізація – один із головних факторів зростання світової економіки в найближчі 5–10 років. Це передбачає впровадження цифрових технологій у всі сфери життя людства, перехід біологічних і фізичних систем у кібербіологічні та кіберфізичні (об'єднання фізичних і обчислювальних компонентів), переміщення діяльності з реального світу у віртуальний (Вишневецький, Гаркушенко, Князев, Липницький, Чекіна, 2020), (Цифрова адженда України, 2016). Пандемія COVID-19 суттєво інтенсифікувала цей процес і зумовила значні зміни – перехід соціально-інтерактивної інституції формальної освіти в цифрову площину.

Рефлексія педагогічного досвіду під час екстреного запровадження дистанційного навчання в 2020 році (Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи, 2020) актуалізує вирішення проблем педагогічного, методичного й організаційного характеру, зокрема йдеться про системну підготовку майбутніх учителів, у тому числі й для початкової школи, до якісної реалізації освітнього процесу в дистанційному форматі.

Об'єктивним є той факт, що поширення дистанційної форми навчання – невідворотній процес, пов'язаний із розвитком цифрового суспільства. Доказом цього є висновки досліджень, проведених В. Биковим, Т. Близнюк, В. Кухаренком, Н. Морзе, О. Саган, О. Співаковським, О. Струтинською, М. Умрик та іншими вченими.

Так, у роботах В. Бикова, М. Лещенка, О. Саган та інших схарактеризовано поняття, які пояснюють унікальність сучасного освітнього ландшафту: цифрова педагогіка (наука про закономірності створення позитивної інтегрованої педагогічної реальності при конвергенції фізичного та віртуального) (Биков, Лещенко, 2016) і цифрова дидактика як розділ педагогіки, що вивчає принципи, методи, засоби та організаційні форми навчання в умовах цифрового освітнього середовища (Sagan, Nahrybelniy, Nahrybeina, Fediaieva, Liba, Kabelnikova, 2020).

Ученими О. Співаковським, Л. Петуховою та ін. досліджено специфіку сучасної трисуб'єктної взаємодії на прикладі закладу вищої освіти: викладач, здобувач та інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище, в якому останнє створює оптимальні умови для реалізації потенціалу та здібностей майбутнього вчителя, підвищення його мотивації та розвитку індивідуальності (Співаковський, Петухова, Кравцов, Воропай, Коткова, 2016).

На думку О. Струтинської та М. Умрик, така трансформація відкриває широкі перспективи для підвищення ефективності освітнього процесу, метою якого стає формування наскрізних навичок і цифрової компетентності особистості, оскільки ключовим ресурсом суспільства є громадяни, які вміють

ефективно та продуктивно використовувати інформаційні технології для власних потреб, а також для досягнення спільних економічних, суспільних і громадських цілей (Струтинська, Умрик, 2020).

Дистанційне навчання за своєю суттю є формою реалізації освітнього процесу. Однак Т. Близнюк, О. Будник та Т. Качак надають йому більш широкого значення та вважають певною соціальною технологією, яка сприяє забезпеченню конституційного права доступу людей до освіти без обмежень за віком, статтю, соціальним статусом, станом здоров'я та в умовах надзвичайних ситуацій (зокрема пандемії), що підвищує мобільність населення (Близнюк, Будник, Качак, 2021).

Специфіку організації дистанційного навчання в початковій школі, особливості використання цифрових інструментів у педагогічній діяльності досліджували вчені, які займаються проблемою професійної підготовки учителів цього профілю: О. Будник, Л. Коваль, О. Муковіз, О. Овчарук, Л. Петухова та ін.

Так, ключовою перевагою дистанційного навчання, як вважає Л. Коваль, є можливість планування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії кожного здобувача освіти залежно від власних можливостей та потреб, що є характерним для концепції розвитку особистості. Важливим фактором у цьому напрямку є формування умінь самостійно розвивати навички когнітивної діяльності з використанням сучасних і перспективних засобів інформаційних технологій (Коваль, 2021).

При цьому, як зазначає О. Будник, більшість майбутніх учителів є прогресивно налаштованими стосовно використання цифрових ресурсів та інструментів в освітньому процесі початкової школи, тому вважають необхідним підвищення рівня своєї цифрової грамотності для налагодження комунікації, співпраці та організації діяльності з учнями онлайн, застосування сучасних програмних засобів для візуалізації даних, використання ресурсів для створення, обміну та поширення контенту; безпечної роботи в мережі Інтернет; використання ІКТ для оцінювання тощо (Будник, 2020).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Масове переведення закладів формальної освіти в дистанційний і змішаний формат навчання через пандемію змусило суттєво змінити й адаптувати їх середовище. Педагоги з різним рівнем успіху намагаються забезпечити повноцінне функціонування усіх структурних компонентів освітнього процесу: віртуальні класи, особисті кабінети, онлайн-уроки, дистанційне цифрове середовище та ін. Ми вважаємо, що для початкової школи означена проблема стала надзвичайно гостро, оскільки для дітей цього віку характерним є низький рівень самостійності в організації власної навчально-пізнавальної діяльності, слабка довольність уваги, висока потреба в особистому контакті з учителем (Nesterenko, 2020). Крім того, технічні можливості суттєво розширили творчий потенціал педагогів, але все це відбувається безсистемно, ґрунтуючись на їх особистому ентузіазмі (Кухаренко, Бондаренко, 2020).

Ураховуючи всі переваги цифровізації освіти та темпи вдосконалення технологій реалізації дистанційної форми навчання, відчутним є брак спеціальних досліджень, спрямованих на підготовку майбутніх учителів початкової школи до реалізації якісного освітнього процесу за таких умов.

Метою статті є презентація змісту авторської дисципліни вибіркового циклу «Дистанційна освіта в початковій школі» та результатів її ефективності для забезпечення підготовки майбутніх учителів до організації дистанційного освітнього процесу в початковій школі.

Методи та методики дослідження. Під час роботи використано комплекс таких методів: теоретичні (аналіз наукової літератури з метою з'ясування стану та перспектив досліджуваної проблеми; синтез, узагальнення, порівняння, абстрагування й конкретизація – для усвідомлення сутності та структури процесу професійної підготовки майбутніх учителів до організації дистанційного освітнього процесу в початковій школі) й емпіричні (анкетування, бесіда – для визначення рівнів готовності до організації дистанційного освітнього процесу в початковій школі; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності змісту запропонованої дисципліни; статистичні методи – для кількісного та якісного аналізу результатів педагогічного експерименту).

Результати та дискусії. У 2020/2021 навчальному році в Бердянському державному педагогічному університеті було проведено експериментальну роботу, в якій взяло участь 78 здобувачів вищої освіти 4 курсу освітньо-професійної програми «Початкова освіта» (18 осіб денної та 60 осіб заочної форми навчання), які вибрали вибіркового освітній компонент «Дистанційна освіта в початковій школі». Він спрямований на формування професійної компетентності майбутніх педагогів, зокрема її складової, яка забезпечує готовність до реалізації освітнього процесу в початковій школі у форматі дистанційного або змішаного навчання. Контрольну групу склали 92 здобувачі вищої освіти 2 курсу зі скороченим терміном навчання освітньо-професійної програми «Початкова освіта» (19 осіб денної та 73 заочної форми навчання).

Основними завданнями вивчення означеної дисципліни є: оволодіння студентами системою теоретичних знань щодо сутності й особливостей дистанційного та змішаного навчання; формування практичних умінь, необхідних для організації дистанційного та змішаного навчання в початковій школі; накопичення досвіду використання цифрових технологій для урізноманітнення освітнього процесу тощо. Обсяг курсу становить 90 годин (3 кредити ECTS, 6 модулів).

Зміст першого модуля спрямовано на опанування двох тем. У ході вивчення теми «Сучасні тенденції розвитку освіти» здобувачі мають можливість дослідити генезу проблеми появи дистанційного формату навчання, а саме проаналізувати актуальні освітні тренди (макро-, мезо- та мікромасштабу) та визначити характерні особливості формальної, неформальної та інформальної освіти. Важливою складовою роботи над темою є практичне дослідження особливостей

(порівняння) форм і методів організації формальної та неформальної освіти, а також формування в студентів навичок пошуку онлайн платформ, які надають послуги з неформальної педагогічної освіти; стимулювання до професійного самовдосконалення шляхом складання програми професійного розвитку з урахуванням можливостей формальної, неформальної та інформальної освіти. Другу тему «Дистанційне та змішане навчання в початковій школі» присвячено розгляду сутності дистанційної форми навчання в початковій школі, а саме: її переваги та недоліки, стратегія дій закладу освіти для врегулювання організаційних моментів під час запровадження дистанційного навчання, зона відповідальності вчителів у цьому питанні, санітарно-гігієнічні вимоги до тривалості онлайн уроків у початковій школі, відмінності дистанційної та змішаної форм навчання. Практичне заняття передбачає формування в здобувачів вищої освіти організаторських навичок реалізації технології дистанційного навчання в початковій школі та апробацію різних моделей змішаного навчання.

Робота над модулем «Особливості освітнього процесу в початковій школі в умовах дистанційного навчання» передбачає розкриття деталей векторів комунікації вчителя з учнями, адміністрацією під час дистанційного навчання, висвітлення специфіки роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в таких умовах, ознайомлення з методами заохочення здобувачів початкової освіти до академічної доброчесності та підтримки їх уваги під час онлайн занять. Важливо не тільки презентувати студентам можливі труднощі, а й стимулювати їх до розробки власних правил комунікації в майбутньому класі, моделювання діяльності по залученню дітей з гіперактивністю/розладом аутичного спектру/синдромом Дауна до освітньої діяльності засобами дистанційних технологій.

Опрацювання матеріалів модуля «Технології організації синхронної освітньої діяльності в початковій школі» потребує вивчення методичних рекомендацій з організації онлайн занять, визначення технічних, ергономічних та етичних критеріїв якісної відеоконференції, проведення практикуму роботи з різними сервісами для організації відеозв'язку (Zoom, Skype, Google Meet, Viber та ін.), їх порівняння. Слід приділити особливу увагу питанню, чи можна учневі записувати онлайн урок із вчителем. Передбачається організація дискусії серед здобувачів вищої освіти, аналіз нормативних документів, які регулюють означену проблему.

Заплановано також роботу над модулем «Goggle Clasroom як універсальна платформа для системної взаємодії вчителя зі здобувачами під час дистанційного освітнього процесу в початковій школі». У ньому розкрито загальні принципи організації дистанційного освітнього процесу за допомогою означеного сервісу та методiku системної роботи з ним. Студенти відпрацьовують алгоритми створення курсу, додавання учасників, розміщення, призначення, перевірки й оцінювання завдань у Goggle Clasroom, ведення електронного журналу.

Модуль «Технології організації асинхронної взаємодії учасників освітнього процесу в початковій школі» спрямовано на ознайомлення здобувачів вищої освіти з якісними україномовними відеоресурсами для візуалізації навчального матеріалу уроку, сервісами для проведення онлайн тестувань учнів, можливостями інтерактивних онлайн дошок. На практичному занятті з теми студентам важливо набути досвіду моделювання діяльності вчителя початкової школи зі створення уроків з навчальним контентом вивчених ресурсів.

Модуль «Проблеми дистанційної освіти в Україні та шляхи їх подолання» розкриває сутність таких важливих питань, як комунікація з батьками під час дистанційного навчання, здоров'язбережувальний режим роботи та оцінювання досягнень здобувачів початкової освіти. Як результат, студенти мають оволодіти базовими навичками таймменеджменту для організації безпечного режиму своєї роботи та досвідом контрольно-оцінювальної діяльності.

Варто зазначити, що програмою курсу передбачено максимальний практико-орієнтований зміст завдань для самостійної роботи. Їх розроблено для розвитку навичок роботи здобувачів вищої освіти з різними цифровими ресурсами, які є корисними в дистанційній роботі вчителя початкової школи: групова діяльність над хмарними документами Google, створення інтерактивних опитувальників у Mentimeter, дослідження переваг навчальної відеокommунікації через сервіс Flipgrid, розробка чек-листів засобами сервісу Checklists.expert та ін.

Аналіз результатів формувального етапу педагогічного експерименту засвідчив, що в професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи до організації дистанційного освітнього процесу відбулися суттєві зміни. Якщо до засвоєння змісту курсу студенти не орієнтувалися в понятійно-термінологічному апараті проблеми, відчували значні труднощі в прийнятті рішень у певних організаційних питаннях дистанційного навчання, то після опанування дисципліни вони могли впевнено будувати свою професійну діяльність за декількома алгоритмами дій, були обізнані щодо правових і методичних основ організації діяльності учасників освітнього процесу в умовах функціонування поза межами освітньої установи. Як підсумок, кількість студентів експериментальної групи з високим рівнем досягнень з дисципліни «Дистанційна освіта в початковій школі» збільшилась на 33,95%, у той час як в контрольній групі різниця склала лише 5,3%. Зменшились показники низького рівня в експериментальній групі на 22,09%, а в контрольній – на 9,77%, що свідчить про ефективність змісту курсу.

Комплексність дисципліни забезпечила досягнення таких важливих результатів, як системні теоретичні знання щодо сутності дистанційного та змішаного навчання в початковій школі; уміння моделювати й організовувати дистанційний освітній процес у початковій школі, розробляти навчально-методичне забезпечення, формувати ключові та предметні компетентності здобувачів початкової освіти; досвід використання цифрових технологій для урізноманітнення

освітнього процесу; здатність постійно вдосконалюватись особистісно та професійно, творчо використовувати перспективний педагогічний досвід вітчизняних та зарубіжних педагогів.

Висновки. Аналіз досвіду організації дистанційного освітнього процесу в початковій школі протягом останніх двох років дозволив визначити важливу проблему, яка суттєво впливає на його якість, а саме рівень готовності випускників закладів вищої освіти до професійної діяльності в умовах пандемії. Зміст вибіркової дисципліни «Дистанційна освіта в початковій школі» забезпечує формування в майбутніх учителів досвіду дій в умовах дистанційного освітнього процесу початкової школи, що забезпечує практико-орієнтований характер їх підготовки.

Зважаючи на швидкість розвитку цифрових технологій, дистанційне навчання буде відігравати велику роль у майбутньому. Тому вбачаємо перспективи подальших наукових пошуків у визначенні змісту підготовки майбутніх учителів початкової школи до виховної роботи в дистанційному режимі.

Література

Биков В., Лещенко М. Цифрова гуманістична педагогіка відкритої освіти. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2016. Вип. 4. С. 115–130.

Будник О. Підготовка вчителя до розвитку цифрової грамотності учнів Нової української школи. *Освітні обрії*. 2020. № 1 (50). С. 140–145.

Вишневський В. П., Гаркушенко О. М., Князев С. І., Липницький Д. В., Чекіна В. Д. Цифровізація економіки України: трансформаційний потенціал: монографія / за ред. В. П. Вишневського та С. І. Князева. Київ : Академперіодика, 2020. 188 с.

Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи. Порадник. З досвіду роботи освітян міста Києва: навч.-метод. посіб. / упоряд. : І. П. Воротникова, Н. В. Чайковська. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 456 с. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2020/8/19/90.pdf> (дата звернення 21.10.2021).

Коваль Л. В. Європейський вектор стратегічних змін у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2021. Вип. 76. С. 158–161.

Кухаренко В. М., Бондаренко В. В. Екстрене дистанційне навчання в Україні : монографія / за ред. В. М. Кухаренка, В. В. Бондаренка. Харків : КП «Міська друкарня», 2020. 409 с.

Муковіз О. П. Основи дистанційного навчання у початковій освіті : навч.-метод. посіб. Умань : Візаві, 2018. 128 с.

Організація дистанційного навчання в школі: метод. реком. / упор. І. Кoberник, З. Звиняцьківська. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciyuna%20osvita-2020.pdf> (дата звернення 21.10.2021).

Спиваковский А. В., Петухова Л. Е., Кравцов Г. М., Воропай Н. А., Коткова В. В. Новая дидактика: от субъект-субъектных – к трисубъектным отношениям : учеб. пособие / под ред. д-ра пед. наук, проф. А. В. Спиваковского. Херсон : Айлант, 2016. 276 с.

Струтинська О. В., Умрик М. А. Сучасні освітні тренди в умовах розвитку цифрового суспільства. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 26. С. 201–205.

Цифрова адженда України – 2020. Концептуальні засади. Київ : HiTech Office, 2016. 90 с. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення 21.10.2021).

Blyznyuk T., Budnyk O., Kachak T. Boom in distance learning during the coronavirus pandemic: challenges and possibilities. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2021. Vol. 8, No. 1. pp. 90–98.

Nesterenko M. Implementation of scientific approaches to effective professional training of future informatics teachers in primary school under distance educational process. *Education in the post-coronavirus world: the place of information and innovative technologies*: monograph / Edited by Aleksander Ostenda, Oksana Dzhus. Monograph 41. Poland : Publishing House of Katowice School of Technology, 2020. 392 p. Pp. 65–71.

Sagan O., Nahrybelniy Ya., Nahrybeina I., Fediaieva V., Liba N., Kabelnikova N. Digital educational environment as a system-forming element of digital didactics. *Revista Inclusiones*. Vol. 7 (num Especial). 2020. Pp. 282–290.

Smyrnova-Trybulska E., Morze N., Kommers P., Zuziak W., Gladun M. Educational robots in primary school teachers' and students' opinion about stem education for young learners. *Internet technologies and society*. Melbourne, Australia: International Association for Development of the Information Society. 2016. December. Pp. 197–204.

References

By'kov V., Leshhenko M. (2016) Cy'frova humanisty'chna pedagogika vidkry'toyi osvity' [Digital humanistic pedagogy of open education]. *Teoriya i prakty'ka upravlinnya social'ny'my' sy'stemamy': filozofiya, psy'xologiya, pedagogika, sociologiya*, 4, 115–130. [in Ukrainian].

Budnyk O. (2020) Pidgotovka vchy'telya do rozvy'tku cy'frovoyi gramotnosti uchniv Novoyi ukrayins'koyi shkoly' [Professional training of teachers for the development of digital literacy of students of the New Ukrainian School]. *Osvitni obry'i*, 1(50), 140–145. [in Ukrainian].

Vy'shnevs'ky'j V.P., Garkushenko O.M., Knyazyev S.I., Ly'pny'cz'ky'j D.V., Chekina V.D. (2020) Cy'frovizaciya ekonomiky' Ukrayiny': transformacijny'j potencial [Digitization of Ukraine's economy: transformation potential]. Ky' yiv. [in Ukrainian].

Dy'stancijne navchannya: vy'kly'ky' , rezul'taty' ta perspekty'vy' . Poradny'k. Z dosvidu roboty' osvityan mista Ky' yeva (2020) [Distance learning: challenges, results and prospects. Adviser. From the experience of educators of the city of Kyiv]. Ky' yiv. [in Ukrainian].

Koval' L.V. (2021) Yevropejs'ky'j vektor strategichny'x zmin u profesijnij pidgotovci majbutnix uchy'teliv pochatkovoyi shkoly' [European vector of strategic changes in the training of future primary school teachers]. *Pedagogika formuvannya tvorchoyi osoby'stosti u vy'shshij i zagal'noosvitnij shkolax*, 184, 158–161. [in Ukrainian].

Kuxarenko V.M., Bondarenko V.V. (2020) Ekstrene dy'stancijne navchannya v Ukrayini [Emergency distance learning in Ukraine]. Xarkiv. [in Ukrainian].

Mukoviz O.P. (2018) Osnovy' dy'stancijnogo navchannya u pochatkovij osviti [Fundamentals of distance learning in primary education]. Uman. 128. [in Ukrainian].

Organizaciya dy'stancijnogo navchannya v shkoli: metod. rekom. (2020) [Organization of distance learning at school]. [Electronic resource]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciynna%20osvita-2020.pdf>. [in Ukrainian].

Spyvakovskyj A.V., Petuxova L.E., Kravczov G.M., Voropaj N.A., Kotkova V.V. (2016) Novaya dy'dakty'ka: ot sub'jekt-sub'ektnyx – k try'sub'ektnym otnošeniy'am [New didactics: from subject-subject - to trisubject relations]. Herson. 276 s. [in Russian].

Struty'ns'ka O.V., Umryk M.A. (2020) Suchasni osvritni trendy` v umovax rozvy'tku cy'frovo go suspi'l'stva [Modern educational trends in the development of digital society]. *Innovacijna pedagogika*. 26. 201–205. [in Ukrainian].

Cy'frova adzhenda Ukrainy` – 2020. Konceptual'ni zasady` (2016) [Digital Agenda of Ukraine – 2020. Conceptual principles]. Ky'viv. 90 s. [Electronic resource]. Available at: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>. [in Ukrainian].

Blyznyuk T., Budnyk O., Kachak T. (2021) Boom in distance learning during the coronavirus pandemic: challenges and possibilities. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. Vol. 8. 90–98. [in English].

Nesterenko M. (2020) Implementation of scientific approaches to effective professional training of future informatics teachers in primary school under distance educational process. *Education in the post-coronavirus world: the place of information and innovative technologies*. Poland: Katowice. 392 p. PP. 65–71. [in English].

Sagan O., Nahrybelny Ya., Nahrybeina I., Fediaieva V., Liba N., Kabelnikova N. (2020) Digital educational environment as a system-forming element of digital didactics. *Revista Inclusiones*. Vol. 7. Pp. 282–290. [in English].

Smyrnova-Trybulska E., Morze N., Kommers P., Zuziak W., Gladun M. (2016) Educational robots in primary school teachers' and students' opinion about stem education for young learners. *Internet technologies and society*. Melbourne, Australia. pp. 197–204. [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано причини та результати першого досвіду масової роботи освітніх закладів України в дистанційному режимі, які засвідчили, що в цілому вдалося змінити й адаптувати їх середовище для його повноцінного функціонування. Визначено перспективність розвитку дистанційних технологій навчання, які забезпечують доступ людей до освіти без обмежень за віком, статтю, соціальним статусом, станом здоров'я та в умовах надзвичайних ситуацій, що підвищує мобільність суспільства.

Виявлено, що особливої уваги потребує проблема професійної підготовки майбутніх учителів до організації дистанційного освітнього процесу в початковій школі, оскільки для дітей молодшого шкільного віку характерним є низький рівень самостійності навчально-пізнавальної діяльності, слабка довольність уваги, висока потреба в особистому контакті з учителем. Це зумовлює специфіку діяльності педагога.

Презентовано короткий зміст і експериментально доведено ефективність вибіркового освітнього компонента «Дистанційна освіта в початковій школі», який спрямовано на формування професійної компетентності майбутніх учителів, що забезпечує готовність до реалізації освітнього процесу в початковій школі у форматі дистанційного або змішаного навчання. Студенти мають можливість дослідити сутність дистанційної форми навчання в початковій школі; зрозуміти специфіку комунікації вчителя з учнями, батьками, адміністрацією під час дистанційного навчання, роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в таких умовах; вивчити методичні рекомендації з організації онлайн занять; визначити технічні, ергономічні й етичні критерії якісної відеоконференції; оволодіти досвідом роботи з різними сервісами для організації відеозв'язку; опанувати загальні принципи організації дистанційного освітнього процесу за допомогою

Goggle Clasroom; ознайомитися з якісними україномовними відеоресурсами для візуалізації навчального матеріалу уроку, сервісами для проведення онлайн тестувань учнів, зручностями інтерактивних онлайн дошок.

Ключові слова: *підготовка майбутніх учителів початкової школи, дистанційний освітній процес у початковій школі, цифровізація суспільства, цифрова педагогіка, технології реалізації дистанційного навчання, вибіркова дисципліна.*

УДК 378.1

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-108-114

THE ROLE OF SCIENTIFIC AND RESEARCH WORK IN THE PROCESS OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS OF FIRE SAFETY OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF SES OF UKRAINE

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ЗВО ДСНС УКРАЇНИ

Ihor NOZHKO,

Candidate of Pedagogical sciences

nogko1991@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1554-0088>

Igor NOZHKO,

кандидат педагогічних наук

Mykola PELYPENKO,

Candidate of Pedagogical sciences

nicolaStayer@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1961-5008>

Микола ПЕЛИПЕНКО,

кандидат педагогічних наук

Denys LAHNO,

researcher of department of organization of scientific activity

lahno0407@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3663-6858>

Денис ЛАГНО,

науковий співробітник відділу організації наукової діяльності

Cherkasy institute of fire safety named after Chernobyl Heroes National university of civil protection of Ukraine

✉ 8, Onoprienka Str., Cherkasy, 18034

Original manuscript received: November 11, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України

✉ Вул. Онопрієнка, 8 м. Черкаси, 18034

ABSTRACT

The authors proved that such personality qualities as readiness for self-education, creativity are particularly important for the specialist of fire safety. It is highlighted that the research work become increasingly important and are transformed into one of the main components of training future specialist of civil protection in terms of higher education. The role of research work for future specialists of civil protection in the process of their professional competence are analyzed.

Reasoned scientific position on the need for a rational combination of traditional and innovative forms and methods of both auditorium and non-auditorium activities are grounded; the complexity level of research aims; compliance with the ratio between auditorium and non-auditorium activities; providing individual and differentiated approaches; matching student's interests and opportunities with the curriculum requirements or the aims and objectives of research work; ensuring the adequate numbers of reference and methodological literature, guidance on the

separate tasks implementation; usage of digital libraries (learn using electronic textbook, e-lectures, abstracts, usage of electronic educational and methodical complex); control over the implementation of research tasks.

Principles of preparing of future specialists of fire safety to research activity: consistency, continuity, comprehensiveness, integration, predictability, scientific and innovational principles are defined.

Research work of future specialists of fire safety are examined on the basis of characteristics and prospects of higher education due to the competence approach, which are aimed at the development of new scientific knowledge, theoretical systematization of objective knowledge about the nature of the profession.

Perspectives of further scientific studies are in researching the development of criteria, levels and indicators for assessing the research quality.

Key words: *professional competence; specialist of fire safety; research activity.*

Постановка проблеми. Підвищення ролі людського фактора в різних сферах життя суспільства зумовлює посилення вимог до рівня професіоналізму випускників закладів вищої освіти ДСНС України, здатних вирішувати складні завдання, прогнозувати та моделювати результати власної професійної діяльності тощо. Найбільш затребуваними стають не просто висококваліфіковані фахівці, а й ті, які здатні самостійно орієнтуватися в інформаційному просторі, порівнювати, аналізувати, узагальнювати, знаходити найкращі варіанти розв'язання професійних задач, а отже, здійснювати дослідження в конкретних галузях знань. Сучасні фахівці з пожежної безпеки повинні володіти всіма властивостями, необхідними для самостійного формулювання, аналізу та вирішення професійних проблем, тобто володіти дослідницькими навичками.

Для фахівця з пожежної безпеки ЗВО ДСНС України особливого значення набувають такі якості особистості, як готовність до самоосвіти, креативність, здатність здійснювати пошукову діяльність, поглиблювати знання. Особливим критерієм, який характеризує рівень фахової підготовки майбутнього фахівця з пожежної безпеки, виступає його професійна компетентність.

У зв'язку з цим науково-дослідницька робота набуває все більшого значення і трансформується в один із основних компонентів професійної підготовки майбутнього фахівця з пожежної безпеки в умовах освітнього процесу ЗВО ДСНС України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні положення та науково-методичні засади підготовки фахівців з пожежної безпеки служби цивільного захисту висвітлюють О. Бикова, М. Варій, Н. Вовчаста, В. Доманський, М. Коваль та ін. Психолого-педагогічні засади управління навчально-виховним процесом розкривають А. Алексюк, В. Андрущенко, С. Вітвицька, С. Гончаренко, Р. Гуревич, В. Маслов, Н. Ничкало та ін.

Різні аспекти проблеми компетентності розглядають С. Гончаренко, І. Драч, Т. Ткаченко, А. Хрипунова, М. Чобітько, О. Шапран, В. Ягунов та ін.

Питання ролі науково-дослідницької діяльності як компонента професійної підготовки майбутніх фахівців знайшли своє відображення в

роботах С. Архипової, О. Бикової, О. Біди, О. Дягилової, А. Кузьмінського, Г. Лохонової, С. Сисоєвої, М. Солдатенка, О. Смірної та ін.

У них обґрунтовується значимість цього виду діяльності для розвитку інтелектуальних якостей особистості, науково-дослідницька робота розглядається як засіб формування наукового світогляду, спеціальних знань і науково-дослідницьких умінь і навичок, розвитку самостійності та активності, обґрунтовуються форми та методи її організації у ЗВО ДСНС України.

Важливість проблеми формування науково-дослідницьких умінь фахівців з пожежної безпеки підкріплює аналіз професіограм фахівців різних напрямків, у які включені вміння формулювати і вирішувати проблеми, системного аналізу, абстрагування, формалізації тощо.

У контексті нашого дослідження ми робимо акцент на першорядному значенні науково-дослідницької роботи майбутніх фахівців з пожежної безпеки служби цивільного захисту як важливого елемента їхньої професійної компетентності.

Мета статті – проаналізувати роль науково-дослідницької роботи майбутніх фахівців з пожежної безпеки ЗВО ДСНС України в процесі формування їхньої професійної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Професійна компетентність майбутнього фахівця з пожежної безпеки служби цивільного захисту набуває особливої актуальності, оскільки неможливо забезпечити рівень безпеки та своєчасної допомоги населенню без наявності означеної характеристики тих, хто безпосередньо впроваджує в життя країни цей вид соціального замовлення [5; 6]. Аналіз доробку науковців засвідчує цілком аргументовану позицію щодо обґрунтування ролі науково-дослідницької роботи в контексті професійної компетентності фахівців з пожежної безпеки.

Особливо цінною для нашого дослідження є наукова позиція І. Драча про те, що «формування компетентності як здатності до співорганізації суб'єктом власних та інших ресурсів для досягнення певної мети передбачає і формування ресурсів суб'єкта, які можна поділити на внутрішні (знання, вміння і навички, цінності, мотиви, психологічні особливості) та зовнішні (соціальні, матеріально-технічні), що забезпечують реалізацію внутрішніх ресурсів у різних ситуаціях і обставин життєдіяльності». Основними ознаками компетентнісного підходу в освіті є: поєднання особистісної та діяльнісної орієнтації в освітньому процесі; акцентування уваги на результатах освіти, якими є не лише сума засвоєних знань, умінь і навичок, а й здатність людини діяти в різноманітних проблемних та соціальних ситуаціях. Компетентнісно орієнтована освіта, як наголошує науковець, спрямована на формування здатності або готовності мобілізувати всі свої ресурси (системно організовані знання, уміння та навички, здібності й психічні якості), які необхідні для розв'язання різних проблем [3].

Вивчення проблеми формування професійної компетентності засобами науково-дослідницької роботи показало необхідність педагогічного обґрунтування організації цього процесу.

Організація науково-дослідницької роботи розглядається як сукупність цілеспрямованих процесуальних дій суб'єктів (викладачів, студентів тощо) у навчальний та позанавчальний час згідно з технологіями, які забезпечують реалізацію особистісно орієнтованої моделі взаємодії з метою формування в майбутнього фахівця необхідних компетенцій [5].

Науково-дослідницька робота фахівців з пожежної безпеки ЗВО ДСНС України здійснюється відповідно до: законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про освіту», «Про вищу освіту»; Положення про вищі навчальні заклади МВС, затвердженого наказом України від 14.02.2008 № 62; розпорядження МВС України «Про визначення базових вищих навчальних закладів МВС України» від 05.06.2008 № 612; пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок ЧІПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України на 2020-2024 роки, щорічних Планів наукової і науково-технічної діяльності ЧІПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, інших загальнодержавних, відомчих планів і програм розвитку вищої освіти та науки, наказів ректора, рішень ректорату та вченої ради НУЦЗ України, начальника ЧІПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

Науково-дослідницька робота сприяє мобілізації творчих сил майбутніх фахівців з пожежної безпеки ЗВО ДСНС України, надає умови для формування самостійних дослідницьких навичок. Тому освітній процес має бути організований таким чином, щоб слухачі могли самостійно оволодіти комплексом знань і вмінь, навчитися керувати собою і обставинами, діяти логічно, знаходити способи самореалізуватися тощо [1].

Вища школа, виконуючи соціальне замовлення суспільства, повинна забезпечити безперервність освіти та самоосвіти майбутніх фахівців з пожежної безпеки служби цивільного захисту, допомогти оволодіти ефективними методами самостійної науково-дослідницької діяльності. Вагомю в контексті досліджуваної проблеми є думка професора А. Кузьмінського про те, що сьогодні значно зростає роль ЗВО у навчанні студента самостійно здобувати знання [4].

Принципово важливою для нашого дослідження є наукова позиція О. Біди та О. Савченко, відповідно до якої студент має усвідомлювати себе не лише споживачем, а й розповсюджувачем своєї індивідуальної пізнавальної діяльності. Реалізація цього стане можливою за умови використання групової форми організації самостійної роботи [2].

Аналіз досвіду діяльності вищої школи дає змогу виділити такі види науково-дослідницької роботи студентів: підготовку до семінарських занять, аналіз наукової літератури, укладання бібліографії; підготовку повідомлень та рефератів; написання тез,

статей, звітів про проходження практики; участь у студентських наукових гуртках і радах наукових товариств, олімпіадах, конференціях, науково-практичних семінарах; розробку проєктів; участь у науково-дослідній роботі випускової кафедри; вивчення й узагальнення передового досвіду органів внутрішніх справ, підготовку та захист курсових і кваліфікаційних робіт тощо.

Ефективність науково-дослідницької роботи майбутніх фахівців з пожежної безпеки ЗВО ДСНС України залежить від:

1) раціонального поєднання традиційних та інноваційних форм і методів організації як аудиторної, так і позааудиторної роботи;

2) рівня складності науково-дослідних завдань;

3) співвідношення між аудиторною та позааудиторною роботою;

4) забезпечення індивідуального та диференційованого підходу;

5) зіставлення інтересів та можливостей курсантів з вимогами навчального плану або цілями та завданнями науково-дослідницької роботи;

6) наявності належної кількості довідкової та науково-методичної літератури, методичних вказівок щодо виконання самостійних завдань;

7) використання можливостей електронних бібліотек (навчання з використанням електронного посібника (підручника); електронної лекції, конспекту; електронного навчально-методичного комплексу);

8) рівня контролю за виконанням науково-дослідних завдань.

Наголосимо, що основа пізнавальної активності майбутніх фахівців з пожежної безпеки закладається викладачем у ході лекцій і семінарських занять, що включає в себе розвиток почуття задоволення від озброєння новими знаннями, вміннями і навичками організації своєї розумової праці.

Для активізації науково-дослідницької роботи майбутніх фахівців з пожежної безпеки необхідним є:

- поглиблення теоретичних знань і практичних умінь відповідно до змісту навчальної дисципліни;

- навчання методології раціонального та ефективного здобування й використання знань;

- активізація участі курсантів та студентів у різних формах як аудиторної, так і позааудиторної роботи. Тому протягом усього періоду навчання необхідно системно й цілеспрямовано залучати курсантів до виконання наукової роботи, створювати проблемі групи з урахуванням наукових інтересів, здібностей, можливостей і досвіду наукової роботи курсантів; забезпечити науково-дослідну базу;

- створення ситуацій успіху при впровадженні в практику наукових результатів;

- заохочення самостійності курсантів та студентів при вирішенні наукових проблем;

- надання можливості публікації результатів досліджень у наукових журналах та збірниках.

Аналіз наукових розвідок з окресленої проблеми [1; 3; 4; 5; 6] дозволив виокремити такі визначені принципи підготовки майбутніх фахівців з пожежної безпеки ЗВО ДСНС України до науково-дослідницької діяльності: системності, безперервності, комплексності, інтегративності, науковості, інноваційності, прогностичності.

Висновки. Науково-дослідницька робота майбутніх фахівців з пожежної безпеки ЗВО ДСНС України розглядається на основі особливостей і перспектив розвитку вищої освіти на засадах компетентнісного підходу, спрямована на вироблення нових наукових знань, теоретичну систематизацію об'єктивних знань про сутність професійної діяльності.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розробці критеріїв, рівнів та показників оцінки якості науково-дослідних робіт.

Література

1. Анищенко В. А. Комплексная система научно-исследовательской работы студентов – основа подготовки конкурентоспособного специалиста. *Научно-практическая конференция «Инновационные процессы в системе научно-исследовательской работы студентов» (21-23 февраля 2006 г.)*. Оренбург : ИПК ГОУ ОГУ, 2006. С. 30–33.
2. Біда О. А., Савченко О. П. Організація самостійної роботи студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання. URL : http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpm/2009_6/bida.pdf.
3. Драч І. І. Управління формуванням професійної компетентності магістрів педагогіки вищої школи і теоретико-методичні засади : монографія. Київ : «Дорадо-Друк», 2013. 456 с.
4. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : [навч. посібн.]. Київ : Знання, 2005. 486 с.
5. Ротар В. Б. Професійна компетентність майбутніх спеціалістів: теоретичний аспект. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 6 (145). С. 22–23.
6. Сисоева С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне : Волинські обереги, 2013. 360 с.

References

1. Anisichenko V. A. (2006). Kompleksnaya sistema nauchno-issledovatel'skoy raboty studentov – osnova podgotovki konkurentosposobnogo spetsialista [A comprehensive system of research work of students - the basis of preparation of the competitive expert]. *Nauchno-prakticheskaya konferentsiya «Innovatsionnyye protsessy v sisteme nauchno-issledovatel'skoy raboty studentov»*, 21-23 fevralya 2006 g. Orenburg, 30–33 [in Russian].
2. Bida O. A., Savchenko O. P. (2009). Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv v umovakh kredytno-modulnoi systemy navchannia [Organization of independent work of students in a credit-module system] URL : http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpm/2009_6/bida.pdf. [in Ukrainian].
3. Drach I. I. (2013). Upravlinnia formuvanniam profesiinoi kompetentnosti mahistriv pedahohiky vyshchoi shkoly i teoretyko-metodychni zasady [Management of formation of professional competence Masters pedagogy of higher education and theoretical and methodological foundations] : monohrafiia. Kyiv : «Dorado-Druk», 2013. 456 s. [in Ukrainian].
4. Kuzminskyi A. I. (2005) Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of high

school] : [navch. posibn.] Kyiv : Znannia, 2005. 486 s. [in Ukrainian].

5. Rotar V. B. (2014) Profesiina kompetentnist maibutnikh spetsialistiv: teoretychnyi aspekt [Professional competence of future specialists: a theoretical aspect]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, 2014, № 6 (145), S. 22–23. [in Ukrainian].

6. Sysoieva S. O., Krystopchuk T. Ye. (2013) *Metodolohiia naukovo-pedahohichnykh doslidzhen* : pidruchnyk [Methodology of scientific and educational research: Textbook]. Rivne: Volynski oberehy, 2013. 360 s. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті доведено особливу важливість для фахівця з пожежної безпеки певних якостей особистості, зокрема готовності до самоосвіти та креативності. Обґрунтовано, що науково-дослідницькі роботи набувають все більшого значення та перетворюються на одну з основних складових підготовки майбутнього фахівця з пожежної безпеки в умовах навчання у закладі вищої освіти. Проаналізовано роль науково-дослідницької роботи майбутніх фахівців з пожежної безпеки в процесі їх професійної підготовки.

Обґрунтовано аргументовану наукову позицію щодо необхідності раціонального поєднання традиційних та інноваційних форм і методів як аудиторної, так і позааудиторної діяльності; рівень складності цілей дослідження; дотримання співвідношення між аудиторною та позааудиторною роботою; забезпечення індивідуального та диференційованого підходів; узгодження інтересів і можливостей здобувача з вимогами навчального плану або цілями та завданнями науково-дослідної роботи; забезпечення достатньої кількості довідкової та методичної літератури, керівництво виконанням окремих завдань; використання цифрових бібліотек (навчання за допомогою електронного підручника, електронних лекцій, рефератів, використання електронного навчально-методичного комплексу); контроль за виконанням завдань дослідження.

Визначено принципи підготовки майбутніх фахівців з пожежної безпеки до науково-дослідницької діяльності: системності, безперервності, комплексності, інтегративності, науковості, інноваційності, прогностичності.

Крізь призму компетентнісного підходу розглянуто науково-дослідницьку роботу майбутніх фахівців з пожежної безпеки на основі характеристик та перспектив вищої освіти, яка спрямована на розвиток нових наукових знань, теоретичну систематизацію об'єктивних знань про сутність професії.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у дослідженні розробки критеріїв, рівнів та показників оцінки якості дослідження.

Ключові слова: професійна компетентність, фахівець з пожежної безпеки, науково-дослідницька діяльність.

УДК 687.016

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-115-121

**IMPLEMENTATION OF PROJECT TECHNOLOGY OF TRAINING
IN THE PROCESS OF DESIGNING A COLLECTION OF CLOTHES**

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЄКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ
В ПРОЦЕСІ РОЗРОБКИ КОЛЕКЦІЇ ОДЯГУ**

Nataliia ORLOVA,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Assistant

orlovanatstan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5071-869X>

*Poltava V.G. Korolenko National
Pedagogical University*

Наталія ОРЛОВА,

кандидат педагогічних наук,
асистент

*Полтавський національний
педагогічний університет імені
В. Г. Короленка*

✉ 2, Ostrogradsky St.,
Poltava, 36000

✉ вул. Остроградського, 2
м. Полтава, 36000

Original manuscript received: October 07, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

The article substantiates the need to train future teachers to use project technologies, which is one of the ways to improve the professional competence of a modern teacher and is an effective tool in the process of educational development, which is daily accompanied by the introduction of new technologies and updating the forms and methods of organizing training for students of higher educational institutions. The essence of project technology is revealed, which consists in the functioning of an integral system of didactic tools (content, research, search, creative methods, techniques, etc.), which adapts the educational process to the structural and organizational requirements of educational design. Performing various projects that are maximally related to life situations is the best way to teach students to work independently, stimulates cognitive, emotional and motor development, takes into account the needs depending on individual and age characteristics, interests, abilities, allows individualization and differentiation of learning, develops creative thinking, strengthens students' cognitive motivation, integrates knowledge and life experience.

In creative projects, students create a product from idea to implementation in reality, taking into account the needs, traditions, opportunities. At the same time, all stages of design, namely organizational-preparatory, constructive-modeling, technological and evaluation-effective, require intellectual training, search for materials, tools, equipment, etc. In the process of working on the project, the following stages of clothing design are studied: technical task, technical proposal, sketch project, technical project, development of technical documentation. It is emphasized that the result of project and technological activities in the process of designing a collection of clothes is models of products and a set of documentation that defines their structure, compositional solution and contains all the information necessary for the production of working patterns, control and implementation of these products. When working on a project, interactive and information technologies, search methods, and a combination of technologies, forms, and methods are used.

Key words: *project technology of training, project and technological activity, stages of project work, designing a collection of clothes, designing of new models of clothes.*

Вступ. Розвиток суспільства сучасності в багатьох аспектах залежить від розвитку освіти в країні. Майбутнє ринку праці та економіки будь-якої держави, її політичного становища та положення стосовно цілої низки галузей залежить від якості освіти випускників закладів вищої освіти. Зміни мають бути внесені в освітню систему щодо багатьох аспектів, особливо це стосується інноваційних технологій та методик навчання. Умовою успішної реалізації поставленої мети є проектна діяльність студентів як практика особистісно-орієнтованого навчання. Вона обумовлює інтерактивну, навчально-дослідну та інші види діяльності, що відбуваються в руслі проектною як провідної та інших навчальних технологій (проблемного, комбінованого, індивідуалізації та диференціації навчання тощо). Проектна технологія є однією з інноваційних технологій навчання і виховання, яка поєднує теоретичні знання та їх практичне застосування для розв'язання конкретних життєвих чи професійних проблем. Науковці зазначають ефективне застосування проектного підходу в різних галузях, зокрема в моделюванні та художньому оформленні одягу.

Проектний підхід в освітньому процесі вивчається досить ретельно та знаходить нові невичерпні грані розвитку молоді та все більшого поширення. Питання проектною технології висвітлювалися такими закордонними авторами, як Д. Дьюї, Д. Жак, У. Кілпатрик, Є. Коллінгс, Д. Фрід та іншими. У педагогіці та практиці української школи метод проектів поширився у 20-х роках за часів масштабного реформування шкільної освіти. Подальший розвиток його у вітчизняних школах пов'язано з іменами таких науковців: В. Ігнат'єва, М. Крупеніна, Л. Миловидова, А. Петрович, В. Шульгін. Сьогодні теоретичні й концептуальні положення проектною технології в українській педагогіці досліджують Т. Качеровська, О. Коваленко, О. Пехота, Г. Романова, С. Сисоєва та інші. Проблеми застосування проектно-технологічної діяльності в освітньому процесі присвячена значна кількість наукових праць О. Коберника, Г. Кондратюка, Н. Матяш, В. Сидоренка, В. Симоненка тощо.

Проектна технологія навчання набуває все більшого розповсюдження в освітньому процесі. Для педагогів-практиків та науковців проектне навчання має велику цінність як засіб відірватися від «знанневої» освіти та перейти до діяльнісного, особистісно-зорієнтованого підходів у навчанні, а зокрема як один з дієвих методів формування просторового мислення студентів (Момот, 2009). Аналіз просторових властивостей навколишнього середовища є необхідним під час занять з конструювання та моделювання одягу. *Мета дослідження* – розкрити сутність проектною технології навчання та обґрунтувати її реалізацію в процесі розробки колекції одягу на заняттях із моделювання одягу.

Проектна технологія – це особистісно зорієнтована модель процесу дизайнерської підготовки, в основі якої лежить розвиток пізнавальних навичок, унікальності та самобутності кожного студента, його творчого мислення, пізнавальної самостійності, наполегливості, творчості, спрямованості на кінцевий результат, уміння самостійно конструювати свої знання й орієнтуватися в інформаційному просторі, що дозволяє будувати власну освітню траєкторію (Бабанський, 2004). Сутність проектної технології полягає у функціонуванні цілісної системи дидактичних засобів (змісту, дослідницьких, пошукових, творчих за своєю суттю методів, прийомів тощо), що адаптує навчально-виховний процес до структурних і організаційних вимог навчального проектування. Актуальність проектної технології зумовлена її основними завданнями, які полягають у тому, щоб навчити майбутнього фахівця самостійно здобувати знання та застосовувати їх для розв'язання нових пізнавальних і практичних завдань, сприяти розвитку комунікативних здібностей, розширити коло спілкування, прищепити вміння користуватися дослідницькими прийомами: збирати та аналізувати інформацію, робити висновки. (Бербец, Дубова, Коберник, 2007). Проектне навчання зорієнтоване, насамперед, на самостійну навчально-трудова діяльність студентів: індивідуальну, парну або групову, яку студенти виконують протягом визначеного відрізка часу. Для ефективного застосування проектних технологій у підготовці майбутніх викладачів варто дотримуватися таких педагогічних умов:

- значущість у дослідницькому і творчому плані проблеми та її усвідомлення учасниками навчально-виховного процесу;
- професійна спрямованість та реальність виконання запропонованих завдань (проекти мають бути пов'язані з майбутньою професійною діяльністю і мати практичне значення);
- структуризація змістової частини проекту (чітке планування етапів виконання проекту);
- самостійність студентів у виконанні проектів (важливо чітко встановити обсяг і зміст самостійної роботи кожного учасника проекту);
- використання дослідницьких методів;
- суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача та студента;
- ресурсно-диференційований підхід до використання проектних методик, що передбачає врахування можливостей викладача та рівня підготовленості й індивідуальних особливостей студентів;
- система контролю за виконанням проекту відповідно до складності завдань повинна бути методично обґрунтованою (Шевцова, 2003).

Метою проектної діяльності майбутніх викладачів є навчально-методичний проєкт, під яким розуміється самостійно розроблений методичний продукт від ідеї до її втілення, що має певну новизну, практичну значущість, виконаний під керівництвом викладача і поданий до захисту. Основні етапи і зміст проектної роботи:

1. Організаційно-підготовчий етап передбачає формулювання мети й завдання проекту, обґрунтування його соціальної значущості,

визначення теми, розподіл завдань між його учасниками, обговорення методів дослідження.

2. Конструктивно-моделюючий етап містить аналіз вхідної інформації, пошук оптимального способу досягнення мети проєкту, побудову алгоритму діяльності, покрокове планування роботи (складання ескізу, розробку конструкторсько-технологічної документації, добір матеріалів, інструментів та обладнання, вибір технології обробки деталей виробу, їх з'єднання, економічне та екологічне обґрунтування тощо).

3. Технологічний етап забезпечує виконання запланованих кроків (реалізація проєкту), здійснення діяльності кожного учасника згідно з планом роботи над проєктивним завданням.

4. Оцінно-результативний етап включає оформлення кінцевих результатів, підготовку та проведення презентації, «захист» проєкту, аналіз результатів, коригування, оцінку його якості (Савенко, 2017).

Під час розробки колекції моделей одягу студент має самостійно ретельно вивчити вимоги до виробу: функціонально-експлуатаційні; психофізіологічні; вимоги, які визначає зовнішнє середовище; конструктивні; технологічні; економічні; естетичні; здійснити процес вибору силуетів, конструкцій, матеріалів, з яких вона повинна бути виготовлена, шляхом перетворення ідейного задуму в структурно-організовані об'єкти – моделі одягу з необхідним комплексом властивостей. Результатом проєктно-технологічної діяльності в процесі створення колекції одягу є моделі виробів і комплект документації, який визначає її будову, композиційне рішення та містить усі відомості, потрібні для виготовлення робочих лекал, контролю й упровадження цих моделей.

Організаційно-підготовчий етап включає в себе: пошук і аналіз проблеми, формування творчої концепції проєктованої колекції моделей одягу, вибір теми, планування проєктної діяльності за етапами, збір, вивчення й обробку відповідної інформації. Починаючи проєктування одягу, студенти мають чітко уявити, для кого він призначений, які потреби повинен задовольняти; зібрати матеріал про модні тенденції; виконати графічні замальовки перспективних моделей, аналогічних об'єкту проєктування.

Першим етапом розробки творчого проєкту швейного виробу є технічне завдання, яке включає в себе: призначення виробу, що проєктується; вимоги до конструкції та матеріалів. Конструктивно-моделюючий етап виконання проєкту поєднує вибір джерела творчості, розробку фор-ескізів проєктованої колекції моделей одягу, розробку творчих ескізів та багатофігурної композиції проєктованої колекції. Студенти довільно обирають джерело творчості на основі вивчення та аналізу творів мистецтва, науки, техніки, культури з урахуванням модних тенденцій. Потрібно проаналізувати джерело творчості, а саме: виявити форму та її пластичні властивості, пропорційні відносини, ритмічну організацію елементів форми, фактурні та колірні відносини тощо; обрати девіз колекції моделей, сформулювати словесний опис її концептуальної ідеї, розробити серію фор-ескізів проєктованої колекції

моделей одягу, використовуючи різні евристичні та комбінаторні методи творчості (Кузьмичев, 2014).

Наступним є аналіз фор-ескізів за ступенем асоціативного зв'язку з першоджерелом. Потрібно вибрати кращі, що найбільш відповідають концептуальній ідеї колекції моделей, та використати їх як вихідну інформацію для подальшого опрацювання. Розвиток і уточнення первинних ідей відбувається в творчому або художньому ескізі. Художній ескіз, як правило, зображує не тільки сам проєктований костюм, але і манеру його носіння, а також необхідні аксесуари: головні убори, шарфи, взуття, рукавички, сумки тощо. Студентам необхідно виконати творчі ескізи всіх моделей колекції та об'єднати їх в єдину багатофігурну композицію. (Орлова, 2020)

Конструктивно-моделюючий етап передбачає пошук оптимального вирішення завдання проєкту (дослідження варіантів конструкції з урахуванням вимог дизайну, вибір технології виготовлення, економічну оцінку, екологічну експертизу), складання конструкторської документації, тобто технічна пропозиція. На цьому етапі проводиться аналіз художнього оформлення моделей-модифікацій та розробка ескізного проєкту з точним описом зовнішнього вигляду. Технічний або робочий ескіз дає повне уявлення про композицію і конструкцію форми одягу. Цей ескіз завжди орієнтований на ту чи іншу пластику матеріалів, із яких задумана форма повинна бути виготовлена. Студенти складають карту матеріалів для всіх моделей колекції та обґрунтовують вибір матеріалів з точки зору відповідності її концепції.

Технологічний етап включає складання плану практичної реалізації проєкту, добір необхідних матеріалів, інструментів й устаткування; виконання запланованих операцій, поточний контроль якості, внесення за необхідності змін у конструкцію і технологію. Під час роботи над технічним проєктом розробляються методи технологічної обробки складальних одиниць (вузлів) і всього виробу. Крім того, проєктуються елементи художнього оформлення з методикою і способами їх виконання, виконується комплект лекал виробу, а також витрат матеріалів (виконується експериментальна розкладка лекал). (Хоменко, 2003). Етапом розробки творчого проєкту є виготовлення робочої документації: робочих лекал, карти витрат матеріалу, технічне розмноження лекал.

Четвертий заключний етап проєктування – оцінно-результативний. Він передбачає оцінку якості та результатів проєктно-технологічної діяльності, коли вносяться зміни до технічної документації та проводиться презентація – захист результатів проєктування. Метод проєктів – одна з альтернатив, яка використовується на завершальному етапі вивчення певної теми і дає можливість узагальнити і доповнити засвоєний матеріал, отримавши комплексні знання; налаштовує студентів на самостійну пошуково-дослідницьку діяльність.

Висновки. Спираючись на вищеозначену характеристику етапів проєктно-технологічної діяльності в процесі розробки колекції одягу, можна стверджувати, що метод проєктів виступає інтерактивною

педагогічною технологією, яка зорієнтовує студентів на актуалізацію опорних та формування нових знань й умінь для активного включення їх у продуктивну виробничу діяльність.

Уміння використовувати метод проектів – це показник високої професійності і прогресивності роботи викладача, спрямованості педагогічних зусиль на творчий розвиток студента. Проектне навчання є цінним як процес, під час якого відбуваються педагогічні спостереження, формується особистісне зростання кожного учасника. Проектна діяльність допомагає молодій людині стати соціально активною, шляхом власного розвитку демонструвати здатність змінювати світ. Актуальність методу проектів у тому, що він поєднує теорію з практикою, навчальну й виховну роботу з життям, робить процес навчання вмотивованим і значущим.

Література

- Бабанський Ю. К. Педагогика. Москва : Просвещение, 2004.
- Бербец В. В., Дубова Н. В., Коберник О. М. Методика трудового навчання: проектно-технологічний підхід : навчальний посібник / за заг. ред. О. М. Коберника, В. К. Сидоренка. Умань : КопіЦентр, 2007. 204 с.
- Кузьмичев В. Е. Практикум по моделированию и конструированию одежды: учеб. пособие / под ред. В. Е. Кузьмичева. Иваново : ИВГПУ, 2014. 576 с.
- Момот Ю. В. Сучасні підходи до впровадження проектної технології у навчально-виховний процес закладів середньої освіти. *Витоки педагогічної майстерності* : збірник наукових праць / ПДПУ ім. В. Г. Короленка / голова редкол.: В. О. Пашенко та ін. Полтава : 2009. Вип. 6. С. 184–189.
- Орлова Н. С. Організаційно-методичні основи навчання художнього проектування одягу : навчально-методичний посібник. Полтава : ПП «Астрия», 2020. 195 с.
- Савенко І. В. Методика навчання вчителя технологій основ дизайну. Полтава : ПП «Астрия», 2017. 340 с.
- Хоменко Людмила. Методика розробки творчого проекту з технології пошиття виробів. *Трудова підготовка в закладах освіти*. №4, 2003. С. 22–24.
- Шевцова С. М. Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати : практико зорієнтований збірник / наук. кер. і ред. І. Г. Єрмаков. Київ : Департамент, 2003. 500 с.

References

- Babanskyi, Yu. K. (2004). *Pedahohika* [Pedagogy]. Moskva : Prosveshchenye. [in Russian].
- Berbets, V. V., Dubova, N. V., Kobernyk, O. M. (2007). *Metodyka trudovoho navchannia: proektno-tekhnologichnyi pidkhid : navchalnyi posibnyk* [Methods of labor training: project and technological approach: tutorial] / za zah. red. O. M. Kobernyka, V. K. Sydorenka. Uman : Kopytsentr. P. 204. [in Ukrainian].
- Kuzmychev, V. E. (2014). *Praktykum po modelyrovanyiu y konstruyrovanyiu odezhdy: ucheb. posobyе* [Workshop on modeling and designing of clothes: tutorial] / pod red. V. E. Kuzmycheva. Yvanovo : YVHPU. P. 576. [in Russian].
- Moмот, Yu. V. (2009). *Suchasni pidkhody do vprovadzhennia proektnoi tekhnolohii u navchalno-vykhovnyi protses zakladiv serednoi osvity* [Modern approaches to the introduction of project technology in the educational process of secondary education]. *Vytyky pedahohichnoi maisternosti : zbirnyk naukovykh prats* /

PDPУ im. V. H. Korolenka / holovna redkol.: V. O. Pashchenko ta in. Poltava : Vyp. 6. Pp. 184–189. [in Ukrainian].

Orlova, N. S. (2020). Orhanizatsiino-metodychni osnovy navchannia khudozhnogo proektuvannia odiahu: navchalno-metodychnyi posibnyk [Organizational and methodical bases of teaching of artistic designing of clothes: educational and methodical manual]. Poltava : PP «Astraia». 195 p. [in Ukrainian].

Savenko, I. V. (2017). Metodyka navchannia vchyтеля tekhnologii osnov dyzainu [Methods of teaching teachers of technology basics of design]. Poltava : PP «Astraia». 340 p. [in Ukrainian].

Khomenko Liudmyla. (2003). Metodyka rozrobky tvorchoho proektu z tekhnologii poshyttia vyrobiv [Methods of designing a creative project on the technology of sewing products]. *Trudova pidhotovka v zakladakh osvity*. №4 Pp. 22–24. [in Ukrainian].

Shevtsova, S. M. (2003). Metod proektiv: tradytsii, perspektyvy, zhyttievi rezultaty: praktyko-zorientovanyi zbirnyk [Project method: traditions, perspectives, life results: practice-oriented collection] / nauk. ker. i red. I. H. Yermakov. Kyiv : Departament. 500 p. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано необхідність підготовки майбутніх викладачів до використання проєктних технологій, що є одним із шляхів підвищення професійної компетентності сучасного педагога, ефективним інструментарієм у процесі розвитку освіти, який повсякденно супроводжується введенням нових технологій, форм і методів організації навчання студентів у закладах вищої освіти. Розкрито сутність проєктної технології, яка полягає у функціонуванні цілісної системи дидактичних засобів (змісту, дослідницьких, пошукових, творчих за своєю суттю методів, прийомів тощо), що адаптує навчально-виховний процес до структурних і організаційних вимог навчального проєктування. Виконання різноманітних проєктів, максимально пов'язаних з життєвими ситуаціями, є найкращим способом привчання до самостійної праці, стимулює пізнавальний, емоційний і моторний розвиток, ураховує потреби залежно від індивідуальних та вікових особливостей, зацікавлення, здібностей; дає змогу індивідуалізації та диференціації навчання, розвиває творче мислення, зміцнює в студентів пізнавальну мотивацію, інтегрує знання та життєвий досвід.

У творчих проєктах студенти створюють виріб від ідеї до впровадження в реальність з урахуванням потреб, традицій, можливостей. При цьому всі етапи проєктування (організаційно-підготовчий, конструктивно-моделюючий, технологічний та оцінно-результативний) потребують інтелектуальної підготовки, пошуку матеріалів, інструментів, обладнання тощо. У процесі роботи над проєктом вивчаються такі стадії проєктування одягу: технічне завдання, технічна пропозиція, ескізний проєкт, технічний проєкт, розробка технічної документації. Акцентовано, що результатом проєктно-технологічної діяльності в процесі розробки колекції одягу є моделі виробів і комплект документації, який визначає їх будову, композиційне рішення та містить усі відомості, потрібні для виготовлення робочих лекал, контролю й впровадження цих виробів. При роботі над проєктом відбувається використання інтерактивних та інформаційних технологій, методів пошуку, поєднання технологій, форм і методів.

Ключові слова: проєктна технологія навчання, проєктно-технологічна діяльність, етапи проєктної роботи, розробка колекції одягу, проєктування нових моделей одягу.

УДК 378.147.091.33

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-122-131

**METHODOLOGY OF TEACHING THE DISCIPLINE «MODEL
MANUFACTURE»: ETHNOCULTURAL CONTEXT**

**МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ВИГОТОВЛЕННЯ
МОДЕЛЕЙ»: ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ**

Oksana PASKO,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

Оксана ПАСЬКО,

кандидат педагогічних наук,
доцент

byslenkoo@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0729-5521>

*Kyiv State Academy of Decorative
and Applied Art and Design by
M. Boychuk*

*Київська державна академія
декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну імені
Михайла Бойчука*

✉ 32, M. Boychuk street,
Kyiv, 01103

✉ вул. М. Бойчука, 32, Київ, 01103

Original manuscript received: October 07, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

Theoretical and practical aspects of teaching methods of the discipline «Model Manufacture» are briefly presented in the article. An innovative approach to the formation of design and compositional thinking of students, their skills of practical work in the design process - the embodiment of creative ideas in the material on the example of clothing models (costumes) different in the system of formation and range based on ethnocultural traditions, is revealed. Nowadays Ukrainian fashion designers' creativity is difficult to imagine without folklore and ethnic orientation. The cultural heritage of each nation has always been a source of inspiration for fashion designers. Usage of modern technologies of ethnic clothing in various techniques makes it possible to develop a modern, stylish and competitive range, creating both ready-to-wear industrial collections and author's, exclusive collections that express the idea of transferring Ukrainian national ornament to modern European costume design. Successful advancement in the formation of future designers' professional skills is possible by identifying the complex impact of all aspects of national culture along with the method of teaching the discipline «Model Making» is based on a combination of technical aspects of studying material and techniques of the artistic and figurative approach of ethnocultural images. Considerable attention should be paid to teaching methods and projects based on materials of national culture, taking into account the specifics of different regions of our country. In our opinion, the activities of educators-innovators and projects of Ukrainian designers in line with national traditions should be more widely covered in the media and supported at the state level. It is necessary to form complex programs, the target projects of which involve both scientists, designers and heads of public and private enterprises and employees. All mentioned above can significantly strengthen scientific ties, promote the implementation of developments in production, develop ethnodesign, represent Ukrainian brands with dignity in foreign countries.

Key words: *teaching methods, work in material, ethnodesign, art-project preparation, formation of skills.*

Вступ. З початку 1990-х років посилюється інтерес до збереження духовної культурної спадщини, обумовлений усвідомленням народів своєї етнічної ідентичності. Відбувається активна інтеграція України до світового культурного простору, тому повноцінне та всебічне виявлення й вивчення культурної спадщини з метою виваженого використання і комплексного збереження її державної ваги – стратегічне, гуманістичне, науково-практичне завдання. Захист вітчизняної культурної і духовної спадщини визнано одним з пріоритетів Стратегії національної безпеки України (Тименко, 2002). Одне з головних завдань сьогодні – виховання покоління, яке добре знає традиції рідної культури, любить історію свого народу, – покоління, якому можна довірити майбутнє країни.

Сучасний ринок представляє собою динамічну систему, що вимагає від виробників товарів і послуг постійної зміни і вдосконалення продукції. Основною умовою розвитку підприємств, що забезпечує не просто утримання зайнятих позицій, а планомірний рух уперед, є інноваційна діяльність. Це так само стосується і розвитку малого бізнесу. У сучасній індустрії виробництва одягу, як промисловим способом, так і на рівні малого бізнесу, для підтримки попиту на асортимент фахівцю з дизайну необхідно продукувати ідеї для інновацій, а також досконало оволодіти технічними прийомами втілення цих ідей.

Творчість модельєрів України сьогодні важко уявити без фольклорно-етнічного спрямування. Культурна спадщина кожного народу завжди була джерелом натхнення для дизайнерів-модельєрів. Елементи стародавньої космології в сучасному дизайні костюма простежуються в його тектоніці, що відображає у творчому методі авторів їх культурно-історичні уявлення через конструктивно-формальні рішення, художнє декорування на основі космологічної орнаментики, силуетів, колористичне рішення. Результатом є авторський задум, який завжди актуальний і користується великим попитом. Аналізуючи вихідний вигляд традиційного мистецтвознавчого матеріалу і нинішнє його застосування, слід зазначити, що нині можна виявити відмінні властивості і способи застосування традицій в сучасному дизайні одягу (Ворожейкіна, 2015).

Застосування сучасних технологій виконання етноодягу в різних техніках дає можливість розробляти сучасний, стильний і конкурентоспроможний асортимент, створюючи як промислові колекції класу прет-а-порте, так і авторські, ексклюзивні колекції, які виражають ідею трансферу національного українського орнаменту в сучасний європейський дизайн костюма. Костюм – своєрідний ключ міфопоетичної картини світу давніх слов'ян, в якому в зашифрованому вигляді укладена інформація про величезний пласт культурних смислів і архетипів. Реконструйовані елементи космології слов'янської культури зможуть стати тим фундаментом, на якому можна побудувати будівлю

національного етнодизайну і його декору, наповненого глибокими смислами, що йдуть корінням у тенґріанство і міфологію слов'ян (Ворожейкіна, Уташева, 2016).

Звернення до національних цінностей служить справі естетичного і патріотичного виховання молоді, дає загальний імпульс для формування шкіл дизайну костюма і розвитку економічного потенціалу України (Дяченко, 2020).

Проведений аналіз сучасного стану процесу навчання моделювання і проектування одягу виявив необхідність упровадження інноваційних художньо-проектних рішень для створення більш ефективної і мобільної системи проектування одягу в руслі національних традицій. У проектній практиці і методиці навчання виявляються такі проблеми:

- вивчення конструктивних прийомів при навчанні дисципліни «Виготовлення моделей», створенні авторської колекції відбувається формально з упором тільки на техніку, при цьому відсутній паралельний розвиток навичок розробки проектного образу і стилізації;
- при проектуванні костюма не враховується аспект споживчого попиту;
- присутність прикрашення і перенасиченості образу, відсутність у студентів цілісних системних знань за специфікою історичного розвитку етносу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ході дослідження спиралися на основні теоретичні положення вітчизняних і зарубіжних психологів: В. Бехтерева, Л. Божович, М. Буянова, Л. Виготського, В. Давидова, З. Денісової, В. Мухіної, В. Мясшцева, Л. Обухової, Ю. Полуянова, Е. Рогова, С. Рубінштейна, Б. Теплова, Д. Узнадзе, М. Чистякової, Р. Арнхейма, Ж. Піаже, Г. Еберлейна.

Проблеми психології художньої творчості висвітлюються в працях Б. Мейлаха, Я. Пономарьова, А. Луки, Г. Тульчінського, Н. Рождественської, П. Симонова, Б. Руніна. Перспективи розвитку мистецтва, методи прогнозування розглядають В. Петров, Л. Бояджієва.

Роль народного мистецтва як провідного чинника формування творчих здібностей підтверджують наукові дослідження: Ю. Алієва, Д. Кабалевського, В. Кузіна, Н. Ростовцева, Б. Неменського, Е. Шорохова, Т. Шпікалової, В. Корешкова, М. Боголюбова, О. Яшухіна.

Проблема підготовки майбутніх фахівців і науково-педагогічних працівників з дизайну була предметом наукових досліджень таких учених: Є. Антонович, В. Аронов, А. Бровченко, О. Боднар, О. Бойчук, Н. Гарін, О. Генісаретський, В. Глазичев, І. Голод, Г. Гребенюк, В. Даниленко, А. Діжур, Т. Козак, Є. Лазарев, Г. Мінервін, С. Мигаль, В. Радкевич, І. Рижова, А. Руденченко, В. Сидоренко, П. Татіївський, В. Тименко, О. Фурса, О. Хмельовський, Л. Холмянський, А. Чебикін, С. Чирчик, О. Швець, В. Шимко, М. Яковлев та ін.

Зокрема, проектну культуру та естетику дизайнерської творчості досліджував В. Сидоренко, графічний дизайн та глобалізаційні процеси

сучасності – В. Косів, дизайн як засіб розвитку творчих здібностей особистості – О. Вишневецька, дизайн як техноестетичну систему – Є. Лазарев, методологічні та гуманітарно-художні проблеми дизайну – О. Генісаретський, врахування етнокультурного середовища як важливої умови формування конструктивних умінь – В. Тищенко. Навчанню етнодизайну присвятили праці Є. Антонович, А. Бровченко, А. Руденченко, окремим спеціалізаціям з дизайну – С. Чирчик.

Методика формування проектного образу сучасного костюма розглядалася в працях В. Інкіжінова, В. Павлова, Т. Бердніка, Т. Неклюдової, Ф. Пармона. Основи художнього проектування, а також аспекти моделювання та художнього оформлення одягу були відображені в працях Т. Бердніка, Г. Гусейнова, В. Єрмілова тощо; композиція костюма – В. Єрмілова, Д. Єрмілова.

Дослідження, виконані на основі порівняльно-етнографічної методики, що розглядає костюм як важливе джерело вивчення проблем етногенезу, етнічної історії та міжетнічних взаємовпливів (Г. Маслова, Л. Молчанова, Т. Ніколаєва, Г. Приткова, О. Сухарева, Л. Чижікова, Н. Шмелева).

Результати роботи науковців і дизайнерів щодо використання національних традицій в образах модних колекцій мають не тільки фундаментальну і загальнокультурну спрямованість, але в значній мірі, на наш погляд, виходити на практику. На сьогодні існує недостатньо праць, пов'язаних із використанням національних аспектів формування та їх впливу на створення дизайну сучасного одягу в етностилі; майже відсутні праці щодо формування й розвитку дизайну костюма в Україні в ХХ-ХХІ ст. на основі народних традицій; не визначений характер взаємин вітчизняного дизайну із зарубіжними центрами моди; відсутні чіткі критерії й не окреслено коло теоретичних і методичних проблем сучасного розвитку українського дизайну одягу, не виявлені методологічні підходи до освоєння народних традицій. Усе це безпосередньо позначається на розвитку легкої промисловості, побутового обслуговування України. *Метою статті* є висвітлення й наукове обґрунтування сучасних методів викладання дисципліни «Виготовлення моделей» на основі етнокультурних традицій. Відповідно до поставленої мети було виконано наступні завдання дослідження, як-от:

- вивчено сучасний стан проблеми методики викладання дисципліни «Виготовлення моделей» на основі етнокультур;
- визначено рівні сформованості професійної компетенції майбутніх фахівців з дизайну щодо виготовлення моделей взагалі й сучасного костюма на основі етнокультур зокрема;
- розглянуто витoki і сучасний розвиток створення костюма в модному бізнесі;
- розкрито роль народної культури у формуванні проектного способу засобами виготовлення моделей на основі етнокультур;
- розроблено, експериментально перевірено та науково обґрунтовано педагогічні шляхи, методи і засоби формування

проектного образу колекції сучасного костюма на основі етнокультур у студентів ЗВО в процесі навчання дисципліни «Виготовлення моделей».

Виклад основного матеріалу. Костюм – це продукт колективної творчості, разом з художником-дизайнером працює цілий ряд фахівців: конструктор, технолог, соціолог, економіст тощо. Їх спільні зусилля спрямовані на створення гармонійного одягу високої якості (Дуда, 2009). Оскільки ситуація в легкій промисловості змінюється (на зміну великим підприємствам, які спеціалізувалися на масовому випуску швейних виробів, прийшли підприємства малої потужності, які постійно оновлюють асортимент продукції, що випускається) сучасний дизайнер одягу має бути багатопрофільним фахівцем, а саме: і художником, і технологом, і конструктором. Універсальний високооплачуваний дизайнер – це професіонал, який може не тільки передати художній образ в ескізі, а й точно промальовувати конструкцію, намалювати в розрізі найбільш цікаві вузли розробленої ним моделі, оцінити матеріальні й трудові витрати на цю модель. Такий фахівець істотно заощаджує час і кошти підприємству. Він може працювати самостійно і здійснювати весь процес від проектування до виготовлення виробу, що дає йому значний рівень свободи. Тому методика і практика навчання фахівців-дизайнерів одягу, на наш погляд, повинна включати три аспекти – творчий, конструктивний, технологічний. В умовах малого бізнесу випускник закладу вищої освіти має володіти навичками як інженера-технолога, конструктора, так і продукувати ідеї, створюючи проектний образ колекції. Тобто, мати необхідні знання та навички як в раціональних технологічних процесах, так і на рівні творчої пошукової інтуїції (Руденченко, 2016).

Для вдосконалення методики навчання дизайнерів конструктивні і технологічні знання, технічні прийоми виготовлення моделей необхідно поєднувати з розвитком навичок формування проектного образу колекції, і кращою базою для цього є етнопольтура. Для вирішення вищезазначених проблем необхідно розкрити методику і теорію викладання дисципліни «Виготовлення моделей» на основі національної культури; показати специфіку і прийоми конструктивно-технологічної подачі ескізів костюма; дослідити шляхи ефективного впровадження і застосування пошукового макетування в сфері дизайну, які сприятимуть розвитку креативних дизайнерських рішень для розвитку виробництва, розвитку культури і національних традицій в Україні (Гуменюк, 2011).

Нами було здійснено аналіз філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури, досвіду використання інтегрування елементів етнопольтури та навичок роботи в матеріалі в навчально-методичному комплексі як засіб навчання студентів. Були визначені вимоги, які дозволять виробити структуру і систему використання етнопольтури та навичок виготовлення моделей на заняттях дизайнерів одягу. Вивчався досвід викладачів художніх закладів вищої освіти України з метою узагальнення вихідних теоретичних і практичних положень використання різних форм і методів

застосування етнокультури та навичок роботи в матеріалі в навчальній діяльності. Було виокремлено труднощі, пов'язані з тим, що в теорії і практиці недостатньо розроблена проблема поєднання конструктивних і технологічних знань, технічних прийомів використання роботи в матеріалі з розвитком навичок формування проєктного образу колекції на основі етнокультури. Основні зусилля було спрямовано на розробку та експериментальну перевірку методів, шляхів і засобів методики викладання дисципліни «Виготовлення моделей» на основі етнокультур. Експеримент проводився зі студентами Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука в ході лекцій і практичних занять.

Методика експерименту полягала в наступному: в ході лекцій і практичних занять, в позакласній роботі з художньої освіти і виховання в експериментальних групах заняття велися за розробленою автором експериментальною програмою і методикою навчання виготовлення моделей на основі національних традицій. З цією метою використовувалися розроблені навчально-методичні комплекси з різних видів навчальних занять, що містили, крім програми і методичних рекомендацій, серію спеціальних наочних посібників (плакатів, методичних таблиць) навчального характеру; застосовувалися проблемні ситуації і завдання, технічні засоби навчання, авторські та мультимедійні посібники. Систематично студенти брали участь в конкурсах, виставках, екскурсіях в краєзнавчі музеї, виставкові зали тощо. Отже, в експериментальних групах використовувалася авторська методика навчання, спрямована на формування як технічних навичок, так і на ефективний розвиток проєктно-образного, композиційно-конструктивного та креативного мислення, естетичного сприйняття, художніх смаків та інтересів, творчої яви майбутніх фахівців з дизайну.

У дизайнера, який практикує в будь-якій галузі своєї професії, має бути розвинене образне і системне мислення. Діяльність дизайнера розташовується в умовному трикутнику між образним мисленням художника, системним мисленням науковця й інноваційним мисленням винахідника. На підставі цих міркувань запропонували авторську методику на основі основних характеристик проєктного образу, що зберігає також і «родові властивості» художнього: ідеальність (здатність до існування в ідеї); цілісність; осмисленість (Лазур, 2012).

Склалися три аспекти методики так званого «образного підходу»: художнє моделювання – відтворення ідеального життя речі в художній уяві; композиційне формоутворення – побудова костюма як композиційної форми, яка має внутрішню завершеність, гармонійність, цілісність тощо; смислотворення – усвідомлення сенсу костюма, який розкриває зміст його соціокультурного буття на прикладі національної культури (Єжова, 2013).

Проєктна робота студентів в експериментальних групах передбачала пошук форм вираження, створення образної основи образотворчого ряду. Досліджувані технічні прийоми допомагали

зрозуміти майбутній образ проекту, ввести автора, а потім і споживача в атмосферу нової реальності. Підбір технік для відпрацювання проекту колекції висловлює авторське бачення векторів розвитку проектною роботи, які безпосередньо співвідносяться з тенденціями розвитку сучасної моди. Розуміння концепції образу колекції і «внутрішніх установок» бренду дає інформацію для раціонального аналізу, а також для інтуїтивної чутливості. Філіп Старк пише: «Ми живемо в жіночому світі. Можливо, мужній зовнішній вигляд цікавий, якщо збираєшся на полювання з динозаврами. Для того, щоб вижити, вам необхідний розум, а не сила і агресія. Бути розумним в сучасному розумінні означає мати інтуїцію, а це – жіноче начало» (Heath, Hyder, 2004). Концепція дизайну може базуватися на вираженій фразі, наборі образних характеристик, понять. Якщо дизайнер спирається на національне мистецтво, то необхідно уважно проаналізувати семантику знакових форм вираження традицій, міфології, життєдіяльності етносу і їх зв'язку з традиційним одягом. Причому розглянути треба всі варіанти знакової форми: символічні, індексні, іконічні.

Майбутні фахівці модельєри розвивали навички роботи в матеріалі на основі вивчення емоційного сприйняття образів народної культури, а також системних раціональних знань на основі реконструкції національного одягу і в цілому життєдіяльності етносу. Живий імпульс культури етносу формує динамічну і неповторну атмосферу авторської думки. Практичне навчання виготовлення моделей на основі етнокультурних традицій складалося з аудиторних (лабораторних) і самостійних навчальних завдань і сприяло реалізації формування професійних і спеціальних навичок зображення через послідовне виконання пропонувананих вправ, базуючись на емоційно-інтуїтивному і раціоналістичному підході.

Висновки. Успішне просування у формуванні професійних навичок дизайнерів одягу буде при виявленні можливостей комплексного впливу всіх аспектів національної культури, коли методика викладання дисципліни «Виготовлення моделей» базується на поєднанні технічних аспектів вивчення роботи в матеріалі та прийомів художньо-образного підходу на основі стилізації, вивчення художньо-історичних аспектів образів етнокультур. Значну увагу слід приділяти методикам викладання та проектам на основі матеріалів національної культури з урахуванням специфіки різних регіонів нашої країни. На нашу думку, діяльність педагогів новаторів і проекти вітчизняних дизайнерів в руслі національних традицій мають більш широко висвітлюватися в ЗМІ і підтримуватися на державному рівні. Необхідно формувати комплексні програми, цільові проекти, до яких, крім науковців і дизайнерів, залучати керівників державних, приватних підприємств і безпосередньо працівників. Це може значно зміцнити наукові зв'язки, сприятиме впровадженню розробок у виробництво, розвивати етнотдизайн, представляти гідно українські бренди в зарубіжних країнах.

Література

Ворожейкина О. И. Учебно-методическое пособие по подготовке магистерского проекта и научно-исследовательской работы по специальности 6М042100 «Дизайн». ISBN 978-601-266-242-9. Уральск : РИО ЗКГУ им. М. Утемисова, 2015. С. 83.

Ворожейкина О. И., Уташева С. Е. Implementation of a system for the study of ethnoart culture for the specialty «Design» educational handbook for undergraduate and graduate students. Учебно-методическое пособие для специальности «Дизайн» по кредитной технологии обучения. ISBN 978-601-266-295-5. Уральск: РИОЗКГУ им. М. Утемисова, 2016. С. 170.

Гуменюк Т. Б. Методика навчання конструювання і моделювання одягу в процесі фахової підготовки майбутніх учителів технологій: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02. Київ, 2011. 445 с.

Дуда Я. Конструювання і технічне моделювання жіночого верхнього одягу : посібник [для учнів та студ. швейн. спец. навч закл, майстрів фірм швейн. профлію]. Львів : «Сполом», 2009. 356 с.

Дяченко А. Професійна художньо-промислова освіта і національний дизайн : століття розвитку системи : монографія. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 450 с.

Ежова О. В. Конструювання одягу : курс лекцій. 2-е вид., доп. Кіровоград : Вид-о Лисенко В.Ф., 2013. 172 с.

Лазур К. Р., Олійник Т. М. Швейне виробництво та матеріалознавство : словник. Львів : Новий Світ, 2000, 2012. 246 с.

Проекти концепції сталого розвитку України: можливість їх вдосконалення та застосування. Аналітична записка. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/proekti-konceptii-stalogo-rozvitku-ukraini-mozhlivist-ikh>

Руденченко А. А. Методика навчання майбутніх фахівців в галузі етнодизайну. *Науковий огляд*. 2016. Вип. № 9 (30). С. 125–139.

Савельева И. Н. Имидж современного дизайнера и пути его формирования на основе развития традиций этнодизайна. *Имиджология 2005, теория и практика: материалы Третьего международного симпозиума*. Москва : РИЦ АИМ, 2005.

Тименко В. П. Безперервна система загальної дизайн-освіти: стан і перспективи розвитку. *Зб. наук. праць*. Київ : Науковий світ, 2002. С. 108–110.

Heath R., Hyder P. Measuring the Hidden Power of Emotive Advertising. *International Journal of Market Research*. 2004. Vol. 47. Issue 5.

References

1. Vorozheykina O. I., (2015) Uchebno-metodicheskoe posobie po podgotovke masterskogo proekta i nauchno-issledovatel'skoy raboty po spetsialnosti «Dizayn» [Teaching aid for the preparation of a master's project and research work in the specialty «Design»] Uralsk, S. 83. [in Russian].

2. Vorozheykina O. I., Utasheva S. E., (2016) Implementation of a system for the study of ethnoart culture for the specialty «Design» educational handbook for undergraduate and graduate students. *Uchebno-metodicheskoe posobie dlya spetsialnosti «Dizayn» po kreditnoy tehnologii obucheniya* [Study guide for the specialty «Design» on credit technology of education]. Uralsk, S. 170. [in Russian].

3. Humeniuk T. B. (2011) Metodyka navchannia konstruiuvannia i modeliuвання odiahu v protsesi fakhovoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv tekhnologii: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. [Methods of teaching the design and modeling of

clothing in the process of professional training of future teachers of technology: dis. ... Cand. ped. Science: 13.00.02.] Kyiv, S 445. [in Ukrainian].

4. Duda Ya., (2009) Konstruiuvannya i tekhnichne modeliuвання zhinochoho verkhnoho odiahu. Posibnyk dlia uchniv ta studentiv shveinoi spravy, maistriv firm shveinoho profilu. [Design and technical modeling of women's outerwear. Handbook for students of sewing, masters of sewing companies]. Lviv : Spolom, S. 356. [in Ukrainian].

5. Diachenko A. (2020) Profesiina khudozhno-promyslova osvita i natsionalnyi dyzain : stolittia rozvytku systemy : monohrafiia [Professional art and industrial education and national design: the century of system development: monograph] Kyiv, Publishing house of NPU named after MP Drahomanov. S. 450. [in Ukrainian].

6. Iezhova O. V., (2013) Konstruiuvannya odiahu. Kurs leksiiv [Designing clothes. Course of lectures.] Kirovograd, Lysenko Publishing House VF . S. 172. [in Ukrainian].

7. Lazur K. R. (2012) Shveine vyrobnytstvo ta materialoznavstvo. Slovnyk [Lazur KR Garment production and materials science. Vocabulary] Lviv, New World Publishing House. S. 246. [in Ukrainian]

8. Rudenchenko A. A. (2016) Metodyka navchannia maibutnikh fakhivtsiv v haluzi etnodyzainu Naukovyi ohliad. [Methods of training future specialists in the field of ethnodesign Scientific Review.] Kyiv. Vip. № 9 (30). S. 125–139. [in Ukrainian].

9. Saveleva I. N. (2005) Imidzh sovremennogo dizayna i puti ego formirovaniya na osnove razvitiya traditsiy etnodizayna. Imidzhologiya, teoriya i praktika: materialyi Tretogo mezhdunarodnogo simpoziuma [The image of modern design and the ways of its formation based on the development of ethno-design traditions. Imageology, theory and practice: materials of the Third International Symposium] Moscow. S. 348-350. [in Russian].

10. Tymenko V. P. (2002) Bezperervna systema zahalnoi dyzain-osvity: stan i perspektivy rozvytku. Zbirnyk naukovykh prats. Naukovyi svit [Continuous system of general design education: state and prospects of development. Collection of scientific works. Scientific world] Kyiv. S. 108–110. [in Ukrainian].

11. Heath R., Hyder P. (2004) Measuring the Hidden Power of Emotive Advertising International Journal of Market Research [Heath R., Hyder P. Measuring the Hidden Power of Emotive Advertising International Journal of Market Research]. Vol. 47. Issue 5. [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті коротко представлені теоретичні та практичні аспекти методики викладання дисципліни «Виготовлення моделей», розкритий інноваційний підхід у формуванні проектно-образного та композиційно-конструктивного мислення студентів, набуття ними навичок практичної роботи у процесі дизайнерського проектування – втілення творчих ідей в матеріалі на прикладі моделей одягу (костюмі), різних за системою формотворення та асортиментом на основі етнокультурних традицій. Творчість модельєрів України сьогодні важко уявити без фольклорно-етнічного спрямування. Культурна спадщина кожного народу завжди була джерелом натхнення для дизайнерів-модельєрів. Застосування сучасних технологій виконання етноодягу в різних техніках дає можливість розробляти сучасний, стильний і конкурентоспроможний асортимент, створюючи як промислові колекції класу прет-а-порте, так і авторські, ексклюзивні колекції, які виражають ідею трансферу національного українського орнаменту в сучасний європейський дизайн костюма. Успішне просування у формуванні професійних навичок дизайнерів одягу можливе при виявленні комплексного

впливу всіх аспектів національної культури, коли методика викладання дисципліни «Виготовлення моделей» базується на поєднанні технічних аспектів вивчення роботи в матеріалі та прийомів художньо-образного підходу на основі стилізації, вивчення художньо-історичних аспектів образів етнокультур. Значну увагу слід приділяти методикам викладання та проектам на основі матеріалів національної культури з урахуванням специфіки різних регіонів нашої країни. На нашу думку, діяльність педагогів новаторів і проекти вітчизняних дизайнерів в руслі національних традицій мають більш широко висвітлюватися в ЗМІ і підтримуватися на державному рівні. Необхідно формувати комплексні програми, цільові проекти до яких, крім науковців і дизайнерів, залучати керівників державних, приватних підприємств і безпосередньо працівників. Це може значно зміцнити наукові зв'язки, сприятиме впровадженню розробок у виробництво, розвивати етнодизайн, представляти гідно українські бренди в зарубіжних країнах.

Ключові слова: методика викладання, робота в матеріалі, етнодизайн, художньо-проектна підготовка, формування умінь.

УДК 378.091.011.3-051 : 373.3.06
DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-132-141

ACTIVITY DOMINANT OF PRACTICE-ORIENTED PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE ORGANIZATION OF INTERACTIVE EDUCATIONAL INTERACTION OF STUDENTS

ДІЯЛЬНІСНА ДОМІНАНТА ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧНІВ

Kristina PETRYK,

Candidate of Pedagogical Science,
Senior Lecturer

pertykk1510@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0615-5217>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidta St., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Крістіна ПЕТРИК,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71112

Original manuscript received: December 03, 2021

Revised manuscript accepted: December 24, 2021

ABSTRACT

In the article reveals the features of the activity dominant of practice-oriented of preparation of future primary school teachers for organization of interactive educational interaction of students and highlights its effective components: the creation of a student-centered environment in the process of preparation of future primary school teachers for organization of interactive educational interaction of students (overcoming the inertia of thinking, moving to a new level of building relationships between participants in the educational process, in particular providing a pedagogical partnership in systems «teacher-student» and «student-student» based on a dialogue where participants interact as active subjects); the focus of the teacher's activity on the practical-oriented nature of preparing students for organization of interactive educational interaction of students (activation of creative and personal potential of future teachers, modeling of practice-oriented situations in the process of didactic-methodological preparation and learning to solve them through faculties); involvement of applicants for higher education in reflexive activity during their preparation for organization of interactive educational interaction of younger students (stimulating students to self-determination and formation of personal «self-concept»; systematic implementation of pedagogical reflection of their own actions in the context of the problem under study).

It is determined that the quality of vocational education largely depends on the directions and ways to improve the practice-oriented training of higher education seekers, which is based on the introduction of interactive forms and methods of teaching. The expediency is substantiated of creating a system of interactive professional tasks in the process of preparation of future primary school teachers.

The author notes that there is a change in the functions of the teacher, in particular, actively implementing innovative technologies; a new type of pedagogical thinking is

formed, which is based on practice-oriented learning of students, the ability to create a comfortable student-centered environment. In modern realities, special importance is attached to the mobility of students, their choice of individual learning trajectory, the ability to carry out personal and professional reflection, the pursuit of self-improvement.

Key words: practice-oriented preparing of future primary school teachers, activity dominant, interactive-professional tasks, partnership pedagogy, student-centered educational environment, reflective activity.

Вступ. Швидкі зміни, які відбуваються в суспільстві, технологіях, знаннях, вимагають від фахівців здатності до пристосування, опанування нових навичок, професій, креативності. Заклади вищої освіти є флагманами інноваційної діяльності. Перед ними постає завдання поєднання розвитку таких здібностей у студентів та одночасного надання їм спеціалізованих компетенцій у рамках обраної професії, що в майбутньому сприятиме безперервній освіті наступних поколінь. Широкомасштабний розвиток педагогіки співпраці, оновлення змісту освіти, створення власних онлайн-платформ для поширення знань, активізація та індивідуалізація навчання змінили роль і місце викладача в освітньому процесі, що актуалізує потребу в розробці сучасних технологій роботи зі студентами в закладах вищої освіти.

Якість професійної освіти значною мірою залежить від напрямків та шляхів удосконалення практико-орієнтованої підготовки здобувачів вищої освіти, в основі якої є впровадження інтерактивних форм і методів навчання.

Проблему професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів різноаспектно розкрито в наукових дослідженнях, а саме: теоретико-практичні засади оновлення вищої педагогічної освіти в умовах євроінтеграції (К. Баханов, І. Богданов, І. Глазкова, О. Гуренко, В. Жигір, А. Крамаренко, Л. Петухова, І. Соколова, О. Співаковський та ін.); особливості суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії викладачів і студентів (І. Андрущук, А. Бойко, Л. Велитченко, В. Гриньова, Н. Кічук, О. Легун та ін.), зокрема майбутніх учителів початкової школи (В. Бондар, О. Кіліченко, Л. Коваль, О. Ліннік, О. Матвієнко та ін.); реформування початкової освіти на ідеях Концепції Нової української школи (І. Барбашова, Н. Бібік, М. Вашуленко, Я. Кодлюк, О. Онопрієнко, О. Савченко, С. Скворцова, А. Цимбалару та ін.); застосування практико-орієнтованих інтерактивних технологій навчання в освітньому процесі початкової школи (Л. Бекірова, О. Комар, О. Ліба, І. Осадченко, Н. Павленко, Л. Пироженко, О. Пометун, Н. Руденко, Ю. Руднік та ін.).

Так, в умовах сьогодення особливого значення набуває пріоритетність діяльнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів.

Мета статті – розкрити особливості діяльнісної домінанти практико-орієнтованої підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів та висвітлити її дієві складники.

Методи та методики дослідження. Для реалізації мети застосовувалися методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної літератури, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення для уточнення змісту конструкту «діяльнісна домінанта практико-орієнтованої підготовки майбутніх учителів початкової школи»; педагогічне спостереження та конструювання інтерактивно-фахових завдань для висвітлення проблеми дослідження.

Результати та дискусії. Ефективним складником якісної практико-орієнтованої підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів є створення студентоцентрованого освітнього середовища.

Основними завданнями такої системи навчання є подолання інертності мислення, перехід на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу, зокрема забезпечення педагогічного партнерства в системах «викладач-студент» та «студент-студент» на основі діалогу, де вони виступають у ролі активних суб'єктів.

Сучасне розуміння інтерактивної навчальної взаємодії, як стверджує О. Комар, ґрунтується на узгодженості суб'єктної діяльності учасників освітнього процесу, під якою розуміється рівність позицій учителя та учнів (викладача і студентів). Дослідниця вважає за доцільне виділити основні вимоги щодо організації означеного процесу: суб'єктність як визнання за особистістю прав на унікальність, внутрішню свободу, активність та духовність, що базується на основі врахування інтересів учасників освітнього процесу, пріоритетів особистісно-орієнтованих технологій (Комар, 2018: 142).

Суттєвою особливістю освітнього процесу в закладах вищої освіти є взаємодія викладача і студентів – об'єктивний цілеспрямований процес, який визначається цілями навчання і є по суті суб'єкт-суб'єктною ціннісно-змістовною діалоговою взаємодією. Визначальним чинником при цьому є гуманістична спрямованість професійної діяльності, яка зумовлюється особливостями особистості викладача, позицією у стосунках зі студентами, характером взаємодії під час проведення лекційних, семінарських і практичних занять, індивідуально-гуманістичним підходом до кожного студента (Коваль, Петрик, 2021).

Зауважимо, що процес професійного самовизначення й особистісного становлення майбутніх учителів початкової школи не уявляється поза освітнім середовищем, спрямованим на оволодіння професійною діяльністю. Під час підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів таке середовище формують діалогічні відносини, що виникають не тільки між викладачем і студентами, але й між самими студентами – це спілкування, у якому вони усвідомлюють себе суб'єктами спільної діяльності.

Важлива роль у студентоцентрованому освітньому середовищі відводиться викладачу, який виступає посередником, «модератором» між студентами та навчальним матеріалом, готовим навчити усвідомити й

осмислити власний потенціал, визначити мету саморозвитку й ефективно використовувати її на практиці в швидкозмінюваному освітньому середовищі початкової школи (Коваль, Попова, Нестеренко, 2020).

На необхідності створення психоемоційного комфорту та ситуацій успіху як передумов здоров'язберігаючого середовища навчання студентів у закладах вищої освіти, як наголошує А. Крамаренко. На її думку, ситуація успіху виникає тоді, коли позитивні емоційні переживання збігаються з очікуваннями студента або перевершують їх, що стимулює мотивацію діяльності, прагнення стати кращим, змінюючи ставлення до майбутньої професії й свого місця в ній (Kramarenko, 2021: 473).

Створення ситуації успіху, як переконує О. Кіліченко, можливе за умови організації інтерактивної навчальної взаємодії, співтворчості й толерантності в діалоговому спілкуванні та взаємодії викладача і студентів (Кіліченко, 2017: 16).

На підставі викладеного вище зазначаємо, що створення студентоцентрованого середовища в процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів відбувається завдяки співпраці, творчій діалоговій взаємодії, оскільки сутність діалогу полягає у визнанні унікальності кожного партнера, особистісному захопленні, довірі, ширості вираження почуттів тощо. Назване сприяє активізації внутрішньої позитивної мотивації майбутніх учителів початкової школи до кращого розуміння себе та інших, створення активно-творчої та осмисленої інтерактивної навчальної взаємодії молодших школярів.

Спрямованість діяльності викладача на практико-орієнтований характер підготовки студентів до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів має на меті розвиток нового типу педагогічного мислення – це важлива характеристика особистості, яка дозволяє їй відповідати викликам часу та забезпечує можливість відходити від шаблону, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки і відношення між різноманітними педагогічними явищами, бачити нестандартні способи розв'язання проблем, які допомагають орієнтуватися в незнайомих умовах, обґрунтовувати свої судження, робити узагальнені висновки.

Практико-орієнтоване навчання ґрунтується на квазіпрофесійній діяльності студентів. Науковці А. Вербицький, І. Гавриш, О. Демченко, В. Желанова, Л. Коваль, Л. Красюк, Т. Ніконенко, І. Осадченко, Л. Петухова, С. Скворцова та ін. стверджують, що вона реалізується шляхом переходу від власне навчальної (в формі лекцій) через навчально-професійну (інтерактивні форми організації освітнього процесу, які передбачають створення педагогічних ситуацій, у нашому випадку – практико-орієнтованих; виробнича (стажистська) практика та ін.) до власне професійної (Ніконенко, 2020: 150).

На всіх етапах педагогічного експерименту нами спеціально моделювались практико-орієнтовані ситуації, які розв'язувались за

допомогою системи інтерактивно-фахових завдань, представлені двома групами (дидактичні та методичні) (табл. 1).

Дидактичні інтерактивно-фахові завдання пропонувалися майбутнім учителям початкової школи з метою усвідомлення особливостей професійної діяльності в умовах Нової української школи, значущості вмінь організовувати інтерактивну навчальну взаємодію учнів, побудовану на засадах дитиноцентризму, гуманізму, толерантності, партнерства та співпраці.

Методичні інтерактивно-фахові завдання виконувалися студентами для оволодіння спочатку уміннями здійснювати мікрОВикладання на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії учнів, а потім здатністю моделювати, проводити та аналізувати уроки, організовуючи інтерактивну навчальну взаємодію молодших школярів, і спрямовувалися на професійне зростання творчого потенціалу майбутніх педагогів.

Таблиця 1

Система інтерактивно-фахових завдань

Вид завдання та його зміст	Функціональне призначення завдання
I. Дидактичні завдання	
1. Завдання на засвоєння теоретичних засад організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів.	– формування позитивної мотивації до педагогічної діяльності; – засвоєння понять «взаємодія», «навчальна взаємодія», «суб'єкт-суб'єктна взаємодія», «інтерактивне навчання», «інтерактивна навчальна взаємодія учнів»; – усвідомлення особливостей організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів, побудованої на засадах гуманізму, педагогічного партнерства, співпраці, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, діалогу в освітньому середовищі початкової школи.
II. Методичні завдання	
1. Формування методичної компетентності з фахових дисциплін.	– уміння здійснювати мікрОВикладання на основі організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів; – здатність моделювати й проводити уроки, організовуючи інтерактивну навчальну взаємодію молодших школярів, та здійснювати аналіз такої діяльності; – розвиток нового типу педагогічного мислення.
2. Розвиток професійної рефлексії.	– уміння аналізувати урок на основі організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів; – визначення шляхів саморозвитку та самовдосконалення в контексті реформування початкової освіти.

Ці завдання носять практико-орієнтований характер, адже в їх змісті закладено моделювання контексту майбутньої професійної діяльності.

Розв'язання інтерактивно-фахових завдань сприяє формуванню таких якостей майбутнього педагога, як самостійність, допитливість, наполегливість у досягненні мети, усвідомленню значущості організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів у психологічно-комфортному освітньому середовищі початкової школи, яка базується на засадах педагогіки партнерства та співпраці; оволодінню здатністю здійснювати планування та проведення уроків з урахуванням предметної специфіки; прагнути до професійного зростання та самовдосконалення.

Запропонована нами система інтерактивно-фахових завдань активно використовувалася під час упровадження інноваційних форм організації освітнього процесу та методів навчання: лекції (бінарна лекція, лекція-діалог, лекція-дискусія, лекція-дебати, проблемно-дослідна лекція контекстного типу та ін.), практичні заняття (тренінг, баркемп, вебіари), а також виробнича (стажистська) практика, що, на наш погляд, створювало атмосферу інтелектуальної співтворчості викладачів і студентів, забезпечувало комфортні умови навчання майбутніх педагогів, сприяло розв'язанню проблем інтерактивної навчальної взаємодії у власній педагогічній діяльності.

Спрямованість діяльності викладача на практико-орієнтований характер підготовки здобувачів вищої освіти до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів реалізовувалася через розв'язання інтерактивно-фахових завдань, а застосування інноваційних форм і методів навчання сприяло посиленню мотивації студентів, що дозволило ефективно впливати на формування їх готовності до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів на всіх етапах експериментального навчання.

Особливого значення у процесі практико-орієнтовної підготовки майбутніх учителів початкової школи набуває рефлексія педагогічної діяльності, яка є основним механізмом усвідомлення особистісних досягнень як викладача, так і студентів закладів вищої освіти. Здатність до рефлексивної діяльності проявляється в індивідуальному стилі професійної діяльності, оцінці адекватності обраної стратегії, корекції педагогічного процесу та полягає в постійному аналізі практико-орієнтованих ситуацій, розумінні контексту як власних дій, так і дій іншої людини тощо. Тому доцільним є залучення здобувачів вищої освіти до рефлексивної діяльності під час їх підготовки до організації інтерактивної навчальної взаємодії молодших школярів, що дозволить визначити досконалість їхньої професійної підготовки.

Особливий інтерес останнім часом викликає феномен саме професійної рефлексії, її місце в різних видах педагогічного мислення й діяльності та взаємозв'язок із професійним самовизначенням і майстерністю фахівців, у тому числі майбутніх учителів початкової школи. Організація інтерактивної навчальної взаємодії в освітньому процесі закладу вищої освіти тісно пов'язана з розвитком у студентів рефлексивних умінь, які дозволяють їм усвідомити значущість досвіду,

набутого у процесі навчально-професійної діяльності, а також визначити рівень готовності до подальшої комунікативної взаємодії.

У своїх наукових доробках М. Марусинець зазначає, що саме професійна рефлексія забезпечує спроможність усвідомлювати власну діяльність, допомагає особистості визначити свої досягнення чи помилки, оцінювати можливості. За її твердженням, здатність до рефлексії значною мірою впливає на процес розвитку й фахового самовдосконалення і викладачів, і студентів та яскраво проявляється у готовності діяти в ситуаціях з високим рівнем невизначеності, гнучкості в прийнятті рішень, прагненні до реалізації нововведень та інновацій, постійному пошуку нових, нестандартних шляхів розв'язання професійних завдань, здатності переосмислювати свій професійний і особистісний досвід (Марусинець, 2015: 198).

Важливим особистісним чинником професійного зростання майбутнього фахівця, на думку Л. Коваль, є здатність до самоосвіти, саморозвитку, рефлексії, створення нового не тільки в навколишньому світі, а й у собі. Тому під час навчання в закладах вищої освіти має формуватися внутрішня потреба і здатність навчатися впродовж життя. Випускник має бути конкурентоспроможним в європейському освітньому просторі, адже саме рефлексія активно впливає на продукування інноваційних ідей (Коваль, 2021: 158).

У контексті зазначеного дослідника підкреслює, що забезпечення з боку викладача педагогічної підтримки постійного усвідомленого суб'єктного включення кожного студента у процес фахової підготовки є тим основним чинником, що сприяє ефективному розгортанню інтерактивної навчальної взаємодії, а також розумінню ним важливості цього суб'єктного включення як вимоги сьогодення (Коваль, 2021: 159).

Підґрунтям для рефлексивного оцінювання власних досягнень студентами, за переконанням Н. Кічук, є розвиток в них здатності діяти на засадах педагогіки партнерства, що сприятиме, зокрема, формуванню в них умінь аргументувати власну думку, генерувати нові ідеї, розуміти комунікативних партнерів тощо. Існування зв'язку між розвитком рефлексивних умінь та суб'єктністю кожного студента зумовлено також тим, що засоби залучення до рефлексивних механізмів діяльності є суто індивідуальними для кожного й повинні враховувати як особистісні якості, так і рівень навчальної підготовки (Кічук, 2019: 17).

Залучення здобувачів вищої освіти до рефлексивної діяльності під час їх практико-орієнтованої підготовки до організації інтерактивної навчальної взаємодії молодших школярів в освітньому процесі закладів вищої освіти є вимогою сьогодення. Саме цей вид діяльності виступає гарантом позитивних міжособистісних контактів, а його підґрунтям є розвиток у студентів здатності створювати такі партнерські взаємовідносини (між учителем початкової школи та молодшими школярами, їх батьками, колегами), які будуть сприяти формуванню в них умінь аргументовано відстоювати власні погляди, генерувати нові ідеї, володіти емоціями, розуміти своїх партнерів по комунікації тощо.

Висновки. Отже, спрямованість діяльності викладача на практико-орієнтований характер підготовки студентів до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів, де основними завданнями стає моделювання і розв'язання інтерактивно-фахових завдань займає центральну позицію. Визначені складові якісної практико-орієнтованої підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації інтерактивної навчальної взаємодії учнів є єдиним комплексом оптимальних організаційних і педагогічних факторів, спроможних поліпшити освітній процес закладу вищої освіти, сприяти всебічному розвитку особистості студентів, їх пізнавальній активності, спрямувати майбутніх учителів початкової школи до подальших педагогічних пошуків у контексті професійної підготовки.

Література

Кіліченко О. І. Формування професійної мобільності майбутніх учителів шляхом розв'язування навчальних ситуацій / О. І. Кіліченко // *Імідж сучасного педагога*. – 2017. – № 3. – С. 15–19.

Кічук Н. Підготовленість фахівця до професійної рефлексії у діяльності як параметр його конкурентоздатності / Н. Кічук // *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Педагогічні науки*. – Одеса, 2019. – Вип. 3 (128). – С. 15–19.

Коваль Л. В. Європейський вектор стратегічних змін у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи / Л. В. Коваль // *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / [редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]*. – Запоріжжя : КПУ, 2021. – Вип. 76. – Т. 1. – С. 158–161.

Коваль Л., Петрик К. Інтерактивна навчальна взаємодія в координатах розвитку професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи : [монографія] / Л. Коваль, К. Петрик. – Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2021. – 266 с.

Коваль Л., Попова О., Нестеренко М. Трансформаційні зміни в професійній підготовці майбутніх педагогів у контексті впровадження ідей Концепції Нової української школи / Л. Коваль, О. Попова, М. Нестеренко // *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. Бердянськ: БДПУ, 2020. – Вип. 1. – С. 304–312.

Комар О. А. Сутність інтерактивної технології у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи / О. А. Комар // *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія : Педагогіка та психологія. – 2018. – Вип. 1. – С. 140–142.

Марусинець М. М. Педагогічні умови та засоби формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів / М. М. Марусинець // *Грська школа українських Карпат: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»* : наукове фахове видання з педагогічних наук. – Івано-Франківськ, 2015. – № 12–13. – С. 196–199.

Ніконенко Т. В. Практико-орієнтована підготовка майбутніх учителів початкової школи / Т. В. Ніконенко // *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / [редкол.: А. В. Сущенко (гол. ред.) та ін.]*. – Запоріжжя: КПУ, 2020. – Вип. 70. – Т. 3. – С. 147–154.

Chuchalina Y. M., Kramarenko A. N., Komar O. A., Torchynska T. A., Shevchuk I. V. Agile approach in training future primary school teachers for resolving

complex pedagogical situation / Y. M. Chuchalina, A. N. Kramarenko, O. A. Komar, T. A. Torchynska, I. V. Shevchuk // International Electronic Journal of Elementary Education. March 2021. – Volume 13. – Issue 4. – pp. 469–477.

References

Kilichenko, O. I. (2017) *Formuvannya profesijnoyi mobil'nosti majbutnix uchy'teliv shlyaxom rozv'yazuvannya navchal'ny'x sy'tuacij* [Formation of professional mobility of future teachers by solving learning situations]. *Imidzh suchasного pedagoga*. № 3. S. 15–19. [in Ukrainian].

Kichuk, N. (2019) *Pidgotovlenist' faxivcyia do profesijnoyi refleksiyyi u diyal'nosti yak parametr jogo konkurentozdatnosti* [Readiness of a specialist for professional reflection in activity as a parameter of his competitiveness]. *Naukovy'j visny'k Pivdennoukrajyn's'kogo nacional'nogo pedagogichного universy'tetu imeni K. D. Ushy'ns'kogo*. Pedagogichni nauky'. Odesa. 3 (128), 15–19. [in Ukrainian].

Koval', L. V. (2021) *Yevropejs'ky'j vektor strategichny'x zmin u profesijnij pidgotovci majbutnix uchy'teliv pochatkovoyi shkoly'* [European vector of strategic changes in professional training of future primary school teachers]. *Pedagogika formuvannya tvorchoy osoby'stosti u vy'shhij i zagal'noosvitnij shkolax: zb. nauk. pr. / [redkol.: A. V. Sushhenko (golov. red.) ta in.]*. Zaporizhzhya : KPU. 76. T. 1, 158–161. [in Ukrainian].

Koval', L., Petryk, K. (2021) *Interakty'vna navchal'na vzayemodiya v koordynatax rozvy'tku profesijnoyi pidgotovky' majbutnix uchy'teliv pochatkovoyi shkoly'* : monografiya [Interactive educational interaction in the coordinates of professional development of future primary school teachers]. Melitopol' : Vy'davny'chy'j budy'nok Melitopol's'koyi mis'koyi drukarni, 266 s. [in Ukrainian].

Koval', L., Popova, O., Nesterenko, M. (2020) *Transformacijni zminy' v profesijnij pidgotovci majbutnix pedagogiv u konteksti vprovadzhennya idej Konceptsiyi Novoyi ukrajyn's'koyi shkoly'* [Transformational changes in the professional training of future teachers in the context of implementing the ideas of the Concept of the New Ukrainian School]. *Naukovi zapy'sky' Berdyans'kogo derzhavnogo pedagogichного universy'tetu*. Seriya: Pedagogichni nauky' : zb. nauk. pr. Berdyans'k: BDPU. Vy'p. 1. S. 304–312. [in Ukrainian].

Komar, O. A. (2018) *Sutnist' interakty'vnoy tehnologiyi u profesijnij pidgotovci majbutnix uchy'teliv pochatkovoyi shkoly'* [The essence of interactive technology in the professional training of future primary school teachers]. *Naukovy'j visny'k Mukachivs'kogo derzhavnogo universy'tetu*. Seriya : Pedagogika ta psy'xologiya, 1, 140–142. [in Ukrainian].

Marusy' necz', M. M. (2015) *Pedagogichni umovy' ta zasoby' formuvannya profesijnoyi refleksiyyi majbutnix uchy'teliv pochatkovy'x klasiv* [Pedagogical conditions and means of forming professional reflection of future primary school teachers]. *Gir's'ka shkola ukrajyn's'ky'x Karpat: DVNZ «Pry'karpats'ky'j nacional'ny'j universy'tet imeni Vasy'lya Stefany'ka» : naukowe faxove vy'dannya z pedagogichny'x nauk*. Ivano-Frankiv's'k, 12–13, 196–199. [in Ukrainian].

Nikonenko, T. V. (2020) *Prakty'ko-orijentovana pidgotovka majbutnix uchy'teliv pochatkovoyi shkoly'* [Practical-oriented training of future primary school teachers]. *Pedagogika formuvannya tvorchoy osoby'stosti u vy'shhij i zagal'noosvitnij shkolax: zb. nauk. pr. / [redkol.: A. V. Sushhenko (gol. red.) ta in.]*. Zaporizhzhya: KPU. 70. T. 3. 147–154. [in Ukrainian].

Chuchalina Y. M., Kramarenko A. N., Komar O. A., Torchynska T. A., Shevchuk I. V. *Agile approach in training future primary school teachers for resolving complex pedagogical situation*. International Electronic Journal of Elementary Education. March 2021. Volume 13. Issue 4. pp. 469–477. [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито особливості діяльнійснї домінанти практико-орїєнтованої пїдготовки майбутнїх учителїв початкової школи до органїзацїї інтерактивної навчальної взаємодїї учнїв та висвітлено її дїєві складовї: створення студентоцентрованого освїтнього середовища в процесї пїдготовки майбутнїх учителїв початкової школи до органїзацїї інтерактивної навчальної взаємодїї учнїв (подолання їнертностї мислення, перехїд на якїсно новий рївень побудови взаємовїдносин мїж учасниками освїтнього процесу, зокрема забезпечення педагогїчного партнерства в системах «викладач-студент» та «студент-студент» на основї дїалогу, де учасники взаємодїї виступають у ролї активних суб'єктїв); спрямованїсть діяльностї викладача на практико-орїєнтований характер пїдготовки студентїв до органїзацїї інтерактивної навчальної взаємодїї учнїв (активїзацїя творчого та особистїсного потенцїалу майбутнїх педагогїв, моделювання практико-орїєнтованих ситуацїй у процесї дидактико-методичної пїдготовки та навчання розв'язувати їх за допомогою інтерактивно-фахових завдань); залучення здобувачїв вищої освїти до рефлексивної діяльностї пїд час їх пїдготовки до органїзацїї інтерактивної навчальної взаємодїї молодших школярїв (стимулювання студентїв до самовизначення та формування особистотї «Я-концепцїї»; систематичне здїйснення педагогїчної рефлексїї власних дїй у контекстї досліджуваної проблеми). Визначено, що якїсть професїйної освїти значною мїрою залежить вїд напрямкїв та шляхїв удосконалення практико-орїєнтованої пїдготовки здобувачїв вищої освїти в основї якої є впровадження інтерактивних форм ї методїв навчання. Об'рунтовано доцїльнїсть створення системи інтерактивно-фахових завдань у процесї професїйної пїдготовки майбутнїх учителїв початкової школи.

Авторкою зазначено, що вїдбувається змїна функцїй діяльностї викладача, зокрема активно впроваджуються їнновацїйнї технологїї; формується новий тип педагогїчного мислення, в основї якого є практико-орїєнтоване навчання студентїв, здатнїсть створювати комфортне студентоцентроване середовище. В сучасних реалїях особливого значення надається мобїльностї студентїв, вибору ними їндивїдуальної траєкторїї навчання, умїнню здїйснювати особистїсну ї професїйну рефлексїю, прагненню до самовдосконалення.

Ключовї слова: практико-орїєнтована пїдготовка майбутнїх учителїв початкової школи, діяльнїсна домінанта, інтерактивно-фаховї завдання, педагогїка партнерства, студентоцентроване освїтнє середовище, рефлексивна діяльнїсть.

УДК 378.147:373.3.011.3-051

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-142-149

STEM COMPETENCIES: ESSENCE AND STRUCTURE

STEM-КОМПЕТЕНТНОСТІ: СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА

Olha PYLYPENKO,

Computer science teacher

banadaolga96@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0493-8429>

SSS “Kryvyi Rih Professional College of Economics and Management of the SHEI “Kyiv National Economic University named after V. Hetman”,

✉ 37A, Vatutin St., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50096

Ольга ПИЛИПЕНКО,

викладач комп'ютерних дисциплін

ВСП “Криворізький фаховий коледж економіки та управління ДВНЗ “Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана”,

✉ вул. Ватутіна, 37А, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50096

Original manuscript received: October 07, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

The article is devoted to the research of the problem of modeling the structure and content of mathematical competence and competence in the field of science, technology and engineering (STEM-competences) of students. The author notes that the problem of active creative development of students who are able to mobilize knowledge in practice and quickly adapt to unusual situations is relevant for Ukraine today. This leads to the search for high quality education at all levels. A possible solution to this problem is the organization of STEM-learning, which requires the formation of students' STEM-competencies.

The author analyzes the existing in scientific publications and official documents definitions of the concepts of purview, competence, STEM-competence. The components of STEM-competence, including cognitive, reflexive-analytical, operational-activity, value-motivational, are clarified. The article identifies the main components of STEM-competence, which consists of the ability to identify the problem, the ability to reason logically, justify their actions, understand and analyze different points of view in solving problems, the ability to unconventionally solve problems, analyze and evaluate results, formulate research tasks and identify ways to solve it, apply knowledge in different life situations. It was found that the methods aimed at the formation of STEM-competence of students should be based on the application of competence, activity and systematic approaches to the organization of learning.

The paper emphasizes that the key competencies for the state standard of basic secondary education in Ukraine are based on the recommendations of the Council of the European Union. The author compares the key competences for lifelong learning in Ukraine and the European Union, discusses in detail the skills and attitudes associated with STEM competence. It was found that mathematical competence and competence in the field of science, technology and engineering in the European Union are distinguished as a whole, unlike Ukraine.

Key words: *purview, competence, key competencies, STEM competency, STEM-education.*

Вступ. Суспільство потребує людей, здатних до активного творчого розвитку, які вміють мобілізувати знання на практиці та швидко адаптуватися до нестандартних ситуацій. Сьогодення стикається з дефіцитом фахівців, обізнаних у науковій сфері, готових брати участь в інноваційних процесах і забезпечити стабільний розвиток суспільства в майбутньому. STEM-освіта є одним із найважливіших напрямів реформування української освіти, саме формування в учнів STEM-компетентностей повинно подолати прірву між освітою і вимогами сучасного життя.

Поняття «компетенція» та «компетентність» були предметом наукових досліджень відомих російських та українських учених-педагогів Н. Бібік, І. Зимньої, А. Маркової, Г. Селевко, А. Хуторського та інших, і становлять основу досліджень цих явищ. Різні аспекти STEM-компетентностей фахівців різного профілю досліджували Н. Балик, О. Барна, Х. Джан, Н. Поліхун, К. Постова, Г. Шмигер та інші науковці. Мета і завдання статті полягає в здійсненні аналізу наявних у наукових публікаціях та офіційних документах означень понять компетенція, компетентність, STEM-компетентності; з'ясуванні змісту та структури останнього поняття, а також здійсненні порівняння ключових компетентностей в Україні та ЄС.

Методи та методики дослідження. Аналіз, узагальнення, систематизація теоретичних положень, розкритих в офіційних документах, науковій та навчально-методичній літературі, а також узагальнення власного педагогічного досвіду.

Результати та дискусії. Часто слова «компетенція» та «компетентність» використовують як синоніми і в певних сполученнях заміняють їх одне одним, однак між ними є відмінність. «Компетенція» в перекладі з латинської мови означає коло питань, у яких людина добре обізнана, володіє знаннями і досвідом. На думку доктора педагогічних наук Г. Селевко (1998), компетенція – це готовність суб'єкта ефективно організувати внутрішні і зовнішні ресурси для постановки і досягнення мети. Під внутрішніми ресурсами розуміються знання, вміння, навички, надпредметні вміння, компетентності (способи діяльності), психологічні особливості, цінності та ін.

Закон України «Про освіту» надає таке визначення компетентності: «Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» (стаття 1.1.15). У Концепції нової української школи компетентність розглядається як «поєднання знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність», це поняття ширше та включає в себе компетенції як коло явищ, питань, у яких людина компетентна, тобто обізнана, авторитетна, має відповідний рівень пізнання й досвід [Нова українська школа:12].

Компетентність часто тлумачать через усталені поняття: «здатність до», «комплекс умінь», «готовність до», «знання в дії», «спроможність» та ін. Як впливає із зазначеного вище, компетентність – цілісна, тобто ні знання, ні вміння, ні досвід діяльності самі по собі не є компетентністю. За своєю суттю поняття «компетентність» є значно ширшим від поняття «компетенція».

Основні (або ключові) компетентності – це ті, які необхідні всім громадянам для особистої реалізації та розвитку, активного громадянського життя, соціальної єдності та можливості працевлаштування. Під ключовими компетентностями розуміють найбільш універсальні за своїм характером і ступенем застосування компетентності. Їх формування здійснюється в рамках кожного навчального предмета, по суті, вони – надпредметні.

Державний стандарт базової середньої освіти в Україні ґрунтуються на рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо ключових компетентностей для навчання протягом усього життя. Зробивши порівняння переліку ключових компетентностей за державним стандартом України та за рекомендацією Ради Європейського Союзу (табл. 1), дійшли до висновку, що списки компетенцій мають багато спільного, але в Україні перелік є більш розширеним. У ЄС математичну компетентність та компетентність у галузі науки, технологій та інженерії виділяють як єдине ціле, на відміну від України.

Таблиця 1

Порівняння переліку ключових компетентностей за державним стандартом України та за рекомендацією Ради ЄС

Ключові компетентності України (від 30 вересня 2020 року)	Ключові компетентності Європейського Союзу (від 22 травня 2018 року)
вільне володіння державною мовою	багатомовна компетентність
здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами	грамотність
математична компетентність	математична компетентність та компетентність у галузі науки, технологій та інженерії (STEM-компетентність)
компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій	
інформаційно-комунікаційна компетентність	цифрова компетентність
громадянські та соціальні компетентності	громадянська компетентність
	особистісна, соціальна компетентність та вміння вчитися
культурна компетентність	культурна обізнаність та самовираження
підприємливість і фінансова грамотність	підприємницька компетентність
навчання впродовж життя	
інноваційність	
екологічна компетентність	

Акронім STEM розшифровується як Science, Technology, Engineering, Math, тобто поєднання наукового підходу, сучасних технологій, інженерних навичок та математичного апарату в процесі вивчення навчальних предметів. STEM-навчання реалізується шляхом формування відповідних STEM-компетентностей. Згідно з проектом концепції STEM-освіти в Україні, STEM-компетентності і навички (competencies & skills) вважають як динамічну систему знань і умінь, навичок і способу мислення, цінностей і особистісних якостей, які визначають здатність до інноваційної діяльності: готовність до розв'язання комплексних задач, критичне мислення, креативність, організаційні здібності, уміння працювати в команді, емоційний інтелект, оцінювання і прийняття рішень, здатність до ефективної взаємодії, уміння домовлятися, когнітивна гнучкість.

Розглянувши детально уміння та порівняння, пов'язані з математичною компетентністю та компетентністю у галузі науки, техніки (інженерії) та технологій за державним стандартом базової середньої освіти України та за рекомендацією Ради Європейського Союзу, зробили узагальнення та виклали в таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняння умінь та ставлень пов'язаних з STEM-компетентністю за державним стандартом України та за рекомендацією Ради ЄС

Компетентність	Визначення і роль
<i>За державним стандартом базової середньої освіти України</i>	
Математична компетентність	<p>Здатність розвивати і застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті; моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичного апарату; усвідомлення ролі математичних знань і вмінь в особистому та суспільному житті людини.</p> <p>Уміння: оперувати текстовою та числовою інформацією, установлювати причинно-наслідкові зв'язки, перетворювати інформацію з однієї форми в іншу; встановлювати кількісні та просторові відношення між реальними об'єктами навколишньої дійсності; створювати і досліджувати найпростіші математичні моделі реальних об'єктів, процесів і явищ, інтерпретувати та оцінювати результати; застосовувати логічні способи мислення; використовувати математичні методи в життєвих ситуаціях.</p> <p>Ставлення: готовність шукати пояснення та оцінювання правильності аргументів; усвідомлення важливості математики як мови науки, техніки та технологій; усвідомлення ролі і значення точності та правильності вимірювань, обчислень і розрахунків для проектування і виготовлення виробів; усвідомлення значення математики для повноцінного життя в сучасному суспільстві, розвитку технологічного, економічного й оборонного потенціалу держави, успішного вивчення інших предметів.</p>

<p>Компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій</p>	<p>Формування наукового світогляду; здатність і готовність застосовувати відповідний комплекс наукових знань і методологій для пояснення світу природи; набуття досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі отриманої інформації; розуміння змін, зумовлених людською діяльністю; відповідальність за наслідки такої діяльності.</p> <p>Уміння: класифікувати об'єкти, явища природи, технологічні процеси; використовувати наукові знання, здобутки техніки і технологій для розв'язання проблем; робити висновки на основі міркувань та свідчень; обґрунтовувати рішення; формулювати гіпотези, збирати дані, здійснювати експерименти, аналізувати і узагальнювати результати проектно-технологічної діяльності; використовувати наукові методи для розв'язання задач прикладного змісту засобами цифрових технологій; критично оцінювати наслідки використання сучасних технологій для природного і соціального середовища.</p> <p>Ставлення: прагнення поглиблювати уявлення про цілісну наукову картину світу для суспільно-технологічного розвитку; критичне оцінювання досягнень науково-технічного прогресу, здобутків природничих наук і технік; емоційно-ціннісне сприйняття природи та її пізнання для успішного життя в соціоприродному середовищі; усвідомлення значення технологій у повсякденному житті; визнання цінності природних ресурсів для сьогодення та майбутніх поколінь і їх раціональне використання.</p>
<p><i>За рекомендацією Ради Європейського Союзу</i></p>	
<p>Математична компетентність та компетентність у галузі науки, технологій та інженерії (STEM-компетентність)</p>	<p>А. Математична компетентність – це здатність застосовувати логіко-математичне мислення для вирішення проблем у повсякденному житті. Передбачає здатність і бажання застосовувати логічне та просторове мислення, а також презентації.</p> <p>Б. Компетенція в науці – це здатність і бажання використовувати знання та методологію для пояснення природного світу. Компетенції в технології та інженерії це здатність застосовувати знання та методології з метою задовольнити людські потреби. Компетентність у науках, технологіях та інженерії (STE) передбачає розуміння змін, спричинених діяльністю людини, та її особисту відповідальність за наслідки таких змін.</p> <p>Вміння: А. Математична компетентність передбачає вміння математично обґрунтовувати, розуміти математичні докази і спілкуватися математичною мовою; застосовувати базові математичні принципи і процеси у контексті повсякденного життя. Б. Вміння у в STE включають організацію процесу вивчення природи через контрольовані експерименти, застосування принципів наукового дослідження, здатність використовувати технологічні інструменти і машини, а також наукові дані для досягнення мети або отримання доказового рішення.</p> <p>Ставлення: А. Позитивне ставлення до математики</p>

	ґрунтується на повазі до істини і готовності шукати причини та оцінювати їхню дійсність. Б. Компетентність в STE включає такі ставлення: цікавість, турбота про етичні проблеми, підтримка безпеки та екологічної стійкості, зокрема критичне оцінювання впливу технологічного прогресу на особистість, сім'ю, спільноту та світ загалом. Усвідомлення впливу науки, техніки, інженерії та діяльності людини загалом на природу.
--	--

З вищезазначеного можемо зробити висновок, що хоч в Європейському Союзі STEM-компетентність відносять до ключових, але уміння та ставлення розділяють окремо для математичної компетентності і окремо для компетентності в науці, технологіях та інженерії, як і в Україні. Також хочемо зазначити, що зміст умінь та ставлень за державним стандартом базової середньої освіти України та за рекомендацією ради Європейського Союзу можна вважати однаковим.

Українські науковці Н. Балик, О. Барна, Г. Шмигер та В. Олексюк (2018) розробили модель STEM-компетентностей для професійної підготовки вчителів та навчання протягом усього життя, яка включає чотири компоненти: вирішення проблем, робота з людьми, робота з технологіями, робота з організаційною системою. У свою чергу, зазначені компоненти поділяються на три сфери STEM-компетентностей: навички, знання, робоча діяльність.

Американський науковець Х. Джан (2015) провів дослідження, визначив важливі STEM-компетентностей та оцінив актуальність чинних рамок, що застосовуються в освіті, використовуючи стандартизовану базу даних, присвячену конкретним вакансіям, яка управляється та ведеться Міністерством праці США.

У складі STEM-компетентності науковці Н. Поліхун, К. Постова, І. Сліпухіна, Г. Онопченко та О. Онопченко (2019:19) виділяють характерні специфічні компоненти, до яких належать такі: когнітивна як характеристика особистості в контексті пізнавальної та творчої активності; рефлексивно-аналітична, яка відображає готовність до аналізу власної діяльності й оцінювання досягнених результатів, здатність здійснювати добір найбільш ефективних технологій, оцінювати ступінь ризиків тощо; операційно-діяльнісна як здатність до добору засобів, способів і технологій конструювання, моделювання та проектування розв'язання практичних завдань відповідно до специфіки цілей і змісту певної професійної діяльності; ціннісно-мотиваційна – здатність до стійкої внутрішньої мотивації, цілеспрямованої активності, ставлення до майбутньої професійної діяльності, творчого саморозвитку тощо.

З іншого боку, у структурі STEM-компетентності відповідно до рівнів та етапів проведення наукового дослідження й інженерного дизайну виокремлюють такі складові (Поліхун Н., Постова К., Сліпухіна І., Онопченко Г. & Онопченко О., 2019:19): науково-дослідницьку – рівень наукових знань і сформованості дослідницьких умінь та навичок; проектно-конструкторську – здатність до проектування на основі обґрунтованого використання сучасних технологій і засобів; інформаційну – розуміння

процесу добору, засвоєння, опрацювання та трансформації даних, які дають змогу прогнозувати, генерувати, приймати та реалізовувати оптимальні рішення; організаційно-управлінську – здатність до створення умов для діяльності, організації роботи та взаємодії в команді, оцінювання якості здобутого результату тощо; технологічну – здатність використовувати основні закони та сучасні способи діяльності, що зорієнтовані на інновації. Отже, методики, які спрямовані на формування STEM-компетентності учнів, мають ґрунтуватися на застосуванні компетентнісного, діяльнісного та системного підходів до організації навчання, яке зорієнтоване на розв'язання реальної суспільно важливої проблеми.

Висновки. Отже, державний стандарт базової середньої освіти в Україні щодо ключових компетентностей для навчання протягом усього життя ґрунтується на рекомендаціях Ради Європейського Союзу. Але в Європейському Союзі математичну компетентність та компетентність у галузі науки, технологій та інженерії виділяють як єдине ціле, на відмінну від України. В Україні STEM-компетентності тлумачать як динамічну систему знань і умінь, навичок і способу мислення, цінностей і особистісних якостей, які визначають здатність до інноваційної діяльності. STEM-компетентності виявляються в здатності визначити проблему, умінні логічно розмірковувати, обґрунтовувати свої дії, розуміти та аналізувати різні точки зору у вирішенні проблем, вмінні нетрадиційно вирішувати проблему, здійснювати аналіз та оцінку отриманих результатів, формулювати дослідницьке завдання та визначати шляхи його вирішення, застосовувати знання в різних життєвих ситуаціях. Подальшого дослідження потребує проблема визначення рівнів та критеріїв розвитку STEM-компетентностей та розроблення діагностичного інструментарію для визначення досягнутого учнем рівня розвитку.

Література

Закон України «Про освіту». URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 17.08.2021).

Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

Поліхун Н. І., Постова К. Г., Сліпухіна І. А., Онопченко Г. В., Онопченко О. В. Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів : метод. реком. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 80 с.

Проект концепції STEM-освіти в Україні. URL : http://mk-kor.at.ua/STEM/STEM_2017.pdf (дата звернення: 26.03.2018).

Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : учеб. пособие. Москва, 1998.

Balyk N., Barna O., Shmyger G., Oleksiuk V. Model of professional retraining of teachers based on the development of STEM competencies. *ICT in Education, Research and Industrial Applications* : Integration, Harmonization and Knowledge Transfer. Proc. 14th Int. Conf. ICTERI 2018. P. 440-450. URL : <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/12341>.

Jang H. Identifying 21st Century STEM Competencies Using Workplace Data. *Journal of Science Education and Technology*. 2015. Vol. 25, Issue: 2, P. 284-301.

References

- Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [Law of Ukraine "On Education"]. (2017). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
- Bibik, N. M. (Ed.). (2017). *Nova ukrainska shkola* [New Ukrainian school]. Kyiv: TOV "Vydavnychiy dim "Pleiady" [in Ukrainian].
- Polikhun, N. I., Postova, K. H., Slipukhina, I. A., Onopchenko, H. V., Onopchenko, O. V. (2019). *Uprovadzhennia STEM-osvity v umovakh intehtratsii formalnoi i neformalnoi osvity obdarovanykh uchniv* [Introduction of STEM-education in the conditions of integration of formal and non-formal education of gifted students]. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
- Proiekt kontseptsii STEM-osvity v Ukraini* [Draft concept of STEM education in Ukraine]. (2017). Retrieved from http://mk-kor.at.ua/STEM/STEM_2017.pdf [in Ukrainian].
- Selevko, G. K. (1998). *Sovremennye obrazovatel'nye tekhnologii* [Modern educational technologies]. Moskva: Narodnoe obrazovanie [in Russian].
- Balyk, N., Barna, O., Shmyger, G., & Oleksiuk, V. (2018). *Model of professional retraining of teachers based on the development of STEM competencies*. Retrieved from <http://dSPACE.tnpu.edu.ua/handle/123456789/12341>.
- Jang, H. (2015). Identifying 21st Century STEM Competencies Using Workplace Data. *Journal of Science Education and Technology*, Vol. 25, 2, 284-301.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню проблеми моделювання структури та змісту математичної компетентності та компетентності у галузі науки, технологій та інженерії (STEM-компетентностей) учнів. Автором зазначено, що для України сьогодні актуальною постає проблема активного творчого розвитку учнів, які вміють мобілізувати знання на практиці та швидко адаптуватися до нестандартних ситуацій. Це зумовлює пошук забезпечення високої якості освіти на всіх рівнях. Можливим рішенням цієї проблеми є організація STEM-навчання, що вимагає формування в учнів STEM-компетентностей.

Автором здійснено аналіз наявних у наукових публікаціях та офіційних документах визначень понять компетенція, компетентність, STEM-компетентності. З'ясовано компоненти STEM-компетентності, серед яких когнітивна, рефлексивно-аналітична, операційно-діяльнісна, ціннісно-мотиваційна. У статті визначено основні складові STEM-компетентності, яка складається зі здатності визначити проблему, умінні логічно розмірковувати, обґрунтовувати свої дії, розуміти та аналізувати різні точки зору у вирішенні проблем, вмінні нетрадиційно вирішувати проблему, здійснювати аналіз та оцінку отриманих результатів, формулювати дослідницьке завдання та визначати шляхи його вирішення, застосовувати знання в різних життєвих ситуаціях. З'ясовано, що методики, які спрямовані на формування STEM-компетентності учнів, мають ґрунтуватися на застосуванні компетентнісного, діяльнісного та системного підходів до організації навчання.

У роботі наголошується, що ключові компетентності в державному стандарті базової середньої освіти в Україні ґрунтуються на рекомендаціях Ради Європейського Союзу. Автором здійснено порівняння ключових компетентностей для навчання протягом усього життя в Україні та в Європейського Союзу, детально розглянуто уміння та ставлення пов'язані з STEM-компетентністю. Виявлено, що математичну компетентність та компетентність у галузі науки, технологій та інженерії в Європейському Союзі виділяють як єдине ціле, на відміну від України.

Ключові слова: компетенція, компетентність, ключові компетентності, STEM-компетентності, STEM-освіта.

УДК 378.147:75

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-150-156

**TRADITIONS AND MODERN TRENDS OF PROFESSIONAL TRAINING
OF ARTISTS OF DECORATIVE AND APPLIED ART**

**ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ХУДОЖНИКІВ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА**

Yuliia POLTAVSKA,
Associate Professor

Юлія ПОЛТАВСЬКА,
доцент

mysec_art@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1041-8078>

*Kyiv State Academy of Decorative
and Applied Art and Design by
M. Boychuk*

*Київська державна академія
декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну імені Михайла
Бойчука*

✉ 32, M. BoychukSt., Kyiv, 01103

✉ вул. М. Бойчука, 32, Київ, 01103

Original manuscript received: October 07, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

The author of the article focuses on the fact that folk arts and crafts are an integral part of any culture, including the culture of the Ukrainian people. It contributes to the formation of artistic taste, education of love for the Motherland, pride in one's people, respect for age-old cultural traditions, awakens a sense of responsibility for the preservation of spiritual riches created by previous generations. The author also notes that decorative and applied art acquires special significance in modern socio-economic circumstances. That is why the problem of finding new teaching methods in this area is extremely relevant. The author believes that at the present stage of development of pedagogical science it is necessary to apply methods of scientific research and research, use a systematic analysis of the problem of art education, historical analysis of domestic and foreign educational concepts in traditional arts and crafts, as well as the latest technologies – applied art. The author considers it important that the influence of mass culture affects the lives of Ukrainians, when forgeries of folk art acquire the character of outright «kitsch», and the mind and soul of modern boys and girls are practically devoid of national meaning, unable to distinguish good from evil and beautiful from ugly.

The article considers the issues of professional training of applied artists. Feature of traditional applied art, which reflects the movement of time and the general patterns of development of the world art process, influencing other areas of creative activity. The author of the article focuses on the fact that folk art occupies an important place in the system of means of forming creative activity of students, which integrates domestic, artistic and pedagogical traditions. The author emphasizes that modern teachers must adhere to a variety of tools when compiling curricula: apply research methods and research, use systematic analysis of the problem of art education, historical analysis of domestic and foreign educational concepts in the field of traditional arts and crafts; study of archival materials and documents, the state of professional training in other domestic and foreign educational institutions that train specialists in related specialties.

Key words: *decorative and applied art, traditional, development, science, training, education, pedagogy, professional, history, people, technologies, directions.*

Вступ. Сучасна вітчизняна педагогічна освіта шукає нові шляхи навчання та виховання молоді, серед яких концептуальні підходи, що ведуть до інтеграції певного масиву знань, який отримує студент в освітньому процесі. Але, без сумніву, варто пам'ятати, що професійне декоративно-прикладне мистецтво зберігає традиції нашого народу, несе в собі його генетичний код, традиційну культуру предків, національний характер. Саме тому важливе місце в системі засобів формування творчої активності студентів посідає народне мистецтво, що інтегрує в собі побутові, мистецькі та педагогічні традиції.

Залучення молоді до світу народної художньої культури через оволодіння професіями художників декоративно-прикладного мистецтва відкриває перед ними можливості самовиховання, самовдосконалення, усвідомлення приналежності до нашого народу, культура і мистецтво якого мають загальносвітове значення. Щоденно ми спостерігаємо за тим, як відбувається вплив масової культури на життя українців, коли підробки під твори народного мистецтва набувають характеру відвертого «кітч», коли розум і душа сучасних юнаків і дівчат практично позбавлені національного змісту, не здатні відрізнити добро від зла і прекрасне від потворного.

Методи та методики дослідження. Надзвичайно важливо сформулювати й теоретично обґрунтувати основні принципи формування саморозвитку творчої особистості як майбутнього художника декоративно-прикладного мистецтва, здатного творчо розвивати традиції народних художніх осередків і втілювати їх в художні твори декоративно-прикладного мистецтва, що відповідають сучасним соціально-економічним і естетичним вимогам. Також необхідно визначити комплекс навчальних завдань з професійної майстерності, що включає всі існуючі технології художніх напрямків; постійно вдосконалювати авторські програми за спеціальністю «Декоративно-прикладне мистецтво».

Результати та дискусії. Особливість традиційного прикладного мистецтва в тому, що при всій своїй специфічності воно відображає рух часу і загальні закономірності розвитку світового художнього процесу, впливаючи на інші сфери творчої діяльності. На українській художній культурі позначилися вікові традиції декоративно-ужиткового мистецтва, а для її ментальності не були властивими індустріалізація та розповсюдження технічних форм. Народне декоративно-прикладне мистецтво України було головним чином мистецтвом селянським. Воно віками мало суто утилітарне призначення і складало частину хліборобського побуту (ткацтво, вишивка, посуд, реманент, розписи хат, писанок тощо). Паралельно з селянським мистецтвом співіснували цехове, монастирське, мануфактурне ремесло, зароджувалася фабрична художня промисловість. Кожен з напрямків мав свою систему

організації виробництва, специфічні техніко-мистецькі засоби, іконографічні та стилістичні відмінності. Але саме в так званому селянському декоративно-прикладному мистецтві найорганічніше виявились етнічні риси.

Зібраний у XIX ст. образотворчий матеріал вражає емоційною виразністю, естетичною досконалістю, регіонально-стилістичним розмаїттям, у той час, коли українське за духом професійне мистецтво перебувало в досить занедбаному стані. В Україні художня освіта сформувалася на кілька століть пізніше, ніж у Західній і Центральній Європі, через кілька десятиріч після заснування таких установ у столицях держав, до складу яких входила територія України. Ці обставини поділили українське мистецтво на «традиційне», що побутувало в соціальних низах, і «вчене», що прищеплювалося вихованцям академій у Петербурзі, Кракові, Мюнхені, Відні й інших центрах і розвивалося паралельно з народним.

Перші спроби керівництва навчально-творчими процесами в мистецтві зробила Комісія з питань промислів, заснована у Львові ще 1877 року. Було створено курси, пересувні майстерні та художньо-промислові школи, які готували спеціалістів-виконавців та інструкторів для різних видів художніх промислів. Такі навчальні заклади були організовані в Риманові (1871), Львові (1875), Закопаному (1876), Станіславі (1884), Чернівцях (1896), Коломиї (1894), Яворові (1896), Старому Косові (1923, школа Девдюка). Розвитку і популяризації народного мистецтва сприяли діячі української культури М. Біляшівський, Д. Щербаківський, Х. Вовк, С. Таранушенко. Актуальними і в наш час є слова С. Таранушенка, який ще 1922 року писав: «Для того, щоб наші вироби були і справді художніми, необхідно залучити в цю роботу справжніх художників як освічених професіоналів, так і художників з народу».

Питання фахової підготовки художників-прикладників хвилювало й організаторів художньо-виробничої діяльності народних промислів. Виходячи з особистого досвіду роботи в художніх промислах, В. Парахін вказував на хибність існуючої практики навчання молоді народного декоративно-прикладного мистецтва: «Наша здібна молодь йде до училищ «народного» і ужиткового мистецтва, де орієнтований на академізм навчальний процес робить із юнаків і дівчат імітаторів народної творчості». Він застерігав, що академічні принципи навчання не сумісні з народними, адже «народний майстер не готується школою, а вирощується всією наповненістю місцевого культурного середовища».

Неприйняття комуністичною радянською ідеологією будь-чого, пов'язаного з глибинною етнічністю, релігією, потойбічністю, духовністю, інтелектуалізмом, виключало навіть постановку питання про приховану багатшарову символіку форм і осмислення декоративно-прикладного мистецтва. Ідеологія, що панувала на той час, зумовила «підтягування» орна-ментально-умовного народного декоративного мистецтва до рівня реалістично-зображувального станкового. Масовій свідомості українців цілеспрямовано прищеплювалась аксіома, що селянство є не тільки носієм, а й основним творцем ледь не всіх видів традиційного мистецтва, на

протипагу «новаційній» культурі міста. У пропагандистських виданнях того часу можна прочитати такі слова: «Канули в минуле важкі роки для українського народу. Квітне радянська Україна під великим прапором Леніна–Сталіна. Не на гнобителів-панів, а на себе, на трудящих виробляє зараз майстер кращі свої твори. Килими і плахти, тканини і сорочки, рушники і покривала – з візерунками українських вишивок, орнаментом – прикрашають дівчат, жінок, дітей, молодих і старих людей – громадян радянської України. Свої величезні таланти український народ розвиває і вирощує з невиданою блискучістю».

Дисонансом звучали вислови окремих представників старої «буржуазної» школи, які вбачали в народному мистецтві не стільки творчість соціальних низів, скільки релікти «високої» архаїки (Павлуцький, 1927), вказували, що глухі місцини є передусім «інтерпретаторами», «консервантами», «ретрансляторами» орнаментного мистецтва, його ж генератори – жваві роздоріжжя, багатолюдні міста, межі культурних ландшафтів і зони міжнетичних контактів (Антонович, 1940-1993; Біляшівський, Зеленін, Колос).

На зламі XIX і XX століть настав час для плідного синтезу обох напрямків українського мистецтва. Це явище пов'язане із діяльністю видатного художника, виняткової постаті українського авангарду – Михайла Бойчука. Основою творчості митців «Розстріляного Відродження» було бажання повернутися до втрачених образів вічного. Та невелика кількість збережених робіт художників-бойчукістів свідчить про силу та переконливість, якими вони виражали ментальність українського народу, створювали яскраву національну художню школу, взаємопов'язану з монументальним і станковим живописом, графікою, декоративно-прикладним мистецтвом, у розвитку якого зробили великий внесок.

М. Бойчук та його учні були творцями тієї національної традиції, де ідеї сучасного мистецтва спиралися на багатовіковий досвід народної художньої творчості. Вони прагнули створити синтетичні форми, де розвинена традиція монументального живопису Візантії, Київської Русі та Проторенесансу поєднувалася з багатовіковим досвідом народних майстрів України. Ідея високого світового мистецтва розглядалася ними в умовах найглибшого розкриття національної школи. У період панування соціалістичного реалізму художня педагогіка передбачала формування ремісничих академічних навичок і лише пізніше дозволявся процес формування творчості та знайомство з матеріалами й техніками. І, напевно, не мала б наша національна культура багатьох самобутніх талановитих майстрів, відомих усьому світу, – Т. Пати, К. Білокур, династії Шкрібляків-Корпанюків, П. Хоми, М. Приймаченко, якби вони пройшли через згадану систему навчання.

На сучасному етапі суспільного життя, коли головним напрямом культурного й національного виховання є звернення до людини, до її духовного розвитку та становлення, традиції національного мистецтва сприяють досягненню високого розвитку духовного світу та розумінню культури. Це є однією з умов формування етнокультури студентів,

організації наукового та навчально-виховного процесу в КДАДПМД імені М. Бойчука з підготовки фахівців, звернення під час навчання до духовних коренів народного мистецтва, його зв'язків з побутом і фольклором.

Основними напрямками формування художньої культури студентів можна вважати: передачу знань про витоки, художні та виконавські традиції народного декоративно-прикладного мистецтва; формування уявлень про декоративну культуру, що передбачають гармонійне та цілісне вирішення мистецького твору, забезпечення виконавської майстерності, що включає засвоєння певних художніх і технологічних прийомів, необхідних саме в декоративно-прикладному мистецтві. На жаль, сьогодні порушений механізм передачі цінностей – ідей, переконань, поглядів, життєвих принципів, ідеалів, а існуючі освітні напрямки в досліджуваній галузі недостатньо ефективні. Варто пам'ятати, що духовні ідеали не можна отримати таким же шляхом, яким отримують знання. Передача цінностей повинна здійснюватися в процесі духовного діалогу, який принципово відрізняється від спілкування лише на інформаційному рівні. Ця проблема залишається актуальною для сучасної мистецької освіти.

Творче освоєння традиційного декоративно-прикладного мистецтва як навчальних дисциплін в вищих мистецьких навчальних закладах досягає своєї мети, коли: художньо-педагогічний процес буде здійснюватися в єдності принципів загальної дидактики та педагогіки мистецтва; зміст художньої освіти буде структуровано відповідно до чіткої послідовності та логіки навчальних завдань, їх поглибленим змістом, що сприяють зростанню художньо-естетичного рівня студентів, їх професійної майстерності; в освітній процес мають бути впроваджені методи активізації пізнавальної діяльності студентів в поєднанні з конкретною професійною спрямованістю різних видів декоративно-прикладного мистецтва: художньої кераміки, розпису, художнього металу та дерева, ткацтва, вишивки тощо.

Сучасні педагоги мають притримуватися найрізноманітніших засобів під час складання навчальних програм: застосовувати методи наукового пошуку і дослідження, використовувати системний аналіз проблеми художньої освіти, історичний аналіз вітчизняних і зарубіжних освітніх концепцій у галузі традиційного декоративно-прикладного мистецтва; вивчення архівних матеріалів і документів, стану професійної підготовки в інших вітчизняних та закордонних закладах освіти, що готують фахівців споріднених спеціальностей. Не менш важливо проводити аналіз діяльності випускників закладів освіти декоративно-прикладного мистецтва, слідкувати за сучасними тенденціями та технологіями.

Висновки. Ось чому якість підготовки фахівців у галузі народного декоративно-прикладного мистецтва на сучасному етапі має становити значний державний інтерес, адже від цього залежить естетичний рівень майбутніх художників-прикладників, їх майбутнє, розвиток споживчого інтересу до виробів. Формування художньої культури студентів засобами декоративно-прикладного мистецтва буде здійснюватися більш ефективно в координатах спеціально розробленої і експериментально

перевіреної системи навчання, що базується на освоєнні художньо-образної мови декоративного мистецтва. Таким чином, варто зазначити, що декоративно-прикладне мистецтво як частина сучасної культури бере активну участь в естетичному формуванні художнього смаку особистості, вихованні гордості за власний народ, поваги до вікових традицій і відповідальності за духовне багатство, створене попередніми поколіннями. А сучасна педагогічна наука володіє необхідними концепціями для постановки і розв'язання питань, пов'язаних із забезпеченням процесу навчання майбутніх художників декоративно-прикладного мистецтва, ураховуючи кращі надбання минулого.

Література

1. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів : Світ, 1993. 272 с.
2. Бабіченко Д. Художні промисли України. *Образотворче мистецтво*. 1979. № 1. С. 16-17.
3. Белкіна Ф. Вікно в минуле. *Мистецтво і освіта*. 2000. № 1. С. 7-11.
4. Вступна стаття. *Антологія «Вісник археології, мистецтва, культурної антропології»*. 2003. № 10-12. С. 6.
5. Голубець Л. А. У пошуку нетрадиційних форм. Львів, 1988.
6. Есте. Українські кустарні вироби. *Вісті Всеукраїнського виконавчого комітету*. VI, 13. Харків, 1922. № 127.
7. Короткий довідник виставки українського народного мистецтва (1936).
8. Лашук Ю. Свобода духу: що це – пізнання і засвоєння чи імітація і загибель? *Артанія*. 1996. № 2.
9. Парахін В. Народне мистецтво завтра: відродження чи імітація? *Образотворче мистецтво*. 1996. № 1.
10. Соколюк Л. Графіка Бойчукістів. Харків-Нью-Йорк, 2002.

References

- Antonovich, E.A., Zakharchuk-Chugai, R.V., Stankevich, M.E. (1993). *Dekoratyвно-prykladne mystetstvo* [Arts and crafts]. Lviv : Svit. [in Ukrainian].
- Babichenko, D. (1979). *Khudozhni promysly Ukrainy* [Arts and crafts of Ukraine]. *Obrazotvorche mystetstvo – Fine Arts*, 1, 16-17 [in Ukrainian].
- Belkina, F. (2000). *Vikno v mynule* [Window to the past]. *Mystetstvo i osvita – Art and Education*, 1, 7-11 [in Ukrainian].
- Vstupna stattya* [Introductory article] (2003). *Antolohiya «Visnyk arkhelohiyi, mystetstva, kul'turnoyi antropolohiyi» – Anthology «Bulletin of archeology, art, cultural anthropology»*, 10-12, 6 [in Ukrainian].
- Golubets, L.A. (1988). *U poshuku netradytsiynkh form* [In search of non-traditional forms]. Lviv [in Ukrainian].
- Este. Ukrainy'ski kustarni vyroby* (1922). [Yes. Ukrainian handicrafts]. *Visti Vseukrayins'koho vykonavchoho komitetu – Bulletin of the All-Ukrainian Executive Committee*. VI, 13. Kharkiv, №127 [in Ukrainian].
- Korotkyy dovidnyk vystavky ukrayins'koho narodnoho mystetstva* [Short reference book of the exhibition of Ukrainian folk art] (1936) [in Ukrainian].
- Lashchuk, Y. (1996). *Svoboda dukhu: shcho tse – piznannya i zasvoyennya chy imitatsiya i zahybel'?* [Freedom of spirit: what is it – cognition and assimilation or imitation and death?]. *Artaniya – Artania*, 1996, 2 [in Ukrainian].

Parakhin, V. (1996). *Narodne mystetstvo zavtra: vidrozhennya chy imitatsiya?* [Folk art tomorrow: revival or imitation?]. *Obrazotvorche mystetstvo – Fine Arts*, 1996, 1 [in Ukrainian].

Sokolyuk, L. (2002). *Hrafika Boychukistiv* [Graphics Boychukists]. Kharkiv-New York [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Автор статті зосереджує увагу на тому, що народне декоративно-прикладне мистецтво є невід'ємною частиною будь-якої культури, у тому числі і культури українського народу. Воно сприяє формуванню художнього смаку, вихованню любові до Батьківщини, гордості за свій народ, поваги до вікових культурних традицій; пробуджує почуття відповідальності за збереження духовних багатств, створених попередніми поколіннями. Також автор зазначає, що особливу значущість декоративно-прикладне мистецтво набуває в сучасних соціально-економічних обставинах. Саме тому проблема пошуків нових методів навчання в цій галузі є надзвичайно актуальною. Автор вважає, що на сучасному етапі розвитку педагогічної науки варто застосовувати методи наукового пошуку і дослідження, використовувати системний аналіз проблеми художньої освіти, історичний аналіз вітчизняних і зарубіжних освітніх концепцій у галузі традиційного декоративно-прикладного мистецтва, а також новітні технології, що сприяють розвитку напрямів декоративно-прикладного мистецтва. Автор вважає важливим те, що вплив масової культури відбивається на житті українців, коли підробки під твори народного мистецтва набувають характеру відвертого «кітчю», а розум і душа сучасних юнаків і дівчат практично позбавлені національного змісту, не здатні відрізнити добро від зла і прекрасне від потворного.

У статті розглядаються питання фахової підготовки художників-прикладників. Особливість традиційного прикладного мистецтва, що відображає рух часу і загальні закономірності розвитку світового художнього процесу, впливаючи на інші сфери творчої діяльності. Автор статті особливу увагу зосереджує на тому, що народне мистецтво посідає важливе місце в системі засобів формування творчої активності студентів, що інтегрує в собі побутові, мистецькі та педагогічні традиції. Автор наголошує, що сучасні педагози мають притримуватися найрізноманітніших засобів під час складання навчальних програм: застосовувати методи наукового пошуку і дослідження, використовувати системний аналіз проблеми художньої освіти, історичний аналіз вітчизняних і зарубіжних освітніх концепцій у галузі традиційного декоративно-прикладного мистецтва; вивчення архівних матеріалів і документів, стану професійної підготовки в інших вітчизняних та закордонних навчальних закладах, що готують фахівців споріднених спеціальностей.

Ключові слова: декоративно-прикладне мистецтво, традиційне, розвиток, наука, навчання, освіта, педагогіка, професійне, історія, технології, напрямки.

УДК 811.113*265.4

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-157-164

**ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПИСЬМОВИХ НАВИЧОК ЯК ФОРМИ
КОМУНІКАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ**

**THE WAYS OF FORMING OF WRITTEN SKILLS
AS A FORM OF COMMUNICATION OF THE ENGLISH LANGUAGE
OF STUDENTS OF HIGHER SCHOOL**

Olga RADZIEVSKA,

the candidate of pedagogical
sciences, the associate professor

an.skoryk91@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6516-4653>

*Donbass State Pedagogical
University*

✉ 19, Batyuk street, Sloviansk,
Donetsk region, 84116

Inna LOZA,

the teacher of second category

an.skoryk91@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1715-9838>

Kupyansk lyceum №1

✉ 24, 1 of May street, Kupyansk,
Kharkiv region, 63705

Ольга РАДЗІЄВСЬКА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Донбаський державний
педагогічний університет*

✉ вул. Батюка, 19, м. Слов'янськ,
Донецька обл., 84116

Інна ЛОЗА,

вчитель 2 категорії

Куп'янський лицей № 1

✉ вул. 1 травня, 24, м. Куп'янськ,
Харківська обл., 63705

Original manuscript received: December 03, 2021

Revised manuscript accepted: December 20, 2021

ABSTRACT

The problem of formation of English written language skills during English language teaching in high school was considered in the work. Studies have shown that the formation of English written language skills plays an important role in the process of learning and mastering a foreign written language at a senior stage.

Considering the theoretical aspects of the formation of written skills, namely: the concept of foreign written language, goals and content of learning to write, ways and means of forming a foreign written language, we can conclude that learning to speak is inextricably linked with learning other speech activities. Writing skills allow to preserve language and factual knowledge, serve as a reliable tool for thinking, stimulate speaking, listening and reading in a foreign language. It is noted that in recent years the role of writing in foreign language teaching is gradually increasing, and, in a sense, writing is beginning to be seen as a reserve in improving the effectiveness of foreign language learning. One cannot ignore the practical significance of written language communication in the light of modern means of communication, such as e-mail, the Internet, etc. In the latter case, writing as a form of linguistic communication develops on the basis of only authentic material.

It is emphasized that if you correctly define the goals of learning writing and writing, take into account the role of writing in the development of other skills, use

exercises that fully meet the goal, perform these exercises at the appropriate stage of learning, then oral speech gradually becomes richer and more logical.

Thus, based on the above statements, we can conclude that the main purpose of the work – to analyze the skills of written speech and their formation at the senior stage of learning English in high school - has been achieved, as well as the tasks. The classification of written skills was studied, the base of exercises was considered, the evaluation criteria were identified and the requirements and indicators of the formation of written skills were analyzed.

Key words: writing, skills, communication, learning process, skills.

Written language is a special form of language in which its elements are fixed on paper (or other materials) by drawing graphic symbols (graphemes) that correspond to the elements of oral speech (Basina, 2007).

Introduction. Mastering a written language in a foreign language for many years was not the goal of schooling due to the dominant position of oral speech in programs and the complexity of mastering such skills (with a limited number of hours) and accordingly this aspect was not reflected in domestic teaching and learning complexes. Writing functioned only as a means of teaching other types of language activities, which allows students to better master the program language material, as well as a means of controlling the formation of language skills and abilities of students. Meanwhile, the written form of communication in modern society performs an important communicative function. Therefore, today the relationship between writing and teaching students the ability to express their thoughts in writing has changed dramatically. Writing as a learning goal is present in programs for all types of educational institutions, at all stages of learning foreign languages.

Methods and methodology of work. The methods of research include the analysis of scientific literature and on its basis we made the conclusion.

The relevance of the work is determined by the fact that the writing process is quite complex for the student. There are many problems for everyone: how to prepare a student for written language, what to focus on, what not to hurry and why something does not work out or does not work out very well. It is necessary to imagine what is the process of written language, how its skill is formed and what skills a student should have for this (Bim, 1999: 5).

The object of the research is the teaching of written language in English to higher school students.

The subject of the research is the process of teaching English written speech taking into account the specifics of teaching in higher school.

The purpose of the work is to analyze the skills of written speech and their formation in teaching English in high school. Tasks of work:

1. To study the classification of written skills.
  2. Consider the base of exercises for the development of writing skills.
  3. Identify criteria for assessing writing skills.
- Analyze the requirements and indicators of the formation of writing skills.

The analysis of scientific works. The theoretical and methodological basis of the study are the works of domestic and foreign scientists in the field of psychology, language didactics, pedagogy, methods of teaching foreign languages (N. Bagramova, G. Baev, V. Baidenko, M. Bakhtina, I. Bim, L. Vygotsky, N. Galskov, N. Gez, N. Grishanov, P. Gurvich, G. Elizarova, N. Zhinkina, I. Winter, R. Kaplan, Y. Kolker, Y. Komarova, M. Kopylovskaya, N. Koryakovtseva, L. Kuzmina, A. Leontiev, O. Leontiev, I. Lerner, M. or T. Lillis, A. Luria, M. Litaeva, A. Matyushkina, L. Moskovkina, E. Passova, E. Polat, S. Rubinstein, V. Skalkina, E. Solovova, B. Street, L. Tarnaeva, I. Khmelidze, A. Khutirsky, B. and N. Chicherina, S. Shatilova, A. Schukin).

Results and discussions. Writing is productive analytical and synthetic activities associated with the generation and fixation of written text (Yakushev, 2000).

Writing arose on the basis of oral language as a way to preserve linguistic works in time, as a repository of human knowledge and experience, as a mirror of culture and traditions of each country. Just as the individual consciousness contains its own mechanisms of memory, the collective consciousness, realizing the need to record something common to the whole team, creates the mechanisms of collective memory. These include writing (Basina, 2007).

Written language in both linguistics and methodology is seen as a process of expressing ideas in graphical form. Often in the methodology the terms «writing» and «written language» are not opposed. The term «letter» may include both writing and written language. In the English methodological literature, these two concepts are also not opposed (for example: writing as a means, writing as an end) (Bim, 1999).

The senior stage of school should provide more intensive development of the ability to master writing in different communication situations. The subject matter and volume of written expressions are expanding, and the qualitative characteristics of texts are improving. The content of education at this stage should be more informative and based mainly on authentic material: samples of epistolary type – texts of letters, postcards, as well as articles from newspapers and magazines for adolescents in order to use them as samples for the development of the following skills:

1. to inform a foreigner about himself, his family, school, city, about his interests and hobbies;
2. request identical information from your recipient;
3. write an article / letter in a newspaper or magazine, adhering to the accepted norms of the country of the language being studied;
4. report in the questionnaire / form the basic information of a personal nature;
5. make working notes after reading the printed text (make a plan, write out keywords, language formulas, etc.) in order to further use them in written expression (Milrud, 1996).

The main goal in teaching the technique of writing in a foreign language at school is to create in students graphic, calligraphic and spelling skills. Graphic and calligraphic skills are the skills of writing all letters (graphics) and letter combinations (calligraphy) of a given language both separately and in coherent written speech.

Letter is a means of learning a foreign language, the initial stage in the development of productive written speech. The letter as the purpose of training is provided in programs of schools of various type at all stages of training.

The final requirements are the development of skills to express their thoughts in writing, ie to use the letter as a means of communication.

Depending on the purpose, it is customary to distinguish two levels of productive written speech:

- educational written language;
- communicative written language.

Educational written language means the implementation in writing of language and conditional speech exercises aimed at mastering productive lexical and grammatical skills, as well as language skills.

Communicative written language is an expressive type of language activity aimed at generating a language message in writing. The purpose of teaching communicative written language is the development of skills to create different types or genres of written messages – texts (Tsetlin, 2000).

It should be borne in mind that when we talk about writing as an independent type of language activity, we are talking about written language. The purpose of teaching writing in this context – to teach students to write in a foreign language the same texts that an educated person can write in their native language, and any text written by the author – is the expression of ideas in graphic form. What texts can a person write in his native language, which means that ideally the ultimate goal should be to learn to write in a foreign language? It may be:

- filling in questionnaires;
- writing various letters and answers to them, including both personal and official;
- autobiography / resume;
- writing applications (including employment, enrollment, etc.);
- writing reviews;
- writing annotations;
- writing reports;
- writing works / essays;
- writing greeting cards;
- writing notes, etc.

In these types of texts, special attention is paid to the content of the message and its structural organization. The author must remember the purpose of such a written text, take into account the nature of the reading audience and. to choose language means accordingly, to build a composition, etc. But practically the same requirements are put forward to

oral speech, or more precisely, to a monologue form of communication, because the monologue is the closest in essence to written speech. As already mentioned, the monologue must be purposeful, logical, complete, continuous, expressive, independent. The structural design and choice of language tools should correspond to its task, the nature of the audience, etc. (Basina, 2007).

Written language at the stage of high school should be divided into two types: written language activities of students in learning a foreign language and written monologue.

Written speech activity is a purposeful and creative action of thought in a written word. The purpose of teaching written speech is the formation of students' written communicative competence, which includes mastery of written signs, content and form of written work of language.

Tasks that are solved in the teaching of written speech, associated with the creation of conditions for mastering the content of learning to write. These tasks include the formation of students' necessary graphic automatisms, speech skills and ability to formulate ideas in accordance with the written style, expanding knowledge and horizons, mastering the culture and intellectual readiness to create the content of a written work of language, forming authentic ideas about subject content, language style and graphic form. text.

In the process of learning to write, it is important to ensure maximum control over the graphic performance of a written work of language. In order to make the writing of short written works of language manageable, the method of filling in the gaps from the proposed options is used. For example, in the following note, gaps are made and possible options for filling them are given:

Dear Liz, Mum, Dad and I have gone to the ... so could you ... because ... (shop, garage, baker's, let the dog in, wait for us, it is freezing, they are expecting it, there is no way we can give you a key). When completing the task, it is possible to fill in the blanks on the content. Possible answers are not given, and students try to guess the meaning of missing words from the context, as well as the usual phrases.

The final requirements for the teaching of written speech include the formation of students' ability to practically use a foreign language letter as a way of communication, cognition and creativity in accordance with the achieved program level mastery of a foreign language.

Written monologue speech can be used in various forms: in the form of a written message, report, written story, written expression of thought or reasoning, etc. In all these cases, the structure of written speech differs sharply from the structure of oral dialogic or oral monologue. These differences have many psychological grounds.

Written monologue speech is a language without an interlocutor, its motive and intention are completely determined by the subject. If the motive of written speech is contact (tact) or desire, requirement, the student must imagine the mind of the person to whom he is addressing, imagine his reaction to his message. The peculiarity of written speech is that the whole

process of control over written language remains within the activities of the student, without correction by the listener. But in cases where written language is aimed at clarifying the concept, it has no interlocutor, a person writes only to realize the idea, to verbalize his idea, to develop it without any even imaginary contact with the person to whom the message is addressed.

Thus, if you look closely at all the proposed groups of exercises, it becomes obvious that the exercises in the formation of writing skills are divided into preparatory and language. Preparatory exercises in most cases include language exercises performed by students without a communicative task. At the initial stage of developing the skills of calligraphy and spelling without mechanical exercises, apparently, can not do, although they can be embodied in game forms. This does not mean that they must be performed unconsciously: the role of rules in the formation of these skills is quite large (Tsetlin, 2000).

Spelling and calligraphy skills in themselves have no situational correlation. But this does not mean that the technique of writing should be developed in isolation from the language, ie in the process of writing. It is desirable to move as soon as possible to writing exercises and improve their calligraphy and spelling skills.

The main types of exercises for the formation of written skills:

1. Write-off. Forms and improves the technique of writing, especially if carried out as a spelling of words, parts of phrases and phrases from memory. May be accompanied by sound and letter analysis.

2. Recording by ear. Today, spelling dictations are not common in education. They take a lot of time. The experience of special training has shown that the recording of speech material by ear from a single presentation, if it is conducted from the very first stage of learning regularly, has a positive effect on the development of the qualities of language skills and even eliminates the need for special spelling dictations.

3. The so-called free and creative dictations are the initial exercises in the development of the ability to write.

4. Exercises directly writing (writing a letter, notes to a wall newspaper, a description of the event, etc.)

5. Exercises-games (crosswords, riddles, etc.)

6. Drawing up plans-stories of the text as a support for the further transfer of its maintenance.

7. Compilation of a short annotation of what is read.

Thus, we can conclude that there are a large number of exercises for teaching written speech, which, in turn, facilitates the work of the teacher in developing a lesson on the formation of writing skills.

Conclusion. Written language is a complex type of speech activity that has a certain meaning, product, result, form. The mechanism of internal speech underlies written language and determines its nature and stages of learning. Written language is a private way of realizing speech activity in the process of which thoughts for others, formulated as a text, are formulated, expressed and transmitted. It is important to develop thinking as an object of

learning and control of internal language, because the subject of written language activity is thought, inference, as a form of reflection of the relationship of objects and phenomena of reality.

Literature

- Басіна А. Методика викладання іноземної мови в початковій школі. Київ : Шкільний світ, 2007. 254с.
- Бім І. Л. До проблеми оцінювання сучасного підручника іноземної мови. *Іноземні мови в школі*. 1999. №6. С. 13-17
- Валгина Н. С. Теория текста : уч. пособие. Москва : Логос, 2003. 280 с.
- Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : Наука, 1981. 139 с.
- Гальскова Н. Д. Современная методика изучения иностранных языков : пособие для учителя. Москва : АРКТИ, 2003. 192 с.
- Горлова Н. А. Оцінка якості та ефективності УМК з іноземної мови. *Іноземні мови в школі*. 2005. №8. С. 19-27
- Заремский С. И. Развитие инициативного языка учеников (на материале английского языка). Кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1983. 127 с.

References

- Basina A. (2007). *Metody`ka vy`kladannya inozemnoyi movy` v pochatkoviy shkoli* [The methodology of teaching of foreign language at school]. Kyiv : Shkilnyi Svit [in Ukrainian].
- Bim I. L. (1999). *Do problemy` ocinyuvannya suchasnogo pidruchny`ka inozemnoyi movy* [To the problem of evaluating of modern textbook of the foreign language]. *Inozemni movy` v shkoli – Foreign languages at school*, 6, 13-17 [in Ukrainian].
- Valgyna N. S. (2003) *Teoriya tekstu : uch. posibny`k* [Theory of text: Textbook]. Moscow : Logos [in Russian].
- Gal`perin I. R. (1981). *Tekst kak ob`yekt lingvisticheskogo issledovaniia* [Text as th object of linguistic research]. Moscow : Nauka [in Russian].
5. Gal`skova N. D. (2003). *Sovremennaya metodika izucheniya inostrannykh yazykov : Posobie dlya uchitelya* [Modern methodology of teaching of foreign languages: Textbook for teacher]. Moscow : ARKTY [in Russian].
6. Gorlova N. A. (2005). *Ocinka yakosti ta efekty`vnosti UMK z inozemnoyi movy* [The evaluating of the quality of UMK in foreign language]. *Inozemni movy` v shkoli* [Foreign languages at school], 8, 19-27 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У роботі була розглянута проблема формування умінь з англійської писемної мови під час навчання у вищій школі.

Розглянувши теоретичні аспекти формування вмінь писемного мовлення, а саме поняття іншомовної писемної мови, цілі та зміст навчання письма, шляхи і засоби формування іншомовної писемної мови, можна зробити висновок про те, що навчання писемного мовлення нерозривно пов'язане з навчанням іншим видам мовленнєвої діяльності. Вміння писемного мовлення дозволяють зберегти мовні та фактичні знання, слугують надійним інструментом мислення, стимулюють говоріння, слухання і читання іноземною мовою. Зауважено, що в останні роки роль письма в навчанні іноземної мови поступово підвищується, його починають розглядати як резерв у підвищенні ефективності навчання іноземної мови. Не можна не враховувати і практичну значимість писемного мовного спілкування в світі!

сучасних засобів комунікації, таких, як електронна пошта, інтернет і т.п. В останньому випадку письмо як вид мовного спілкування розвивається на основі тільки автентичного матеріалу.

Підкреслено, якщо правильно визначити цілі навчання письма та писемного мовлення, врахувати його роль у розвитку інших умінь, використовувати вправи, які повністю відповідають меті, виконувати їх на відповідному етапі навчання, то усне мовлення поступово стає багатшим і логічнішим.

Таким чином, на підставі вищесказаних тверджень можна зробити висновок, що основна мета роботи – проаналізувати вміння писемного мовлення і їх вплив на формування навичок англомовної комунікації – досягнута, так само виконані поставлені завдання. Вивчено класифікацію умінь писемного мовлення, розглянута база вправ, виявлено критерії оцінки та проаналізовані вимоги та показники сформованості умінь писемного мовлення.

Ключові слова: *письмо, навички, комунікація, процес навчання, вміння.*

УДК 811.233*289.8

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-165-171

**THE PECULIARITIES OF USING THE ELEMENTS OF THE GAME
IN ENGLISH LESSONS AS AN EFFECTIVE METHOD
OF TEACHING THE MATERIAL**

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ГРИ
НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ
ПРИЙОМ ВИКЛАДАННЯ МАТЕРІАЛУ**

Svitlana SECHKA,

the candidate of pedagogical
sciences, the associate professor

an.skoryk91@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7204-7316>

Donbass State Pedagogical
University

✉ 19, Batyuk street, Sloviansk,
Donetsk region, 84116

Світлана СЕЧКА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Донбаський державний
педагогічний університет

✉ вул. Батюка, 19, м. Слов'янськ,
Донецька обл., 84116

Original manuscript received: December 03, 2021

Revised manuscript accepted: December 20, 2021

ABSTRACT

The article considers the effectiveness of the use of game elements in English lessons. It is noted that the teacher can use different methods and techniques in lessons, the article tests the effectiveness of the game method of teaching. The use of game methods can make it easier for the teacher to teach students, because it is easier for the audience to perceive the material in the form of games. With the help of games we create a comfortable psychological atmosphere in the audience, establish equality, give a chance to express themselves to both strong and weak students. Students learn to communicate with each other, during role-playing they learn the manner of behavior that may occur in a real situation.

It is emphasized that game methods are one of the most effective methods of learning a foreign language, because their psychological and pedagogical basis is game activity, which makes a great contribution to the mental development of the individual. The game activates mental processes and increases motivation to learn a foreign language. And also that game forms and receptions are very various and can be used at each stage of work with vocabulary. It is emphasized that in the first stages it is appropriate to use typical game exercises that will make memorizing words an interesting activity. Game methods allow you to create very real situations of communication between game participants. Therefore, games are especially relevant in the final stages of working with new vocabulary, in which the use of words in the language in specific game situations. Game teaching methods are diverse. Depending on the pedagogical goals, methods of organization, level of language proficiency, there are several groups of games. Plot-role and intellectual, for example, require high knowledge of vocabulary, as they involve spontaneous statements of players. Games can be presented in the form of game elements, situations, exercises and be aimed at other purposes. Game methods differ depending on the number of participants, time,

etc. Game methods are often very simple in their organization and require special equipment. Game methods can be used in each foreign language lesson.

Key words: *game, educational model, efficiency, portfolio, activity.*

Вступ. За останні кілька років особливо пильну увагу було звернуто на застосування інноваційних технологій у викладанні іноземної мови та інших дисциплін. Це пов'язано, перш за все, зі зміною структури та змісту загальної середньої освіти, коли від учня вимагають на виході зі школи не просто набір знань, умінь і навичок, а певну систему комунікативних, інформаційних та деяких інших компетенцій, які допоможуть йому швидко орієнтуватися в сучасному світі, де ключовим моментом є саме інформація і методи її отримання та обробки. У викладанні іноземної мови застосування інноваційних технологій дозволяє вивести учнів на принципово новий рівень оволодіння нерідною мовою, підвищити мотивацію навчання, підготуватися до складання різних іспитів і тестів.

Академік А. Миролубов відзначав, що будь-який навчальний предмет вносить свій специфічний внесок у формування творчої та самостійної особистості. Вивчення іноземних мов сприяє інтелектуальному і творчому розвитку учнів.

Сьогодні перед школою гостро стоїть проблема активного творчого сприйняття знань, тому необхідно зробити освітній процес більш цікавим, розкрити значення одержуваних у школі знань та їх практичне застосування в житті. Вирішення цих завдань вимагає реалізації нових педагогічних підходів і технологій у сучасну загальноосвітню школу. Кожен навчальний предмет має свою специфіку щодо використання тих чи інших методів, інноваційних технологій навчання.

Швидко мінливі умови сучасного техногенного суспільства висувають нові вимоги до педагога – професіонала, творча педагогічна діяльність якого передбачає високу професійну мобільність, готовність до творчої самореалізації, володіння мистецтвом професійного спілкування, вміння творчо застосовувати і розробляти педагогічні технології, вільно мислити і брати на себе відповідальність за рішення поставлених перед ним завдань.

Об'єкт дослідження: ігровий метод як ефективний засіб вивчення англійської мови.

Предмет дослідження: процес вивчення англійської мови як невід'ємна частина сучасної освіти.

Мета: вивчити процес використання ігрових методів на уроках англійської мови.

Методи: спостереження, критичний аналіз спеціальної літератури.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання щодо проблеми ефективного використання ігрового методу як на уроках англійської мови, так і в освітньому процесі загалом розроблялося і висвітлювалося

вітчизняними вченими: П. Гальперінім, А. Леонт'євим, К. Ушинським. Також свої роботи цьому питанню присвятили і зарубіжні вчені: П. Хегболдт, Н. Хомскі, Х. Кліпперт та ін. Проблема використання дидактичних ігор під час навчання іноземної мови розглядається сучасними вченими: Е. Володарською, Д. Крістал.

Результати та дискусії. Щодо навчальних можливостей використання ігрового методу відомо давно. Багато вчених, що займаються методикою навчання іноземним мовам, справедливо звертали увагу на ефективність використання ігрового методу. Це пояснюється тим, що під час гри проявляються особливо здібності будь-якої людини, а дитини особливо.

Варто зазначити, що використання гри недостатньо добре вивчено в процесі навчання іноземним мовам. Саме гра може виконувати виняткову роль для посилення пізнавального інтересу, полегшення складного процесу навчання, створення умов для формування творчої особистості учнів, а також вивести професійну майстерність вчителя на рівень сучасних технологій.

Гра – різновид суспільної практики, дієве відтворення життєвих явищ поза реальною практичною установкою. Вона завжди функціонує у двох часових вимірах: у теперішньому і майбутньому, даруючи миттєву радість, а також слугує задоволенням назрілих актуальних потреб особистості. У ній моделюються життєві ситуації, закріплюються властивості, якості, стан, вміння, здібності, необхідні особистості для виконання соціальних, професійних і творчих функцій (Roma O., 2015)

Гра – стародавнє досягнення культури, яка існує з часу виникнення суспільства. І життя кожної окремої людини також супроводжується грою. У наш час гра стала не тільки самостійним видом діяльності, але й універсальним її інструментом практично у всіх сферах суспільного життя: економіці, політиці, управлінні, науці і освіті (Roma O., 2018)

У людській практиці ігрова діяльність виконує такі функції: розважальну (це основна функція гри – розважити, відчуті задоволення, надихнути, зацікавити); комунікативну (освоєння діалектики спілкування); діагностичну (виявлення відхилень від нормативної поведінки, самопізнання в процесі гри); терапевтичну (подолання різних труднощів, що виникають в інших видах життєдіяльності); самореалізації (прояв здібностей і прихованих можливостей); міжнаціональної комунікації (засвоєння єдиних для всіх людей соціокультурних цінностей); соціалізації (включення в систему суспільних відносин).

Як уже зазначалося вище, гру як метод навчання для передачі досвіду старших поколінь молодшим люди використовували з давніх-давен. У сучасній школі, що робить акцент на активізації та інтенсифікації освітнього процесу, ігрова діяльність використовується:

- 1) як самостійний метод під час вивчення певної теми;
- 2) як елемент (іноді досить істотний) будь-якого іншого методу;

3) як урок або його частина (вступ, пояснення, закріплення, контроль або виконання вправи);

4) при організації позакласного заходу.

Гра завжди передбачає певну напругу емоційних і розумових сил, а також уміння прийняти рішення (що робити, що сказати, як виграти). Бажання вирішити ці питання загострює розумову діяльність учасників гри. Позитивним є і той факт, що при цьому учень ще й говорить іноземною мовою. З цього аспекту можна зробити висновок, що ігровий метод має великі навчальні можливості, над якими учні природно не замислюються. Для них гра, перш за все, – захоплююче заняття, чим вона і приваблює вчителів, в тому числі й іноземної мови.

Використання ігрових форм навчання робить навчально-виховний процес більш змістовним і якіснішим. Можна визначити гру як вищий тип педагогічної діяльності. Вона посилює практично кожному учневі, навіть тому, який не має достатньо міцних знань з мови. Крім того, слабкий у мовній підготовці учень може стати першим у грі: винахідливість і кмітливість виявляються часом більш важливими, ніж знання з предмета (Bronfenbrenner, 1979).

Розглянемо докладніше особливості всіх цих функцій.

1. Навчальна функція полягає в розвитку пам'яті, уваги, сприйняття інформації, формуванні загальних навчальних умінь і навичок, а також сприяє розвитку навичок володіння іноземною мовою. Це означає, що гра – особливо організоване заняття, яке вимагає напруження емоційних і розумових сил, а також уміння прийняти рішення, що загострюють розумову діяльність учнів.

2. Виховна функція полягає у формуванні таких якостей, як уважне, гуманне ставлення до партнера під час гри, що сприяє розвитку почуття взаємодопомоги і взаємопідтримки. Учні вводять кліше мовного етикету для імпровізації мовного звернення іноземною мовою, що допомагає вихованню такої якості, як ввічливість.

3. Розважальна функція полягає у створенні сприятливої атмосфери на уроках, перетворенні їх у цікаву і незвичайну подію, захоплюючу пригоду, а часом і в казковий світ.

4. Комунікативна функція полягає у створенні атмосфери іншомовного спілкування, об'єднання колективу учнів, встановлення нових емоційно-комунікативних відносин, заснованих на взаємодії іноземною мовою.

5. Релаксаційна функція – зняття емоційної напруги, викликаной навантаженням на нервову систему при інтенсивному навчанні іноземної мови.

6. Психологічна функція полягає у формуванні навичок підготовки свого фізіологічного стану для більш ефективної діяльності, а також перебудови психіки для засвоєння великих обсягів інформації. Тут же варто відзначити, що здійснюється психологічний тренінг і психокорекція різних проявів особистості в ігрових моделях, які можуть бути наближені до життєвих ситуацій.

7. Розвивальна функція спрямована на гармонійний розвиток особистісних якостей для активізації резервних можливостей особистості.

Розглянувши класифікацію функцій ігрової діяльності, слід проаналізувати питання класифікації безпосередньо самих ігор. Приступаючи до розгляду такого питання, слід зазначити, що на сьогодні у філософській, психологічній, педагогічній та методичній літературі немає однозначної класифікації ігор.

Вітчизняний психолог П. Болонський визначав такі типи ігор:

- 1) уявні – маніпуляції імпульсивного походження в немовлят, які не є власне іграми;
- 2) будівельні, в основі яких закладено будівельне мистецтво дитини;
- 3) наслідувальні, засновані на наслідуванні дорослим;
- 4) ігри драматизації, тобто ігри, в основі яких закладено драматичне мистецтво дитини;
- 5) рухливі;
- 6) інтелектуальні, засновані на активізації розумових здібностей дитини (Roma O., 2016)

Інші вітчизняні психологи (С. Рубінштейн, Д. Ельконін) визначають інтелектуальні та рольові ігри, водночас вони звертають увагу на те, що якщо перша категорія ігор є «суб'єктивно-об'єктивною», то рольові ігри належать до «суб'єктивних», виділивши граматичні, метою яких є формування відповідних навичок. Мовними іграми є:

- ситуаційні, в основі яких лежить ситуація з життя, для вирішення якої застосовуються знання реального навчального предмета;
- рольові, які передбачають виконання певних ролей індивідуально кожним учасником гри або в групі;
- ділові – передбачається конкретна проблема, справа; ролі і правила гри виробляються учасниками під час гри.

Місце гри на уроці та її час залежать від безлічі факторів: підготовки учнів, конкретних цілей і умов уроку та т.п. Наприклад, якщо гра використовується як тренувальна вправа при первинному закріпленні матеріалу, то їй можна відвести 15-20 хвилин уроку. Надалі та ж гра може проводитися протягом 3-5 хвилин і слугувати своєрідним повторенням уже пройденого матеріалу, а також розрядкою на уроці.

Як уже зазначалося, ігри можуть бути граматичними, лексичними, фонетичними, орфографічними і сприяти формуванню мовних навичок.

Оволодіння граматичним матеріалом, перш за все, створює можливість для переходу до активної мови учнів. Відомо, що тренування учнів у вживанні граматичних структур вимагає багаторазового їх повторення, що стомлює школярів своєю одноманітністю, а витрачені зусилля часто не приносять швидкого задоволення. Застосування ігрових методів навчання допоможуть зробити нудну роботу більш цікавою та захоплюючою. Наприклад,

безліч граматичних ігор можуть бути ефективними при введенні нового граматичного матеріалу.

Формуванню та розвитку лексичних і вимовних навичок у певній мірі сприяють орфографічні ігри, основна мета яких – освоєння правопису вивченої лексики. Більшість ігор можна використовувати як тренувальні вправи на етапі як первинного, так і вторинного закріплення.

Висновки. Існує безліч видів ігор, в тому числі рольові. Рольова гра є важливим компонентом навчання іноземної мови, оскільки виконує багато функцій, необхідних для успішного навчання. Ігрова ситуація на уроці забезпечує занурення в досліджувану тему, знімається мовний бар'єр, створюється сприятлива психологічна атмосфера. Рольова гра повинна проводитися під чітким контролем вчителя і плануватися заздалегідь, забезпечуючи цілісність процесу навчання. Рольові ігри не можуть обходитися без реквізиту або ситуації спілкування. Ролі між учнями мають розподілятися відповідно до можливостей учнів і рівня знань мови. Гра повинна містити безліч компонентів, таких, як ролі, ситуація і дії, які допомагають учням краще орієнтуватися при підготовці до ігор. Гра дозволяє виявляти творчі і розумові здібності учнів, знімає страх в говорінні і забезпечує різноманітність на уроці іноземної мови.

Література

Гра по-новому, навчання по-іншому : методичний посібник / упорядник О. Рома. The LEGO Foundation, 2018. 44 с.

Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с.

Основні напрями та механізми становлення публічного управління в освіті як аспект реалізації концепції Нової української школи: збірник тез доповідей науково-практичної конференції (27 червня-15 серпня 2018 року). Дніпро, 2018. 93 с.

Офіційний сайт Нової Української школи. URL: <https://nus.org.ua/> (дата звернення: 25.10.2020).

Програма розвитку дитини від 2 до 6 років та методичні рекомендації «Безмежний світ гри з LEGO» / О. Ю. Рома, В. Ю. Близнюк, О. П. Борук. The LEGO® Foundation, 2015. 140 с.

Шість цеглинок в освітньому просторі школи. Методичний посібник / Упорядник О. Рома. The LEGO Foundation, 2018. 32 с.

Bronfenbrenner Urie The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1979. 208 p.

References

Roma, O. (2018) *Gra po-novomu, navchannya po-inshomu. Metodychnyy posibnyk* [The game in new form, the teaching in another way. Methodological textbook]. The LEGO Foundation, 44 [in Ukrainian].

Nova ukrainska shkola (2018) *Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly* [Conceptual bases of reforming of secondary school]. Kyiv: Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [in Ukrainian].

Osnovni napryamy ta mexanizmy stanovlennya piblichnogo upravlinnya v osviti yak aspekt realizaciyi koncepciyi Novoyi ukrayinskoyi shkoly: zbirnyk tez

dopovidej naukovo-praktychnoyi konferenciyi (2018) [The main directions and mechanisms of foundation of public administration in education as the aspect of realization of the concept of NEW Ukrainian school]. Dnipro, 93 [in Ukrainian].

Oficijnyj sait Novoyi Ukrayinskoyi shkoly [The official site of New Ukrainian School]. URL : <https://nus.org.ua/>. [in Ukrainian].

Roma, O.Yu., Blyznyuk, V.Yu., & Boruk, O.P. (2016). *Programa rozvytku dytyny vid 2 do 6 rokov ta metodychni rekomendaciyi «Bezmezhnnyj svit gry z LEGO»*. [The programme of the development of a child from 2 to 6 and the methodological recommendations «The world of game with Lego»] The LEGO Foundation, 140 [in Ukrainian].

Roma, O. (2018). *Shist ceglynok v osvithomu prostori shkoly. Metodychnyj posibnyk*. [Six bricks in the educational area of school. The methodological textbook] The LEGO Foundation, 32 [in Ukrainian].

Bronfenbrenner Urie (1979) *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 208 [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто питання ефективності використання елементів гри на уроках англійської мови. Зауважено, що вчитель може використовувати на уроках різні методи і прийоми. У статті перевіряється ефективність ігрового методу навчання. За допомогою ігор ми створюємо комфортну психологічну обстановку в аудиторії, встановлюємо рівність, даємо шанс проявити себе і сильним, і слабким. Учні можуть контактувати, вчатися манері поведінки, яка може виникнути в реальній ситуації.

Наголошено, що ігрові методи є одними з найефективніших методів навчання іноземної мови, тому що їх психолого-педагогічною основою є ігрова діяльність, яка робить великий внесок у психічний розвиток особистості. У грі активізуються розумові процеси і зростає мотивація до вивчення іноземної мови. І так само те, що ігрові форми та прийоми дуже різноманітні і можуть бути використані на кожному етапі роботи з лексикою. Наголошено, що на перших етапах доречно використовувати типові ігрові вправи, які зроблять запам'ятовування слів цікавим заняттям, дозволяють створювати цілком реальні ситуації спілкування між учасниками гри. Тому ігри особливо актуальні на заключних етапах роботи з новою лексикою, у яких відбувається вживання слів у мові у конкретних ігрових ситуаціях. Ігрові методи навчання є різноманітними. Залежно від педагогічних цілей, методів організації, рівня володіння мовою виділяють кілька груп ігор. Сюжетно-рольові та інтелектуальні, наприклад, вимагають високих знань лексики, оскільки передбачають спонтанні висловлювання гравців. Ігри можуть бути представлені у вигляді ігрових елементів, ситуацій, вправ і бути спрямованими на інші цілі. Ігрові методи різняться залежно кількості учасників, часу проведення тощо. Ігрові методи часто дуже прості за своєю організацією і вимагають спеціального устаткування. Ігрові методи можуть бути використані на кожному уроці іноземної мови.

Ключові слова: гра, освітня модель, ефективність, портфоліо, діяльність.

УДК 378.147.88

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-172-180

CONCEPT OF «INDEPENDENT WORK» IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SERVICE SPECIALISTS

КОНЦЕПТ «САМОСТІЙНА РОБОТА» В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Oľha SOZONIUK,
Postgraduate student

olhahrushnik@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8482-5071>

Larysa SAVCHENKO,
Doctor of pedagogical sciences,
professor

yniverola2017@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4246-3228>

Ольга СОЗОНЮК,
аспірантка

Лариса САВЧЕНКО,
доктор педагогічних наук,
професор

*Kryvyi Rih State Pedagogical
University*

✉ 26, Naharyna avenue, Kryvyi
Rih, Dnipropetrovsk region, 50027

*Криворізький державний
педагогічний університет*

✉ пр-т. Гагаріна, 26 м. Кривий
Ріг, Дніпропетровська обл., 50027

Original manuscript received: October 07, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

At the present stage of all industry spheres development, the service sector is a leader, because it trains specialists who are directly involved in the development of Ukraine's economy. The efficiency of the enterprise operation and the level of customer service depend on their competence, competitiveness, independence, speed of decision-making. The main task of high school is to teach applicants to work independently, look forward self-improvement, think creatively, be ready for innovation. That is why there is a need to strengthen the role of independent work of students, which is a key in the process of training future professionals capable of performing complex production tasks at a high professional level.

The purpose of the article is to analyze the essence of the concepts «independent», «individual», «extracurricular» work, «self-education» and «independence»; characterize common and distinctive features; isolate our own vision of understanding the essence of the studied phenomena. We should note that the terms «independent work», «individual work», «extracurricular work», «self-education» and «independence» researchers have different meanings, because today there are many approaches to defining the essence of these concepts, and as a consequence – many interpretations, but there are not enough researches, which systematically presents the generalized scientific achievements on the essence of the studied concepts, their common and distinctive features. To understand the relationship between independent, individual work and self-education of students, it is necessary to consider the basic approaches to the definition of basic concepts in pedagogical science.

The results of the analysis of the essence of independent, individual, extracurricular work, independence and self-education of the individual show that these are

complex activities that can be interconnected, coincide at different stages of development or in general. Despite the different approaches to determining the essence of the studied phenomena, their structure contains the same components: subject, object, purpose, content, means, result. The paper presents an analysis of the psychological and pedagogical literature on the interpretation of the concepts being studied; common and distinctive features are singled out; substantiated own vision of the studied phenomena.

Key words: *independent work, individual work, extracurricular work, self-education, independence.*

Вступ. Стрімке зростання новітніх комп'ютерних та інформаційних технологій, соціально-економічні реалії сьогодення, входження України в Європейське співтовариство, зокрема в Болонський процес, зумовлюють підвищення вимог, які висуваються до професійних якостей людини. Сучасні тенденції розвитку економіки, де основним, ефективним та працездатним ресурсом стає мобільний і висококваліфікований «людський капітал», потребують нової якості вищої освіти. Тому цілком доречно, що шляхи, методи та прийоми реформування вищої освіти вимагають переосмислення та перегляду підходів до її організації, результатом якої має стати розвиток таких професійних та особистісних компетентностей, як внутрішня готовність до саморозвитку та самоосвіти, самостійність та відповідальність, ініціативність і творча активність.

Саме тому в сучасному освітньому просторі постало суттєве і водночас складне питання – організація самостійної роботи майбутніх фахівців загалом і сфери обслуговування зокрема. Важливість цієї проблеми зумовлена новою роллю самостійної роботи, якої вона набуває у зв'язку з переходом на діяльнісну парадигму освіти. Самостійна робота стає провідною формою організації освітнього процесу в умовах економічного розвитку та пандемії. У цьому процесі слід виокремити, проаналізувати та порівняти основні поняття – самостійна, індивідуальна і позааудиторна роботи, самоосвіта й самостійність: чи слід ототожнювати ці явища, які відмінності існують, яке співвідношення між ними.

Проблема самостійної роботи не нова в науковій царині. Її започаткували педагоги-класики й суспільні діячі минулого – А. Дістервег, Д. Дьюї, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, О. Остроградський, М. Пирогов, К. Ушинський, К. Яновський та ін. Сутність та зміст поняття, а також підходи й засоби організації самостійної роботи охарактеризували В. Буряк, М. Гарунов, В. Граф, Н. Дайрі, В. Євдокимов, І. Ільясов, В. Козаков, О. Малихін, Н. Половнікова, О. Савченко та ін.

Питання індивідуальної роботи в професійній підготовці фахівців розкриваються в працях А. Гуревича, Ю. Кулюткіна, Г. Сухобської, А. Кірсанова, Є. Рабунського тощо. У працях М. Гарунова, О. Євдокимова, І. Шайдура, К. Бабенко, О. Мороза, В. Тесленка відображені особливості позааудиторної роботи студентів та її організації. Вивченню явища «самостійності» присвячені наукові дослідження Б. Єсіпова, П. Підкасистого, С. Недбаєвої, В. Спіріна,

А. Усової та ін. Значущість поняття «самоосвіти» знайшла своє відображення як у педагогів-класиків (Ф. Дістервег, Я. Каменський, Й. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський), зарубіжних науковців (І. Герде, В. Оконь), так і вітчизняних учених (В. Буряк, В. Козаков та ін.).

Методи та методики дослідження. Основну мету статті вбачаємо у висвітленні, узагальненні та систематизації, а також виокремленні власного погляду на розуміння сутності понять «самостійна робота», «індивідуальна робота», «позааудиторна робота», «самоосвіта» та «самостійність». *Завдання дослідження:*

– проаналізувати досвід попередників щодо тлумачення понять «самостійна робота», «індивідуальна робота», «позааудиторна робота», «самоосвіта» та «самостійність» ;

– розкрити спільні та відмінні риси досліджуваних понять;

– обґрунтувати власне бачення явищ, які вивчаються.

Результати та дискусії. В умовах модернізації вищої освіти відповідно до запитів сучасного суспільства і виробництва (ринку України необхідні спеціалісти, здатні мислити самостійно, творчо; бути активними, впевненими, відповідальними; вміти жити та працювати в нових умовах) важливою проблемою стає зміна змісту професійної освіти, удосконалення освітнього процесу, де поступово збільшується частка самостійної роботи та її важливість.

Для розуміння співвідношення між самостійною, індивідуальною, позааудиторною роботою, самоосвітою і самостійністю необхідно враховувати основні підходи до визначення цих понять у науці. Явище «самостійна робота» досить складне та багатогранне, адже існує багато шляхів його визначення. Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, можемо зробити висновок, що це поняття вивчається з точки зору різних аспектів:

1) як діяльність студентів, організована викладачем та спрямована на досягнення дидактичної мети (О. Алексюк, А. Аюрзанайн, П. Підкасистий, В. Козаков, С. Трубачов);

2) як діяльність студентів із засвоєння знань і вмінь без безпосереднього керівництва викладача, хоча й спрямована ним (В. Загвазинський);

3) засіб організації навчального або наукового пізнання студентів (П. Підкасистий, Л. Фрідман, М. Гарунов);

4) форма організації навчальної діяльності (Т. Шамова, Закон України «Про вищу освіту»);

5) вид навчальних занять, діяльності учіння, виконання завдань (С. Архангельський, О. Молибог, Р. Низамов);

6) стимуляція активності студентів (пізнавальної, творчої, інтелектуальної, пошукової).

У педагогічному словнику С. Гончаренка самостійну роботу визначають як «різноманітні види індивідуальної і колективної навчальної діяльності школярів, яка здійснюється ними на навчальних заняттях або дома за завданнями вчителя під його керівництвом, однак без його

безпосередньої участі» (4). Проте вища школа відрізняється від середньої методикою навчальної роботи та мірою самостійності студентів. Викладач лише виступає модератором. Майбутній фахівець як зріла, майже сформована особистість, порівняно зі школярем, виконує пізнавальну діяльність самостійно, що забезпечує розвиток його самостійності як сукупності умінь і навичок, а також рису успішності спеціаліста будь-якої сфери діяльності.

Виходячи з цього, отожднювати поняття «самостійна робота» та «самостійність» не є коректним, адже *самостійність* – це властивість або риса особистості, яка характеризується двома факторами: по-перше, сукупність засобів – знань, умінь та навичок, якими володіє особистість; по-друге, ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів та умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, які складаються в процесі діяльності (4). Самостійність – це вміння діяти без сторонньої допомоги або керівництва. А. Брушлинський, О. Матюшкін подають це явище як необхідну умову продуктивних розумових процесів, пов'язаних з постановкою нових проблем і пошук їх розв'язання (11). І. Лернер, П. Підкасистий тлумачать поняття самостійності як здатність учнів розв'язувати пізнавальні завдання (12). А. Громцева, А. Піменова, Г. Щукіна характеризують цей термін як умову активізації навченої діяльності (2).

Самостійність у навчально-пізнавальній діяльності відіграє значну роль. Вона є важливою складовою в процесі підготовки висококваліфікованого фахівця. Завдання закладу вищої освіти полягає в активації пізнавальної самостійності здобувача, що допоможе сформуванню активного, відповідального, готового до дій, цілеспрямованого фахівця. Саме самостійна робота формує готовність до самоосвіти, створює підґрунтя для самовдосконалення та можливість підвищувати кваліфікацію.

Самоосвіта – це освіта, яка набувається в процесі самостійної роботи без проходження системного курсу навчання в стаціонарному закладі (4). Ми розуміємо під самоосвітою певний вид діяльності особистості, який здійснюється з точки зору її власних уподобань, мети, пізнавальних чи професійних потреб. І тут неважливо здійснюється ця діяльність під керівництвом викладача чи без його участі, адже процес самоосвіти може відбуватися поза межами ЗВО за власної ініціативи суб'єкта і лише він сам несе відповідальність за її результати. У цьому і полягає відмінність між самоосвітою, самостійністю й індивідуальною роботою.

Як зазначено в педагогічному словнику С. Гончаренка, *індивідуальна робота* – це одна із форм організації навчально-виховного процесу, при якій здійснюється педагогічний вплив учителя на учня, котрий перебуває поза колективом (4). У Положенні про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців індивідуальна робота визначається як форма організації освітнього процесу, яка забезпечує реалізацію творчих можливостей студента через індивідуально спрямований розвиток здібностей, науково-дослідну роботу і творчу

діяльність (13). Тобто, індивідуальна робота студента є організаційним видом самостійної роботи; це аудиторна робота за індивідуальними завданнями під керівництвом викладача, коли в разі потреби студент може отримати методичну допомогу у вигляді консультацій, які носять індивідуальний характер. Завдання викладача – не тільки оцінити студента, але й скоригувати його в разі помилки, допомогти організувати процес самостійного здобуття знань.

Категоріально самостійна та індивідуальна робота пов'язані між собою, так як вони є частковими формами організації освітнього процесу у вищій школі. Однак зазначимо, що самостійна робота – суттєво ширше поняття, оскільки вона може здійснюватись у вигляді індивідуальної роботи, а також в інших формах – наприклад, групова самостійна робота. Приклади індивідуальних завдань та самостійної діяльності представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Завдання самостійної та індивідуальної робіт

<i>Самостійна робота</i>	<i>Індивідуальна робота</i>
1) підготовка до аудиторних занять;	1) конспект з теми за власним або заданим планом;
2) виконання завдань із навчальної дисципліни протягом семестру;	2) реферат з теми;
3) робота над окремими темами навчальних дисциплін, які винесені на самостійне опрацювання згідно з робочою програмою;	3) розробка теоретичних або прикладних функціональних моделей, явищ, процесів і таке інше;
4) підготовка до всіх видів контрольних випробувань;	4) підготовка індивідуального творчого завдання;
5) виконання завдань, передбачених програмою практики;	5) розробка навчальних та діагностичних тестових завдань
6) участь у науковій і науково-методичній роботі кафедри	

Ефективність індивідуальної роботи залежить від готовності та вмотивованості суб'єктів цього процесу, професійної підготовки викладача, технічного забезпечення тощо. Правильно організована індивідуальна діяльність формує у майбутніх фахівців самостійні навчальні та професійні дії, допомагає відчувати себе вільно, обирати зручний темп виконання завдань, розуміючи, що тільки від власних дій залежить результат.

Серед науковців немає єдиної думки щодо визначення сутності поняття «*позааудиторна робота*». Так, В. Коваль вважає, що позааудиторна робота – це система взаємопов'язаної діяльності суб'єктів освітнього процесу, що є невід'ємним складником професійної підготовки і здійснюється поза розкладом навчальних занять, щоб створити умови для особистісного розвитку студентів і їх самореалізації (7).

Л. Онучак наголошує, що це будь-яка діяльність, яка сприяє навчанню поза межами класу і яка не пов'язана з навчальною програмою (10). М. Крюкова пропонує розглядати позааудиторну роботу

як самостійну, що є лабораторією творчого мислення, де студент може найбільш повно проявити свою самостійність, реалізувати навички, отримані в аудиторії (8). О. Куцевол стверджує, що це особлива цілеспрямована форма організації студентського життя, що здійснюється у вільний від навчання час з метою розширення і поглиблення знань, умінь та навичок, розвитку самостійності, індивідуальних здібностей студентів, а також задоволення їхніх інтересів і забезпечення активного й змістовного відпочинку (9).

Позааудиторна робота є логічним продовженням аудиторних занять. Її завдання полягає в тому, щоб розвивати ініціативу та мотивацію до розумової й фізичної активності; успішно використовувати теоретичні знання на практиці; сприяє естетичному, культурному і творчому вихованню, а також орієнтується на корисну діяльність. Ми пропонуємо під поняттям позааудиторна робота розуміти вид самостійної діяльності суб'єктів освітнього процесу, яка є невід'ємною частиною підготовки фахівців і спрямована на розвиток професійних якостей особистості та здійснюється поза розкладом навчальних занять.

Результати аналізу сутності понять самоосвіти, самостійності, самостійної, індивідуальної та позааудиторної роботи дають нам змогу зробити такі висновки:

1) самоосвіта – це процес навчання, який здійснюється за власним бажанням окремої людини поза межами навчального курсу за рахунок самостійної роботи;

2) самостійність – це риса особистості, яка виховується в результаті самостійної діяльності;

3) індивідуальна і позааудиторна роботи є видами самостійної роботи, які мають одну мету – виховати та підготувати висококваліфікованого фахівця;

4) самостійна робота – це спланована діяльність особистості, яка має чітку структуру, мету, цілі й спрямована на розвиток професійних компетентностей.

Тобто, самостійна робота (а разом з нею індивідуальна і позааудиторна як її види) – це засіб виховання самостійності, яка сприяє самоосвіті (рис. 1)

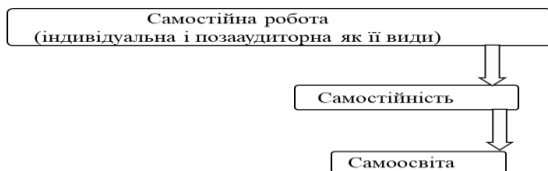

Рис. 1. Співвідношення самостійної, індивідуальної, позааудиторної робіт, самоосвіти та самостійності

Досліджувані поняття є складними видами діяльності, мають багато спільних ознак і за умови ефективної організації та виконання

сприяють розвитку професійної, всебічно розвиненої, готової до активних дій особистості, яка несе відповідальність за будь-який результат. Якщо студент розуміє позитивний вплив самостійної роботи, її цілі й зацікавлений у досягненні поставленої мети, то в такому випадку самостійна робота може стати його самоосвітньою діяльністю. Як тільки мета перестає бути метою студента, відбувається зворотній шлях від самоосвіти до самостійної роботи. Для того, щоб забезпечити трансформацію самостійної роботи в самоосвіту, необхідно виховати позитивне ставлення до професійно значущих цілей, високий рівень знань, умінь, самостійно працювати з інформацією, сформувати організаційно-управлінські компетентності. Незважаючи на широкий спектр підходів до визначення сутності явищ, які аналізуються, їх структура містить однакові компоненти: суб'єкт, об'єкт, мета, зміст, засоби, результат. Тому раціональність самостійної роботи, а разом з нею індивідуальної, позааудиторної, самоосвіти і самостійності, залежить від сформованості її структурних елементів: мотивації (усвідомлення значущості); змістових компонентів на кожному з етапів їх здійснення; методів та прийомів; сформованості якостей самостійності, самоорганізації, самоконтролю, саморегуляції.

Висновки. Самостійна робота – невід'ємна складова освітнього процесу закладу вищої освіти, що є умовою поглиблення й розширення знань, посилення інтересу до пізнавальної діяльності, формування творчої особистості фахівця, здатного до саморозвитку й самореалізації. Самостійна робота набуває нової ролі у зв'язку з переходом на діяльну парадигму освіти, вона є провідною формою організації освітнього процесу. У подальшому дослідженні розглянемо поняття «самостійної роботи», тому що воно лежить в основі самоосвіти й ефективної її організації, сприяє розвитку самостійності студента.

Література

- Алексюк А. Н., Аюрзанайн А. А., Пидкасистий П. И., Козаков В. А. Организация работы студентов в условиях интенсификации обучения. Київ : ИСДО, 1993. С. 6–7.
- Буряк В. К. Керівництво самостійною роботою учнів у навчальному процесі. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2001. Вип. 3. С. 135-145.
- Гарунов М. Г., Блохин М. А., Лаптева Г. С. Развитие у студентов опыта самостоятельной профессиональной деятельности. Москва : НИИВШ, 1985. 44с.
- Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
- Дайри Н.Г. О сущности самостоятельной работы. *Народное образование*. 1963. № 5. С. 29-34.
- Загвязинский В. И. Теория обучения. Современная интерпретация : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Академия, 2007. 192с.
- Коваль В. Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: «Педагогіка, психологія, соціологія»*. 2009. № 6. С. 19–23.
- Крюкова Н. И. Проблема аудиторной и внеаудиторной работы в вузах США : автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. пед. наук : 13.00.01. Москва, 1980. 17 с.

Куцевол О. М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) : монографія. Київ : Освіта України, 2011. 464 с.

Онучак Л. В. Педагогічні умови організації самостійної позааудиторної роботи студентів економічних спеціальностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2002. 21 с.

Педагогика : [учеб. пособие для студ.] / ред. П. И. Пидкасистого. Москва : Педагогическое общество России, 1998. 640 с.

Пидкасистый П. И. Сущность самостоятельной деятельности студентов и психолого-дидактические основы её классификации. *Проблемы активизации самостоятельной работы студентов*. Пермь : Изд-во ПТУ, 1979. С. 23–34.

Положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців. Тернопіль : ТНПУ, 2004. 48 с.

References

Aleksyuk, A. N., Ayurzanain, A. A., Pidakisty, P. I., Kozakov, V. A. (1993). *Organizaciya raboty studentov v usloviyakh intensivatsii obucheniya* [Organization of students' work in the conditions of intensification of education]. Київ : ISDO [in Russian].

Buryak, V. K. (2001). *Kerivnyctvo samostiinoyu robotoyu uchniv u navchalnomu procesi* [Guide the independent work of students in the learning process]. *Pedagogika vyshhoi ta serednoi shkoly – Higher and secondary school pedagogy*. 2001, 3, P. 135-145 [in Ukrainian].

Garunov, M. G., Blohin, M. A., Lapteva, G. S. (1985). *Razvitie u studentov opyta samostoyatelnoi professionalnoi deyatel'nosti* [Development of students' experience of independent professional activity]. Москва : NIIVSH [in Russian].

Goncharenko, S. U. (1997). *Ukrayinskyi pedagogichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].

Dayri, N. G. (1963). *O sushnosti samostoyatel'noy raboty* [About the essence of independent work]. *Narodnoe obrazovanie – Public education*, 5, 29-34 [in Russian].

Zagvyazynskiy, V. I. (2007). *Teoriya obucheniya. Sovremennaya interpretatsiya* [Learning theory. Modern interpretation] : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Akademiya [in Russian].

Koval, V. Yu. (2009). *Systema pozaaudytornoyi diyalnosti studentiv vyshhykh navchalnykh zakladiv* [The system of extracurricular activities of students of higher educational institutions]. *Naukovi praci Doneczkogo nacionalnogo texnichnogo universytetu*. Seriya: «Pedagogika, psykologiya, sociologiya», 6, 19–23 [in Ukrainian].

Kryukova, N. I. (1980). *Problema auditornoj i vneauditornoj raboty v vuzah SShA* [The problem of classroom and extracurricular work in US universities]. (Thesis abstract). Москва [in Russian].

Kuczevol, O. M. (2011). *Metodyka vykladannya ukrayinskoyi literatury (kreatyvno-innovaciina strategiya)* [Methods of teaching Ukrainian literature (creative and innovative strategy)]: monografiya. Kyiv : Osvita Ukrainy [in Ukrainian].

Onuchak, L. V. (2002). *Pedagogichni umovy organizacii samostijnoyi pozaaudytornoyi roboty studentiv ekonomichnykh special'nostei* [Pedagogical conditions for organizing independent extracurricular work of students of economic specialties]. (Thesis abstract). Kyiv [in Ukrainian].

Pidakisty, P. I. (Ed.) (1998). *Pedagogika* [Pedagogy]. Moscow : Pedagogical community of Russia [in Russian].

Pidakisty, P. I. (1979) *Suschnost samostoyatel'noy deyatel'nosti studentov i psihologo-didakticheskie osnovy eyo klassifikatsii* [The essence of independent activity of students and psychological and didactic bases of its classification].

Problemy aktivizatsii samostoyatel'noy raboty studentov – Problems of activation of independent work of students. Perm : pub. PTU, 23-24 [in Russian].

Polozhennya pro organizatsiyu navchal'nogo procesu v kredytno-modul'niy systemi pidgotovky faxivciv (2004) [Regulations on the organization of the educational process in the credit-module system of training]. Ternopil : TNPU [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

На сучасному етапі розвитку індустрії сфера обслуговування є лідером, адже готує фахівців, які беруть безпосередню участь в розвитку економіки України. Від їх компетентності, конкурентоспроможності, самостійності, швидкості прийняття рішення залежить ефективність функціонування підприємства і рівень обслуговування клієнтів. Головним завданням вищої школи є навчити здобувачів самостійно працювати, самовдосконалюватись, творчо мислити, бути готовими до інноваційної діяльності. Саме тому виникає потреба посилення ролі самостійної роботи студентів, яка є ключовим важелем у процесі підготовки майбутнього фахівця, здатного виконувати складні виробничі завдання на високому професійному рівні. Мета статті полягає в аналізі сутності понять «самостійна», «індивідуальна», «позааудиторна» робота, «самоосвіта» та «самостійність»; характеристики спільних та відмінних рис; виокремленні власного бачення щодо розуміння сутності досліджуваних явищ. Зазначимо, що в терміни «самостійна робота», «індивідуальна робота», «позааудиторна робота», «самоосвіта» та «самостійність» дослідники вкладають різний зміст, тому що на сьогодні існує багато підходів до визначення сутності цих понять, а, як наслідок, – безліч трактувань, але не достатньо досліджень, у яких системно подано узагальнений науковий доробок учених щодо сутності досліджуваних понять, їх спільні та відмінні риси. Для розуміння співвідношення між самостійною, індивідуальною роботою та самоосвітою студентів необхідно враховувати основні підходи до визначення основних понять у педагогічній науці. Результати аналізу сутності самостійної, індивідуальної, позааудиторної роботи, самостійності та самоосвіти особистості свідчать, що це складні види діяльності, які можуть бути пов'язані між собою, збігатися на окремих етапах розвитку або й загалом. Незважаючи на різні підходи до визначення сутності досліджуваних явищ, їх структура містить однакові компоненти: суб'єкт, об'єкт, мета, зміст, засоби, результат. У роботі подано аналіз психолого-педагогічної літератури щодо тлумачення понять, які вивчаються; виокремлено спільні та відмінні риси; обґрунтовано власне бачення досліджуваних явищ.

Ключові слова: самостійна робота, індивідуальна робота, позааудиторна робота, самоосвіта, самостійність.

УДК 378.147: 577.3

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-181-189

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF A COMPETENT APPROACH IN THE SYSTEM OF HIGHER VOCATIONAL EDUCATION OF UKRAINE

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Tetyana STROGONOVA,
Candidate of Economical Sciences,
Associate Professor

strogonova@meta.ua

<https://orcid.org/0000-0001-5510-2176>

Zaporizhzhya State medical
University

✉ 26, Maiakovskiyi avenue,
Zaporizhzhya, 69035

Natalia STUCHINSKAYA,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

nvstuchynska@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5583-899X>

Bogomolets National Medical
University

✉ 34, Pobeda avenue, Kyiv, 01601

Original manuscript received: October 07, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

Тетяна СТРОГОНОВА,
кандидат економічних наук,
доцент

Запорізький державний медичний
університет

✉ пр. Маяковського 26,
Запоріжжя, 69035

Наталія СТУЧІНСЬКА,
доктор педагогічних наук,
професор

Національний медичний
університет імені
О. О. Богомольця

✉ пр. Перемоги, 34, м.Київ, 01601

ABSTRACT

The article investigates the development of the competence approach in the system of higher professional education of Ukraine. To specify the content of the concepts of «competence» and «competence» in the framework of this approach in the pedagogical field in Ukraine used the method of comparative historical analysis. Using this method, the works of domestic scientists in the period of formation of the competence approach in Ukrainian pedagogy are analyzed. The works of Ukrainian scientists who worked in various fields of knowledge: philology, management, theory of management and personnel management, law, pedagogy are considered. The chronology of the emergence of the concept of «competence» in Western scientific thought, its development and transformation into an educational standard. For an in-depth understanding of the concept of «competence», the process of appearance of the term in the regulatory framework of Ukraine, the genesis of its transformation into a standard of higher education in the domestic field is analyzed. The structure of qualification levels of the National Qualifications Framework is described. The main descriptors of the National Qualifications Framework are defined: knowledge, skills (cognitive and practical), communication, autonomy and responsibility, integral competence. The article mentions the comparison of the system of descriptors of the Ukrainian National Qualifications Framework with the European

Qualifications Framework for lifelong learning, with the Qualifications Framework of the European Higher Education Area. integral competence The essence of competences and competences as components of the description of qualifications in the National Qualifications Framework is revealed. Differences of competences from the previous indicators of assessment of quality of training are allocated. The peculiarities of integral competencies are defined as those that reflect the ability of a person with a qualification of a certain level to perform tasks and solve problems of a certain level of complexity in the learning process or in professional activities. General competencies are considered as tools for assessing the maturity of the individual, his opportunities for self-improvement and growth. It is emphasized that professional readiness and professional suitability should be established with due regard to the moral and value qualities of the individual. General competencies are offered, which can improve professional selection and positively influence the development of the healthcare sector.

Key words: *competence, competencies, higher education, learning outcomes, competence approach, national qualifications framework, sectoral qualifications framework.*

Вступ. Компетентісний підхід у системі освіти України формувався протягом останніх 30 років та з 2018 р. є одним із освітніх стандартів. Цьому передував довгий період творчого пошуку українських учених-педагогів – теоретичних викладів, практичних знахідок, становлення методик. У цей час не припинялися дискусії щодо сутності базових понять компетентісної освіти. У період її становлення, вітчизняні науковці вивчали досвід західних учених та намагались визначити сутність понять компетенція та компетентність, описати множину компетенцій. Період з 2000 по 2015 р. можна назвати експериментальним. Найбільш численними були роботи педагогів-філологів. Теоретичним та методичним проблемам навчання іноземних та рідної мови, вивчення закономірностей і принципів навчання мови взагалі, методиці формування мовних компетенцій було присвячено роботи таких учених, як Ю. Федусенко, Н. Жданова, Н. Коломієць, І. Гудзик, О. Палій, В. Осідак, В. Луценко, Т. Вдовіна, О. Конотоп, Т. Ганічева, Г. Бондаренко, О. Кіршова, О. Каменський, О. Бирюк, Н. Білоножко, В. Перлова, Н. Голуб, З. Бакум, Л. Морська, О. Паршикова, О. Петрашук, О. Бігич, О. Ісаєва, О. Вовк.

Пов'язані з мовними, соціокультурні та культурологічні компетентності, що з'явилися в роботах О. Коломінової, М. Писанко, І. Ковалинської, Н. Голуб, Л. Маслак, Т. Колодько, Н. Мороз були одним із нових напрямів досліджень у педагогічній науці. Проблеми формування комунікативних компетенцій найшли відображення в роботах педагогів В. Жулкевської, К. Глушенко, Л. Чулкової, А. Курінної, К. Касярум, О. Волченко, Т. Дементьевої, О. Павленко, К. Балабанової, Ю. Федоренко.

Дослідження сутності та методик формування інтерпретаційної компетенції, управлінських компетенцій, організаційної компетентності, інформаційно-технологічної компетенції можна знайти в роботах А. Вітченко, С. Пільова, Н. Яциніна, Н. Андрущенко. Цікаві роботи С. Кульбіді, М. Фоміної, Т. Дрожжиної знаходились у площині психологічних досліджень та спрямовані на вивчення сутності конфліктологічної компетенції, психолого-педагогічних компетенцій та таких, що задіяні в інклюзивному навчанні. За цей період педагогами

С. Шмалей, С. Рудишин, М. Вачевський, Л. Тархан, С. Касярум, Н. Логінова, Н. Болюбаш, К. Осадча було проведено різноманітні досліджень, присвячених професійним компетенціям екологів, біологів, інженерів, маркетологів, економістів, юристів, програмістів.

Проблему формування та розвитку компетентностей учнів на рівні фізичної та математичної компетентності досліджували вчені П. Атаманчук, В. Ачкан, Г. Бібік, Л. Благодаренко, М. Головань, В. Заболотний, І. Зіненко, Н. Єрмакова, С. Раков, Л. Романишина, М. Садовий, О. Співаковський, Н. Стучинська, В. Шарко, М. Шут, М. Ігнатенко, Ю. Колягін, Ю. Мельник, Є. Нелін, В. Пікан, Т. Заболотний, В. Сітарська. Питання підходу, орієнтованого на компетентність, стало популярним, але проблема полягала в тому, що різні автори визначали цей термін по-своєму. У цей період різними науковцями було запропоновано безліч визначень поняття компетенції та компетентності, запропоновано різні класифікації компетенцій. При перекладі оригінальних текстів з англійської мови дуже часто терміни компетенція та компетентність не розрізнялись, що сприяло заплутаності та невизначеності термінологічного апарату. У свою чергу, ця невизначеність перешкоджала використанню цих понять для оцінки результатів навчання. Метою статті є конкретизація змісту понять «компетенція» та «компетентність» у вітчизняній педагогічній галузі для подальшого використання в дослідженнях.

Методи та методики дослідження. Завдання визначення змісту понять компетенції та компетентності було вирішено багатьма дослідниками. Для висвітлення їх еволюції автори статті використовують метод порівняльно-історичного аналізу.

Результати та дискусії. Слово «компетенція» походить від латинського «competentia», що означає «добиваюся», «відповідаю», «підходжу», і формально використовується для визначення кола повноважень людини при характеристиці її прав та обов'язків [1]. Сьогодні поняття компетенції є ключовим терміном нормативно-правової літератури. Вважається, що в науковий дискурс термін «компетенція» було введено автором так званої генеративної граматики – Н. Хомським (США) у 1965 р. У своїй роботі він уперше дослідив принципову відмінність між компетентністю та знанням мови, між застосуванням та її фактичним використанням [2]. Цікаві філософські та психологічні принципи цієї граматики сприяли тому, що термін «компетенція» дифундував в інші галузі наук. У табл.1 наведено генезис використання слова в різних галузях суспільно-лінгвістичних знань у західній науковій думці.

У той же час, наприкінці 1960-х років як нова освітня тенденція почала формуватися компетентнісна освіта. Спочатку оригінальний лінгвістичний контекст компетенцій представляв інтерес для їх використанні в педагогічному та філософському експерименталізмі. У цей час у педагогіці відбувалася трансформація поняття «компетенція» під впливом інших галузей знань. Пізніше, після запозичення терміну такими науками, як менеджмент, теорія управління, поняття компетенцій з'явились у термінології опису ринку праці як форми оцінки людського капіталу або рівня професійності працівників (Організації економічного співробітництва

та розвитку (ОЕСР)). Так, у 2008 р. у світі з'явилися перші Європейські рамки кваліфікації [3]. У них головними дескрипторами були компетенції. Система формальної освіти відповідала новим викликам суспільства щодо впровадження поняття компетенцій у стандарти оцінки знань студентів. Ідея була підтримана низкою впливових соціальних інститутів [4, 13]. З того часу почався процес синхронізації навчальних програм (робочих програм у ЗВО) відповідним рамкам національних кваліфікацій (НРК).

Таблиця 1

Генезис поняття компетенція в західному науковому дискурсі

<i>Галузь знань</i>	<i>Значення</i>	<i>Автори</i>	<i>Період часу</i>	<i>Використання</i>
філологія	мовна компетенція – це система уявлень про граматику мови, які притаманні людині від народження; властиві людині як біологічному виду незалежно від його досвіду, середовища існування	Л. Блумфілд, З. Харрис, Ч. Хоккет, генеративна граматики Н. Хомського	1950 - 1960	Розуміння як людина засвоює мову Навчання студентів іноземній мові Лікування
менеджмент	компетенції, належать до категорії соціальних конструктів, які формуються динамічною соціальною практикою і підтримуються різноманітними соціальними інститутами	Legge, Becker & Gerhart, Ulrich & Lake Edvindsson & Malone Hamel & Prahalad 1994	1990 - 2000	захистити та зміцнювати операційні можливості та конкурентоспроможність компанії за допомогою своєї бази знань
юриспруденція	відноситься до юридичної «здатності» суду здійснювати юрисдикцію щодо особи або «речі» (майна), що є предметом позову; має право приймати певні рішення; повноваження посадової особи або органу (права та обов'язки) за рішенням певного кола питань (предмета відання).	Perlin, M. L., Champine, P., Dlugacz, H. A., & Connell,	1900 -	Вирішення соціальних конфліктів

Одними з найважливіших заходів у країнах Європейського простору у вищій освіті, спрямованій на впровадження НРК та компетентісного підходу до опису кваліфікацій на галузевому рівні, стало розроблення та реалізація галузевих рамок кваліфікацій. Останні розробляються у сфері вищої освіти, мають описувати всі кваліфікації, здобуття яких є можливим у певній галузі освіти, зазначати загальні вимоги до результатів навчання для кожного кваліфікаційного рівня в певній галузі та бути орієнтиром для створення стандартів вищої освіти й освітніх програм.

Рис. 1. Схема кваліфікаційних рівнів освіти за [5]

В Україні після дискусії, що тривала з 2008 по 2010 рр., в 2011 р. Постановою КМУ № 1341 була затверджена Національна рамка кваліфікацій, у якій надано однозначне визначення компетенцій. Згідно з [5] Національна рамка кваліфікацій є ієрархією кваліфікаційних рівнів. Затверджена в Україні НРК містить у собі опис десяти кваліфікаційних рівнів (від 0 до 9), які охоплюють вітчизняну систему освіти. Ядром будь-якого з 8 кваліфікаційних рівнів є відповідні компетенції (рис. 1). Компетенції НРК визначені за допомогою дескрипторів: знання, уміння/навички, комунікація, відповідальність і автономія. У табл. 2 відповідно наведено опис 7-го кваліфікаційного рівня (рівень підготовки магістра).

Таблиця 2

Опис 7го кваліфікаційного рівня НРК

Знання	Уміння/навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
спеціалізовані концептуальні знання, що включають сучасні наукові здобутки у сфері професійної діяльності або галузі знань і є основою для оригінального мислення та проведення досліджень, критичне осмислення проблем галузі та на межі галузей знань	спеціалізовані уміння/навички розв'язання проблем, необхідні для проведення досліджень та/або провадження інноваційної діяльності з метою розвитку нових знань та процедур; здатність інтегрувати знання та розв'язувати складні задачі у широких або мультидисциплінарних контекстах; здатність розв'язувати проблеми у нових умовах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності	зрозуміле і недвозначне донесення власних знань, висновків та аргументації до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються	управління робочими або навчальними процесами, які є складними, непередбачуваними та потребують нових стратегічних підходів; відповідальність за внесок до професійних знань і практики та/або оцінювання результатів колективної діяльності; здатність продовжувати навчання з високим ступенем автономії

У цілому, система дескрипторів української НРК узгоджується як з Європейською рамкою кваліфікацій для навчання впродовж життя, так і з Рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти. Однак, у вітчизняну НРК додана так звана інтегральна компетентність (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння систем дескрипторів НРК та європейських рамок кваліфікацій*

<i>Європейська рамка кваліфікацій навчання протягом життя</i>	<i>Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти</i>	<i>Національна рамка кваліфікацій України</i>
Знання Уміння (когнітивні та практичні) Відповідальність та автономність	Знання та розуміння Застосування знань та розуміння Формування суджень Комунікація Уміння навчатися	Знання Уміння (когнітивні та практичні) Комунікація Автономність та відповідальність Інтегральна компетентність

Термін «компетентність», що використовується в повсякденному житті для характеристики ділових якостей людини, є синонімічним слову «професіоналізм» – здатності робити щось гарно «the ability to do something well» – the Oxford Advanced Learner's Dictionary [7]. У теорії управління введення концепції основної компетентності у 1990 році (від Прахалада та Хамеля) [8] та поява ідеї метакомпетентності [9] стали знаковою подією. Управлінці, менеджери, науковці дійшли висновку, що компетентність працівників – це стратегічне питання та воно цілісно пов'язано з економічним успіхом компанії. У словнику A Dictionary of Human Resource Management, виданому в Оксфорд [10], метакомпетентності визначена як «загальні» компетенції, які мають відношення до широкого кола робочих умов та сприяють адаптації та гнучкості організації. Зазвичай кажуть, що «метакомпетентності включають навчання, адаптацію, передбачення та створення змін».

Визначення, надане вітчизняною Агенцією з класифікації, повністю розкриває зміст терміну: «Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [5]. У національній системі освіти мета-компетенції відповідає інтегральна компетентність. Вона введена до НРК України (табл. 3) та відображає здатність особи, що має кваліфікацію певного рівня виконувати завдання та розв'язувати задачі певного рівня складності в процесі навчання або в професійній діяльності [6]. Інтегральні навички у НРК у загальному вигляді виражені через такі дескриптори: комунікація, відповідальність і автономія. Цей опис є каркасом для створення ГРК, освітніх програм, відповідною точку при пошуку методів навчання студентів, формування в них загальних та спеціальних (фахових, предметних) компетентностей. Загальні компетентності (ґрунтуються на поведінці) – це особисті характеристики,

які сприяють ефективній роботі (наприклад, міжособистісні навички, ставлення до роботи, цінності, мотивація).

Спеціальні компетенції (професійні) – це специфічні навички та вміння, необхідні для діяльності відповідно до певних стандартів (наприклад, використання програмного забезпечення для електронних таблиць, вільне володіння англійською мовою, володіння навичками лапароскопії). Включення до стандартів освіти загальних компетентностей вважаємо важливим етапом у розвитку освіти (рис. 1). На відміну від попередніх систем оцінювання результатів навчання, коли моральні та особистості якості спеціаліста носили рекомендаційний характер, у стандарт включені інструменти для оцінки зрілості особистості, її можливості самовдосконалення та росту. Цей стандарт дуже важливий для професій, пов'язаних з роботою з людьми: лікарів, педагогів, соціальних робітників. Наприклад, введення до стандартів медичної освіти, обов'язкових соціальних компетенцій – емпатії та гуманності, може вдосконалити професійний відбір та позитивно вплинути на розвиток галузі охорони здоров'я. Професійна готовність та професійна придатність мають встановлюватися з обов'язковим урахуванням морально-ціннісних якостей особистості.

Висновки. Компетентнісний підхід в освіті зосереджується на формуванні вмінь та розвитку якостей, необхідних для того, щоб спеціаліст був спроможний виконувати роботу відповідно до певних стандартів, прийнятих у сучасному суспільстві [12]. Ці стандарти відповідають кваліфікаційним рівням освіти. І результати навчання, і присвоєні на їх основі кваліфікації виражаються в термінах компетентностей. У подальших дослідженнях ми будемо притримуватися визначень, даних у НРК та законах України. Під компетенціями розуміється дескриптори рівня кваліфікації спеціалістів. Компетентності – це результати навчання («динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти»), набуті в навчанні та можуть бути безпосередньо продемонстровані й оцінені. Компетентності включають не тільки знання та навички, але й морально-ціннісні якості особистості.

Література

1. Захарченко В. М., Міусов М. В., Парменова Д. Г. Рамки кваліфікацій у Європейському освітньому просторі : навч.-метод. посіб. Одеса : НУ «ОМА», 2017. 88 с.

2. Постанова КМУ «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій». *Офіційний вісник України* від 06.01.2012. № 101, с.15, стаття 3700, код акта 59774/2011.

3. Словник іншомовних слів [за ред. О. С. Мельничука]. Головна редакція Української Радянської Енциклопедії АН УРСР. Київ, 1974.

4. Стучинська Н.В. Формування фундаменту професійних компетентностей майбутніх лікарів у процесі навчання фізико-математичних дисциплін // Наукові дослідження. Теорія та практика. С.71-74.
5. Хомский Н. Логические основы лингвистической теории. *Новое в лингвистике*. Вып. 4. Москва : Прогресс, 1965.
6. A Dictionary of Human Resource Management. Режим доступу: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199298761.001.0001/acref-9780199298761>.
7. ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning [Electronic resource]. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annex-recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>.
8. Competence is not enough: meta-competence and accounting education. Brown RB, S McCartney. *Accounting Education* 4 (1), 43-53, 1995.
9. Hamel G., Prahalad C. K. (1996). *Competing for the future*. Boston, Mass, Harvard Business School Press.
10. Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>.
11. OECD (2005) The definition and selection of key competencies. Executive Summary. Paris: OECD. p. 4. URL: www.oecd.org/pisa/35070367.pdf
12. Quality education and competencies for life / Workshop 3/ Background Paper, 2004. p. 6.
13. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning (2008/C 111/01). *Official Journal of the EU*, 6.5.2008. C.111/4.

References:

1. Zaharchenko V.M., Miyusov M.V., Parmenova D.G. (2017) *Ramki kvalifikacij u Evropejs'komu osvitu'nomu prostori*. [Navchal'no-metodichnij posibnik]. Odesa: NU «OMA» (p. 88) [in Ukrainian].
2. Postanova KMU (2012) «Pro zatverdzhennya Nacional'noi ramki kvalifikacij» [Oficijnij visnik Ukraїni] vid 06.01.2012, № 101, (p.15), stat'ya 3700, kod akta 59774/2011 [in Ukrainian].
3. Slovník inshomovnih sliv (1974) [Za redakcieyu O. S. Mel'nichuka, Golovna redakciya Ukraїns'koї Radyans'koї Enciklopedii AN URSS.] Kiev [in Ukrainian].
4. Stuchins'ka N. V. Formuvannya fundamentu profesijnih kompetentnostej majbutnih likariv u procesi navchannya fiziko-matematichnih disciplin [Nauchnij yssledovannya. Teorya y praktyka] (p.71-74) [in Ukrainian].
5. Homskij N. (1965) *Logicheskie osnovy lingvisticheskoi teorii* [Novoe v lingvistike] M.: Progress – (4) (p.590) [in Ukrainian].
6. A Dictionary of Human Resource Management. [Electronic resource] URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199298761/acref-97801761> [in English].
7. ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning (2015) [Electronic resource]. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annex-recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf> [in English].
8. Brown RB, McCartney S (1995) *Competence is not enough: meta-competence and accounting education*. [*Accounting Education*]. 4 (1), (p.43-53) [in English].

9. Hamel, G., Prahalad C. K. (1996). Competing for the future. [Boston, Mass], Harvard Business School Press [in English].

10. Oxford Advanced Learner's Dictionary. [Electronic resource] Rezhim dostupu: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> [in English].

11. OECD (2005) The definition and selection of key competencies. [Executive Summary.] Paris: OECD.(т. 4). (Rezhim dostupu: www.oecd.org/pisa/35070367.pdf) .[in English].

12. Quality education and competencies for life (2004) [Workshop 3/ Background Paper] (p. 6) [in English].

13. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning (2008/C 111/01) [Official Journal of the EU] (p. 111/4) [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено розвиток компетентісного підходу в системі вищої професійної освіти України. Для конкретизації змісту понять «компетенція» та «компетентність» в рамках цього підходу у вітчизняній педагогічній галузі використано метод порівняльно-історичного аналізу, за допомогою якого проаналізовано роботи вітчизняних учених у період становлення компетентісного підходу. Розглянуті праці українських науковців різних галузей знань: філологія, менеджмент, теорія управління та управління персоналом, право, педагогіка. Досліджена хронологія появи поняття «компетенція» в західній науковій думці, розвиток та трансформація його в освітній стандарт. Для поглибленого розуміння поняття «компетентність» проаналізовано процес появи терміну в нормативній базі України, генезис перетворення її в стандарт вищої освіти на вітчизняних теренах. Описана структура кваліфікаційних рівнів Національної рамки кваліфікацій. Визначені основні дескриптори Національної рамки кваліфікацій: знання, уміння (когнітивні та практичні), комунікація, автономність та відповідальність, інтегральна компетентність. У статті надається порівняння системи дескрипторів української Національної рамки кваліфікацій з Європейською рамкою кваліфікацій для навчання впродовж життя, Рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти. Розкрита сутність компетенцій та компетентності як складників опису кваліфікацій у Національній рамці кваліфікацій. Виокремлені відмінності компетенцій від попередніх показників оцінки якості навчання. Визначені особливості інтегральних компетентностей як таких, що відображають здатність особи, що має кваліфікацію певного рівня, виконувати завдання та розв'язувати задачі певного рівня складності в процесі навчання або у професійній діяльності. Розглянуті загальні компетентності як інструменти для оцінки зрілості особистості, її можливості самовдосконалення та росту. Підкреслено, що професійна готовність та професійна придатність мають встановлюватися з обов'язковим урахуванням морально-ціннісних якостей особистості. Запропоновані загальні компетентності, які можуть удосконалити професійний відбір та позитивно вплинути на розвиток галузі охорони здоров'я.

Ключові слова: компетенція, компетентності, вища освіта, результати навчання, компетентнісний підхід, національні рамки кваліфікацій, галузеві рамки кваліфікації.

УДК 378.147:796.071.5

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-190-198

**PROFESSIONAL READINESS FOR PEDAGOGICAL INTERACTION
WITH GIFTED FOOTBALLERS OF FUTURE SPORTS MANAGERS AND
COACHES**

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ
ВЗАЄМОДІЇ З ОБДАРОВАНИМИ ФУТБОЛІСТАМИ В МАЙБУТНІХ
СПОРТИВНИХ МЕНЕДЖЕРІВ І ТРЕНЕРІВ**

Volodymyr TYMENKO,
Graduate student

ytimenko331@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6489-3352>

*Kyiv State Academy of Decorative
and Applied Art and Design by
M. Boychuk*

Володимир ТИМЕНКО,
аспірант

*Київська державна академія
декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну імені
Михайла Бойчука*

✉ 32, M. Boychuk street, Kyiv,
01103

✉ вул. М. Бойчука, 32, Київ, 01103

Original manuscript received: October 07, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

The essence of professional readiness for pedagogical interaction with gifted football players in future sports managers and coaches is substantiated as professional competence, which is formed on the basis of motivational-axiological, cognitive, praxeological approaches. In the process of training future managers and coaches of football, it is proposed to consider the football game on the basis of complementarity of art pedagogy (art pedagogy) and sports. Attention is paid to the relationship between different types of specialized professional education: sports, art, science. Their common methodological basis is the theory of cognition. Scientific education is correlated with scientific knowledge, art – with art, and sports – with «physical» knowledge.

Taking into account different types of specialized education, the intellectual profiles of future football managers and coaches were characterized for the first time: physical-kinesthetic, imaginary-associative, operational-tactical. The intellectual profiles of future football managers and coaches are correlated with the following psychological mechanisms of their creativity: psychomotor skills, energy potential, RAM («body memory») of the player. The essence of the concept of «sports talent of a football player» is formulated as a natural integral formation whose components are body-kinesthetic, imaginative-associative, operational-tactical intellectual profiles of future football managers and coaches and which determines the full identification of sports-creative mechanism of the player. energy potential – random access memory. The aesthetic features of women's football and, in particular, the desire of female players to demonstrate not only playing skills, but also the attractiveness of appearance are highlighted. Given the aesthetic orientation of women's football games, it is proposed to introduce optional classes in women's football design in

higher education institutions that train managers of physical culture and sports and football coaches.

Key words: *gifted football players, readiness for pedagogical interaction, specialized education, art and sports, women's football design.*

Вступ. Нові пріоритети в професійній підготовці майбутніх менеджерів фізичної культури та спорту в закладах вищої освіти зумовлюються сучасними стрімкими соціально-економічними змінами в Україні і світі, процесами глобалізації та інтеграції всіх сфер життєдіяльності людини, а особливо загрозою нових вірусних штамів, що суттєво впливають на формування професійної готовності до педагогічної взаємодії з обдарованими футболістами в майбутніх спортивних менеджерів і тренерів футболу. Фахівцям професійного футболу важливо звернути увагу саме на творчу педагогічну взаємодію з природно обдарованими, здібними і талановитими футболістами, що успадкували функціональну тенденцію до футбольно-ігрової активності й потребують особливих психолого-педагогічних умов, сприятливих для визрівання свого спортивного таланту, підтримки високого рівня функціонування їхніх імунних систем – сукупності органів, тканин, клітин, які забезпечують захист організму від чужорідних агентів; систем організму, що контролюють сталість клітинного, гуморального і нервового складу організму.

Нервові тканини організму з їх нейронами (лат. neuron, від давньогр. νεῦρον – «волокно», «нерв») є збудливими і здатні сприймати психолого-педагогічну інформацію у вигляді електричних або хімічних сигналів, відтак забезпечують повноцінне визрівання футбольного інтелекту гравців як здатності застосовувати інтелектуальні навички до оперативного контексту футбольної гри. Іншими словами, це здатність гравця у складних ігрових ситуаціях інтуїтивно отримувати й оперативно перетворювати вербальну, сенсорну і структурну інформацію ігрового середовища. Чим ціліснішим буде вербально-сенсорно-структурний інформаційний синтез на тренуваннях та у футбольних матчах, тим швидше і якісніше розвиватиметься футбольний талант спортсменів. Визрівання спортивних здібностей гравців прямо пропорційне часу тренувань. Цілісний сенсорно-вербально-структурний інформаційний синтез досягається професійно-творчим розвитком та саморозвитком не лише гравців, але й особистостей майбутніх менеджерів фізичної культури і спорту та тренерів футболу. У процесі професійної підготовки вони покликані усвідомити і застосовувати в тренерській та менеджерській діяльності важливу тезу: футбольна творчість властива особам, обдарованим множинним інтелектом. Футбольна інтуїція, командне мислення розвивається завдяки зовнішнім психолого-педагогічним впливам менеджерів і тренерів. Тому актуальною і своєчасною постає проблема формування професійної готовності майбутніх спортивних менеджерів і тренерів футболу до педагогічної взаємодії з обдарованими футболістами.

Методи та методики дослідження. Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх менеджерів фізичної культури і спорту та футбольних тренерів сформульовано в працях сучасних дослідників (Криштанович, 2021), психологічні механізми творчості спортсменів обґрунтовано вченими з психології творчості (Клименко, 2007), проблеми педагогіки спорту оприлюднено у працях низки науково-педагогічних працівників (Скрипник, 2018), (Язловецька, 2017), (Тер-Ованесян, 1986), (Сидоров, Іванюженков, Карелін, Нелюбін, 2000), (Степанченко, 2014).

Один із напрямів педагогіки спорту – це інтеркореляційні зв'язки і відношення, що мають місце в межах предметної галузі. До актуальних тем цього напрямку належать такі: «спорт і розумовий розвиток людини», «спорт і моральне виховання», «етика і естетика в спорті» тощо. Таким чином, можна говорити про те, що наукова розробка педагогічних проблем спорту здійснюється з етичних, медико-біологічних, соціально-психологічних, військово-спеціальних і багатьох інших проблем. На нашу думку, у зазначеній сукупності напрямів пріоритетними мають бути психолого-педагогічні проблеми творчості спортсменів і, зокрема, футболістів. Відмінність педагогіки спорту від інших педагогічних наук традиційно визначається принципами і правилами, засобами, методами і умовами вирішення завдань. Педагогіка спорту ґрунтується, головним чином, на закономірностях оволодіння руховими діями, розвитку форм тіла, функцій організму та рухових здібностей, а також гармонійним розвитком особистості в процесі рухової діяльності. Об'єктом педагогіки спорту є спортивно-педагогічний процес і особистість, що займається спортивною діяльністю, її навчання, розвиток і досягнення високих спортивних результатів. До сфери педагогічних проблем спорту, як правило, відносяться питання цілеспрямованого розвитку форм тіла і функцій організму, питання навчання людини руховим діям і виховання особистості в процесі занять спортом. Проте креативні можливості спортсменів, їхня обдарованість ураховується в підготовці футболістів недостатньо.

Заняття спортом – це педагогічний процес, у якому людина прагне до фізичної і моральної досконалості, розвитку своєї особистості, підвищення життєдіяльності, використовуючи для цього спеціальні форми рухової діяльності. Ми критично оцінюємо твердження про те, що єдиною метою занять спортом є підготовка до участі в спортивних змаганнях. Як головну відмінність спорту від інших видів діяльності у фізичному вихованні виділяємо зміст виду спорту, але в тісному взаємозв'язку з креативністю спортсменів.

Діяльність спортивного педагога, у першу чергу, пов'язана із підвищенням спортивних можливостей його вихованців, яка відбувається в процесі спортивної підготовки. Головним з усіх видів спортивної підготовки є вправи з обраного виду спорту, що синтезують результати застосування всіх останніх видів підготовки (моральної, психологічної, техніко-тактичної, теоретичної, загальної та спеціальної фізичної). Реалізація їх здійснюється

через виховання, навчання та тренування. Виховання – це процес цілеспрямованої, систематичної, організованої і планомірної взаємодії вчителя (тренера) і гравця (спортсмена), під час якої відбувається вплив на свідомість, підсвідомість, пізнавальну, емоційно-вольову та мотиваційну сфери вихованця з метою формування в нього наукового світогляду, високих моральних, громадських і професійних якостей і, безумовно, потреби до систематичних занять фізичними вправами.

Навчання – спрямований педагогом процес формування в гравця технічних і тактичних навичок і вмій, розвитку фізичних якостей і оволодіння змагальними здібностями, теоретичними знаннями тощо. Навчання, побудоване на свідомому сприйнятті педагогічних впливів і активному ставленні до нього, завжди пов'язане із самонавчанням. Тренування – процес систематичного виконання вправ з метою підвищення їх ефективності та збільшення працездатності відповідних органів і систем спортсменів. Тренуванням керує тренер, але воно з успіхом може проводитися і спортсменом за наявності в нього спеціальних знань та досвіду. Повинна відбуватися взаємодія частин, а саме: навчаючись, гравець виховується, тренуючись, – навчається і виховується. Тому поділ на навчання, тренування та тренування здійснюється за ознакою переважного впливу та спрямованості. Педагогіка спорту як галузь педагогіки сформувалася і розвинулася на межі суспільних та природничих наук, але з урахуванням «теорії поколінь» нині має враховувати особливості сприймання гравцями інформації довкілля. Нинішнє покоління відзначається образним сприйманням, що зумовлює розвиток креативності.

Усі наукові дисципліни, що складають основу педагогіки спорту, є її джерелами і можуть бути поділені на чотири групи: 1) дисципліни, що досліджують загальні закономірності розвитку природи та суспільства (філософія, соціологія, історія, етика, логіка та ін.); 2) дисципліни, що досліджують закономірності навчання, розвитку та виховання (педагогіка, психологія, акмеологія); 3) дисципліни, що досліджують біологічні закономірності формування та розвитку людини (біологія, анатомія, генетика, фізіологія, біохімія та ін.); 4) дисципліни, обрані як об'єкт дослідження тільки проблеми фізичного виховання і спорту (ТМФВ, спортивне тренування, оздоровча фізична культура, історія фізичної культури, психологія спорту тощо).

Як прикладна наука педагогіка спорту покликана разом із ТМФВ і окремих видів спорту озброїти спортсменів знаннями щодо вирішення спортивно-педагогічних завдань. Зв'язок педагогіки спорту із іншими науками двосторонній. З одного боку, вона користується їх даними як підґрунтям до визначення спортивно-педагогічних принципів і правил, що сприятимуть удосконаленню практики занять спортом; з іншої – спортивно-педагогічна і спортивно-виконавська діяльність, організована відповідно до її положень, сприяє збагаченню новими даними багатьох наук, предметом дослідження яких є людина і суспільство.

Проаналізовано стан професійної підготовки майбутніх менеджерів фізичної культури та спорту та футбольних тренерів у закладах вищої освіти. Науково-педагогічними працівниками вже підготовлено та впроваджено в освітній процес закладів вищої освіти навчально-методичний супровід формування професійної компетентності майбутніх менеджерів фізичної культури і спорту. Так, С. Криштанович розробила та експериментально перевірила систему формування професійної компетентності майбутніх менеджерів фізичної культури і спорту, а саме: навчальні посібники «Менеджмент і маркетинг у фізичній культурі і спорті», «Спортивний менеджмент», що слугують допоміжним навчальним матеріалом; робочі навчальні програми, тестові завдання, методичні рекомендації для семінарських занять, самостійної та індивідуальної роботи з дисциплін «Менеджмент і маркетинг у фізичній культурі і спорті» та «Спортивний менеджмент»; комп'ютерну програму «Діагностичний інструментарій рівнів» для тестування та підвищення рівня сформованості професійної компетентності майбутніх менеджерів фізичної культури і спорту.

Протягом останнього десятиліття зарубіжними та вітчизняними вченими розроблено різні варіанти навчальних програм дисципліни «Педагогіка спорту». Одна з них опублікована у 2014 році, автором якої є доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології Львівського державного університету фізичної культури Н. Степанченко. Автор пропонує такі теми: Тема 1. Сутність навчання руховим діям. Забезпечення спортивної орієнтації. Тема 2. Методологічні основи теорії навчання руховим діям. Тема 3. Процес навчання, передумови та структура. Тема 4. Дидактичні принципи в системі навчання руховим навичкам. Тема 5. Вибір адекватних методів і засобів вирішення навчально-тренувальних завдань. Тема 6. Співвідношення навчання спортивних вправ в єдності з навчанням спортивної тактиці. Тема 7. Навчання спортивній техніці в єдності в розвитку рухових якостей. Тема 8. Контроль за результатами навчання. Тема 9. Особливості виховного процесу в роботі тренера. Тема 10. Планування навчання та виховання в галузі фізичного виховання і спорту та педагогічні особливості організації спортивної роботи з особами різного віку і підготовленості.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні знати: основні терміни і поняття «Педагогіки спорту»; сутність навчання руховим діям; процес навчання, передумови та структуру; дидактичні принципи та правила в системі навчання руховим діям; співвідношення навчання техніці спортивних вправ зі спортивною тактикою; особливості виховного процесу в роботі тренера; основи планування тренувального процесу; уміти: давати загальні характеристики, критерії щодо забезпечення спортивної орієнтації; визначати морфо-функціональні показники щодо спортивної орієнтації; орієнтуватися в методологічних основах теорії навчання руховим діям; здійснювати вибір адекватних засобів і методів вирішення навчально-тренувальних завдань; обирати засоби і методи виховання спортсменів;

складати програми самовиховання особистості в спорті. Отже, навчальний курс «Педагогіка спорту» допоможе майбутнім тренерам-вихователям оволодіти спортивно-педагогічною теорією навчання, підвищити мотивацію в оволодінні фахом тренера, сформувати уявлення та розуміння специфіки та змісту тренерської діяльності з урахуванням спортивно-педагогічних знань. Якщо раніше діяльність тренера зосереджувалася на виконанні розвивальної та навчальної функцій, то на сучасному етапі розвитку спорту акценти зазначеної діяльності збільшуються у бік організаційних і виховних функцій.

Результати та дискусії. На нашу думку, підготовку майбутніх менеджерів і тренерів футболу варто здійснювати на засадах взаємодоповнення педагогіки мистецтва (арт-педагогіки) і спорту. Береться до уваги взаємозв'язок різних видів спеціалізованої професійної освіти: спортивної, мистецької, наукової. Їх спільною методологічною засадою визначено теорію пізнання. Наукову освіту співвіднесено з науковим, мистецьку – з художнім, а спортивну – з «тілесним» пізнанням. Ці напрями спеціалізованої професійної освіти об'єднує артистизм – діяльність, піднесена до рівня мистецтва завдяки високому рівню розвитку практичного інтелекту здобувачів професійної освіти. Особи, обдаровані практичним інтелектом, характеризуються синтезом таких суміжних здібностей: натуралістичної, просторової, тілесно-кінестетичної. Взаємозв'язок артистичних видів діяльності (спортивної, мистецької, військової) простежується у звичних для нас термінах «військове мистецтво», «художня гімнастика» тощо.

Варто зазначити, що футбольно-ігрове середовище з гендерної точки зору досліджено ще недостатньо. Необхідно звернути увагу на естетичні особливості жіночого футболу і, зокрема, бажання футболісток продемонструвати не тільки ігрову майстерність, а й привабливість зовнішності. Ураховуючи естетичну спрямованість жіночих футбольних ігор, пропонуємо запровадити факультативні заняття з дизайну жіночого футболу у закладах вищої освіти, які готують менеджерів з фізичної культури та спорту та футбольних тренерів.

З'ясовано сутність професійної готовності до педагогічної взаємодії з обдарованими футболістами в майбутніх спортивних менеджерів і тренерів обґрунтовано як професійну компетентність, що формується на засадах мотиваційно-аксіологічного, когнітивного, праксеологічного підходів. Формування професійної компетентності майбутніх менеджерів фізичної культури і спорту повинно базуватися на співпраці зі стейкхолдерами та враховувати їхні пропозиції щодо надання якісних освітніх послуг у закладах вищої спортивної спеціалізованої освіти.

Нами визначено пріоритетні напрями змістово-процесуальної реалізації формування професійної компетентності майбутніх менеджерів фізичної культури і спорту через використання інноваційних освітніх технологій фасилітації та педагогічного коучингу. Здійснюється підготовка до експериментальної апробації інтердисциплінарного курсу

«Футбольний менеджмент, маркетинг і дизайн», що дозволить розширити розуміння поняття «інтердисциплінарність» як способу організації інтерактивної взаємодії викладача з майбутніми менеджерами фізкультури і спорту та футбольними тренерами.

Інтердисциплінарність забезпечує інформаційну насиченість та динамічність колективного спілкування і сприяє невимушеному мисленню та культурному самовираженню кожного студента зі збереженням власної освітньої траєкторії в пізнанні довкілля і власного ества, що в результаті забезпечує адекватну самооцінку аспірантами власних навчальних досягнень з інтердисциплінарного курсу «Футбольний менеджмент, маркетинг і дизайн».

Інтерактивна взаємодія учасників зазначеного навчального курсу досягається у формі колоквиуму (активного колективного спілкування) з використанням методу фасилітації (оптимального невимушеного мислення кожного аспіранта). Важливо детальніше обґрунтувати особливості педагогічної взаємодії з обдарованими футболістами в майбутніх спортивних менеджерів і тренерів. Із урахуванням різних видів спеціалізованої освіти вперше охарактеризовано інтелектуальні профілі майбутніх менеджерів і тренерів футболу: тілесно-кінестетичний, уявно-асоціативний, оперативно-тактичний. Інтелектуальні профілі майбутніх менеджерів і тренерів футболу співвіднесено із такими психологічними механізмами їхньої творчості: психомоторикою, енергопотенціалом, оперативною пам'яттю («пам'яттю тіла») гравця.

Інтелект – це щось гармонійне, що підсумовує різні розумові здібності та змушує їх працювати разом; для досягнення цього, однак, потрібне середовище, яке сприяє їм. Нині спорт не видається найбільш доцільним середовищем для їхнього розвитку: він не пропонує великого простору для винахідливості, оригінальності, уяви, свободи вираження поглядів, а тим паче для можливості помилок і навчання виправляти себе, що є суттєвими кроками для досягнення повного оволодіння власними засобами та їх «розумного» використання. Зокрема, він розвиває навчання, але не критичну оцінку та винахідництво, які однаково важливі.

Талант страждає від цієї неухважності більше, ніж інші, оскільки він має власні ідеї, потенціал і ментальні шляхи, що виражаються у свободі та у можливості мислити, розуміти, створювати, експериментувати, намагатися робити помилки та виправляти їх. З іншого боку, спорт у найпоширенішій нинішній версії базується на організаційній моделі, яка згладжує творчість та уяву для загальної однорідності, стимулює навчання, але зупиняється на проханні надслідування інших. Такий підхід до підготовки менеджерів і тренерів футболу блокує їхні творчі здібності, винахідливість та автономність, які є складниками інтелекту та джерелом винахідливості, що мало б застосовуватися в подальшій професійній діяльності.

Висновки. Футбольний інтелект варто розглядати як засіб удосконалення футбольної гри в особистісному інформаційному середовищі. Сьогодні внутрішнє єство (сукупність всіх внутрішніх сил) футбольного гравця стає засобом удосконалення футбольної гри, яка є змаганням національних «множинних інтелектів», що стає все складнішою та динамічнішою. У процесі формування професійної компетентності здобувачів вищої освіти зусилля науково-педагогічних працівників повинні спрямовуватися на оволодіння ними новими педагогічними ролями (тренер, фасилітатор, коуч, ментор, тьютор, едвайсер та ін.), здійснення яких сприятиме професійному та особистісному розвитку майбутніх менеджерів фізичної культури і спорту та футбольних тренерів.

Література

- Криштанович С. В. Теоретичні та методичні засади формування професійної компетентності майбутніх менеджерів фізичної культури і спорту. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtoref/D_26.053.19/Krushtanovuch.pdf, 2021
- Клименко В. В. Психологія спорту : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Київ : МАУП, 2007. 432 с.
- Скрипник М. І. Педагогіка спорту. URL: <https://www.google.com/search83>, 2018.
- Язловецька О. Педагогіка спорту як навчально-наукова дисципліна. URL: <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2999/1/pdf>, 2017.
- Тер-Ованесян А. А., Тер-Ованесян І. Педагогіка спорту. Київ : Здоров'я, 1986. 208 с.
- Сидоров А. А., Іванюженков Б. В., Карелин А. А., Нелюбин В. В. Педагогіка спорту : учебник для вузов. Москва : Дрофа, 2000. 317 с.
- Степанченко Н. І. Педагогіка спорту. Навчальна програма. Львів, 2014. 13 с.

References

- Kryshatanovich, S. V. (2021). *Teoretychni ta metodychni zasady formuvannya profesynoyi kompetentnosti maybutnikh menedzheriv fizychnoyi kultury i sportu* [Theoretical and methodical bases of formation of professional competence of future managers of physical culture and sports]. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtoref/D_26.053.19/Krushtanovuch.pdf [in Ukrainian].
- Klimenko, V. V. (2007). *Psykhohihiya sportu* [Psychology of sport] : navch. posibnyk dlya stud. vyshchykh navch. zakl. Kyiv [in Ukrainian].
- Skrypnyk, M. I. (2018). *Pedahohika sportu* [Pedagogy of sport]. URL: <https://www.google.com/search83> [in Ukrainian].
- Yazlovetska, O. (2017). *Pedahohika sportu yak navchal'no-naukova dystsyplina* [Pedagogy of sport as an educational and scientific discipline]. URL: <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2999/1/pdf> [in Ukrainian].
- Ter-Ovanesyan, A. A., Ter-Ovanesyan, I. (1986). *Pedagogika sporta* [Pedagogy of sports]. Kyiv : Zdorovyie [in Russian].
- Sidorov, A. A., Ivanyuzhenkov, B. V., Karelin, A. A., Nelyubin, V. V. (2000). *Pedagogika sporta* [Sports Pedagogy]: uchebnik dlya vuzov. Moskva : Drofa [in Russian].
- Stepanchenko, N. I. (2014). *Pedahohika sportu* [Pedagogy of sport] : navchal'na prohrama. L'viv. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Сутність професійної готовності до педагогічної взаємодії з обдарованими футболістами в майбутніх спортивних менеджерів і тренерів обґрунтовується як професійна компетентність, яка формується на основі мотиваційно-аксіологічного, когнітивного, праксеологічного підходів. У процесі підготовки майбутніх менеджерів та тренерів футболу пропонується розглядати футбольну гру на основі взаємодоповнюваності художньої педагогіки (педагогіки мистецтва) та спорту. Звертається увага на взаємозв'язок між різними видами спеціалізованої професійної освіти: спортивною, мистецькою, науковою. Їх спільною методологічною основою є теорія пізнання. Наукова освіта співвідноситься з науковим пізнанням, мистецька – з художнім, а спорт – з «тілесним» пізнанням світу і самопізнанням. Сутність поняття «спортивна обдарованість футболіста» сформульовано як природне цілісне утворення, компонентами якого є тілесно-кінестетична, образно-асоціативна, оперативно-тактична здібності. Для розвитку майбутніх обдарованих футболістів майбутні спортивні менеджери та тренери футболу покликані володіти професійною компетентністю щодо ідентифікації спортивно-творчих механізмів гравців.

Висвітлюються естетичні особливості жіночого футболу і, зокрема, бажання футболісток продемонструвати не тільки ігрову майстерність, а й привабливість зовнішності. Ураховуючи естетичну спрямованість жіночих футбольних ігор, пропонується запровадити факультативні заняття з дизайну жіночого футболу у закладах вищої освіти, які готують менеджерів з фізичної культури та спорту та футбольних тренерів.

Ключові слова: обдаровані футболісти, готовність до педагогічної взаємодії, мистецтво і спорт, футбольний дизайн.

УДК 378.147:75
DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-199-205

PAINTING AND COMPOSITION AS A FUNDAMENTAL DISCIPLINE OF
PROFESSIONAL TRAINING OF PAINTERS IN INSTITUTIONS OF
HIGHER PROFESSIONAL AND ARTISTIC EDUCATION

ЖИВОПИС І КОМПОЗИЦІЯ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНІ ДИСЦИПЛІНИ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ХУДОЖНИКІВ-ЖИВОПИСЦІВ У
ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНО-ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ

Oksana TYTENKO,
Senior Lecturer

Оксана ТИТЕНКО,
старший викладач

tytenkoartiakovenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7895-9084>

Kyiv State Academy of Decorative
and Applied Art and Design by
M. Boychuk

Київська державна академія
декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну імені
Михайла Бойчука

✉ 32, M. Boychuk St., Kyiv, 01103   ✉ вул. М. Бойчука, 32, Київ, 01103

Original manuscript received: October 07, 2021
Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

The author of the article considers traditional and new methods of teaching the discipline «painting», emphasizes that the process of forming skills of mastering and reproducing the world in images promotes the development of creative potential, formation of its integrity, spiritual and emotional enrichment, development of national and world art. approaches to improving professional skills through educational programs. The author draws attention to the contradictions between the requirements for a teacher of painting and the system of professional training of future painters. The author believes that in the discipline of «Painting» a number of significant competencies are formed, which have a significant impact on the quality of training of graduates - future painters, drawing teachers. The article states that today there is a need to study the issues of teaching students of painting, necessary for artistic, research and teaching activities in the field of art.

The author draws attention to the lack of effectiveness of the «academic» approach to the teaching of painting, which is reduced to the sum of knowledge and skills of realistic depiction of nature. Emphasizes that students do not have enough knowledge of all the tools and techniques inherent in the fine arts. To date, the place and role of painting in the system of professional training has not been determined, no forms and methods of teaching have been developed aimed at the formation of painting skills, artistic and figurative perception of nature as a professionally significant activity of the future artist. Important in the article is that the author emphasizes the possibility of using modern scientifically sound techniques, methods and tools, the use of technical teaching aids, information and computer technology; application of modern means of assessment of results in training. As well as what the teacher has to think in a modern way, apply the search approach and method of art projects, which include attending exhibitions and creating performances, non-traditional forms of

teaching, creating interdisciplinary blocks, implementing new types of field productions and applying a constructive approach to compositional problems, the use of the latest artistic means.

Key words: *painting, artist, system, training, programs, color, ratio, education, creativity.*

Вступ. Мистецька освіта в сучасному суспільстві має бути фундаментом української культури, допомагати зберігати, розвивати та примножувати властиві їй цінності, норми, етичні й естетичні ідеали, сприяти творчому освоєнню людиною навколишнього динамічного, полікультурного світу і досягненню соціально-культурного добробуту. Саме тому надзвичайно важливою є система підготовки професіоналів для галузі культури і мистецтва. Художня освіта – процес формування навичок освоєння і відтворення світу в образах, що сприяє розвитку творчого потенціалу особистості, формуванню її цілісності, духовному й емоційному збагаченню, процесу отримання знань про культурну спадщину людства, розвитку вітчизняного і світового мистецтва, що спрямований на формування творчих підходів, на розвиток і вдосконалення професійних навичок засобами освітніх програм. Вона також включає в себе естетичне виховання як процес розвитку здібностей розуміння прекрасного, естетично орієнтованого сприйняття дійсності та художніх цінностей.

Сьогодні чітко виявляються протиріччя між вимогами щодо вмінь та знань викладача живопису і системою професійної підготовки майбутніх художників-живописців. Практика показує, що в професійній освіті не розроблені шляхи та технології, що дозволяють вже з перших днів навчання використовувати потенціал художніх дисциплін для підготовки майбутніх художників. У закладах освіти, що займаються підготовкою художників, живопис (академічний) став обов'язковим предметом, проте не пов'язаним цілеспрямовано з конкретними видами мистецтва. Тому виникає потреба в дослідженні проблематики навчання студентів живопису, необхідної для художньо-творчої, науково-дослідницької та викладацької діяльності у сфері мистецтва.

Методи та методики дослідження. Актуальним завданням професійної художньої освіти є формування у студентів уявлень про світоглядні основи живопису, про художньо-творче сприйняття природи, її образне переосмислення з урахуванням специфіки конкретного виду мистецтва, що дозволить майбутнім художникам вписати власне мальовниче бачення в загальний контекст сучасного станкового чи монументального живопису.

Концепція курсу дисципліни «Живопис» орієнтує студентів на освоєння комплексу видів професійної діяльності: навчально-виховна, науково-методична, діяльність в галузі соціальної педагогіки, культурно-просвітницька, корекційно-розвиваюча. Розглядається здійснення процесу навчання відповідно до освітньої програми; планування та проведення навчальних занять з урахуванням специфіки тем, розділів програми і відповідно до навчального плану. Цілком очевидна недостатня

ефективність «академічного» підходу до навчання живопису, яка зводиться до суми знань і умінь реалістичного зображення природи. При цьому практично не розглядається сфера художньо-образної мови, що перешкоджає залученню до культурних надбань і розуміння світової мистецької спадщини. Таким чином, у студентів не вистачає живописної культури для успішної професійної діяльності. Об'єктами уваги в навчанні живопису повинні стати зміст і методи цієї дисципліни, її емоційно-естетичні та формотворчі можливості, методи роботи, які сприяють більш осмисленому розумінню студентами головних завдань і мети.

Вивчення теорії і практики викладання живопису показало, що студенти недостатньо володіють всією повнотою засобів і прийомів, властивих цьому виду мистецтва. До теперішнього часу не визначено місце і роль живопису в системі професійної підготовки, не розроблені форми і методи навчання, спрямовані на формування живописних навичок, художньо-образного сприйняття природи, як професійно значущої діяльності майбутнього художника. Методика навчання живопису налічує сторіччя. Сучасна мистецька освіта визначається високим рівнем розвитку вітчизняної художньої школи, але, на жаль, далеко не завжди навіть талановиті живописці можуть бути хорошими викладачами. Цим пояснюється невідповідність більшості викладачів живопису до навчально-методичної роботи. На заваді стає некомпетентність в методиці викладання, що не дозволяє їм творчо будувати освітній процес і ефективно реалізовувати свій професійний і особистісний ресурс. Труднощі виникають через відсутність чіткої систематизації теоретичного матеріалу з кольорознавства, технології живописних матеріалів, недостатній взаємозв'язок знань з цих питань з практичним розділом курсу живопису.

Сьогоднішня вимагає від освітнього процесу з художніх дисциплін удосконалення змісту, форм і методів навчання. Увага дослідників і практиків художньої педагогіки зосереджена на пошуках досконалих і гнучких методик, які засновані на останніх наукових досягненнях психології, педагогіки, естетики та методики навчання образотворчому мистецтву. Удосконалення підготовки висококваліфікованих фахівців з живопису, що володіють розвиненими творчими, образотворчими і педагогічними здібностями, вимагає пошуків інноваційних систем навчання. Становлення сучасної художньої освіти постійно зазнає різних змін. З'явилися нові напрямки в галузі мистецької освіти та виховання, проте вдалося зберегти принципові засади академічної системи вищої професійної освіти, сформованого в дорадянській і радянській періоди. Методика викладання живопису може включати в себе як традиційні, так і сучасні підходи. До традиційних методів відносяться: вивчення видів колориту, законів перспективи і композиції, копіювання робіт великих майстрів, пленерний метод навчання як один з найважливіших розділів курсу навчання образотворчої грамоти, що сприяє розумінню законів повітряної перспективи, розвитку пам'яті, уяви, вмінню аналізувати побачене, отримувати зорові враження в

образотворчій формі. Методи, що застосовуються школою живопису, – це вивчення і зображення внутрішнього світу окремої людини, зближення образотворчого образу з творчим задумом, відображення самотньої природи. Основою цих методів є спостереження, копіювання і робота з натури. Натурний метод зберігається як базовий метод у практиці освоєння академічного живопису, особливостями навчання якого є розвиток комплексних знань і практичних навичок з живописного зображення як засобів вираження конкретної ідеї.

Сучасні методи викладання живопису ґрунтуються на передових досягненнях техніки і технологій. Викладач має мислити сучасно, застосовувати пошуковий підхід і метод художніх проєктів, до яких належать відвідування виставок і створення перформансів, нетрадиційні форми ведення занять, створення міжпредметних блоків, упровадження натурних постановок нового типу і застосування конструктивного підходу у вирішенні композиційних завдань, застосування новітніх художніх засобів і комп'ютерних технологій. Наприклад, використання електронної дошки, яка дозволяє транслювати процес побудови натюрморту або ведення живописної роботи. Перевага інтерактивної дошки полягає в тому, що студенти самі можуть спробувати виконати ряд вправ, які б підтверджували засвоєння нового матеріалу і формування практичних умінь. Використання різних графічних редакторів, таких, як Photoshop.

Сучасні матеріали вимагають знань і навичок роботи з ними, отже, і розробки інноваційних методів викладання. Упровадження нових технологій в освітній процес значно полегшує роботу педагога. Наведені методи підвищують інтерес учнів до дисципліни і сприяють розвитку самостійного продукування ідей, розвитку професійних навичок. Таким чином виникає гостра потреба в науковій розробці і впровадженні в освітній процес інноваційних програм з живопису, що враховують особливості виразних засобів різних видів мистецтва, які передбачають структурування різних форм занять, включення специфічних видів практик і проведення заходів (семінари, конференції, виставки, майстер-класи, конкурси), що стимулюють творчу активність студентів.

Однією з таких форм є пленер. Практика в умовах природи (на пленері) – цілісний процес у системі підготовки художників-живописців. Програма повинна включати активну самостійну роботу студентів на пленері, інтегроване навчання композиції, рисунку та живопису в процесі роботи над пейзажем. Начерки і замальовки з натури, етюд і композиційні пошуки з використанням різних матеріалів є найважливішою умовою підготовки кожного студента. Саме так формується творча самостійність, оскільки заняття на пленері відрізняються від стаціонарної аудиторної форми проведення занять. На пленері студенти отримують велику свободу у виборі мотиву, композиційної побудови і зображення стану природи. Характер освітлення швидко змінюється, змушує студентів оперативно і самостійно приймати рішення. Зображення великого простору в пейзажі

принципово відрізняється від глибинно-просторових планів в аудиторних постановках, це на практиці підтверджує знання студентів щодо лінійної і повітряної перспективи, законів роботи тоновими співвідношеннями та колориту. Це сприяє розвитку в майбутніх художників-живописців навичок самостійного мислення і творчого підходу до діяльності, що спираються на сукупність отриманих знань і досвіду.

Висновки. Формування професійного інтересу студентів на заняттях живопису стає актуальним напрямком у роботі викладача, оскільки його навчально-художня діяльність як педагога інтегрована з інтересами і схильностями студента і в процесі занять стає формою вираження власного ставлення не тільки до навчання цієї художньої дисципліни, а й до образотворчого мистецтва в цілому. Для повного розуміння процесу викладання педагог має глибоко вивчити історичний досвід навчання живопису в системі професійної художньої освіти.

Сьогодні вимагає аналізу теоретичних і практичних основ викладання живопису в Україні та закордонних навчальних закладах, що дасть можливість розробити і теоретично обґрунтувати педагогічну концепцію викладання живопису в професійному навчанні майбутніх художників-живописців. Для впевненості в правильності висновків викладачам варто експериментально перевірити на основі розробленої педагогічної концепції авторські навчальні програми і методичні рекомендації з викладання живопису в реальному часі. Таким чином, теоретичні гіпотези можуть бути підтвердженими або відкинутими як неефективні чи хибні. Зміст курсу живопису необхідно структурувати відповідно до чіткої послідовності й логіки навчальних завдань, їх поглибленого змісту, спрямованого на формування загальної живописної культури майбутнього художника. Адже загальновідомо, що практичні заняття зі студентами проводять за власними методиками навчання художники-викладачі, тому вони мають яскраво виражений індивідуальний характер. Кожен викладач безпосередньо спілкується й взаємодіє зі студентами, тому дуже часто навчає їх власній манері виконання живописного твору, формує власний художній стиль.

Література

- Алексеев С. С. О колорите. Москва : Изобразительное искусство, 1974. 173 с.
- Барц А. О. Нарброски и зарисовки : учеб.-метод. пособие для художеств. училищ. Москва : Искусство, 1970. 166 с.
- Беда Г. В. Живопись : учебник для студентов пед. ин-тов по спец. 2109 «Черчение, изобразительное искусство и труд». Москва, 1986. 192 с.
- Бергер Э. История развития техники масляной живописи. Москва : ОГИЗ, 1935. 606 с.
- Вазари Дж. Жизнеописание наиболее знаменитых живописцев, ваятелей и зодчих. Т. 1. Москва : Астрель : АСТ, 2001. 560 с.
- Вибер Ж. Живопись и ее средства. Москва : Академия художеств СССР. 1961. 231 с.

- Виннер А. В. Как работают мастера живописи. Москва : Советская Россия, 1965. 111 с.
- Виннер А. В. Материалы живописи, масло, акварель, гуашь, темпера, клеевые краски. Москва : Искусство, 1976. 137 с.
- Виноградова Г. Г. Малювання з натури. Київ : Радянська школа, 1976. 261 с.
- Владич Л. Живопис та його жанри. Київ : Держвидав, 1960. 47 с.
- Волков Н. Н. Композиция в живописи : таблицы. Москва : Искусство, 1977. 263 с.
- Волков Н. Н. Цвет в живописи. Москва : Искусство, 1985. 157 с.
- Еннике Ф. Руководство к живописи. Санкт-Петербург, 1892. 113 с.
- Иттен И. Искусство цвета. Москва, 2001. 16 с.
- Патти Молика. Теория цвета. Настольный путеводитель: от базовых принципов до практических решений. Москва : Азбука-Аттикус, 2021. 64 с.
- Хейнс Джин. Акварель без правил. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2021. 128 с.

References

- Alekseev, S. S. (1974). *O kolorite* [About color]. Moskva : Izobrazitelnoe iskusstvo [in Russian].
- Barsch, A. O. (1970). *Nabroski i zarisovki* [Sketches] : ucheb.-metod. posobie dlya hudozhestv. uchilisch. Moskva : Iskustvo [in Russian].
- Beda, G. V. (1986). *Zhivopis* [Painting] : uchebnik dlya studentov ped. in-tov po spets. 2109 «Cherchenie, izobrazitelnoe iskusstvo i trud». Moskva [in Russian].
- Berger, E. (1935). *Istoriya razvitiya tehniki maslyanoy zhivopisi* [History of the development of oil painting technique]. Moskva : OGIZ [in Russian].
- Vazari, Dzh. (2001). *Zhiznneopisanie naibolee znamenituykh zhivopistsev, vayateley i zodchih* [Lives of the most famous painters, sculptors and architects]. T. 1. Moskva : Astrel : AST [in Russian].
- Viber, Zh. (1961). *Zhivopis i ee sredstva* [Painting and its means]. Moskva : Akademiya hudozhestv SSSR [in Russian].
- Vinner, A. V. (1965). *Kak rabotayut masters zhivopisi* [How masters of painting work]. Moskva : Sovetskaya Rossiya [in Russian].
- Vinner, A. V. (1976). *Materialy zhivopisi, maslo, akvarel, guash, tempera, klevyie kraski* [Painting materials, oil, watercolor, gouache, tempera, glue paints]. Moskva : Iskustvo [in Russian].
- Vynohradova, H. H. (1976). *Maliuvannia z natury* [Drawing from nature]. Kyiv : Radianska shkola [in Ukrainian].
- Vladych, L. (1960). *Zhyvopys ta yoho zhanry* [Painting and its genres]. Kyiv : Derzhvydav [in Ukrainian].
- Volkov, N. N. (1977). *Kompozitsiya v zhivopisi* : tablitsy [Composition in painting: tables]. Moskva : Iskustvo [in Russian].
- Volkov, N. N. (1985). *Tsvet v zhivopisi* [Color in painting]. Moskva : Iskustvo [in Russian].
- Ennike, F. (1892). *Rukovodstvo k zhivopisi* [Guide to painting]. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Patti Molika (2021). *Teoriya tsveta. Nastolnyy putevoditel: ot bazovykh printsipov do prakticheskikh resheniy* [Color Theory. Desktop guide: from basic principles to practical solutions]. Moskva: Azbuka-Attikus. [in Russian].
- Heyns Dzhin (2021). *Akvarel bez pravil* [Watercolor without rules]. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].

АНОТАЦІЯ

Автор статті розглядає традиційні й новітні прийоми викладання дисципліни «Живопис», наголошує, що процес формування навичок освоєння і відтворення світу в образах сприяє розвитку творчого потенціалу особистості, формуванню її цілісності, духовному й емоційному збагаченню, розвитку вітчизняного і світового мистецтва, спрямованого на формування творчих підходів, на вдосконалення професійних навичок засобами освітніх програм. Автор звертає увагу на протиріччя між вимогами щодо викладача живопису і системою професійної підготовки майбутніх художників-живописців. Автор вважає, що за допомогою дисципліни «Живопис» відбувається формування ряду значущих компетенцій, які мають неабиякий вплив на якість підготовки випускників – майбутніх художників-живописців, вчителів малювання. У статті стверджується, що сьогодні виникає потреба в дослідженні проблематики навчання студентів живопису, необхідна для художньо-творчої, науково-дослідницької та викладацької діяльності у сфері мистецтва.

Автор звертає увагу на недостатню ефективність «академічного» підходу до навчання живопису, яка зводиться до суми знань і умінь реалістичного зображення природи. Наголошує на тому, що студенти недостатньо володіють усією повнотою засобів і прийомів, властивих образотворчому мистецтву. До теперішнього часу не визначено місце і роль живопису в системі професійної підготовки, не розроблені форми і методи навчання, спрямовані на формування живописних навичок, художньо-образного сприйняття природи як професійно значущої діяльності майбутнього художника. Важливим у статті є те, що автор наголошує на можливості використання під час навчання сучасних науково обґрунтованих прийомів, методів і засобів, використання технічних засобів навчання, інформаційних та комп'ютерних технологій; застосування сучасних засобів оцінювання результатів в навчанні. А також те, що викладач має мислити сучасно, застосовувати пошуковий підхід і метод художніх проєктів, до яких належать відвідування виставок і створення перформансів, нетрадиційні форми ведення занять, створення міжпредметних блоків, впровадження натурних постановок нового типу і застосування конструктивного підходу у вирішенні композиційних завдань, застосування новітніх художніх засобів.

Ключові слова: живопис, художник, система, навчання, програми, колорит, співвідношення, освіта, творчість.

УДК 378.147:75
DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-206-212

COMPOSITION AS A FUNDAMENTAL DISCIPLINE IN THE PROCESS OF PAINTERS TEACHING

КОМПОЗИЦІЯ ЯК ПРОВІДНА ДИСЦИПЛІНА В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ХУДОЖНИКІВ-ЖИВОПИСЦІВ

Опанас ТУТЕНКО,
Associate Professor

panas.tytenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9306-7877>

*Kyiv State Academy of Decorative
and Applied Art and Design by
M. Boychuk*

Опанас ТИТЕНКО,
доцент

*Київська державна академія
декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну імені
Михайла Бойчука*

✉ 32, M. Boychuk St.,
Kyiv, 01103

✉ вул. М. Бойчука, 32, Київ, 01103

Original manuscript received: October 07, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

The author in the article considers some aspects of creating a composition in painting, explores the changes in the composition of the picture throughout the history of art. Proves that creativity and creativity are important factors for creating a composition, which can be defined as a person's ability to constructive, non-standard thinking. This topic is very relevant for future artists. The rules, constructions of the composition defined in this article will help to make work (a photo, a collage, drawing, a picture) harmonious and balanced. The author emphasizes that it is not enough to have natural talent and taste to harmoniously combine objects in the chosen format. You need to know certain rules to succeed. For example, the rule of the golden ratio. The author draws attention to the fact that the composition is built according to certain laws. Its rules and techniques are interconnected and apply at all times of work on the composition. Everything is aimed at achieving the expressiveness and integrity of the work of art. To create an emotional and figurative composition, the artist must learn to use interesting events, characters, motives, angles and states. Emphasizes that the constant execution of sketches, sketches and sketches from nature develops not only the eye and hand, but also compositional thinking. The author reminds that the means of composition can be a variety of techniques and rules. And also that the search for an original compositional solution, the use of means of artistic expression, the most suitable for the implementation of the artist's idea, are the basis of the expressiveness of the composition. It is important that the subject «Composition» is closely related to the content of subjects «Drawing», «Painting», «Easel Composition», which set general goals and objectives according to the basic laws of compositional construction, graphic and pictorial performance. An important role in this process is given to mastering the knowledge of theory in the field of art history. The subject «Composition» is aimed at acquiring deep knowledge, skills and abilities in the learning process, obtaining art education, as well as the aesthetic education of students.

Key words: *composition, art, artists, artists, canon, age, creativity, means, color, contrast.*

Вступ. Існує думка, що композиція в станковому живописі має сталі позиції, які не змінюються століттями. Але, якщо уважно надаватися твори різних віків, стає зрозумілим, що кожна доба надавала перевагу тій чи іншій системі композиції. Але, без сумніву, у композиції є свої закони, що складаються в процесі художньої практики і розвитку теорії. Звичайно, ніякими правилами не можна замінити відсутність художніх здібностей і творчої обдарованості. Талановиті художники та студенти можуть інтуїтивно знаходити правильні композиційні рішення, але для розвитку композиційного обдарування необхідно вивчати теорію і багато працювати над її практичною реалізацією.

Поняття «творчість» тісно переплітається з поняттям «креативність», але не тотожне йому. Якщо творчість розуміється як процес, що має певну специфіку і приводить до створення нового, то креативність розглядається як потенціал, внутрішній ресурс людини, його здатність відмовитися від стереотипних способів мислення або здатність виявляти нові варіанти вирішення проблем. Креативність також можна визначити як здатність людини до конструктивного, нестандартного мислення і поведінки, усвідомлення та розвитку свого досвіду. Саме творчість і креативність є факторами, які сприяють створенню непересічних композицій в образотворчому мистецтві. Схем побудови композиції може бути безліч, але у творчій роботі важливо пам'ятати, що вибирати схему необхідно в залежності від того, якого художньо-образного вирішення хоче досягти художник. Не слід думати, що предмети натюрморту або складові жанрової картини треба обов'язково розташовувати за схемою.

Методи та методики дослідження. Композиція будується за певними законами. Її правила і прийоми взаємопов'язані між собою і діють в усі моменти роботи над композицією. Усе спрямовано на досягнення виразності й цілісності художнього твору. Художнику для створення емоційної та образної композиції необхідно вчитися бачити в нашому житті цікаві події, персонажі, мотиви, ракурси і стани. Постійне виконання начерків, замальовок і етюдів з природи розвиває не лише око і руку, але й композиційне мислення.

Варто нагадати, що засоби композиції включають: формат, простір, композиційний центр, рівновагу, ритм, контраст, світлотінь, колір, декоративність, динаміку і статику, симетрію й асиметрію, відкритість і замкнутість, цілісність. Таким чином, засоби композиції – це все, що необхідно для її створення, в тому числі її прийоми і правила. Вони різноманітні, інакше їх можна назвати засобами художньої виразності композиції. Пошук оригінального композиційного рішення, використання засобів художньої виразності, найбільш придатних для втілення задуму художника, складають основи виразності композиції. Вибір найбільш виразного сюжету для композиції – теж непросте завдання. Один і той же сюжет люди сприймають і тлумачать по-різному, тобто створюють свою версію змісту.

У широкому сенсі слово «композиція» вживають не лише художники, а й музиканти, режисери кіно та театру, дизайнери інтер'єру та ландшафту, флористи та ін. Якщо заглянути в словник, то композиція (лат. *compositio* – складання, зв'язування, складання, з'єднання) – складання цілого з частин. Без сумніву, у контексті нашої статті, нас цікавить саме композиція в образотворчому мистецтві. На відміну від рисунка, кольору, лінії, обсягу, простору, в образотворчому мистецтві композиція є не одним з компонентів художньої форми, а художньо-образну, змістовно-формальну цілісність – найбільш складний і досконалий тип структури, в якому всі елементи органічно пов'язані між собою. Основний задум композиції може бути побудований на контрастах. Контраст як універсальний засіб допомагає створити яскравий і виразний твір. Леонардо да Вінчі в «Трактаті про живопис» говорив про необхідність використовувати контрасти величин (високого й низького, великого й маленького, товстого й тонкого), фактур, матеріалів, обсягу, площин тощо. Досвідчені художники знають, що задля досягнення цілісності композиції слід виділити центр уваги, де буде розташовано головне, відмовитися від другорядних деталей, приглушити ті контрасти, що відволікають від головного. Композиційної цілісності можна домогтися, якщо об'єднати світлом, тоном або колоритом усі частини твору.

Цілісність композиції залежить від здатності художника підпорядкувати другорядне головному, від поєднання всіх елементів між собою. Тобто не можна допустити, щоб погляд в першу чергу зупинявся на чомусь другорядному в композиції, у той час як найважливіше залишалось непоміченим. Кожна деталь повинна сприйматися як необхідна, що додає щось нове до розвитку задуму автора. Легенди різних народів свідчать, що найбільш талановиті художники й архітектори отримували від богів книги, що містять священне знання. Не рідко жерці були художниками, а також хранителями знань, передаючи їх з покоління в покоління. Самі традиції сприймалися не як звід необхідних правил, а щось священне, передане людям, божественне одкровення. Ще у V-III тисячоліттях уже виникають особливості композиції, хоча різновидів її було ще не так багато. І тут, можливо, найкраще підійшло б слово «канон». Канон (грец. *Κανών*) – незмінна (консервативна) традиційна, що не підлягає перегляду, сукупність законів, норм і правил у різних сферах діяльності і життя людини. У коло понять, регламентованих канонами, входили: сюжети, пози, жести, розміри фігур і предметів. Крім цього, правила канону поширювалися також на вибір матеріалу і кольору в різних видах мистецтва. Регламентувався також порядок проведення робіт.

Для сучасної людини те, що створювали єгипетські боги, є дуже незвичним. Фігуру зображували одночасно і спереду, і збоку. Художник намагався показати людське тіло найбільш всебічно, але не вмів перевести тривимірну форму на площину, бо не знав про скорочення площин. Тому рисовав плечі і очі – в фас, тіло і обличчя – у профіль. За версією професора Ф.Шварца, людина представлена тут в реальності в

4-х вимірах. Поступово сформувалися локальні художні школи, де навчалися й творили яскраві творчі індивідуальності. Єгипетськими художниками були втілені в струнку систему основні засоби пластичних мистецтв: обсяг, маса, площина, лінія, силует, кольорова пляма; склалася канонізована форма зображення людської фігури на площині.

Характерною рисою єгипетського образотворчого мистецтва, без сумніву, є ставлення до відображення життя та смерті, часу і простору. Мистецтво вважалося носієм життя вічного, і тому позбавлялося всього випадкового, швидкоплинного, ілюзорного. Канон залишався незмінним протягом багатьох тисяч років. Усередині контуру підготовчого рисунка майстер міг моделювати зображення. Однак на всіх етапах роботи він був пов'язаний цілою системою правил. Кожна фігура поєднує фрагменти зображень, даних в різному ракурсі, з різних точок зору: торс зображується в фас або в три чверті, голова і ноги – в профіль. У часи Нового царства композиція розписів і рельєфів стає значно різноманітнішими: сцени полювання, підношення дарів не підлягали суворому канону, більш вільними стали розписи, присвячені війні. Але ще досить довго фараони та їхні наближені були зображені значно більшими за всіх, хто зображувався в сюжеті. Схожа ситуація відбувалася з композицією рельєфів і розписів у країнах Дворіччя. Але все ж тут можна знайти більше різноманітності. Цікавим прикладом була стела Лагашського правителя Еанаатума. Його зображено на чолі війська на верхній частині так званої «Стели коршаків» (середина XXIII ст до н.е. (Лувр, Париж). Ще не володіючи вповні навичками перспективи, митець, який створив стелу, зміг подолати двовимірність і на невеликій площині зобразити величезне могутнє військо, озброєне списками.

У XVII столітті великий іспанський художник Дієго Веласкес практично повторив цей прийом у відомому творі «Здача Бреді», який має другу неофіційну назву «Списи». За воїнами, які стоять на першому плані, ми бачимо лише верхівки шоломів, списи і прапори, що майорять до самого горизонту. Таким чином художник досягає масовості у своєму творі. І досить проста й симетрична композиція стає більш розвинутою вглиб полотна. Подібну композицію ми можемо зустріти і у Джотто, в його релігійних сюжетах, де святі, які стоять один за одним, зображені завдяки німба, що виглядають, наче нависаючи над попереднім рядом святих. Немає навіть невеличких щілин, де можна було б розгледіти обличчя або плече – лише німби. Але глядач вірить, що за одним рядом є другий, за другим – третій. Усе вище згадане дає можливість зрозуміти, що протягом століть та навіть тисячоліть деякі композиційні прийоми залишаються незмінними. При тому, що митці ніколи не бачили творів один одного.

Античний світ також вніс свої корективи в створення сталих композицій. Тут теж існували певні канони, адже вони задають сукупність художніх прийомів чи правил, обов'язкових для тієї чи іншої доби. У мистецтві античної Греції найпростіше розвинулися зміни, що відбулися в композиції – у вазописі. Саме тут ми бачимо їх, вписані в коло, фризові, вписані в трикутник, вільні, як в стилі «Камарес» тощо.

На Криті в Кносському палаці було знайдено розписи, що дають уяву про те, як давні греки «вписували» живописні композиції в архітектуру. Глядач може побачити однофігурну, двофігурну композиції. Цікавий приклад – Цар-жрець. (Принц з ліліями), (Археологічний музей Іракліон. Фреска з палацу в Кноссі. XIV ст. до н.е.). Фігура царя нагадує розпису Древнього Єгипту – ноги, голова в профіль, тіло, розвернуте до глядача. Фігура чітко вписана в прямокутник, квіти ззаду на світлому тлі і спереду на основному врівноважують постать.

В античному Римі композиція отримує нові можливості, про що свідчать розписи, відкриті в Колізеї, Помпеї і Геркуланума, а також інші місцях, де були проведені археологічні роботи. Це численні сцени гладіаторських боїв, бенкетів тощо. Композиції розписів і мозаїк інколи нагадували розписи на грецькій кераміці. Давні художники інтуїтивно використовували бачене ними раніше. Творчі люди Античності і доби Відродження намагалися знайти ідеальні пропорції людського тіла і вивести незмінні, математично обґрунтовані правила побудови не лише самої фігури людини, а й антропоморфної композиції. Професор А. Лосєв у своїй роботі «Історія античної естетики» визначає канон як кількісно-структурну модель художнього твору такого стилю, який, будучи виразником певних соціально-історичних показників, інтерпретується як принцип створення відомого безлічі творів. Надалі у часи Візантії процвітає канон не менш суворий, а скоріше більш, ніж в Єгипті чи античному світі. Це пов'язано з релігійними законами. Існували суворі закони щодо зображення святих. Безумовно, розвиток композиції розпочався за доби Відродження. Художники працювали вільно, хоча деякі замовники висували свої вимоги. Крім того, Леонардо створив камеру-обскура. І нею захопилися видатні митці. Ян Вермер міняв композицію своїх картин до трьох разів, що доведено рентгенівським дослідженням.

Ясно, що свої зміни сталися за доби бароко. Караваджо у своїх картинах так змінює композицію, що його герої буквально «вивалюються» на глядача. Він добивається експресії введенням контрастного освітлення. І робить те, що до нього ніхто не робив: вводить так звану «жаб'ячу точку зору», з якої глядач повинен розглядати роботу. У рококо популярними стають «фривольні сцени»: полювання чоловіків і жінок, сцени пікніків. Композиція в них складна і часто заплутана. На початку ХХ століття в образотворчому мистецтві відбувається рішучий розрив норм, закорінених протягом декількох століть. Імпресіоністи назавжди розривають традиції старої композиційної системи. Безумовно, подальший етап розвитку станкової композиції заслуговує окремого ґрунтовного дослідження, яке зможе розкрити й окреслити всі можливі шляхи розвитку композиційних вирішень.

Висновки. Часом свідоме порушення композиційних правил стає творчим успіхом, допомагає художникові точніше втілити свій задум, тобто бувають винятки з правил. Варто згадати твори таких геніїв світового

мистецтва, як Пікассо, Врубель, Піссаро, Гоген, Ван Гог та ін. Композиції творів наведених митців не вкладаються в Прокрустове ложе академічної композиції: фрагментарність, зумисне спотворення перспективи, гротескність, зміщення зорового центру – все це стає у пригоді творчому процесу, і на світ з'являються шедеври.

Література

- Аксенов Ю. Г., Левидова М. М. Цвет и линия. Москва : Сов. художник, 1986. 326 с.
- Алексеев В. В. Изобразительное искусство и школа. Москва : Педагогика, 1968. 184 с.
- Васильева О., Поклад І. Розвиток творчої особистості дитини в образотворчій діяльності. *Мистецтво та освіта*. 2002. № 2. С. 42-43.
- Верб В. А. Искусство и художественное развитие учащихся. Ленинград : Наука, 1977. 116 с.
- Волинка Г. І., Гусев В. І., Мозгова Н. Г., Огородник І. В., Федів Ю. О. Історія філософії в її зв'язку з освітою. Київ : Каравела, 2006. ISBN 966-8019-46.
- Виноградова Г. Малювання з натури. Київ : Рад. школа, 1976. 118 с.
- Гандзій П. А., Левицький Ф. Д. Уроки малювання. Київ : Рад. школа, 1975. 224 с.

References:

- Aksenov, Yu. G., Levidova, M. M. (1986). *Tsvet i liniya* [Color and Line]. Moskva : Sov. Hudozhnik [in Russian].
- Alekseev, V. V. (1968). *Izobrazitel'noe iskusstvo i shkola* [Fine arts and school]. Moskva : Pedagogika [in Russian].
- Vasylieva, O., Poklad, I. (2002). *Rozvytok tvorchoi osobystosti dytyny v obrazotvorchii diialnosti* [The development of the creative speciality of the child in the figurative activity]. *Mystetstvo ta osvita – Art and education*, 2, 42-43 [in Ukrainian].
- Verb, V. A. (1977). *Iskusstvo i hudozhestvennoe razvitie uchashihsya* [Art and artistic development of students]. Leningrad : Nauka [in Russian].
- Volyinka, H. I., Husiev, V. I., Mozghova, N. H., Ohorodnyk, I. V., Fediv, Yu. O. (2006). *Istoriia filosofii v yii zviazku z osvitoiu* [History of philosophy in its connection with education]. Kyiv : Karavela. ISBN 966-8019-46 [in Ukrainian].
- Vynohradova, H. (1976). *Maliuvannia z natury* [Drawing from nature]. Kyiv : Rad. shkola [in Ukrainian].
- Handzii, P. A., Levytskyi, F. D. (1975). *Uroky maliuvannia* [Drawing lessons]. Kyiv : Rad. shkola [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Автор у статті розглядає деякі аспекти створення композиції в живописі, досліджує зміни в композиції картини протягом усієї історії мистецтва. Доводить, що креативність і творчість є важливими факторами для створення композиції, які можна визначити як здатність людини до конструктивного, нестандартного мислення. Ця тема дуже актуальна для майбутніх художників образотворчого мистецтва. Правила побудови композиції, визначені в цій статті, допоможуть зробити роботу (фотографію, колаж, рисунок, картину) гармонійною й збалансованою. Автор наголошує на тому, що недостатньо мати природний талант і смак, щоб гармонійно поєднувати об'єкти в обраному форматі. Потрібно знати певні правила, щоб домогтися успіху. Наприклад, правило золотого перетину. Автор звертає увагу на те, що композиція будується за певними законами. Її правила і прийоми взаємопов'язані між собою і

діють в усі моменти роботи над композицією. Усе спрямовано на досягнення виразності й цілісності художнього твору. Художнику для створення емоційної й образної композиції необхідно вчитися використовувати цікаві події, персонажі, мотиви, ракурси і стани. Наголошує на тому, що постійне виконання начерків, замальовок і етюдів з натури розвиває не лише око і руку, а й композиційне мислення. Автор нагадує, що засобами композиції можуть бути різноманітні прийоми і правила. А також, що пошук оригінального композиційного рішення, використання засобів художньої виразності, найбільш придатних для втілення задуму художника, складають основи виразності композиції. Важливим є те, що навчальний предмет «Композиція» тісно пов'язаний зі змістом навчальних предметів «Рисунок», «Живопис», «Композиція станкова», в яких закладені загальні цілі і завдання за основними законами композиційної побудови, графічного і живописного виконання. Важлива роль у цьому процесі відведена оволодінню знаннями теорії в галузі історії мистецтв. Навчальний предмет «Композиція» спрямований на засвоєння глибоких знань, умінь і навичок в процесі навчання, отримання художньої освіти, а також на естетичне виховання студентів.

Ключові слова: композиція, мистецтво, художники, митці, канон, віки, креативність, засоби, колір, контраст.

УДК 373.3/5.018.43:004.77
DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-213-222

THE MULTIMEDIA CONTENT AND INTERACTIVE EDUCATIONAL
ACTIVITY AS THE WAYS OF INTENSIFICATION
OF THE DISTANCE LEARNING

МУЛЬТИМЕДІЙНИЙ КОНТЕНТ ТА ІНТЕРАКТИВНА
НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ШЛЯХИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Oksana KHALABUZAR,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

oxa-khalabuzar@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-2338-0854>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidta St., Berdyansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Volodymyr KHALABUZAR,
teacher of computer science,
I category

vkhalabuzar@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8634-0318>

*Berdiansk Secondary School of I-III
Grades №11 Berdiansk City Council
of Zaporizhzhia Region*

✉ 9, Shevchenko av., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

Оксана ХАЛАБУЗАР,
кандидат педагогічних наук,
доцент

*Бердянський державний
педагогічний університет*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Володимир ХАЛАБУЗАР,
учитель інформатики I категорії

*Бердянська загальноосвітня
школа I-III ступенів №11
Бердянської міської ради
Запорізької області*

✉ бул. Шевченка, 9, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: December 06, 2021

Revised manuscript accepted: December 20, 2021

ABSTRACT

Article deals with the burning problems of implementing of the multi-media content in to the educational process with the distant learning. There are given notions of the distant leaning. The autores presented some practical educational tasks which were effectively realized during the educational process. It is underlined that within modern conditions of the global pandemic processes which caused the quarantine at different levels of educational system, the distant learning became one of the most appropriate ways of teaching due to its ability not to endanger the participants of the educational process. According to the fact of the popularity of various multimedia content among the layers of primary school's pupils, secondary school's pupils we state the goal of this research work as the determination of the importance of the multimedia content as the way of the intensification of the distant learning. Along with the development of modern technologies, the distance learning has gained new wide opportunities and distinct features. Some scientists (V. Kukharenko, V. Oliynik,

V. Ribalko, P. Stefanenko) have underlined the main features of the distance learning: educational mobility, which provides the opportunity to study and to work in parallel; social equality, which provides the equal opportunities for the education regardless the place of living, the condition of the student's health, the social status of the student; interactivity which provides the active communication of the participants of the educational process; module system, which gives opportunity to create the individual or group program of education which oriented on the mastering certain knowledge and skills according to the developed educational plan; flexibility, which gives the opportunity to study during the chosen and comfortable time and place for each of the students; effectiveness of work with great amount of students; technological component which is popular with modern applicants:

Ukrainian scholars underline that the pedagogue's role was transformed and expanded because the teacher must be able to become the coordinator, organizer. This transformation makes the teacher to work creatively, to coordinate the cognitive educational process, to improve educational courses, to increase the quality of the educational content, to cooperate with the student, to join the modern society. Actually, the multimedia content can be varied from a still screenshot which was taken from a film to the whole movie or Cartoons, TV show, Weather forecasts, advertisement, announcement, slogan, Vlogs, TV program, documentary or educational film. You just have to be student-oriented and take into account their preferences during the realization of your pedagogical purpose. We suggest you to organize the discussions, surveys which could be done with the help of Google tools.

For example, during the work with the theme «English Folklore within modern reality» you are able to ask your students to watch at home some videos, films, based on English folklore. Suggest them to create and to discuss presentations which would be able to reveal and to underline the motives of English folklore which could be found in modern prose of film industry. The conducted work proved that that the implementation of distance forms of teaching provides individualization of the process of professional development of the future teacher. However we should determine the required and perfect balance of online and offline studies which would be useful and adequate for the realization of all educational goals within the modern global society. This aspect will be the prospect of our further scientific activity.

Key words: multi-media content, distant learning, educational goals.

Within modern conditions of the global pandemic processes which caused the quarantine at different levels of educational system, the distant learning became one of the most appropriate ways of teaching due to its ability not to endanger the participants of the educational process. According to the fact of the popularity of various multimedia content among the layers of primary school's pupils, secondary school's pupils we state **the goal** of this research work as the determination of the importance of the multimedia content as the way of the intensification of the distant learning.

Analysis of the research on the problem. According to the Merriam-Webster dictionary, the distance learning is «a method of study where teachers and students do not meet in a classroom but use the Internet, e-mail, mail, etc., to have classes» [5]. The Cambridge dictionary gives the definition according to which the distant learning is «a way of studying in which you do not attend a school, college, or university, but study from where you live, usually being taught and given work to do over the internet» (<https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0>

[%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/distance-learning](http://www.britannica.com/topic/distance-learning/Modern-distance-learning)

We agree with the point of view of Michael Simonson and Gary A Berg, who stated that the distance learning could be determined as the certain form of learning, which is characterized by the physical separation of the educational process's participants. It is also characterized by the implementation of different technologies which will provide the effective communication of the teacher and student. (<https://www.britannica.com/topic/distance-learning/Modern-distance-learning>).

Actually the first attempts to implement the distant learning were undertaken by Y. A. Komensky with the help of his illustrated textbooks, recommendations and instruction for the home learning, which were revealed in his «Great Didactics» (https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_004424522/viewer/?page=4).

During the 19th century the “correspondence learning” appeared due to the work of the post-offices. This correspondent learning were implemented in London (1836), Chicago (1892), Queensland (1911), USSR (since 1920) etc. Within modern conditions of the independent Ukraine we can state two periods of the development of distance learning: 1995-2000 and 2000-till now. The concept of development of the distance education of Ukraine was stated in 2000. This provided the creation of the educational system which provides the extending of the circle of the applicants for the educational services; provides the realization of the constant education (during the whole life) and provides the opportunity of individualization of the education according to certain requirements of some applicants. At the second stage of development of distance learning scholars developed and improved the principles, conditions and goals of the distance learning. Thus, nowadays the distance learning in Ukraine guarantees the daytime and extramural training of the future specialists with the help of new computer technologies. Moreover, during last decade the procedures of accreditation, obtaining licenses and attestation of specialists are realized on various platforms which have been developed and adopted for the distance learning. There are some state and non-state organisations which provide the realization of new ideas concerning the distance learning: Council on monitoring development of distance learning, Ukrainian center of distance learning, regional centers (Kharkiv, Lviv, Odessa, etc), local centers, scientific-methodical commissions (<http://www.osvita.org.ua/distance/ukraine/>), etc.

Along with the development of modern technologies, the distance learning has gained new wide opportunities and distinct features. Some scientists (V. Kukhareno, V. Oliynik, V. Ribalko, P. Stefanenko) have underlined the main features of the distance learning:

- educational mobility, which provides the opportunity to study and to work in parallel;

- social equality, which provides the equal opportunities for the education regardless the place of living, the condition of the student's health, the social status of the student;

- interactivity which provides the active communication of the participants of the educational process;

- module system, which gives opportunity to create the individual or group program of education which oriented on the mastering certain knowledge and skills according to the developed educational plan;

- flexibility, which gives the opportunity to study during the chosen and comfortable time and place for each of the students;

- effectiveness of work with great amount of students;

- technological component which is popular with modern applicants:

Ukrainian scholars underline that the pedagogue's role was transformed and expanded because the teacher must be able to become the coordinator, organizer. This transformation makes the teacher to work creatively, to coordinate the cognitive educational process, to improve educational courses, to increase the quality of the educational content, to cooperate with the student, to join the modern society.

The educational multimedia content may include different material which could be represented on various educational platforms and other online resources. Actually there are some variants, as Skype, ooVoo, iChat, Google Meet and FaceTime or Flash Meeting. Some of this resources are free from the distracting advertising and this must be the reason for the choice.

During the distance learning we prefer to work on the platform Zoom which was founded by Eric Yuan, in April, 2011. Since that time Zoom has gained the enormous popularity due to its bright opportunities. This could explain by the fact that different software is compatible with Zoom (Android, MacOS, Windows, Linux, etc). Also as the advantages we can underline that it is free during 40 minutes of the videoconferencing which can unite up to 100 participants.

Besides, the participants are able to share the information with the help of demonstration of their screens; to communicate within the chat; to show their reactions. Within learning of the foreign languages and foreign literature the videoconferencing proved its effectiveness and productivity. Thus, during the planning of the lesson on English folklore we can suggest you to share with the students with the educational material, to add some multimedia content which will stimulate their positive motivation. For example, working with the material, we suggest to send some Qrcodes with the additional information and ask your students to watch the material, to make some tasks and to prepare their reports for the discussion.

We think that it is really useful to combine watching small videos with the traditional education because it involves the change of the educational activities; adds positive emotions; adds the communicative situations, realized by the native speakers. In general, videos help us to master various language skills and gives opportunity to realize different non-standard methods of teaching. For example, before the watching of the video you can create the list of new words and ask your students to match them with their definitions. Also you can suggest them to describe certain images, personalities or phenomena from the multimedia content. For example, when you work with «Beowulf», give students as the home task to watch some links:

<https://www.youtube.com/watch?v=R9K8qyfmTg>

https://www.youtube.com/watch?v=4_FTk3lOjBE

<https://www.youtube.com/watch?v=DaShOr5AeKA&list=PLTLNwZ6BJw3E4-KlQpvUavf--snQn4Qxx>.

Later, during the videoconferencing with the help of Zoom ask them to tell their opinion concerning:

- the personality of Hrothgar;
- the personality of Beowulf;
- the personality of Grendel's mother;
- the importance of «Beowulf» for the literature;
- stylistic devices which were used in «Beowulf»;
- the importance of poem about Beowulf as the sample of ancient heroic epic.

Also it would be interesting to suggest students to read aloud the abstract from «Beowulf», to translate it in Ukrainian and to compose sentences which are able to prove that the some words can be used as a Verb and as a Noun.

Guard. Air. Care. Cup. Trust. Field. Fire. Meet. Miss. Fill. Return. Rush . Sleep.

Another interesting way of mastering knowledge on folklore is the watching of small videos which are devoted to the Celtic mythology. During the videoconferencing it is possible to discuss the gods and goddesses, mythological creatures, legends and fairy tales. Students have the opportunity to describe the depicted landscapes, nature; to describe the appearance of various characters; to compare mythological motives. After this the students are given QR Codes or the additional links and at home they have to fill in the blank places.

Name	Appearance	Ability	Name	Appearance	Ability
Abhartach			Kelpie		
Changeling			Banshee		
Dullahan			Selkie		

Spriggan			Aine		
Babd Catha			Bran		
Arawn			Brigid		
Morrigan			Dogda		
Lugh			Danu		
Cat Sidhe			Medb		
Leprechaun			Y Ddraig Goch		

The multimedia content can be varied from a still screenshot which was taken from a film to the whole movie or Cartoons, TV show, Weather forecasts, advertisement, announcement, slogan, Vlogs, TV program, documentary or educational film. You just have to be student-oriented and take into account their preferences during the realization of your pedagogical purpose. We suggest you to organize the discussions, surveys which could be done with the help of Google tools.

For example, during the work with the theme «English Folklore within modern reality» you are able to ask your students to watch at home some videos, films, based on English folklore. Suggest them to create and to discuss presentations which would be able to reveal and to underline the motives of English folklore which could be found in modern prose of film industry.

Actually there are various forms which would be interesting for the realization within the distance learning. If you have the opportunity, you should organize the **lesson-meeting**. You'll have to invite some interesting guests to your conference. This could be the stake-holder, the professor from another department, student from the parallel group, the native speaker, the teacher from the secondary school, the writer or the poet. Ask your students to prepare ppt presentations, to create small informational videos on the given topic. Let students to conduct the lesson and present the certain topic for the «invited guest». In the end of the meeting ask the «invited guest» to express his opinion.

The **business game** involves the life situation or the problem which must be solved during the Zoom conference. Divide students in two groups and ask them to create the business-plans for the modern resorts on the seaside (using new vocabulary).

The **lesson-concert** allows to reveal the creative abilities and talents of your students-musicians because they are able to prepare some songs, poems of artistic works which could be implemented during the presentation of the educational material. You are able to visit this link:

<https://www.youtube.com/watch?v=x-qUrU3etGo&t=58s>

An integrated lesson could be realized by two teachers of different fields of studies: English, Ukrainian, Literature, Physics, Art, etc. the task of such lesson is to find, analyze and present some ideas, definitions, notions which could be connected within the reality or within the imaginary world.

The Lesson-discussion helps us to reveal the students' ability to set, to ground and analyze the problem, to solve it during the determined time. Certainly they must be equipped by the additional information or

algorithms. This will make them to to conduct the analysis, to formulate conclusions, to interpret result of the activity.

<https://www.youtube.com/watch?v=IPHJ3xDDFy8>

Translation practice reveals the students' abilities to create their own verses, poems or to translate the existing songs. For example during the Interactive course of English (the lesson was conducted with the help of ZOOM) we suggested students to choose the song or the verse and the teacher had to translate their favourite song. Next lesson was devoted to the watching musical video of this song, to the discussion of the content of the original verse and translation. Students and pupils of the school № 11 (who were invited with the help of the active link in ZOOM) were really motivated and got interested in developing their own poetic personality. These are samples of translation which were made by Oksana Khalabuzar.

Кузьма Скрябін «Люди як кораблі»	Переклад англійською – к.пед.н., доц. Халабузар О.А
Я не твій брат - ти не сестра моя Ніколи не розкажуй мені - Хто і в чому є винний на нашій землі - Люди, як кораблі	Nor I'm your bro, nor you're sister to me And please, never-never-never tell me Who's guilty in our land or during these trips People are really like ships
Кожен пливе поки хвиля несе І поки глибока вода Глибока і темна до самого дна До самого-самого дна	Carried by wave, each ship's trying to sail, And while there's deep water around. It's so pervasive and dark till seabed Till abyss-like scaring seabed.
На глибині зустрічаються всі Так ніби в морі місця нема І труться бортами, аж стогне земля Від зависті, підлості й зла	And at this depth we all meet and congest In the sea, as there is no space. And we squeeze with our boards in this race. While Earth's howling from evil, disgrace.
Хтось не доплив, бо йому помогли Набрати повні трюми води Бо стати героями тої війни Дуже хотіли вони.	Someone has sunk due to somebody's help To fill their holds or to overwhelm. Cause they saw themselves in this poor realm As the heroes of war in the helm.
А до берега тихо хвилі несуть Поранені душі живих кораблів А від берега знову в море ідуть Ті хто вірив і правду знати хотів	And the waves are just carrying easy so slight, So wounded souls of some living ships. And the coast farewells with the greatest delight New souls-ships who desire the truth in the trips.
Наш Океан знає більше ніж ми Секрети всі у нього на дні А ми ходим зверху, великі й малі Люди як кораблі	Ocean just knows much more secrets than we, And secrets are on the bottom. So deep. And we sail above, big or small, trying to dip. People are just like the ships.
Гордо пливем - і не вірить ніхто Шо ним зацікавилось зло І серед вітрів ми не чуєм шурів, Які прогризають нам дно	Proudly sail and just nobody thinks That evil has already interested in. Within the winds we don't spot that we sink Due to rats, which are gnawing us in.
А до берега тихо хвилі несуть	And the waves are just carrying easy so slight,

Поранені душі живих кораблів А від берега в море ідуть Ті хто вірив і правду знати хотів	So wounded souls of some living ships. And the coast farewells with the greatest delight New souls-ships who desire the truth in the trips.
--	---

Ліна Костенко «За правду, браття, єднаймось щиро»	Переклад англійською – к.пед.н., доц. Халабужар О.А
За правду, браття, єднаймось щиро, Єдиний маєм правий шлях, Єдину, браття, всі маєм віру, Єдине серце у грудях.	For the truth, my brothers, let's unite. We have the only one right way! The common faith, for which we fight And common heart for all, for pray!
Нема в нас, браття, ні зради лихої, Ні кривди ми не боїмось, Знамена держімо правди святої, На зраду ми не піддаємось.	There is no betrayal among us. We don't afraid of cruel evil. Let's hold faith's banners over us. We won't give up to awful devil.
До нас ходіте усі, хто за правду Не жалує життя оддять, Ми приймемо того, мов брата рідного, Хто правду любить, той наш брат.	If giving life doesn't make you bother, In name of Truth, then join us! We'll take you as the dear brother! So, let's unite! Be one of us!

The conducted work proved that that the implementation of distance forms of teaching provides individualization of the process of professional development of the future teacher. However we should determine the required and perfect balance of online and offline studies which would be useful and adequate for the realization of all educational goals within the modern global society. Thus the prospect of our further scientific activity is the research of methods of formation of soft skills with the help of the non-standard methods of distance and offline education.

References

- Власенко Л., Никитенко О. Дистанційна освіта та її функції у процесі навчання. URL : http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12_170/1/6Vlas.pdf
- Жевакіна Н. Педагогічні умови організації дистанційного навчання студентів гуманітарних спеціальностей у педагогічному університеті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2009. 20 с.
- Краткая история развития дистанционного образования. URL : <http://dtraining.web-3.ru/introduction/history/>
- Околесов О. Системный подход к построению электронного курса для дистанционного обучения. *Педагогика*. 1999. № 6. С. 50–56.
- "Distance learning" Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster. URL : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/distance%20learning>
- Khalabuzar Oxana. Interactive Course of English. Poetic Meeting. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=x-qUrU3etGo&t=58s>
- Khalabuzar Oxana. Interactive Learning Aspects of the Professional Training Soft Skills. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=IPHJ3xDDFv8>

References

- Vlasenko, L., Nykytenko, O. (2004). *Dystantsiyna osvita ta yiyi funktsiyi u protsesi navchannya* [Distance education and its functions in the learning process].

URL : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12170/1/6Vlas.pdf> [in Ukrainian].

Zhevakina, N. (2009). *Pedahohichni umovy orhanizatsiyi dystantsiynoho navchannya studentiv humanitarnykh spetsial'nostey u pedahohichnomu universyteti* [Pedagogical conditions for the organization of distance learning of students of humanities at the Pedagogical University] (Thesis abstract). Lugansk [in Ukrainian].

Kratkaya istoriya razvitiya distantsionno obrazovaniya [A Brief History of the Development of Distance Education]. URL : <http://dtraining.web-3.ru/introduction/history/> [in Russian].

Okolesov, O. (1999). *Sistemnyy podkhod k postroyeniyu elektronnoho kursa dlya distantsionnogo obucheniya* [A systematic approach to the construction of an electronic course for distance learning]. *Pedagogika – Pedagogy*, 6, 50–56. [in Russian].

“Distance learning” Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster. URL : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/distance%20learning> [in English].

Khalabuzar, O. (2021). *Interactive Course of English. Poetic Meeting*. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=x-qUrU3etGo&t=58s> [in English].

Khalabuzar, O. (2021). *Interactive Learning Aspects of the Professional Training Soft Skills*. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=IPHJ3xDDFv8> [in English].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена актуальним питанням застосування мультимедійного контенту в умовах дистанційного навчання. Авторами зазначено, що в сучасних умовах глобальних пандемічних процесів, які спричинили карантин на різних рівнях освітньої системи, дистанційне навчання стало одним із найбільш доцільних способів навчання, завдяки його здатності не загрозувати учасникам освітнього процесу. Ураховуючи факт популярності впровадження різноманітного мультимедійного контенту серед здобувачів загальної середньої освіти, метою статті є визначення значущості його як способу інтенсифікації дистанційного навчання. Українські вчені підкреслюють, що роль педагога трансформувалась і розширювалася, тому що він має бути координатором та організатором освітнього процесу. Ця трансформація змушує вчителя творчо працювати, координувати освітній процес, удосконалювати навчальні курси, підвищувати якість змісту освіти, співпрацювати з учнем, активізувати його пізнавальну діяльність.

Освітній мультимедійний контент може включати різні матеріали, які представлені на різних освітніх платформах та інших онлайн-ресурсах, наприклад Skype, ooVoo, iChat, Google Meet і FaceTime або Flash Meeting та ін. Деякі з цих ресурсів вільні від реклами, і це має впливати на вибір. Під час дистанційного навчання автори вважають за краще працювати на платформі Zoom, яку заснував Ерік Юань у квітні 2011 року. З того часу Zoom завоював величезну популярність завдяки своїм яскравим можливостям. Це можна пояснити тим, що Zoom можна використовувати з різними системами (Android, MacO, Windows, Linux тощо). Також, як переваги, відзначаємо те, що він безкоштовний протягом 40 хвилин відеоконференції, яка може об'єднати до 100 учасників. Крім того, учасники мають можливість поділитися інформацією за допомогою демонстрації своїх екранів; спілкуватися в чаті, щоб показати свою реакцію. У рамках вивчення іноземних мов та зарубіжної літератури відеоконференції зв'язок довіє свою ефективність та продуктивність. Таким чином, під час планування уроку можемо запропонувати поділитися навчальним матеріалом, додати мультимедійний контент, який буде стимулювати позитивну мотивацію учасників. Наприклад, працюючи з матеріалом, автори пропонують надіслати кілька Qr-codes з додатковою інформацією та попросити учнів переглянути матеріал, скласти кілька завдань і підготувати свої звітні для обговорення. Авторами надано зразки практичних

завдань, що залучають мультимедійний контент, сприяючи інтенсифікації освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. Проте ми маємо визначити необхідний і ідеальний баланс онлайн та офлайн навчань, який був би корисним та достатнім для реалізації всіх освітніх цілей у сучасному глобальному суспільстві, що ми визначаємо перспективою нашої подальшої наукової діяльності.

Ключові слова: мультимедійний контент, дистанційне навчання, освітні цілі.

УДК 378.147.091.33

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-223-233

FORMATION OF SOFT SKILLS AS THE MAIN COMPONENT OF A COMPETITIVE PROFESSIONAL

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS ЯК ОСНОВНОГО СКЛАДНИКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ФАХІВЦЯ

Natalia KHARADZHYAN,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

n.a.kharadzjian@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9193-755X>

Наталія ХАРАДЖЯН,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Iryna ZAKARLYUKA,

senior lecturer

zakarliukairina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5615-4151>

Ірина ЗАКАРЛЮКА,

старший викладач

Yuliya KULINKA,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

kulinkapmto@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7440-6036>

Юлія КУЛІНКА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Kryvyi Rih State Pedagogical
University*

✉ 26, Naharyna avenue, Kryvyi
Rih, Dnipropetrovsk region, 50027

*Криворізький державний
педагогічний університет*

✉ пр-т. Гагаріна, 26 м. Кривий
Ріг, Дніпропетровська обл., 50027

Original manuscript received: October 07, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

A competitive specialist in any field must have both professional skills and «soft skills»: the ability to think creatively and manage time, communication skills, networking, project management, effective teamwork, personal effectiveness, management and strategic skills. There is also the concept of emotional intelligence, the ability to negotiate and be convincing (self-confident). Attention is paid to systematic thinking and assessment of risks and consequences of one's own actions, service orientation, etc. The concept of «soft skills» is quite new and little studied in Ukraine, but it is given a lot of attention by employers. The purpose of the article is to review and organize the formed views on creativity; substantiation of the ratio of soft, innovative and communicative skills and the development of the future specialist; it has been proven that creativity is a concept that develops throughout life, but function best in childhood (a period when non-standard thinking thrives).

It is established that creativity (as a kind of soft skills) in combination with innovative and communicative technologies create an innovation that allows to educate a highly qualified competent specialist, ready for decisive action. It is analyzed and substantiated that the use of innovative tools (3D pen modeling) promotes the development of creativity from an early age, opens up to the person the widest possible opportunities and prospects. The process, basic rules, mistakes

during modeling, intersectoral connections, as well as the need for 3D modeling for different professions are covered. 3D pen modeling becomes the basis for understanding and using 3D printing both for everyday life and for the global needs of mankind. The acquired skills and knowledge allow to become a developer on the border of different industries, both related and non-related. Therefore, intersectoral communication and understanding of different technologies come to the fore.

Key words: *soft skills, creativity, innovation, information and communication technologies, 3d modeling, 3d pen.*

Вступ. Формування конкурентоспроможного фахівця будь-якої галузі є актуальним на часі. Це питання має й економічно, й виховне підґрунтя. Як стрімко розвивається суспільство, так же швидко змінюються вимоги до фахівців. Активний розвиток автоматизації та роботизації призводить до звільнення людства від рутинної фізичної роботи. Такі автомати та роботи замінюють людину на звичних робочих місцях. Вузкі спеціальні знання та навички вже не є головними. Затребуваними на ринку праці постають фахівці, які володіють не лише фундаментальними знаннями, а й мають надпрофесійні, неспеціалізовані, універсальні, зокрема соціальні навички взаємодії один з одним. Такі навички прийнято називати *soft skills*, які, у свою чергу, підсилюють професійні навички.

Кожного року на міжнародному економічному форумі в Давосі оновлюються топ-10 компетентностей для сучасної конкурентоспроможної людини. У 2020 році були названі такі, що будуть актуальними до 2025 року (2): аналітичне мислення та інновації; активне навчання та наявність його стратегії; комплексне вирішення проблем; критичне мислення та аналіз; креативність, оригінальність та ініціативність; лідерство та соціальний вплив; використання технологій, моніторингу та контролю; технології проектування та програмування; врівноваженість, стресостійкість і гнучкість; власна думка, усунення складностей та ідейність. Також відокремлюється емоційний інтелект, вміння вести перемовини та бути переконливим (упевненим у власних силах), системне мислення та оцінювання ризиків та наслідків власних дій, орієнтація на обслуговування тощо. Порівнюючи попередні топ-10 компетентностей, можна побачити, що формуванню навичок «*soft skills*» приділяється велика увага. Більшість роботодавців уважають їх такими ж важливими, як і професійні вміння, навички та фахові компетентності.

В Україні поняття «*soft skills*» є відносно новим та недослідженим. Хоча, реагуючи на запити ринку праці, різні тренінгові агенції пропонують курси з навчання *soft skills*, причому інтерпретація *soft skills* може істотно різнитися. Деякі зрушення є і в класичних навчальних закладах. Так, у статті Е. Айнгорна та Н. Олексива (2), описаний досвід викладання курсу «*Soft skills для інженерів*» у Луцькому національному технічному університеті, який був розроблений у рамках реалізації міжнародного проекту TEMPUS «Професійно-орієнтовані магістерські програми в області інжинірингу в Росії, Україні, Узбекистані». Також

навчання за напрямом soft skills пропонує міжкорпоративний відкритий ІТ-університет BIONIC University (3).

Згідно з опублікованими результатами дослідження багатьох іноземних та вітчизняних науковців (Г. Айзенк, Ф. Баррон, Дж. Гілфорд, Л. Дафта, В. Дружинін, П. Друкер, О. Кузьмін, А. Маслоу, М. Матюшкін, І. Мілославський, О. Пономарьов, К. Роджерс, Р. Стернбера, П. Торренс, Е. Фром) креативне мислення є необхідною навичкою, яка допоможе подолати труднощі та виклики сучасного світу.

Методи та методики дослідження. Мета статті – показати, як з використанням сучасних ІКТ можна сформуванати навички soft skills для майбутньої професійної діяльності, розвивати креативність та креативне мислення та отримувати інноваційні рішення. *Завдання дослідження:*

- обґрунтувати особливості креативності у формуванні особистості майбутнього фахівця;
- розкрити можливості використання сучасних засобів, а саме 3D-ручки, для малювання як на площині, так й у просторі;
- визначити можливості 3D друку у формуванні навичок soft skills для майбутньої професійної діяльності.

Результати та дискусії. Креативність – це багатогранне, складне, неоднозначне явище. Навіть зрозуміти, що таке креативність, потребує креативної діяльності (4). Тема креативності давно знаходиться в колі актуальних проблем та досліджень. Наприклад, за А. Маслоу, креативність – це творча спрямованість, яка притаманна всім, але поступово втрачається або не набуває розвитку під впливом діяльності у соціумі, систем освіти та виховання.

На думку американського соціолога Р. Флоріди, креативність не може прирівнюватись до інтелекту: інтелект – це здатність опрацьовувати та засвоїти великі обсяги інформації, а креативність – це здатність створювати значущі нові форми (3). С. Меднік розглядає креативність як процес перебудови складових у нові конструкції залежно від поставлених задач та спеціальних ситуативних вимог (5). Дж. Гілфорд (6) охарактеризував креативність за допомогою інтелектуальних здібностей. Серед них він виділив:

- швидкість (можливість бачити багато ідей за невеликий проміжок часу);
- гнучкість (здатність використовувати різні підходи);
- оригінальність (здатність представити своє бачення, яке відрізняється від загальноприйнятого) мислення;
- допитливість (сила, що спонукає до отримання нових знань);
- опір (здатність не слідувати стереотипи).

У цілому, з точки зору психології, креативність – це особливі творчі здібності, які формуються на основі розвинутого уявлення. Уявлення – це психічний процес формування образу предмета чи явища, які людина не здатна сприйняти в цей момент часу і в цих умовах. Уявлення формуються на минулому досвіді, що отримано під час реальної

дійсності: вигадана тварина, наприклад, пегас, який поєднує якості двох істот – птаха і коня. Зрозуміло, що креативність тісно пов'язана з поняттям творчості. Відповідно до енциклопедичного словника, *креативність* (лат. creatio — створення) (англ. creativity, creative) – творчі здібності (можливості) особистості, які можуть мати прояв в емоціях, почуттях, думках (мисленні), у спілкуванні, певних видах діяльності людини, охарактеризувати особистість загалом і /або деякі її сторони, результати діяльності, або сам процес їх створення. Креативність розглядають не лише як новизна ідеї, а й доведення її до практичного результату. Чи відрізняється креативність від творчості? На думку деяких науковців, поняття творчість ширше, ніж креативність, деякі науковці ототожнюють ці поняття. Проте є певні відмінності. Творчість – це створення дещо абсолютно нового, що зазвичай має естетичну цінність, а креативність – це більш практичне. Креативність – це вміння віднайти раціональне рішення суспільних, економічних та життєвих задач.

Сучасний розвиток суспільства та швидкість, яку спостерігаємо, призводить до необхідності розвитку саме цих якостей якомога раніше. Проте Д. Галенсон вважав, що людина може в будь-якому віці може досягти максимального розвитку креативних здібностей. І таких прикладів «пізнього» розвитку креативності дуже багато, зокрема, це Пабло Пікассо, який написав свої найкращі та найдорожчі картини в молодому віці (26-30 років) та Поль Сезанн, який почав малювати з 15 років, але тільки в більш зрілому віці до нього прийшло особливе бачення творів та успіх (в 61 рік). Проте в дослідженнях творчості та креативності було виявлено одну спільну особливість: творчі та креативні фахівці з дитинства долучалися до творчих занять, долучалися до елементів досліджень, тобто, до занять з елементами нестандартності. Отже, можна зробити висновок, що саме в дитинстві домінуючою рисою є нестандартність мислення, яку з віком ми втрачаємо, оточуючи себе стереотипами. Як доказ цього, сюжет з відомого твору Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц», коли принц розповідає про свій дитячий малюнок, а дорослі бачили на ньому тільки капелюх. Стає очевидним, що кожна людина може в будь-якому віці розвинути в собі творчі здібності та креативність, але найбільш придатний для цього період є дитинство.

Креативність є підґрунтям для інновацій, у той час як інновація і є реалізацією ідеї, найчастіше отриманої за допомогою креативного мислення. Таким чином, продукти дизайну, медіа-, кіно-, відео-телеіндустрії, медичних лабораторій тощо – це одночасно «творчий», інтелектуальний та високотехнологічний продукт, отриманий з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Ще на початку 21 століття почали говорити про появу креативного класу як складника робітничого класу економічно розвинених країн. Основна функція креативного класу полягає у створенні нового підходу, технології, змісту, інновацій, тому він об'єднує людей різних професій, таких, як учені, інженери, музиканти, письменники, лікарі, педагоги,

видавці, архітектори, дизайнери, письменники, журналісти тощо. Наразі спостерігаємо, що майже всі галузі утворили окремі напрямки в поєднанні з інформаційно-комунікаційними технологіями, що призводить до появи нового поняття «креативна індустрія».

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій дуже активно впливає на весь розвиток суспільства в цілому та на формування кожної людини як конкурентоспроможного фахівця. Тому, зважаючи на все вище зазначене, можна ввести наступну формулу: *креативність+інформаційні технології=інновація*.

Раніше вже дійшли висновку, що найкраще починати розвиток креативності в дитячому віці. А оскільки основна діяльність у дітей – це ігрова, перші свої уявлення, образи, думки дитина передає через малюнки та казки, за допомогою образів, кольору, масштабу своєї думки, емоції, ставлення.

Розвиток ІКТ та технології дозволяє для розвитку креативності використовувати сучасні засоби для малювання як на площині, так і у просторі. Одним із таких інструментів є 3D-ручка – інструмент для малювання розплавленим полімером (пластиком), що дозволяє створювати тривимірні об'єкти. Використовується для творчості, розвивальних занять з дітьми, корекції виробів, надрукованих за допомогою 3D-принтера, і дрібного побутового ремонту пластикових предметів. Завдяки поширенню 3D-ручок з'явився новий вид мистецтва – 3D rep art (мистецтво, створене за допомогою 3D-ручки). Зовнішній вигляд ручки показано на рисунку 1.

Найкраще проводити заняття з малювання 3D-ручками для дітей від 6 років. На заняттях можна навчитись створювати фігури як на площині, так і об'ємі з розплавленого полімеру (пластику) незалежно від навичок малювання. Для створення малюнків на площині необхідно використовувати запропонований шаблон. Зазвичай такий малюнок розподілено на складники. Кількість деталей, які необхідно створити, зазначено в середині деталі. За допомогою техніки сплавлення двох деталей необхідно з'єднати в єдине ціле. Також можна комбінувати техніки сплавлення і прямого нарощування. Процес створення тривимірних фігур за допомогою розплавленого полімеру можливий декількома способами:

1. Потрібно приготувати розгортку на папері у вигляді плоских фігур, а потім з'єднати за допомогою пластику;
2. Використовуємо об'ємну заготовку чи оригінал фігури або будь-які речі, що допоможуть у створенні об'ємної моделі. Усі частини

треба обмотати скотчем. Кожен малюнок необхідно створювати із частин, щоб можна було потім зняти з шаблону-основи, а вже потім все з'єднати.

Рис. 1 Зовнішній вигляд 3D-ручки

Зазвичай, на кожному занятті визначаємо тему роботи. Якщо це перші заняття, пропонуємо використання готових шаблонів та розгорток, що дозволяє дітям навчитись та засвоїти основні правила роботи при малюванні. Надалі діти самостійно створюють моделі та шаблони. Обов'язково визначаємо кольорову палітру нашої моделі. Рішення дітей дуже часто бувають неочікувані (не стереотипні), що свідчить про розвиток уяви та креативності. До того ж під час процесу малювання діти експериментують з товщиною, чіткістю та об'ємністю роботи. При малюванні необхідно дотримуватися простих правил:

- заповнювати зображення потрібно за допомогою рівним штрихуванням зверху вниз, починаючи з лівого краю і рухаючись вправо. Для шугли слід робити навпаки: починати з правого краю і рухатись вліво;

- важливо пам'ятати, що при роботі є можливість обертати трафарет і розміщувати його в будь-яке зручне положення. Точно також можна змінювати кут нахилу уяви в 3D ручки щодо виробу або трафарету;

- коли малюнок готовий, залишається тільки зняти його з трафарету. Головне не поспішати і потихеньку згинати пластик під виробом, а з протилежного боку натискати на виріб пальцем. Пам'ятайте, що нам важливо відокремити папір від пластику, а не навпаки. Якщо Ви будете згинати малюнок – решті-решт пластик може ламатися або згинатися в непотрібну нам форму;

- важливий момент – зміцнити свій малюнок. Діти-новачки часто припускаються помилок у роботі, і малюнок у результаті виходить крихким. Щоб зміцнити, переверніть свою роботу на виворітну сторону і заштрихуйте по всій поверхні. Яку сторону вибрати виворітного,

вирішувати Вам. Як правило, лицьовою стороною є та, що лежала перед нами під час штрихування. Однак деякі діти лицьовим боком вибирають нижню. В основному тому, що ця сторона гладка. Малюнок на ній зберігається точно такий же, як з верхньої сторони, але є його дзеркальним відображенням. Найбільш поширені помилки:

– швидко водити 3D-ручкою по зображенню. У цьому випадку діти скаржаться, що пластик прилипає до сопла ручки і накопичується на ньому. Перш ніж почати штрихування, спершу слід помістити кінчик ручки до потрібної точки на малюнку. Потім, натиснувши кнопку подання пластику, варто дочекатися, поки пластик почне виходити з сопла, і тільки тоді починати плавно водити за трафаретом так, щоб пластик встигав лягати на папір і прилипав до нього;

– границі між кольорами малюнка повинні перебувати впритул один до одного і не мати пробілів, інакше при знятті малюнка з трафарету всі кольори/деталі знімуться окремо.

Автори в результаті багаторічної роботи із дітьми створили «Збірник шаблонів малювання 3D ручкою» (7). Малювання 3D ручкою – дуже цікавий та творчий процес, він захоплює не тільки дітей різного віку, а й дорослих, які можуть проявити свої креативні здібності та розкрити їх. Але через певний час дітям, які навчилися малювати 3D ручкою, хочеться створювати тривимірні фігури (форми) більш точно, акуратніше та навіть автоматизувати процес створення шаблону та самої моделі. І ми пропонуємо їм подальший розвиток у вивченні технологій 3D друку.

3D друк сьогодні є одним із сучасних і перспективних напрямків на етапі розвитку технологій. Ідея 3D друку, створена для швидкого прототипування, переросла в друк будівель, ліків, людських органів та їжі. А для якісного друку необхідна якісно створена 3D модель. Звичайно, така робота дуже кропітка і складна, але завжди треба починати з чогось простішого.

На підтвердження популярності різних технологій, пов'язаних з 3D друком та моделюванням, зокрема, заглянемо до Атласу професій (1). У ньому майже 90% відсотків спеціальностей пов'язано з наявними навичками роботи з ІТ. Атлас професій – це не довідник і не офіційний перелік професій, що з'являться в майбутньому. Наведені назви професій – це лише ймовірні приклади, спрямовані на те, щоб звернути увагу дитини та викликати цікавість до тієї чи іншої діяльності. Структура Атласу умовно поділена на дві частини. Професії, які з'являться до 2020 року, та після 2020. Спеціальності, описані в розділі до 2020 року, або вже існують, або з'являться найближчим часом. Професії, що попали до розділу після 2020 року, – це ті, що необхідні будуть трохи згодом. Проте може статись так, що вони і не з'являться.

Головна мета сучасної освіти – показати, що майбутні професії потребують міжгалузевої комунікації, тобто розуміння технологій, процесів та наявної ситуації в різних суміжних та несуміжних галузях. Щоб стати ІТ розробником будівель, необхідно володіти знаннями з архітектури, будівництва і ІТ. Для розробки протезів та імплантів,

необхідні знання не лише в ІТ, необхідно мати знання в галузі медицини. У таблиці 1 ми навели спеціальності, які будуть пов'язані з навичками 3D-друку та моделювання.

Таблиця 1

Спеціальності, які пов'язані з навичками 3D друку та моделювання

Назва	Опис	Професійні навички та вміння
Тканинний інженер	займатиметься розробкою технологічного процесу і підбиратиме матеріали та параметри для створення відповідної тканини або органу. Результатами його праці користуються лікарі-трансплантологи.	Системне мислення. ІТ. Навички міжгалузевої комунікації. Робота в умовах невизначеності. Управління проєктами.
Розробник кіберпротезів і імплантів	займатиметься розробкою функціональних штучних пристроїв (протезів) і органів, сумісних з живими тканинами. Ця галузь розвивається дуже стрімко: розробляються та впроваджуються імплантати-електростимулятори для пацієнтів, які не можуть рухатись. Кілька років тому з'явився імплантат, що працює як штучне око, а протези рук або ніг виконують все складніші функції.	Системне мислення. Управління проєктами. ІТ. Багатомовність і мультикультурність. Навички міжгалузевої комунікації. Ощадливе виробництво. Екологічне мислення. Клієнтоорієнтованість.
Спеціаліст з модернізації будівельних технологій	добре обізнаний із сучасними технологіями у сфері будівництва (наприклад, використання конструкцій з нових матеріалів для модернізації існуючих будівель і споруд, застосування сучасних рішень з електропостачання, водопостачання, водовідведення та кондиціонування офісів, житлових будинків та ін.), просуває їх усередині галузі та впроваджує їх у конкретні проєкти.	Системне мислення. Управління проєктами. Навички міжгалузевої комунікації. Ощадливе виробництво. Екологічне мислення.
Спеціаліст з перебудови/посилення старих будівельних конструкцій	оцінює ступінь старіння конструкцій/будівель/споруд, підбирає нові технологічні рішення (в тому числі із застосуванням нових матеріалів) з їх перебудови й посилення. Професія стає особливо затребуваною в разі перебудови й реконструкції історичних центрів міст.	Системне мислення. Управління проєктами. Навички міжгалузевої комунікації. Ощадливе виробництво. ІТ. Екологічне мислення. Клієнтоорієнтованість.
Інженер-композитчик	підбирає композитні матеріали для виробництва деталей, механізмів, сполучних елементів робототехнічних пристроїв із заданими характеристиками, в тому числі з використанням 3D-друку.	Системне мислення. Навички міжгалузевої комунікації. ІТ.

Програмувальник електронних «рецептів» одягу	ІТ-фахівець, який переводить дизайнерські ескізи одягу у формат інструкції для робота або 3D-принтера. Надалі користувач може скористатися ними і «роздрукувати» або пошити собі за ними одяг в автоматизованих ательє.	ІТ. Навички міжгалузевої комунікації. Ощадливе виробництво. Навички художньої творчості.
Розробник ІТ-інтерфейсів у легкій промисловості	розробляє програми для 3D-дизайну одягу, створення викрійок і віртуальних примірочних.	Управління проектами. ІТ. Навички міжгалузевої комунікації.

Для 3D друку існує різне програмне забезпечення, як онлайн, так і десктопне, безкоштовне та платне.

Tinkercad – напевно найпростіший онлайн редактор, у якого інтерфейс інтуїтивно зрозумілий, з яким розбереться навіть дитина.

Google SketchUp – програма для моделювання відносно простих тривимірних об'єктів – будинків, меблів, інтер'єрів.

3D Crafter – відносно простий, безкоштовний редактор, що дозволяє створювати об'ємні сцени, 3D-об'єкти та повноцінно анімувати їх для використання в проєктуванні та мультиплікації.

Blender – безкоштовне потужне десктопне програмне забезпечення, проте починати з нього не варто.

AutoDesk Fusion 360 – комплексне хмарне CAD/CAE/CAM програмне забезпечення. Воно використовується для промислового дизайну та машинобудівного проєктування. Можна отримати безкоштовну ліцензію на один рік, якщо при реєстрації обрати, що ви не використовуєте програмний засіб з комерційною метою. Автори цього програмного забезпечення стверджують, що це саме той інструмент, яким повинні оволодіти студенти та їх викладачі. Оскільки саме так будуть працювати професіонали і самі такому підходу необхідно навчати сучасне покоління, щоб воно було актуальним на сучасному ринку праці.

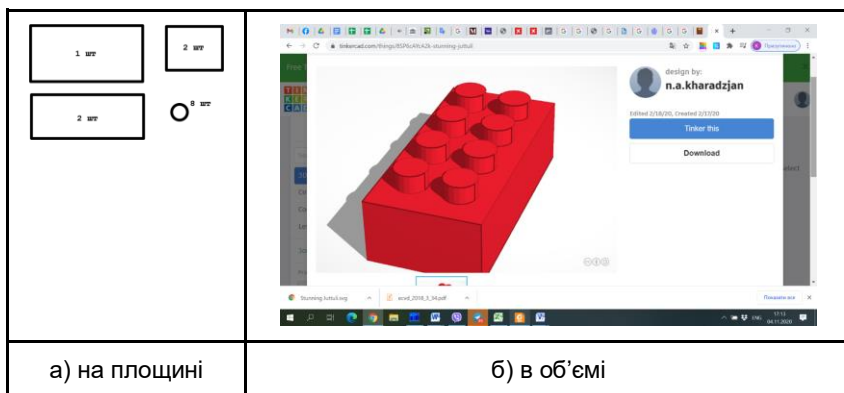

Рис. 2. Модель Lego-цеглинка

В умовах упровадження STEM-освіти та Нової української школи ми провели майстер-клас, який може поєднати й малювання 3d-ручкою та 3d моделювання. Готову модель можна надрукувати. У Новій українській школі головна лінія навчання пов'язана із використанням Lego цеглинок. Дітям уже з другого класу можна пропонувати створити шаблон цеглинки, за яким вони можуть намалювати свою Lego цеглинку. На рисунку 2 зображено модель Lego-цеглинки на площині для малювання 3D-ручкою (а) та модель для друку на 3D принтері, створена в Tinkercad (б).

Висновки. Креативність завжди знаходиться в полі дослідження науковців. На сучасному етапі розвитку суспільства креативність стає однією з головних якостей конкурентоспроможного фахівця, а розвиток ІКТ дозволяє в поєднанні з креативністю створювати та впроваджувати різні інновації. Найкраще починати розвивати креативність вже в дошкільному віці. Такі превентивні заходи дозволяють дитині проявляти свою креативність та лідерство.

Література

- Атлас професій. URL : <http://profatlas.com.ua/>
Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее. Москва : Изд. дом «Классика-XXI», 2007. 421 с.
Інноваційне підприємство: креативність, комерціалізація, екосистема : навч. посібник / під ред. Ю. М. Бажал. Київ : Пульсари, 2015. 278 с. URL : <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/27600>
Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей. Москва : Академия, 2002. 320с.
Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта. *Психология мышления*. Москва : Прогресс, 2000. 14 с.
Хараджян Н. А., Кулінка Ю. С., Закарлюка І. С. Збірник шаблонів малювання 3d ручкою. Кривий Ріг : КДПУ. 2020. 25 с.

References

- Atlas profesiy [Atlas of professions]. URL : <http://profatlas.com.ua/>
Floryda, R. (2007). *Kreativnyiy klass: lyudi, kotoryie menyayut budushee*. [Creative class: people who change the future]. Moskva : Yzd. dom «Klasyka-XXI» [in Russian].
Bazhal, Yu. (Ed.) (2015). *Innovatsiine pidpriemnytstvo: kreatyvnist, komertsializatsiia, ekosystema*. [Innovative entrepreneurship: creativity, commercialization, ecosystem: a textbook]. Kyiv : Pulsary URL : <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/27600> [in Ukrainian]
Bohoiavlenskaia, D. (2002). *Psykhohohiia tvorcheskykh sposobnostei*. [Psychology of creativity]. Moskva : Akademyia [in Russian]
Hylford, Dzh. (2000). *Tri storony intellekta. Psihohohiia myshleniya*. [Three sides of intelligence. Psychology of thinking]. Moskva : Prohress [in Russian]
Kharadzhan, N.A., Kulinka, Yu.S., Zakarliuka, I.S. (2021). *Zbirnyk shabloniv maliuвання 3d ruchkoiu*. [Collection of 3d pen drawing templates]. Kryvyi Rih: KDPU [in Ukrainian]

АНОТАЦІЯ

Конкурентоспроможний фахівець будь-якої сфери повинен володіти як професійними навичками, так і «soft skills»: здатність креативно мислити й управляти часом, комунікації, нетворкінгу; керування проєктами, навички ефективною роботи в команді, управління та стратегії. Також з'являється поняття емоційного інтелекту, вміння вести перемовини та бути переконливим (впевненим у власних силах). Приділяється увага системному мисленню та оцінюванню ризиків та наслідків власних дій, орієнтація на обслуговування тощо. Поняття «м'яких навичок» досить нове та малодосліджене в Україні, але йому приділяється значна увага роботодавцями. Метою статті є огляд й упорядкування сформованих поглядів на креативність та творчість; обґрунтування співвідношення м'яких, інноваційно-комунікативних навичок і розвитку майбутнього фахівця; доведено, що креативність та творчість – це поняття, які розвиваються протягом усього життя, але найкраще функціонують у дитинстві (коли формується нестандартне мислення).

Встановлено, що креативність (як вид soft skills) в поєднанні з інноваційно-комунікативними технологіями створюють інновацію, що дозволяє виховати висококваліфікованого компетентного фахівця, готового до рішучих дій. Проаналізовано та обґрунтовано, що використання інноваційних засобів (моделювання 3D ручкою) сприяють розвитку креативності з раннього віку, відкривають перед людиною максимально широкі можливості і перспективи. Висвітлено процес, основні правила, помилки під час моделювання, міжгалузеві зв'язки, а також необхідність 3D моделювання для різних професій. Моделювання 3D ручкою стає підґрунтям для розуміння та використання 3D друку як для повсякденного життя, так і для глобальних потреб людства. Отримані навички та знання дозволяють стати розробником на межі різних суміжних і несуміжних галузей. Тому на перший план виходить міжгалузєва комунікація та розуміння різних технологій.

Ключові слова: м'які навички (soft skills), креативність, інновації, інформаційні та комунікаційні технології, 3D-моделювання, 3D-ручка.

УДК 377/378.091.12-057.212:005.336.5
DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-234-240

ACMEOLOGICAL ASPECT OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF INDUSTRIAL TRAINING MASTERS

АКМЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ

Taisiia CHEREMISINA,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer

Таїсія ЧЕРЕМІСІНА,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач

cheremisina.taisiya@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2593-506X>

*Berdiansk State Pedagogical
University*

*Бердянський державний
педагогічний університет*

✉ 4, Schmidta St., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ
Запорізької обл., 71100

Original manuscript received: October 07, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

The article reveals the essence of the acmeological approach in the field of education, which is chosen to create conditions that encourage the individual to progressive self-development, self-organization and, accordingly, professional self-improvement in achieving the optimal level of professional development. The internal conditions for achieving professional acme of masters of industrial training are determined: positive motivation to achieve the expected results with a high level of demands and self-realization; focus on the ascending trajectory of the professional path; productive activity in performing professional functions; the desire to preserve and increase their achievements; the ability to mobilize potential opportunities (motivational, intellectual, operational, emotional and volitional) and recover from physical and psychological stress. The external conditions for the emergence of acme masters of industrial training are determined: assistance in mastering the means necessary for the development of pedagogical thinking, creativity, individuality of the personality and his spiritual potential; ensuring the implementation of personally and socially significant prospects in professional activities; stimulating the process of self-improvement; strengthening the integration role of acme-psychological support as a holistic and continuous process of study, analysis, formation, development, self-development and correction of the specialist's personality; development and realization of the corresponding maintenance, models, algorithms of acmeological technologies, adequate means of methodical maintenance, diagnostics and assessment of the professional development dynamics.

The tools of accumulation of professional activity results in the context of acme are characterized. In particular, the acmeogram, which indicates the types of professional activities and personality qualities that lead not only to the masters of industrial training socially necessary results, but also provide progressive development and professional development, promotion to high levels of professionalism; portfolio as a description in any form of educational and professional achievements of industrial training masters, which includes information on the main stages of activity, professional development, including the achieved results, information on participation in projects, publications, methodological developments, etc.

Key words: *acmeology, master of industrial training, vocational education institution.*

Вступ. Концепція розвитку педагогічної освіти (2018) наголошує на необхідності подолання протиріччя між суспільним запитом на висококваліфікованих педагогічних працівників та існуючим рівнем готовності сучасних фахівців до сприйняття та реалізації освітніх реформ України. Важливим чинником такого дисбалансу виступає зорієнтованість моделей професійного розвитку педагогічних працівників на формальне дотримання встановлених вимог, а не на особистісне та професійне зростання педагогічних працівників. Як зазначено в стандарті вищої освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» для першого рівня вищої освіти (2019), від бакалаврів з професійної освіти, що мають право на працевлаштування в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, очікується ефективність у здійсненні освітньої діяльності із професійної підготовки технічних фахівців, кваліфікованих робітників і працівників сфери торгівлі та послуг підприємств, установ та організацій галузі або сфери відповідно до спеціалізації. Успішність такої діяльності залежить від безперервного професійного розвитку педагогічних працівників, зокрема майстрів виробничого навчання, забезпечуючи розширення професійних можливостей, пізнавальних інтересів та формування творчої індивідуальності.

Подолання потреби професійного розвитку полягає в оновленні цілей й змісту професійної діяльності майстрів виробничого навчання на основі особистісних орієнтацій. Акмеологічне наповнення складників професійної діяльності та відповідний методичний супровід сприятиме саморозвитку, самоорганізації та професійному самовдосконаленню майстрів виробничого навчання в досягненні оптимального рівня професійного розвитку. Останнім часом підґрунтям наукових досліджень підготовки та професійного розвитку педагогічних працівників стали ідеї загальної та педагогічної акмеології (В. Вакуленко, 2008; О. Дубасенюк, 2011; О. Кривильова, 2017, 2021; І. Ніколаєску, 2012; С. Пальчевський, 2008; Л. Рибалко, 2007 та інші), що доводять наявність значного потенціалу акмеологічного проектування або самопроектування професійного шляху особистості. Об'єднувальним фактором цих процесів є акмеологічний підхід, який забезпечує вивчення і здійснення практичного вдосконалення педагогічних працівників через перетворення наявного професійного рівня розвитку у вищий, оптимальний, що є актуальним для сьогодення. Мета дослідження – теоретично обґрунтувати внутрішні та зовнішні умови професійного зростання майстрів виробничого навчання на основі акмеологічного підходу. Для досягнення мети сформульовані такі завдання: 1) розкрити сутність акмеологічного підходу в освітній галузі; 2) визначити внутрішні умови досягнення професійного акме майстрів виробничого навчання; 3) визначити зовнішні умови появи акме майстрів виробничого навчання; 4) схарактеризувати інструментарій накопичення результатів професійної діяльності в контексті акме.

Методи та методики дослідження. Методика проведення дослідження містить аналіз законодавчих та нормативно-правових

документів для визначення вимог до професійного розвитку майстрів виробничого навчання; аналіз психолого-педагогічної літератури для розкриття сутності акмеологічного підходу та умов його реалізації в професійній діяльності майстрів виробничого навчання.

Результати та дискусії. В освіті акмеологічний підхід виступає новим науково-методологічним напрямом, який стосується розробки моделей та проєктів становлення людини до рівня її найвищих досягнень, удосконалення її як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності, індивідуальності. Зважаючи на те, що професійний розвиток майстрів виробничого навчання є процесом, у якому змінюються життєві та професійні плани, відбувається перебудова структури особистості та визначається провідна діяльність, акмеологічний підхід обрано для створення умов, що спонукають фахівців до прогресивного саморозвитку, самоорганізації та відповідно професійного самовдосконалення в досягненні оптимального рівня професійного зростання.

Забезпечення професійного розвитку майстрів виробничого навчання має здійснюватися з урахуванням сутнісних характеристик акмеологічного підходу, що передбачає: створення умов, які стимулюють прагнення до самореалізації, творчості, успіху й рефлексії (тобто професійних та особистісних досягнень); вивчення теоретичних основ та практичне освоєння фахівцями акмеологічних технологій самопізнання, саморегуляції і самореалізації; реалізація особистісно-професійного потенціалу в процесі цілеспрямованого переорієнтування поглядів, переконань, думок, ідейних принципів фахівців на розвиток природи самості; розуміння особистісно-професійного розвитку як здатності до проєктування фахівцями мети власної діяльності, спрямованої на високий результат, життєві успіхи, моделювання маршруту щодо професійного самовдосконалення з урахуванням власних потенційних здібностей і потреб суспільства; орієнтування на суб'єктивну (особистісну) значущість професійного «акме», яка виявляє досягнення, що перевищують попередні результати в праці фахівця; урахування позиції, що професійні «акме» можуть виявлятися в оволодінні високими рівнями професійної діяльності. Так, внутрішніми умовами досягнення професійного акме майстрів виробничого навчання у професійній діяльності визначено: позитивна мотивація на досягнення очікуваних результатів з високим рівнем домагань та самореалізації; спрямованість на висхідну траєкторію професійного шляху; продуктивна активність у виконанні професійних функцій; прагнення до збереження та примноження своїх досягнень; здатність мобілізувати потенційні можливості (мотиваційні, інтелектуальні, операційно-діяльнісні, емоційно-вольові) та відновлюватися після фізичного та психологічного навантаження.

Спрямованість до вершин особистісного, професійного розвитку й самовдосконалення характеризує акмеологічну компетентність або акмеологічні властивості майстрів виробничого навчання. Під акмеологічною компетентністю розуміємо інтегральну готовність і здатність зрілої особистості будувати свій поступовий психічний та професійний розвиток із

постійним ускладненням завдань і зростанням рівня досягнень, котрі найбільш повно реалізують психологічні ресурси людини. Достання включає в себе якості особистості (акмеологічні знання, тобто обізнаність, поінформованість про те, які досягнення можливі у сфері професійного розвитку, їхні рівні, варіанти; акмеологічні вміння – прийоми, способи, технології досягнень у сфері професійного розвитку, прийоми розрізнення, оцінювання різних видів акме; акмеологічні якості, які забезпечують рух до намічених досягнень, до яких ми відносимо передусім акме-мотивацію (спрямованість на розв'язання акмеологічних завдань професійного розвитку, забезпечення його поступового характеру) та акме-здібності (індивідуально-психологічні властивості, які забезпечують підтримку поступального висхідного вектора професійного розвитку, включають здатність будувати варіанти акмеограм свого розвитку, обирати та реалізувати прийоми та технології переходу з одного рівня професіоналізму на інший, більш високий, здатність долати перепони на шляху досягнення акме).

Зміст та рівні акмеологічної компетентності відображаються в акмеограмі, документі, у якому зазначено вимоги до діяльності й особистості успішного фахівця. Тобто, наведено види професійної діяльності та якості особистості, що сприяють не просто отриманню майстрами виробничого навчання соціально необхідного результату, але й забезпечують поступальний розвиток і професійне вдосконалення, просування до високих рівнів професіоналізму. Акмеограма може містити: цілі (очікувані результати); вибір моделі розвитку; можливі індивідуальні показники професіоналізму, плановані як результати розвитку; експертно-діагностичні методи збору, аналізу та інтерпретації інформації, отриманої про фахівця; модель реальних професійних якостей; модель реальних професійних здібностей; модель реальних умінь і навичок; техніки впливу і самовпливу в процесі професійної діяльності; техніки корекції і самокорекції наявного стану; техніки конструювання й розвитку професійного «акме».

Зовнішніми умовами появи акме у професійному розвитку є сприятливе й акмеологічно насичене професійне середовище, що спонукає майстрів виробничого навчання до розкриття потенційних можливостей, як-то: допомога в оволодінні засобами, необхідними для розвитку педагогічного мислення, творчості, індивідуальності особистості; забезпечення реалізації особистісно і соціально значущих перспектив у професійній діяльності; стимулювання процесу самовдосконалення; посилення інтеграційної ролі акме-психологічного супроводу як цілісного й безперервного процесу вивчення, аналізу, формування, розвитку, саморозвитку й корекції особистості фахівця; розробка й реалізація відповідного змісту, моделей, алгоритмів акмеологічних технологій, адекватних засобів методичного забезпечення, діагностики й оцінки динаміки професійного розвитку. Так, акмеологічні технології включають систему завдань, способи досягнення майстрами виробничого навчання високих рівнів професіоналізму, а також підпорядковану їм сукупність методів, технік і прийомів. Основне завдання акмеологічних технологій –

сформувані й закріплені в самосвідомості майстрів виробничого навчання затребувану необхідність у самопізнанні, саморозвитку й самореалізації. Виконуючи за допомогою акмеологічних технологій усвідомлену активну роль, фахівці набувають технологічних здібностей до самооцінки, самопрограмування, самоорганізації, саморегуляції, самоствердження, що формує здатність самостійно впливати на професійні цілі, систему очікувань і прогнозів щодо майбутнього, оцінювати їх досягнення і тим самим впливати на власну стратегію розвитку та самореалізації.

Вибір акмеологічних технологій здійснюється на основі акмеограми майстрів виробничого навчання. Завданнями методистів та психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти з надання допомоги майстрам виробничого навчання у професійному зростанні є: здійснення діагностики рівня професійного розвитку; стимулювання прагнення до подальшого професійного росту; виявлення умов, що перешкоджають професійному розвитку; консультування про можливі акмеологічні технології, що сприяють професійному вдосконаленню. Набуття практичного досвіду майстрів виробничого навчання здійснюється в процесі розроблення методичних напрацювань (уроків, сценаріїв), у тому числі, цифрових освітніх ресурсів (відео- та аудіоматеріалів, електронних підручників, сайтів, блогів, тестових середовищ тощо). Безперервний професійний розвиток майстрів виробничого навчання може здійснюватися шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти, а результати накопичуватися в електронному портфолію, що розміщується на веб-сайті закладу освіти або його засновника. Портфолію включає відомості про основні етапи діяльності з професійного вдосконалення, інформації про участь у проєктах, публікації, методичні розробки тощо.

Висновки. Забезпечення професійного розвитку майстрів виробничого навчання має здійснюватися з урахуванням сутнісних характеристик акмеологічного підходу. Створення акмеологічно насиченого професійного середовища сприятиме реалізації потенційних можливостей майстрів виробничого навчання та досягненню ними професійних акме.

Література

Вакуленко В. М. Акмеологічний підхід у теорії та практиці вищої педагогічної освіти України, Білорусі, Росії : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2008. 58 с.

Кривильова О. А. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх викладачів професійно-технічних навчальних закладів: теоретичний та методичний аспекти : монографія. Бердянськ : БДПУ, 2017. 305 с.

Ніколаєску І. О. Практичні основи акмеологічного розвитку особистості в умовах освітньо-інформаційного простору : навчально-методичний посібник. Черкаси : ОІПОПП, 2012. 54 с.

Пальчевський С. С. Акмеологія : навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 398 с.

Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 389 с.

Про затвердження концепції розвитку педагогічної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 16.07.2018 р. №776. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

Про затвердження стандарту вищої освіти 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : Наказ МОН України від 21.11.2019 р № 1460. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-015-B.pdf>

Рибалко Л. С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект) : монографія. Запоріжжя : ЗДМУ, 2007. 443 с.

Kryvylova O., Sosnickaya N., Oleksenko K., Oleksenko R., & Khavina I. (2021). The acmeological framework for modern higher education as a step towards sustainable development of society. *Linguistics and Culture Review*, 5(S3), 55-64. URL : <https://doi.org/10.37028/lingcure.v5nS3.1369>

References

Vakulenko, V. (2008). *Akmeolohichni pidkhid u teorii ta praktytsi vyshchoi pedahohichnoi osvity Ukrainy, Bilorusi, Rosii* [Akmeological approach in the theory and practice of higher pedagogical education in Ukraine, Belarus, Russia]. (Extended abstract of Doctor's thesis). Lugansk National Taras Shevchenko University. Lugansk [in Ukrainian].

Kryvylova, O. (2017). *Psykhologo-pedahohichna pidhotovka maibutnikh vykladachiv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv: teoretychni ta metodychni aspekty* [Psychological and pedagogical training of future teachers of vocational schools: theoretical and methodological aspects]. Berdiansk : BDPU [in Ukrainian].

Nikolaiesku, I. (2012). *Praktychni osnovy akmeolohichnoho rozvytku osobystosti v umovakh osvitho-informatsiinoho prostoru* [Practical bases of acmeological development of personality in the conditions of educational and information space]. Cherkasy : OIPOP [in Ukrainian].

Palchevskiy, S. (2008). *Akmeolohiia* [Acmeology]. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

Dubaseniuk, O. A. (Ed.) (2011). *Profesiina pedahohichna osvita: akme-synerhetychni pidkhid: monohrafiia* [Professional pedagogical education: acme-synergetic approach]. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].

On approval of the concept of development of pedagogical education. №776. (2018). Ofitsijnyj sajт Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Official site of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> [in Ukrainian].

On approval of the standard of higher education 015 «Professional education (by specializations)» for the first (bachelor's) level of higher education. №1460. (2019). Ofitsijnyj sajт Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Official site of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-015-B.pdf> [in Ukrainian].

Rybalko, L. (2007). *Metodoloho-teoretychni zasady profesiino-pedahohichnoi samorealizatsii maibutnoho vchytelia (akmeolohichni aspekt)* [Methodological and theoretical principles of professional and pedagogical self-realization of the future teacher (acmeological aspect)]. Zaporizhzhia: ZDMU [in Ukrainian].

Kryvylova, O., Sosnickaya, N., Oleksenko, K., Oleksenko, R., & Khavina, I. (2021). The acmeological framework for modern higher education as a step towards sustainable development of society. *Linguistics and Culture Review*, 5(S3), 55-64. <https://doi.org/10.37028/lingcure.v5nS3.1369> [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито сутність акмеологічного підходу в освітній галузі,

який обрано для створення умов, що спонукають особистість до саморозвитку, самоорганізації та відповідно професійного самовдосконалення і досягненні оптимального рівня професійного розвитку. Визначено внутрішні умови досягнення професійного акме майстрів виробничого навчання: позитивна мотивація на досягнення очікуваних результатів з високим рівнем домагань та самореалізації; спрямованість на висхідну траєкторію професійного шляху; продуктивна активність у виконанні професійних функцій; прагнення до збереження та примноження своїх досягнень; здатність мобілізувати потенційні можливості (мотиваційні, інтелектуальні, операційно-діяльнісні, емоційно-вольові) та відновлюватися після фізичного та психологічного навантаження.

Визначено зовнішні умови появи акме майстрів виробничого навчання: допомога в оволодінні засобами, необхідними для розвитку педагогічного мислення, творчості, індивідуальності особистості її духовного потенціалу; забезпечення реалізації особистісно і соціально значущих перспектив у професійній діяльності; стимулювання процесу самовдосконалення; посилення інтеграційної ролі акме-психологічного супроводу як цілісного й безперервного процесу вивчення, аналізу, формування, розвитку, саморозвитку й корекції особистості фахівця; розробка й реалізація відповідного змісту, моделей, алгоритмів акмеологічних технологій, адекватних засобів методичного забезпечення, діагностики й оцінки динаміки професійного розвитку.

Схарактеризовано інструментарій накопичення результатів професійної діяльності в контексті акме. Зокрема, акмеограма, у якій зазначаються види професійної діяльності та якості особистості, що сприяють не просто до отримання майстрами виробничого навчання соціально необхідного результату, але й забезпечують поступальний розвиток і професійне вдосконалення, просування до високих рівнів професіоналізму; портфоліо як опис у довільній формі освітніх та професійних здобутків майстрів виробничого навчання, який включає відомості про основні етапи діяльності, професійного вдосконалення, включно з досягнутими результатами, інформацію про участь у проектах, публікації, методичні розробки тощо.

Ключові слова: акмеологія, майстер виробничого навчання, заклад професійної освіти.

УДК 376.1

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-241-247

**PREPARATION OF FUTURE SPECIALISTS
FOR LABOR EDUCATION AND PROFESSIONAL ORIENTATION
OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS**

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ
ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ**

Inna SHYSHOVA,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

Інна ШИШОВА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

InnaSara@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-7716-6178>

*Volodymyr Vynnychenko Central
Ukrainian State Pedagogical
University*

*Центральноукраїнський
державний педагогічний
університет*

✉ 1, Shevchenka Street,
Kropyvnytskyi, Kirovohrad Region,
25000

імені Володимира Винниченка
✉ вул. Шевченка, 1,
Кропивницький, Кіровоградська
область, 25000

Original manuscript received: October 07, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

Issues of labor education and vocational guidance of students with special educational needs are traditionally relevant for special education. Of fundamental importance is the need to modernize the content of labor training, the question of its prospects, employment and independent living of persons with special educational needs. An important factor in the activity is the motivation to act - motivation. The motives of human labor are sometimes difficult to determine, because they are not always clear, formed, understandable. However, you can offer to choose them from a list of motives, perform exercises to formulate motives in a business game or training. They can be related to the satisfaction of physiological needs, security needs, social needs, the need for self-affirmation, self-expression, the desire to succeed, to join, the desire for power, reward.

A technique that complements the identification of motives for work is to discuss with a person his life prospects, life projects, thinking about his life strategies and tactics, ways to overcome psychological barriers, identify areas of activity, real steps to achieve the goal, planning skills, self-management. Trainings in a free, relaxed environment will help to master your own capabilities and prospects. Students must clearly identify the strengths and weaknesses of a person with special needs. Students must not only master the basic methods of teaching disciplines related to the labor training of people with special educational needs, but also be able to provide communication assistance in certain government agencies. Future professionals already during training should understand, practically use skills of financial literacy. During the preparation of future specialists of special education for labor education

and vocational guidance of students with special educational needs, we consider it necessary during the study to provide students with teaching methods of disciplines «Manual labor», «Technology», «Social orientation», to acquaint young people with ways to master basic social skills, basics of professional orientation.

Key words: *future specialists in special education, children with special needs, labor education, vocational guidance, work motives, financial literacy.*

Вступ. Питання трудового виховання та професійної орієнтації учнів з особливими освітніми потребами традиційно актуальні для спеціальної освіти. Динаміка ставлення суспільства до людей з особливими освітніми потребами змінювалася від агресії та зневаги до намагання прихистити, надати медичну допомогу, навчити та виховати, допомогти соціалізуватися, адаптуватися в суспільстві, відчутти радість життя, щастя від гарно виконаної й оціненої оточуючими корисної праці, адже «людина, яка працює, виконуючи різноманітні види діяльності, вдосконалює свою особистість, душевний і духовний розвиток, психіку. Особливо позитивну психотерапевтичну дію здійснює виконання тієї трудової діяльності, яка підвищує настрої» (Шишова, 2019).

«Соціальна адаптація дітей з особливими потребами є одним із завдань сучасної системи освіти. Важливою складовою психолого-педагогічного супроводу цієї групи осіб є праця, під час якої всі учасники процесу соціальної адаптації можуть отримати умови для найбільш ефективної реалізації збережених та корекції порушених функцій. Трудове виховання в корекційній педагогіці та спеціальній психології має значний всебічний потенціал. Суспільство в цілому тільки виграє, якщо вчасно і ефективно долучатиме людей з особливими потребами до тих видів праці, які дозволять їм перебувати в психологічно та економічно привабливому для них середовищі» (Шишова, 2019).

Методи та методики дослідження – теоретичний аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; спостереження за школярами та студентами в процесі навчальної діяльності.

Результати та дискусії. Історичний нарис трудового виховання та професійної орієнтації цієї групи осіб надано в зарубіжних джерелах. Серед прикладів – спроби швейцарського психіатра Йоганна Якоба Гуггенбуля щодо застосування до пацієнтів комплексу, що складається з трьох авторських методик: лікування, навчання і підготовки до праці; рекомендації Жана Овідія Декролі стосовно складання навчального плану роботи школи для дітей з особливими освітніми потребами, згідно з яким здійснювалося науково обґрунтоване чергування різних видів діяльності дитини (навчальна, ігрова, трудова); традиції Японії щодо створення професійних гільдій, навчання і працевлаштування осіб з обмеженими можливостями, коли пріоритетне право на виконання певних видів діяльності, таких, як музикування, акупунктура, масаж, мали особи з порушенням зорової функції (Шишова, 2020). Починаючи з 30-х років ХХ століття, в основі навчальної роботи спеціальних закладів Радянського Союзу лежали комплексні навчальні плани і програми

початкової масової школи, а особливу увагу було надано в тому числі й ручній праці. Вагомими і на сьогодні авторитетними з цього питання є теоретичні та практичні надбання В. Бондаря (Бондар, 1988), Г. Дульнева (Дульнев, 1969), Г. Мерсіянової (Мерсіянова, 2012), К. Турчинської (Турчинська, 1976) та інших учених та практиків.

«Серед головних завдань професійного орієнтування, які найбільш стосуються корекційної педагогіки: допомога школярам упоратися з особистісними, освітніми і професійними проблемами; забезпечення та формування «образу Я» як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, виявлення та оцінка специфічних якостей і властивостей людини, які дозволяють успішно займатися конкретними видами професійної діяльності; визначення характерних вимог до людини з різних видів професійної діяльності та формування вміння порівнювати їх з «образом Я»; пошук методів і засобів впливу на людину з метою корекції рівня її домагань та розвитку окремих професійно важливих якостей у процесі професійного навчання» (Г. Мерсіянова, 2012: 25).

Під час опанування учнями завдань з ручної праці (в молодших класах) та трудового навчання (в середніх та старших класах) відбувається розвиток зв'язного мовлення, пам'яті, збагачення уявлень, формування діяльності та мислення, корекція дрібної моторики, розвиток просторового уявлення учнів, діяльності, розвиток та корекція естетичного смаку, соціальних навичок, професійних знань. Актуальною для сучасного прогресивного суспільства є думка про те, що «люди з інвалідністю потребують не лише посилення державного соціального забезпечення, а й створення умов для реалізації їхнього права на працю, навчання та зайнятість. Проте люди з інвалідністю, особливо молоді, все ще мають обмежений доступ до якісних послуг з професійного навчання, стикаються з труднощами при працевлаштуванні, не завжди одержують гідну зарплату за свою працю. Незважаючи на наявність гарантованих законодавством прав щодо забезпечення працевлаштування людей з інвалідністю, залучення їх до продуктивної праці є слабким місцем у вітчизняній системі соціального захисту. Процес працевлаштування молодих людей з інвалідністю в узагальненому вигляді можна уявити як такий, що складається із двох компонентів: підбір (деколи – створення) гідного робочого місця для праці молодої людини; сприяння формуванню в особи необхідних для працевлаштування професійно-кваліфікаційних якостей» (Працевлаштування молоді з інвалідністю, 2010: 7).

Термін «професійна орієнтація» містить такі складники: професійна інформація (забезпечує ознайомлення зі змістом і перспективами розвитку професій, формами та умовами їх здобуття, станом та потребами ринку праці в кадрах, вимогами професій до особистості, можливостями професійно-кваліфікаційного становлення), професійна консультація (ґрунтується на науково організованій системі взаємодії психолога, професійного консультанта і особи, що потребує

допомоги у виборі чи зміні професії або виду діяльності на основі вивчення індивідуально-психологічних характеристик, особливостей життєвої ситуації, професійних інтересів, нахилів, стану здоров'я особи та з урахуванням потреб ринку праці), професійний добір (система професійно-діагностичного обстеження особи, спрямована на визначення конкретних професій, найбільш придатних для оволодіння ними конкретно особою), професійний відбір (здійснюється відповідно до Переліку професій та спеціальностей, що вимагають професійного відбору), професійна адаптація (покликана сприяти входженню особи в трудову діяльність, практичний перевірці правильності професійного вибору й успішному професійному становленню працівника).

«Одним із шляхів професійного інтегрування людей з функціональними обмеженнями в соціальне середовище є підготовка їх до входження в це середовище, з одного боку, і забезпечення умов для формування поля міжособистісних стосунків з іншого. Дослідження засвідчують, що однією з головних тенденцій життєдіяльності молодих людей з інвалідністю є обмеження комунікативних контактів унаслідок сенсорної, моторної та соматичної депривації. Життя багатьох із них обмежене простором помешкання» (Профорієнтація молоді з інвалідністю, 2009: 8).

Вагомим чинником діяльності є спонука до дії – мотивація. «У певної частини молодих людей з інвалідністю спостерігається недостатній рівень мотивації до праці – і саме це є однією з головних перешкод до забезпечення їхньої трудової зайнятості. Причому в цьому випадку більш коректно говорити не про низьку, а саме про недостатньо високу мотивацію, адже цим людям, порівняно з іншими, необхідно подолати більше перешкод, докласти більше зусиль для того, щоб працевлаштуватися. Отже, і мотивація до праці в них має бути вищою, ніж у інших» (Працевлаштування молоді з інвалідністю, 2010: 51). Мотиви людської праці іноді буває непросто визначити, адже вони не завжди є чіткими, сформованими, зрозумілими. Проте можна запропонувати вибрати їх з переліку мотивів, виконати вправи з формулювання мотивів на діловій грі або тренінгу. Вони можуть бути пов'язаними із задоволенням потреб: фізіологічних і соціальних, безпеки; потреб у самовираженні, самовираженні, прагненні до успіху, влади, винагороди тощо. Наприклад: можливість отримати популярність, прославитися, продовжувати сімейні традиції, продовжувати навчання зі своїми товаришами, служити людям, висока заробітна плата, значення для економіки країни, легкість вступу на роботу, перспективність діяльності, можливість виявити здібності, комунікувати, спілкуватися, збагачення знаннями, різноманітність за змістом, цікавість, романтичність, шляхетність професії, творчий характер праці, можливість робити відкриття, важкість, складність, доступність багатьом або лише обраним, гарні умови, чистота, легкість, спокій, неповний робочий день, вільний графік, посиленість тощо.

Приємом, що доповнює виявлення мотивів трудової діяльності, є обговорення з людиною її життєвих перспектив, проєктів, продумування її життєвих стратегій і тактик, шляхів подолання психологічних бар'єрів, визначення напрямів діяльності, реальних кроків для досягнення поставленої мети, формування навичок планування, самоменеджменту. При цьому також доцільно розглянути можливі страхи, побоювання, перешкоди.

Шляхами профорієнтаційної діяльності може бути участь у проведенні тренінгів, які у вільній, невимушеній обстановці сприятимуть опануванню власних можливостей та перспектив. Наприклад, з метою надати можливість співвіднести свій образ з різними професіями на підставі знання учасників один про одного цікавою та корисною може стати вправа «Хто є хто?», а вправа «Кращий мотив», яка передбачає надання можливості обрати із запропонованого списку мотивів одного або декількох, допоможе учасникам зрозуміти особливості усвідомленого вибору професії. Студенти мають чітко визначати сильні та, навпаки, слабкі сторони людини з особливими потребами. Відомо багато випадків, коли люди всупереч проблемам зі здоров'ям досягали вершин професійної досконалості.

Майбутніх фахівців спеціальної освіти потрібно вчити не тільки опанувати основні методики викладання дисциплін, пов'язаних із трудовим навчанням осіб з особливими освітніми потребами, але й вміти надати допомогу зі спілкування в певних державних установах, таких, як державна служба зайнятості, органи державної виконавчої влади і місцевого самоврядування, навчальні заклади і медичні установи, фонди соціального захисту і державного соціального страхування людей з інвалідністю, громадські організації людей з інвалідністю, молодіжні і добровільні організації, з волонтерами, засобами масової інформації. Також майбутні фахівці вже під час навчання мають не тільки розуміти, але й практично використовувати навички фінансової грамотності, яка є основою матеріального благополуччя людини в суспільстві і передбачає знання та дотримання правил розумної економії, збереження, законів інвестування та примноження капіталу, планування сімейного бюджету; розподіл доходів та розходів.

Студенти мають не тільки усвідомлювати життєву необхідність, принципівості ролі праці в житті людини з особливими потребами, але самі любити працю, мати хобі, гарно володіти окремими видами діяльності, у тому числі як традиційними, так і новими, які з'явилися нещодавно (онлайн і офлайн), мати до них інтерес, прагнення передати ці вміння та навички вихованцям, при цьому мати до праці економічний підхід, розуміти закони грошей, підприємницької діяльності. Доцільним також має стати, на нашу думку, вивчення та обговорення зі студентами біографій відомих людей, які, подолавши життєві труднощі, проблемами зі здоров'ям, змогли досягти вершин науки, творчості, самовдосконалення, серед яких Марія Приймаченко, Ольга Скороходова, Нік Вуйчіч, Стівен Гокінг та інші.

Висновки. ХХІ століття характеризується не тільки проникненням в усі сфери життя комп'ютерних технологій, науково-технічним прогресом, але й змінами в ідеології спеціальної та інклюзивної освіти. Принципового значення набуває необхідність модернізації змісту трудового навчання, питання його перспективи, працевлаштування та самостійного проживання осіб з особливими освітніми потребами. Прогресивне суспільство все більшої кількості країн готове не тільки надавати дітям з особливими потребами середню освіту та допомагати оволодівати спеціальністю, яка їм посилює і подобається, приносить радість, дозволяє заробляти кошти, є шанованою, престижною, але й допомагати професійній орієнтації, працевлаштуванню. Під час підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до трудового виховання та професійної орієнтації учнів з особливими освітніми потребами вважаємо за потрібне надати методику викладання дисциплін «Ручна праця», «Технологія», «Соціально-побутове орієнтування», ознайомити молодь зі шляхами оволодіння базовими соціальними навичками, основами професійної орієнтації.

Література

Бондар В. І. Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності. Київ : Радянська школа, 1988. 128 с.

Дульнев Г. Н. Основы трудового обучения во вспомогательной школе: психолого-педагогическое исследование. Москва : Просвещение, 1969. 216 с.

Мерсіянова Г. М. Професійно-трудова навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей : посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 80 с.

Працевлаштування молоді з інвалідністю : навч. посіб. / [Ю. М. Маршавін, Д. Ю. Маршавін, М. В. Судаков, Л. В. Бондарчук ; за заг. ред. Ю. М. Маршавіна]. Київ : ІПК ДСЗУ, 2010. 184 с.

Профорієнтація молоді з інвалідністю. Методичні матеріали до тренінгу. Київ : ТОВ "Вольф", 2009. 148 с.

Турчинская К. М. Профорієнтація во вспомогательной школе. Київ : Радянська школа, 1976. 139 с.

Шишова І. О. Історія олігофренопедагогіки. Кропивницький : ФОРМ Північ, 2020. 76 с.

Шишова І. О. Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами засобами праці. *Наукові записки / Ред. кол. : В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Випуск 177. Частина II. Серія: Педагогічні науки.* Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2019. С. 160-163.

References

Bondar, V. I. (1988). *Pidgotovka uchniv dopomizhnoyi shkoly` do samostijnoyi trudovoyi diyal`nosti* [Preparation of secondary school students for independent labor activity]. Kyiv. [in Ukrainian].

Dul`nev, G. N. (1969). *Osnovy trudovogo obucheny`ya vo vspomogatel`noj shkole: psy`xologo-pedagogy`cheskoe y`ssledovany`e* [Fundamentals of labor education in the auxiliary school: a psychological and pedagogical study]. Moscow : Prosveshheny`e [in Russian].

Mersyanova, G. M. (2012). *Profesijno-trudove navchannya u special`ny`x zagal`noosvitnix navchal`ny`x zakladax dlya rozumovo vidstaly`x ditej* [Occupational

and labor education at special educational and lighting initial mortgages for rozumovo old children] : posibny`k. Kyiv : Pedagogichna dumka [in Ukrainian].

Marshavin, Yu.M., Marshavin, D.Yu., Sudakov, M.V., Bondarchuk, L.V. (2010). *Pracevlashtuvannya molodi z invalidnistyu* [Training of young people with disabilities] : Navch. posib. / [za zag. red. Yu. M. Marshavina]. Kyiv : IPK DSZU [in Ukrainian].

Proforiyentaciya molodi z invalidnistyu (2009) [Career guidance for young people with disabilities] : metody`chni materialy` do treningu. Kyiv [in Ukrainian].

Turchy`n'skaya, K. M. (1976). *Profory`entacy`ya vo vspomogatel'noj shkole* [Vocational guidance in the auxiliary school]. Kyiv [in Russian].

Shy`shova, I. O. (2019). *Social`na adaptaciya ditej z osobly`vy`my` osvitmymy` potrebamymy` zasobamymy` praci* [Social adaptation of children with special lighting needs due to practical work]. *Naukovi zapysky` / Red. kol. : V. F. Cherkasov, V. V. Radul, N. S. Savchenko ta in. Vy`pusk 177. Chasty`na II. Seriya: Pedagogichni nauky`*. Kropy`vny`cz`ky`j : RVV KDPU im. V. Vy`nny`chenka, 160-163. [in Ukrainian].

Shy`shova, I. O. (2020). *Istoriya oligofrenopedagogiky`* [History of oligophrenopedagogics]. Kropy`vny`cz`ky`j : FOP Piskova M. A. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Питання трудового виховання та професійної орієнтації учнів з особливими освітніми потребами традиційно актуальні для спеціальної освіти. Принципового значення набуває необхідність модернізації змісту трудового навчання, питання його перспективи, працевлаштування та самостійного проживання осіб з особливими освітніми потребами. Вагомим чинником діяльності є спонuka до дії – мотивація. Мотиви людської праці іноді буває непросто визначити, адже вони не завжди є чіткими, сформованими, зрозумілими. Проте можна запропонувати вибрати їх з переліку мотивів, виконати вправу, ділові ігри або тренінг. Мотиви можуть бути пов'язані із задоволенням фізіологічних і соціальних потреб, безпеки, самоствердження, самовираження, прагнення до успіху, приєднання, влади, винагороди тощо.

Прийомом, що доповнює виявлення мотивів трудової діяльності, є обговорення з людиною її життєвих перспектив, проектів, продумування стратегій і тактик, шляхів подолання психологічних бар'єрів, визначення напрямів діяльності, реальних кроків для досягнення поставленої мети, формування навичок планування, самоменеджменту. Тренінги у вільній, невимушеній обстановці сприятимуть опануванню власних можливостей та перспектив. Студенти мають чітко визначити сильні та, навпаки, слабкі сторони людини з особливими потребами, опанувати основні методики викладання дисциплін, пов'язаних із трудовим навчанням осіб з особливими освітніми потребами; уміти надати допомогу зі спілкування в певних державних установах, розуміти, практично використовувати навички фінансової грамотності. Під час підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до трудового виховання та професійної орієнтації учнів з особливими освітніми потребами вважаємо за потрібне надати методику викладання дисциплін «Ручна праця», «Технологія», «Соціально-побутове орієнтування», ознайомити молоді зі шляхами оволодіння базовими соціальними навичками, основами професійної орієнтації.

Ключові слова: *майбутні фахівці спеціальної освіти, діти з особливими потребами, трудове виховання, професійна орієнтація, мотиви трудової діяльності, фінансова грамотність.*

REQUIREMENTS FOR CONTENT AND DESIGN OF AN ARTICLE TEXT

The materials should be formatted as follows:

- Electronic version of the article send by e-mail: naukabdpu@gmail.com
- Paper length: 8 – 12 full pages.
- Page format: A4, font: 14 pt Times New Roman Cyr, line spacing – 1.5, all margins – 2 cm. Do not add pagination (pages are numbered in pencil on the back). Paragraph settings: first line indentation – 1.25 cm, left and right indentation – 0 cm.
- The text is typed without hyphenation and covers the entire width of the page. It is allowed to highlight the key concepts in bold type, quotations – in *italics*. You must use straight double quotation marks "..."). When typing the text, distinguish between hyphen (-) and long dash (–) symbols.

The materials must be arranged as follows:

- 1) UDC (not obligatory for abstracts) – separate paragraph, left alignment;
- 2) name(s) and initials of author(s) (separate paragraph, right alignment);
- 3) academic degree or postgraduate / undergraduate student (separate paragraph, right alignment);
- 4) place of work / study: name of the institute and city (if its name is not part of the name of the institute); all the data on the place of work (separate paragraph, right alignment);
- 5) the author's e-mail address (separate paragraph, right alignment);
- 6) title of the article (capital letters, in bold type, without a paragraph indentation, centre alignment);
- 7) the text of the article: references in the text should be given in square brackets. The first number is a reference number in the list of references, the second one – a page number. A reference number and a page number are separated by a comma with a space, reference numbers – by a semicolon, e.g.: [4], [6, 35], [6; 7; 8], [8, 21; 9, 117]. The sentence punctuation follows the bracket;
- 8) references should be formatted according to the latest requirements of the SCC of Ukraine (The Bulletin of SCC of Ukraine. – 2009. – № 5. – P. 26-30). References are given in alphabetical order (separate paragraphs, first line indentation – 1 cm);
- 9) Abstracts (500 printed characters each) and keywords (5–10 words or phrases) must be given in two languages (separate paragraphs, justified text). The extended English abstract of 2000 printed characters is also obligatory.

Наукове видання

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія: Педагогічні науки

ВИПУСК 3

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 20510-10310Р від 24.12.2013 року

Головний редактор

Богданов Ігор Тимофійович – доктор педагогічних наук,
професор, ректор Бердянського державного педагогічного університету

Відповідальний редактор

Попова Ольга Іванівна – кандидат педагогічних наук,
доцент Бердянського державного педагогічного університету

Технічний редактор та комп'ютерна верстка

Катерина Назімова

Надруковано з оригінал-макету, наданого авторами

Підписано до друку 30.12.2021.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура "Arial". Друк – лазерний.
Ум.-друк. арк. 19,7. Обл.-вид. арк. 19,9.
Наклад 300 прим. Вид. № 158.

Адреса редакції:

71100, м. Бердянськ, Запорізька обл., вул. Шмідта, 4

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК №2961 від 05.09.2007 р.

Scientific Edition

**SCIENTIFIC PAPERS OF BERDIANSK STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

Series: Pedagogical sciences

ISSUE 3

Editor in Chief

Bogdanov Igor – doctor of pedagogical sciences, professor,
rector of Berdiansk State Pedagogical University

Editor

Popova Olga – Ph. D. (Pedagogics), Associate professor of
Berdiansk State Pedagogical University

Computer version

Kateryna Nazimova

Signed to the print 30.12.2021
Format 60x84/16. Offset paper.
Fonts "Arial". Printing – laser.
Conv. pr. sheet. 19,7
Number of copies 300.

Shmidt Str., 4, Berdiansk, Zaporozhye region, 71100

Certificate of state registration
DK №2961 of 05.09.2007